

**BARAJDAN ÖNCE YUSUFELİ:
KAYGILAR, BEKLENTİLER, EĞİLİMLER**

Abdullah Cengiz KAYIŞ

**Yüksek Lisans Tezi
Sosyoloji Anabilim Dalı
Prof. Dr. Yıldız AKPOLAT**

2017

Her Hakkı Saklıdır

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**

Abdullah Cengiz KAYIŞ

**BARAJDAN ÖNCE YUSUFELİ:
KAYGILAR, BEKLENTİLER, EĞİLİMLER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Yıldız AKPOLAT**

ERZURUM - 2017

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ BEYAN FORMU

23/11/2017

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum "Barajdan Önce Yusufeli: Kaygılar, Beklentiler, Eğilimler" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- ☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

☒ Tezimin/Raporumun 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

23/11/2017

Abdullah Cengiz KAYIŞ

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof.Dr. Yıldız AKPOLAT danışmanlığında, Abdullah Cengiz KAYIŞ tarafından hazırlanan bu çalışma 23/11/2017 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından. Sosyoloji Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Yıldız AKPOLAT

İmza: .....

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. İsmail ÖZ

İmza: .....

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Metin TÜRKMEN

İmza: .....

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. .... / ..... / .....

Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	IV
ABSTRACT	V
SİMGELER ve KISALTMALAR DİZİNİ	VI
TABLolar DİZİNİ	VII
ÖNSÖZ.....	VIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL, KURAMSAL ÇERÇEVE ve İLGİLİ LİTERATÜR

1.1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	7
1.1.1. Göç ve Göç Türleri.....	7
1.1.1.1. Nedenine Göre Göç	9
1.1.1.2. Gidilen Yere Göre Göç.....	10
1.1.1.3. Diğer Göç Türleri	11
1.1.1.4. Göç Olgusu ile İlgili Bir Tartışma	12
1.1.2. İskân	14
1.1.2.1. İskân Uygulama Türleri.....	17
1.1.2.1.1. Devlet Eliyle İskân	18
1.1.2.1.2. Kredi Desteği İle Köy Nakli	19
1.1.3. Kamulaştırma	20
1.1.4. Kamu Yararı	24
1.2. KURAMSAL ÇERÇEVE.....	27
1.3. İLGİLİ LİTERATÜR.....	41

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİ

2.1. ARAŞTIRMANIN SOSYAL BİLİM YAKLAŞIMI.....	56
2.2. VERİ TOPLAMA TEKNİKLERİ	60
2.3. VERİLERİN ANALİZİ.....	62
2.4. EVREN VE ÖRNEKLEM	63

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR ve YORUMLAR

3.1. BARAJLA İLGİLİ GENEL DÜŞÜNCELER	70
3.1.1. Baraja Karşı Çıkılsaydı	73
3.1.2. Farklı Bir Proje Yapılabilirdi	74
3.1.3. Birlik Olmak Yok.....	76
3.1.4. Yatırım Yok.....	77
3.1.5. Bıkkınlık.....	77
3.1.6. Güvensizlik.....	78
3.2. KAYGILAR VE BEKLENTİLER.....	79
3.2.1. Ekonomik Kaygılar ve Beklentiler.....	79
3.2.1.1. Taşınmaz Fiyatlarının Karşılaştırılması.....	83
3.2.1.2. Esnaf ve Kiracılar	85
3.2.1.3. Yerel Yönetim ve İcraatları	87
3.2.1.4. Hak Sahipliği	89
3.2.1.5. Turizm.....	90
3.2.2. Yeni Yerleşim Yeri ve Yeniden Yerleşim ile İlgili Kaygı ve Beklentiler	93
3.2.2.1. Siyasetçilere ve Kuruluşlara Tepkiler.....	100
3.2.2.2. Yeni Yer Uygun Değil.....	100
3.2.2.3. Yeni Yer Merkezi Konumda	101
3.2.2.4. Yeni Yerde Tarım ve Yeşillik Olmayacak	104
3.2.2.5. Yeni Yer Nasıl Olmalı?	107
3.2.3. Gelecekle İlgili Kaygılar ve Beklentiler.....	108
3.2.4. Kültürel Kaygılar ve Beklentiler	110
3.3. ERDEMLER.....	113
3.4. EĞİLİMLER	115
3.5. KURAMSAL TARTIŞMA.....	126
 GENEL DEĞERLENDİRME SONUÇ ve ÖNERİLER	151
KAYNAKÇA	162
EKLER.....	173
EK-1. Görüşme Formu	173

EK-2. 29407 Sayılı Resmi Gazete (Yusufeli’ni Kapsayan Bölüm)	174
EK-3. Mevcut Yusufeli’ne Ait Fotoğraflar	177
EK-4. Yeni Yerleşim Yerine Ait Fotoğraflar	178
ÖZGEÇMİŞ	179

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****BARAJDAN ÖNCE YUSUFELİ: KAYGILAR, BEKLENTİLER EĞİLİMLER****Abdullah Cengiz KAYIŞ****Tez Danışmanı: Prof. Dr. Yıldız AKPOLAT****2017, 190 Sayfa****Jüri: Prof. Dr. Yıldız AKPOLAT****Yrd. Doç. Dr. İsmail Öz****Yrd. Doç. Dr. Metin TÜRKMEN**

Bu yüksek lisans tezi, Artvin ili Yusufeli ilçesinde inşası devam eden Yusufeli Barajı özelinde, barajların yapım sürecindeki toplumsal etkilerini konu edinmektedir. Araştırma, ilçede yaşayan insanların barajdan kaynaklı kaygıları, beklentileri ve ileriye dönük göç eğilimlerini yorumlayıcı bir yaklaşımla, onların dilinden ortaya koymayı ve birtakım öneriler sunmayı amaçlamaktadır.

Genel hatları itibariyle nitel olan çalışma, metodolojik olarak “Yorumlayıcı Sosyal Bilim (YSB)”, kuramsal olarak ise “Aktör İlişkileri Kuramı (AİK)” temelinde yapılmıştır. Bu çalışma, barajların toplumsal etkilerini AİK temelinde ele alan Türkiye’deki ilk örnektir. Araştırmanın verileri gözlem, yapılandırılmamış görüşmeler, odak grup görüşmeleri ve kısmen “ikincil kaynaklardan” elde edilmiştir. Araştırmada “kartopu” ve “tipik örnekleme” teknikleri ile seçilen 36’sı erkek, 26’sı kadın olmak üzere toplamda 62 kişi ile “görüşmeler” yapılmıştır.

Araştırmanın sonuçlarına göre, araştırılanlarda birçok etkenin kaygılara neden olduğu görülmüştür. Bu etkenlerden en önemlisi süreçle ilgili belirsizliklerdir. Belirsizliğin nedeni ise ilgili kişi ve kurumlara bağlanmaktadır. Kamulaştırma ve iskân uygulamalarında bir mağduriyet yaşatılacağı; mevcut maddi ve manevi kültür ile turizm değerlerinin yeniden yerleşimle birlikte büyük oranda yok olacağı; bölge dışına yoğun bir göç hareketinin gerçekleşeceği, söz konusu kaygıların başında gelmektedir. Muhtemel göç hareketinin, araştırılanlarca “zorunlu göç” olarak değerlendirildiği görülmektedir. Göç eğilimlerinin ise beklenti ve taleplerle yakından ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Araştırmada, AİK’e bazı kavramsallaştırmalar yoluyla Türkiye özelinde katkı sağlanmaya çalışılmıştır. AİK bu çalışmanın her aşamasında uygun araçlar sağlamıştır. Buradan hareketle kuramın, barajların toplumsal etkilerini ele alan çalışmalarda kullanılmasının uygun olduğu söylenebilir.

Anahtar kelimeler: Aktör İlişkileri Kuramı, Baraj, Göç, Yeniden Yerleşim, Yusufeli

ABSTRACT
MASTER THESIS
BEFORE YUSUFELI DAM:
CONCERNS, EXPECTATIONS AND TENDENCIES

Abdullah Cengiz KAYIŞ

Advisor: Prof. Dr. Yıldız AKPOLAT

2017, 190 Page

Jury: Prof. Dr. Yıldız AKPOLAT
Assist. Prof. Dr. İsmail Öz
Assist. Prof. Dr Metin TÜRKMEN

This master thesis is about the effects of dam construction on local people with the example of Yusufeli Dam. The research aims to state the concerns, expectations and tendencies of local people and to introduce suggestions within interpretative approach.

The research is realized within Interpretative Social Science approach and Actor-Network Theory (ANT). This study is the first one using ANT in Turkey on a dam issue. Data set of qualitative field study is produced by observation, unstructured interviews and focus group interviews with 36 men, 26 women chosen by snowball and typical sampling procedures.

Results show that people have concerns caused by many parameters. The most important one is the uncertainty about the process that is caused by people and organizations. The main concerns are that expropriation and housing will aggrieve people, cultural and touristic values will disappear, there will be a great migration to out of region. Possible migration movement is called as “forced migration.” Tendency of the migration is related with expectations and demands. It is tried to contribute ANT with some concepts in Turkey case. ANT, which provides suitable tools for this study, is useful to study social impacts of dams.

Keywords: Actor-Network Theory, Dam, Migration, Relocation, Yusufeli

SİMGELER ve KISALTMALAR DİZİNİ

AİK	: Aktör İlişkiler ağı Kuramı
Akt.	: Aktaran
Bkz.	: Bakınız
ÇATOM	: Çok Amaçlı Toplum Merkezleri
D.S.İ.	: Devlet Su İşleri
ESB	: Eleştirel Sosyal Bilim
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK	: Türk Dil Kurumu
TÜBİTAK	: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
YSB	: Yorumlayıcı Sosyal Bilim
YYEP	: Yeniden Yerleşim Eylem Planı
YYP	: Yeniden Yerleşim Planları

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 2.1. Yorumlayıcı Sosyal Bilimin Bir Özeti	59
Tablo 3.1. Derinlemesine Mülakatlara Ait Demografik Veriler	69
Tablo 3.2. Odak Grup Görüşmelerine Ait Demografik Veriler	70
Tablo 1. Tipolojilerin Karşılaştırılması	156

ÖNSÖZ

Bu çalışma, günümüzün en önemli enerji kaynaklarından suyun enerjiye dönüştürülebilirliğinin vazgeçilmez aracı olarak barajların toplumsal etkilerini, Yusufeli Barajı özelinde konu edinmektedir. Barajların birçok boyutu bulunmaktadır. Bununla birlikte baraj projelerinde çoğunlukla ekonomik temelli hareket edildiği ve diğer boyutların ihmal edildiği, şu ana kadar gerçekleşmiş olan örneklerden anlaşılmaktadır. Söz konusu boyutlardan belki de en önemlisi, barajların toplumsal boyutudur. Gerek yapım sürecinde ve gerekse sonrasında, barajın etkide bulunduğu bölgede yaşayanlar büyük sorunlarla yüz yüze gelmektedirler. Bu çalışma da barajın söz konusu toplumsal etkilerine odaklanmaktadır. Bu konunun, tez çalışması olarak seçilmesinin temelde iki nedeni bulunmaktadır. Birincisi, araştırmacı bu çalışmadan önce, söz konusu bölgede gerçekleştirilmiş bir alan çalışmasında yer almıştır. İkincisi, daha önce başka bir bölgede baraj sonrası yaşananları dolaylı olarak tecrübe etmiş ve her iki örnekte yaşananları problemleştirmiştir. Araştırma alanında daha önce gerçekleştirilmiş olan çalışma, bu araştırmaya esin kaynağı olmuştur.

Bu çalışmada birçok kişinin emeği bulunmaktadır. Tez danışmanım ve hocam Prof. Dr. Yıldız AKPOLAT, gerek ilgi ve özverisi gerekse de bilgi ve birikimi ile emek verenlerin başında gelmektedir. Tüm katkıları ve “kendimi gerçekleştirmeme” olanak sağladığı için kendisine sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Yukarıda söz konusu edilen çalışmada eşlik ettiğim ve bu araştırmada da büyük katkıları olan hocalarım Yrd. Doç. Dr. Mustafa BAKIRCI ve Yrd. Doç. Dr. Çağrı ERYILMAZ’a; alan çalışmasında yöre insanıyla kaynaşmama imkân sağlayan hocam Doç. Dr. Fatih DEMİREL’e; Yusufeli belediye başkanı Eyüp AYTEKİN ve belediye çalışanlarına; beni kucaklayan Yusufeli halkına; Artvin Çoruh Üniversitesi ve Atatürk Üniversitesi Sosyoloji bölümündeki hocalarıma; desteğinden dolayı “kardeşim” Şennur ERKOCA’ya teşekkürü borç bilirim. Hocam Doç. Dr. Zuhale Yonca ODABAŞ’a katkılarından dolayı teşekkür ederim. Bu çalışmanın başlığının da esin kaynağı olan dostum, Yrd. Doç. Dr. Kerem ÖZBEY’e, katkılarından dolayı buradan ayrıca teşekkür etmem gerekmektedir. Lisans ve lisans sonrası öğrenimimde “beni okutan”, maddi ve manevi olumsuzlukları hissetmememde en büyük katkıya sahip olan ağabeyim Mehmet Selim’e ve varlığını sürekli yanımda hissettiğim ağabeyim Mehmet Fatih’e “her şey” için teşekkür ederim. Kendileriyle gerektiği gibi ilgilenemediğim halde birer yetişkin edasıyla gösterdikleri hoşgöründen

dolayı kızlarım Öykü Zelal ve Evin Melek’e; onlara bu eksikliği hissettirmeyen ve lisans eğitimim de dâhil hep “yanımda olan” eşim Eylem’e teşekkür ederim.

Erzurum – 2017

Abdullah Cengiz KAYIŞ

GİRİŞ

Küreselleşme koşulları altında günümüz toplumları ekonomik, sosyal, kültürel, siyasal, ekolojik vb. açılardan dünya ölçeğindeki çok hızlı değişim ve dönüşüm süreçlerinin etkisindedir. Sermayenin küreselleşmesi ya da “neoliberal ekonomi politikaları” olarak da tanımlanan bu yeni süreç, serbest piyasa merkezli bir ekonomik örgütlenme çerçevesinde şekillenmektedir. Kuşkusuz serbest piyasa ekonomisi, ulus devletleri edilgen hale getirmekle birlikte; esasında ulus devletlerin de bu yeni süreçle uyumlu kalkınma paradigmaları oluşturdukları söylenebilir. Diğer bir ifadeyle, ulus devletler, ulusal ekonomilerini, neoliberal ekonomi politikaları ile bütünleştirmek amacıyla yeni bir kalkınma paradigması inşa etmektedirler. Ulus devletler, sözü edilen kalkınma paradigması ışığında ve ulusal kalkınma politikaları kapsamında sermayeye daha fazla alan açmayı amaçlamaktadırlar. Bu amaç doğrultusunda, inşaattan tekstile, turizmden sağlığa, eğitimden gıdaya, finanstan madene kadar birçok sektörde küresel sermaye açısından kaynak oluşturulmaktadır. Enerji sektörü de sözü edilen sektörlerin başında gelmektedir. Bu sektörde kömür, petrol, hidroelektrik, jeotermal, doğal gaz, güneş, rüzgâr gibi enerji türleri yer almaktadır. Enerji üretiminde özellikle de barajlar merkezi bir yer tutmaktadır. Çünkü barajlar elektrik enerjisi üretimi için gerekli olan yenilenebilir enerji kaynaklarının başında gelen suyu içermektedir. Bu nedenle, barajların, enerji sektörünün kilometre taşlarından birini oluşturdukları söylenebilir.

Dünyadaki yaşamın olmazsa olmazı olan su, tüm çağlar boyunca ve tüm canlılar açısından birincil konumda olmuştur. İnsanlık tarihinin “belirli bir dönemde” yaptığı “sıçrama”, suyun önemini daha da arttırmıştır. Geline aşamada, artık “ontolojik” öneminin yanında enerjiye dönüştürülebilirliği keşfedilmiş olan su, medeniyetin zorunlu bir aracı olarak insanlık tarihinde yerini almıştır. Bir yenilenebilir enerji kaynağı olarak su, günümüzde kendisini barajlar aracılığı ile “yeniden somutlaştırmaktadır”. Barajlar, suyun elektriğe ve tarımsal su gereksinimine çevrilmesinin en önemli aracı olarak, Türkiye’de son yıllarda yoğunlukla kullanılmaktadır. Ülkelerin enerji ihtiyaçları göz önünde bulundurulduğunda, barajlara yönelmeleri, gerek çevre kirliliğine daha az neden olması ve gerekse de yenilenebilir bir enerji kaynağı olması açısından rasyonel bir seçim ve gereklilik olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte, barajların olumsuz yönlerinin olduğu da göz ardı edilmemelidir. Barajlar, ülke ekonomilerine katkıda

bulunmakla birlikte, birçok olumsuzluklara da neden olabilmektedir. Bu noktada, barajların, ekonomik boyutunun yanında başta ekolojik ve toplumsal olmak üzere birçok boyutu daha içerdiğini söylemek mümkündür.

Genel olarak barajların, etki alanları bakımından dört ana boyutu içerdiği söylenebilir: yerel, bölgesel, ulusal ve uluslar arası. Bu çalışma ise, söz konusu boyutların tamamına kısmen değinmiş olsa da genel olarak yerel boyut üzerine odaklanmaktadır. Baraj bölgelerinde yaşayan halkın baraja yönelik bakış açıları söz konusu yerel boyuta işaret etmektedir. Dolayısıyla, barajların bu boyutları dikkate alındığında, onların sadece ekonomik kâr elde etmeyi sağlayan bir kaynak ya da kalkınmanın bir motoru olmadığı, aynı zamanda toplumsal, siyasal, kültürel ve ekolojik etkileri de bulunduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir. Söz konusu dinamikler nedeniyle de barajlar, sosyolojinin ilgi odağı haline gelmiştir denilebilir. Baraj bölgesinde yaşayan halkın baraja yönelik “vaziyet alışları”, baraja yükledikleri anlamlar, baraj üzerinden oluşan beklentiler, eğilimler, kaygılar ve baraj nedeniyle toplumsal yapıda meydana gelen değişimler, barajın sosyolojik boyutuna işaret etmektedir. Bu anlamda barajlar, salt doğal ya da fiziksel bir olgu değil, aynı zamanda toplumsal bir olgu olarak da ön plana çıkmaktadırlar.

Bu çalışma, son dönem Türkiye koşullarında ekonomi politikalarının merkezinde yer aldığı söylenebilecek barajların, toplumsal boyutunu konu edinmektedir. Özellikle baraj faaliyetlerinin yoğun olduğu bölgelerin başında gelen Doğu Karadeniz Bölgesi ve daha özelde de Artvin, barajlar konusunda sosyolojik araştırmalar açısından önemli bir yerde durmaktadır. Çalışmanın üzerinde yoğunlaştığı baraj ise, Artvin’in Yusufeli ilçesinde yer alan ve inşa edildiği yerin de adını taşıyan Yusufeli Barajıdır. Söz konusu barajın yapımı henüz tamamlanmamış olup, barajla ilgili yöre insanının beklentileri, eğilimleri ve taşıdığı kaygılar, baraj bölgesinde sosyolojik araştırma yapma gerekliliğini doğurmuştur. Araştırmacının da; bölgede daha önce yapılmış ve proje araştırması olan bir çalışmada yer alması, Yusufeli Barajının konu olarak belirlenmesinde etkili olduğu söylenmelidir.

Baraj projelerinin toplumsal etkileri, hem projenin devam ettiği, hem de bittikten sonraki süreçte görülebilmektedir. Projelerin nihayete ermesini izleyen sürecin, özellikle de yerlerinden edilip başka yerlere göç etmek zorunda kalanlar açısından çok sancılı

geçebildiği, daha önce yapılmış olan çalışmalarda¹ ortaya çıkan sonuçların başında gelmektedir. Bununla birlikte, söz konusu durumun, bu araştırmanın konusu dışında kaldığı söylenmelidir; bu araştırma, projenin devam ettiği dönemdeki sorunlara eğilmektedir.

Türkiye’de, özellikle de son yıllarda baraj projelerinin bir ivme kazandığı görülmektedir. Yusufeli Barajı da bu ivmenin bir halkası olarak şu an Çoruh nehri üzerinde inşaatı devam eden barajlardan biridir. Baraj inşaatının tamamlanıp su tutulmaya başlamasıyla birlikte mevcut Yusufeli ilçe merkezi ve bağlı 4 köy tamamen sular altında kalacak; 17 köy ise, baraj gölünden kısmen etkilenecektir. Bu durum, Yusufeli’nin yeniden iskân edilmesini gerekli kılmaktadır. Bir başka deyişle, “Yeni Yusufeli”, aynı zamanda bir yeniden yerleşim projesidir. Bu tür durumlar ülke ekonomileri ve ihtiyaç duyulan enerjinin temini açısından, gerek “yerlerinden edilen”ler ve gerekse politika uygulayıcıları tarafından meşru görülebilmekte ve bazen büyük tepkiler, bazen de daha az sancılı süreçler sonunda nihayete ermektedirler. Ülke ekonomisi ve yararı bakımından düşünüldüğünde meşru görülen bu uygulamalarda genellikle ekonomik temelli hareket edildiği; diğer boyutların göz ardı edilmekte olduğu ya da en azından gerektiği gibi göz önünde bulundurulmadığı belirtilmektedir. Bu nedenle yaşanan örneklerden yola çıkılarak denebilir ki söz konusu uygulamaların hiçbirinde bu boyutlarla ilgili sorunların bertaraf edilmesine yönelik politikalar tam anlamıyla başarılı olamamıştır².

Ülkemizde barajlardan kaynaklı yeniden yerleşim örneklerine sık olmasa da rastlanabilmektedir. Birecik baraj suları altında kalan Şanlıurfa’nın Halfeti ve Atatürk baraj suları altında kalan Adıyaman’ın Samsat ilçeleri ile Ilısu baraj suları altında kalacak olan Batman’ın Hasankeyf ilçesi söz konusu örneklerin başında gelmektedir. Yusufeli de bu az sayıdaki örneklerden biridir. Ancak Yusufeli örneği, söz konusu diğer örneklerden bazı keskin hatlarla ayrılmaktadır. Farklılıklardan biri, Yusufeli’nin bu durumu, yani yeniden yerleşimi bundan önce 6 kez daha tecrübe etmiş olmasıdır. Demirel (2010; 2010a)’ın çalışmalarından anlaşıldığı kadarıyla, Yusufeli ilçe merkezi Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde altı kez yer değiştirmiştir. Yusufeli’nin barajdan

¹ Söz konusu çalışmaların bazılarına, “İlgili Literatür” bölümünde yer verilmiştir.

² Barajların toplumsal boyutunu ele alan çalışmaların büyük bir bölümünde bu iddiaya yer verilmektedir. İlgili bazı çalışmalara, “İlgili Literatür” bölümünde yer verilmiştir.

kaynaklı yeniden iskânı, 7. yer değiştirmesi olacaktır. Bu “istikrarsızlık durumunun”, yeniden iskânı, Yusufelililer için daha da vahim bir hale getirdiği/getireceği söylenebilir. Bir diğer farklılık ise, Yusufeli’nin coğrafi olarak iskânların yaşandığı diğer yerlerden çok farklı bir yapıda olmasında kendisini göstermektedir. Coğrafi olarak dağlık ve ekilebilir arazisi az olan bir bölgede bulunan Yusufeli’nin bu durumunun; Yusufelililerin proje sürecini “diğerleri”ne nazaran daha sıkıntılı geçirmesine neden olacağı söylenebilir. Birincisi, Yusufeli’nde yaşayanların, arazilerin azlığından dolayı, yapılacak olan olası bir kamulaştırma faaliyetinden, diğer yerlere göre çok daha az bir kamulaştırma bedeli alacakları muhtemeldir. Çünkü Yusufeli’nde aile başına düşen araziler dönüm olarak değil, metrekare olarak değerlendirilecek derecede azdır. İkinci olarak, bölgenin dağlık olması yeni yerleşim yerinin fiziksel olarak eski Yusufeli’nden uygun olmayacağı sonucunu çıkarmaktadır. Diğer örneklerin bazılarında yeniden yerleşim kısmî bir şekilde gerçekleşmiş, yerleşim yerinin belirli bir bölümü barajdan etkilenmiştir. Genel olarak etkilenen yerlerde ise, arazinin uygunluğundan dolayı çok yakın yerlere yerleştirmeler olmuş ve bölge insanları tarım gibi mevcut ekonomik faaliyetlerine devam edebilmiştir. Hatta denebilir ki, bazı örneklerde bu durum onlar için bir “fırsatlar penceresi” yaratmış ve ekonomik olarak durumlarında iyileşmelere neden olmuştur. Ayrıca, bazı örneklerde bölge dışına iskânlar yapılmıştır. Yusufeli’nde ise, tarımsal faaliyetlerde bulunulabilecek arazilerin çoğunluğu şu anki mevcut Yusufeli’nin kurulu olduğu bölge ve çevresinde bulunmaktadır. Dolayısıyla, söz konusu arazilerin büyük bir bölümü, barajın su tutmaya başlamasıyla birlikte baraj gölü suları altında kalacaktır. Ayrıca, mevcut durumda bölge dışına iskân seçeneği de bulunmamaktadır. Bu olumsuzluklar, bölgeden dışa doğru geniş çaplı bir göç hareketinin gerçekleşmesi ihtimalini de doğurmaktadır.

Bu araştırmada söz konusu edilen bu ve benzeri sorunlar çerçevesinde Yusufeli halkının kaygıları, beklentileri, göç eğilimleri ve yaşamaları muhtemel olan problemlerin, onların söylediklerinden yola çıkılarak anlaşılması ve söz konusu olumsuzlukların giderilebilmesine yönelik öneriler sunulması amaçlanmıştır. Buradan hareketle, araştırma; “Yusufelililerin baraj yapım sürecinde yaşadıkları ve yaşamaları muhtemel olan sorunlar nelerdir?” sorusuna odaklanmaktadır. Bu anlamda araştırmanın gerek şu an yaşanan ve gerekse bundan sonra yaşanacak benzer durumların “iyileştirilebilmesi” açısından uygun araçlar sağlayacağı düşünölmektedir. Ayrıca,

Türkiye’de yakın zamanda yer bulmaya başlayan ve araştırmanın kuramsal çerçevesini oluşturan Aktör İlişkileri Kuramı’na, bazı kavramsallaştırmalar yoluyla Türkiye üzerinden, baraj projeleri özelinde katkıda bulunulması hedeflenmiştir.

Bu araştırma, barajdan önceki durumu ele alıp barajdan sonraki durumla karşılaştırılabilecek şekilde planlanmıştır. Bu bağlamda araştırmanın barajdan önce ve sonraki durumun karşılaştırılabilmesi için ilk aşamayı ve daha sonraki “çalışma(lar)ın” ilk ayağını oluşturacak araçları sağlayabilecek olması açısından öneme sahip olacağı söylenebilir. Araştırmanın, Aktör İlişkileri Kuramını sistematik bir şekilde Türkiye’de bu konu açısından ele alan/kullanan ilk araştırma olması bakımından da önemli olduğu söylenebilir. Bu yaklaşımın kullanılmasının, daha sonraki araştırmalara gerek teorik ve gerekse pratik yönde uygun araçlar sağlayacağı düşünülmektedir.

Yusufeli ilçe merkezini kapsayan ve genel hatları itibariyle nitel olan çalışma, yorumlayıcı bir yaklaşımla gerçekleştirilmiş ve verileri, bölgede yapılan bir alan çalışması ile elde edilmiştir. Araştırma dört ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, araştırmanın kavramsal ve kuramsal çerçevesini oluşturmaktadır. Bu bölümde çalışmada kullanılan kavramlar ve araştırmanın kavramsal ve kuramsal çerçevesi ile konu hakkında Türkiye’de daha önce yapılmış olan çalışmalar ele alınmıştır. İkinci bölüm, araştırmanın metodolojisini oluşturmaktadır. Metodoloji bölümünde, araştırmanın sosyal bilim yaklaşımı, evreni ve örneklemini ile veri toplama tekniklerine yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ise, araştırmada elde edilen bulgular ele alınmıştır. Bu bölüm iki kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda alan çalışmasından elde edilen bulgular, bazı ana ve alt temalara ayrılmak suretiyle, görüşmelerden alıntılar yapılarak yorumlanmıştır. İkinci kısımda ise, araştırmaya temel olan kuram ile bulgular ekseninde bir tartışma yapılmıştır.

Araştırmanın sonuçlarına göre, içinde bulunulan süreçte Yusufelililerin ekonomik, sosyal, sosyal-psikolojik ve kültürel açıdan birçok problem ve buna bağlı kaygılar yaşadıkları anlaşılmaktadır. Söz konusu problemlerin en önemli nedeninin bölgede hâkim olan belirsizlik durumu olduğu ve belirsizliğin ise ilgili kişi ve kurumların süreçle ilgili yeterli bilgilendirme yapmamalarına bağlandığı görülmektedir. Kamulaştırma ve iskân uygulamalarında bir mağduriyet yaşanılacağı/yaşatılacağı; mevcut maddi ve manevi kültür ile turizm değerlerinin yeniden yerleşimle birlikte

büyük oranda yok olacağı; bölge dışına niceliksel anlamda yoğun bir göç hareketinin gerçekleşeceği, kaygıların başında gelmektedir. Gerçekleşmesi muhtemel göç hareketinin, araştırılanlarca “zorunlu göç” olarak değerlendirildiği görülmektedir. Bunun sonucunda, araştırılanların ilgililerden bazı taleplerde bulunduğu; göç eğilimleri ve muhtemel göç hareketinin mahiyetinin ise beklentilerin karşılanıp karşılanmamasıyla yakından ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. AİK bu çalışmanın her aşamasında uygun araçlar sağlamıştır. Buradan hareketle, kuramın barajların toplumsal boyutunun incelenmesi için kullanılmasının uygun olduğu söylenebilir. AİK’e “başat ilişkiler ağı”, “tampon ilişkiler ağı”, “çoklu baş aktörlük”, “dönüşümlü baş aktörlük”, “kontr baş aktörlük”, “kontr aktant”, “gizil aktant” ve “kontr baş aktörlük” kavramsallaştırmaları yoluyla katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL, KURAMSAL ÇERÇEVE ve İLGİLİ LİTERATÜR

Bu bölümde, araştırma alanında gündemde olan ve araştırmada da sıklıkla kullanılan temel kavramlar, araştırmanın dayandırıldığı kuram ile konuyla ilgili Türkiye’de daha önce yapılmış çalışmalara yer verilmiştir.

1.1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1.1. Göç ve Göç Türleri

Daha önce de belirtildiği gibi; gerek Yusufeli’nin topyekûn yeni bir yere taşınması, bir başka deyişle yeniden yerleşimin kitlesel bir göç olarak kabul edilebilmesi ve gerekse de bu süreçte yeni yerleşim yerine yerleşmeyip başka yerlere göç edeceklerin olması, göç kavramını bu araştırmanın temel kavramlarından biri hâline getirmektedir. Bu nedenle, göç kavramı üzerinde görece ayrıntılı bir şekilde durulmuştur.

Göç kavramının “interdisipliner” ve birçok dinamiğe sahip bir kavram olması, ilgili literatürde çok farklı göç tanımlamalarının yapılmasına neden olmuştur. Söz konusu göç tanımlamaları incelendiğinde, ortak yanlar olmakla birlikte, tanımlamalar üzerinde tam bir konsensüs sağlanmadığı görülmektedir (Özyakışır, 2013: 5). Bir başka deyişle, *“araştırmacı ve akademi çevrelerinin ilgi alanında bir tema/olgu olarak göç, her disiplinin ve ideolojik zeminin rengiyle kuramsallaştırıldığından”* (Cizreli, 2015: 31) genel geçer bir göç tanımı yapılamadığı söylenebilir. Bununla birlikte genel bir göç tanımının; *“kişi ya da grupların farklı sebepler nedeniyle bir bölgeden başka bir bölgeye hareketliliği”* şeklinde yapılabileceği; literatürde yapılan ve ayrıntıya giren diğer tanımlamaların ise, bu tanımlamayı “açıklama” üzerinden yapıldığı belirtilmektedir (Karaaslan, 2015: 115). Yine de burada göç tanımlamaları ve türleri üzerinde durmak, bu araştırma açısından gerekli görülmektedir.

Balcıoğlu (2007: 15) göçü, *“ekonomik, sosyal ve siyasal sebepler sonucu fertlerin yer değiştirmesi”* şeklinde kısa ve net bir şekilde tanımlamıştır. Benzer şekilde Adıgüzel (2016: 18) de, çok kısa ama daha dar anlamda bir tanımlama yapmıştır:

“insanların yer değiştirmeleri sonucunu doğuran nüfus hareketleri”. Akan ve Arslan (2008: 3) ise, göç etme süresine göre bir tanımlama yapmışlardır. Buna göre göç, insanların geçici veya kalıcı olarak yerleşmek amacıyla, bireysel veya grupsal olarak bulundukları yerden başka bir yere taşınması olayıdır. Türk Dil Kurumu (TDK) ise göçü, *“ekonomik, toplumsal ve siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret”* (URL 2) şeklinde daha kapsamlı ele almıştır. Yalçın (2004: 13) da, *“ekonomik, siyasi, ekolojik veya bireysel nedenlerle, bir yerden başka bir yere yapılan ve kısa, orta veya uzun vadeli geriye dönüş veya sürekli yerleşim hedefi güden coğrafi, toplumsal bir yer değiştirme hareketi”*, şeklinde kapsamlı bir göç tanımlaması yapmıştır. Bayhan (1996, Akt. Çam, 2014: 11), göçü, *“coğrafi bir mekândan başka bir mekâna gitme sürecinde toplumsal yapıyı sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel yönde değişime uğratan nüfus hareketleri”* olarak, toplumsal yapı ve değişmeyi temel alan bir tanımlama yapmıştır.

Bazı tanımlamalarda ise, göç her halükârda bir zorunluluğa bağlanmaktadır: *“Göç, kişilerin gönüllü veya değişik sebeplerden dolayı zorunlu olarak yer değiştirmeleridir”* (Akan ve Arslan, 2008: 3). Göçün, yalnızca göç eden kişinin isteğine bağlı olarak gerçekleştiği, yani rızaya dayalı olduğu şeklinde tanımlamalar da yapılmaktadır. Buna göre göç, *“kişinin rızasına, talebine bağlıdır; zorunlu değildir. Bu özellik, göçü, ahali mübadelesinden ayıran temel özelliktir”* (Öztürk-Yılmaz, 2007: 245) şeklinde tanımlanmaktadır. Bununla birlikte, *“Göç, kişinin, geri dönmek üzere vatanını terk ederek, başka bir ülkeye yerleşmek amacıyla gitmesi anlamına gelir”* (Fişek, 1959: 75 Akt. Öztürk-Yılmaz, 2007: 244), şeklinde, göçü yalnızca sürekli/kalıcı göç bağlamında ele alan tanımlamalar da mevcuttur. Marshall (1999: 685) da *“... bireylerin ya da grupların sembolik veya siyasal sınırların ötesine, yeni yerleşim alanlarına ve toplumlara doğru kalıcı hareketi”* şeklinde yaptığı tanımda, yine sürekli göçe göndermede bulunmaktadır.

Göçün nedenleri, genel olarak “itici” ve “çekici” faktörler şeklinde ikili bir ayrıma tabi tutulmaktadır. Bu bağlamda göç araştırmalarında, itici faktörlerin çekici faktörlerden geleneksel bir şekilde ayrıldığı belirtilmektedir. Burada, itici faktörlerin genelde tutucu, güvenlik kaygısıyla meydana gelen göçe; çekici faktörlerin ise, riski göze alan ve genel olarak ekonomik kaygılar sonucu meydana geldiğini söylemek

mümkündür (Marshall, 1999: 685). İlgili literatürde farklı tasnifler söz konusu olmakla birlikte; sınıflandırma farkı gözetmeksizin, göçün, göçe maruz kalanlar açısından çok çeşitli ve karmaşık sorunları bünyesinde barındırdığı söylenebilir (Güllü, 2015: 87). Söz konusu tasniflendirmeler bazen iç içe geçebilmekte ve karışıklığa neden olabilmektedir. Bu nedenle, burada göç türleri ile ilgili yapılan tasniflerin belli başlıklar üzerinden kategorilendirilerek verilmesinin daha doğru olacağı söylenebilir.

1.1.1.1. Nedenine Göre Göç

Nedenlerine göre göçler, literatürde “*irade esasına göre göçler*” (Özbey, 2016) şeklinde de sınıflandırılmaktadır. Burada irade esası ifadesi, göç edenlerin kendi istekleri veya istekleri dışında göç ettikleri/ettirildiklerine göndermede bulunmaktadır. Göçün neden yapıldığıyla ilgili genel olarak iki sınıflandırma mevcuttur: “zorunlu göç” ve “gönüllü göç”.

Literatürde zorunlu göçlerin birçok nedeni sıralanmaktadır. Bunlar arasında öne çıkanlar ise; doğal afetler, savaş, terör ve siyasal nedenlerdir. Ayrıca, literatürde “*kalkınma sebepli yerinden edilenler*”, “*göçe zorlananlar*”, “*gönülsüz göçenler*” (Şatıroğlu, 2012: 22) şeklinde tanımlanan ve genel olarak ülke ekonomisi yararına yapılan proje veya uygulamalardan dolayı gerçekleşen göçler de zorunlu göç kategorisinde değerlendirilmektedir. Zorunlu göçler, göç etme nedenine bağlı olarak kalıcı ya da geçici olabilmektedir. Ancak, ister kalıcı ister geçici olsun zorunlu göç, göç eden(ler)in iradesi dışında gerçekleşmektedir. Bir başka deyişle zorunlu göç olgusu, göç edenler açısından rızaya dayanmamakta ve onlar için göç dışında başka bir alternatif bulunmamaktadır (Çiçekli ve Demir, 2013: 40-41; Özyakışır, 2013: 11).

Göçün her türlü zordur ve problemlerle doludur. Ancak, zorunlu göçe maruz kalanlar açısından göç, göç etmeyi hiç düşünmemelerine rağmen farklı nedenlerle göç etmek zorunda kalmaları sebebiyle daha zor ve problemlili bir süreç olmaktadır. Sosyal bilimcilerin bu tür göçleri zorunlu göç olarak nitelendirmelerinin altında yatan neden de budur. Zorunlu olarak göç edenler, yaşam ortamlarını, sahip oldukları maddi ve manevi varlıkları, genelde bir daha geri dönmek üzere istemeden terk etmeleri açısından “diğer göç edenlerden” ayrılmaktadırlar (Erder, 2015: 35).

Gönüllü göç ise, zorlayan bir nedenin olmadığı -ya da varsa bile yoğun şekilde hissedilmediği-, kişinin iradesine ve isteğine dayalı olan bir göç türüdür. Tüm dünyada meydana gelen göçlerin çoğunluğu gönüllü olarak gerçekleşmektedir. Gönüllü göçler, çoğunlukla ekonomik olmak üzere, eğitim, seyahat, evlenme vb. nedenlere dayanmaktadır (Çiçekli ve Demir, 2013: 41). Bu göçler, her ne kadar bazen zorunluluklar da olsa, göç edenlerin rızasıyla gerçekleşmektedir.

1.1.1.2. Gidilen Yere Göre Göç

Göç edilen yer söz konusu olduğunda yine ikili bir tasnif yapmak mümkündür: “iç göç” ve “dış göç/uluslar arası göç”. Bu ikili tasnif göç edilen yerin ülke içinde mi, yoksa ülke dışında mı olduğuna göndermede bulunmaktadır. Dış veya uluslar arası göç, en genel anlamda ülke dışına doğru gerçekleşen göç hareketleri anlamına gelmektedir. Dış göç, bu araştırmanın konusu dışında kalmaktadır. Bu nedenle, burada yalnızca iç göç üzerinde kısaca durulacaktır.

İç göç, bir ülkenin sınırları içerisindeki bir bölgeden, yine aynı ülke içerisindeki başka bir bölgeye yapılan göç hareketleri (Özyakışır, 2013: 7; Çam, 2014: 11) şeklinde tanımlanabilir. Bazı tanımlamalarda ise, nüfus hareketinin iç göç olarak nitelendirilebilmesi için, göç sürecinin en az bir yıl sürmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Buradan hareketle de iç göçün; “kırsal bölgelerden şehirlere”, “kırsaldan kırsala”, “şehirden kırsala” ve “şehirden şehre” doğru gerçekleştiği belirtilmektedir (Pazarlıoğlu, 2007: 121; Akan ve Arslan, 2008: 19-20). Türkiye’de göç hareketlerinin, çoğunlukla kırsaldan şehirlere veya küçük şehirlerden büyük şehirlere doğru gerçekleştiği söylenebilir. Bununla birlikte, Türkiye özelinde iç göçün, çoğunlukla kentlere doğru dönüşsüz bir hareket olmaktan ziyade, kırsala doğru sürekli “gelgitlerle” desteklendiği ve bu durumun da göçün travmatik etkilerini azalttığı belirtilmektedir. Gecekonducular, kente göç edenlerin barınmasını sağlarken, bırakıp geldikleri yerler ise, ekonomik sorunlar başta olmak üzere, “kriz dönemlerinde” tekrar gelip kalacakları ya da çocuk ve yaşlıları bırakabilecekleri bir “sığınak” görevi görmektedir. Bu anlamda göç edilip geline eski yerin varlığının, göçün risklerini azaltıcı bir işlevi de yerine getirdiği söylenebilir (Erder, 2015: 37).

Gidilen yere göre göçler ile nedenlerine göre göçler arasında kuvvetli bir ilişki bulunmaktadır. Bir başka deyişle, gidilen yere göre göçler, nedenlere göre şekillenmektedir. Zira hem iç göçler hem de dış göçler zorunlu veya isteğe bağlı olarak gerçekleşebilmektedir (Çiçekli ve Demir, 2013: 41).

Yukarıda yapılan tasniflendirme, göçün genel anlamda türlerini verme amacıyla yapılmıştır. Bununla birlikte, söz konusu göçlerle ilişkili birçok sınıflandırma daha yapılabilir. Aşağıda bu sınıflandırmalara kısaca değinilmiştir.

1.1.1.3. Diğer Göç Türleri

Göç olgusu aynı zamanda “yasallık”la da yakından ilgilidir. Buradan hareketle göçü, “yasal göç” ve “yasadışı göç” şeklinde ikili bir tasnife daha tâbi tutmak mümkündür. Buna göre, yasal kurallar çerçevesinde yapılan göçler yasal göç; yasal kurallara aykırı yapılan göçler ise, yasadışı göç şeklinde tanımlanabilir (Çiçekli ve Demir, 2013: 42; Sağiroğlu, 2015).

Göçü “kitlesel” ve “kitlesel olmayan/bireysel” şeklinde sınıflandırmak da mümkündür (Alpagu, 2015: 59). Bu tasnife, “zincirleme göç” olarak nitelendirilen bir göç türü daha eklenebilir. Bu göç sürecinde, göç kararı bireysel ve özerk olarak verilmez; bundan ziyade göç edecek olan kişi(ler), bağlı bulundukları “yakın gruba” göre göç kararı almaktadırlar. Bu süreçte göç edecek olan kişiler, hem gidilecek yer hakkında malumatı, hem de göç sürecindeki desteği, kendilerinden önce göç etmiş olan kişilerden alırlar. Bu tür göçler çoğunlukla akrabalık ilişkilerine dayanmaktadır (Erder, 2015: 8, 57).

Kitlesel göç kavramı içerisinde toplumsal tabakalaşmayla ilgili farklı denebilecek unsurları barındırmaktadır. Zira kitlesel göçler söz konusu olduğunda, bir yerdeki her toplumsal katmandan (sınıf ve statüden) insanlar, tabaka farkı gözetmeksizin göç etmektedirler (Erder, 2015: 8). Kitlesel göçlerin aynı zamanda, çoğunlukla zorunlu olarak gerçekleştiği söylenebilir. Bir örnek olarak, 1980 ve 1990’larda Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde “terör/güvenlik” nedeniyle gerçekleşen köy boşaltmaları sonucunda meydana gelen göçler, kitlesel ve zorunlu göçler olarak değerlendirilebilir. Öner ve Kaçmazoğlu (1997) da, güvenlik (özellikle de terör) nedenli göçlerin Türkiye’de azımsanmayacak boyutta olduğunu dile getirmektedirler. Yazarlar,

bu tür göçlerin zorunlu olarak kitlesel bir şekilde gerçekleştiğinin altını çizerek, insanların kendilerini güvende hissetmediklerinde göç kararını daha kolay alabileceklerini belirtmektedirler.

Kitlesel olmayan göçler ise, hem zorunlu hem de gönüllü gerçekleşebilmekle birlikte, genellikle gönüllü göçler kategorisinde değerlendirilmektedir. Güllülü, Öner ve Kaçmazoğlu (2007), Türkiye’deki göç dinamiklerinin en önemli nedenlerinden birinin bölgeler arası gelir dağılımındaki adaletsizlikler olduğunu belirtmektedirler. Türkiye’de bu şekilde gerçekleşen göçler, genel olarak kitlesel olmamaktadır. Bununla birlikte, bu göçler hem zorunlu hem de gönüllü olarak nitelendirilebilir. Söz konusu göçler, daha iyi bir hayat sürmek amacıyla gerçekleştiğinde, göç etme kararı gönüllü bir karar olarak değerlendirilebilir. Ancak, kişi bu kararı her ne kadar kendi iradesiyle verse de, göç etmekten başka çare kalmadığı durumlarda ise, bir zorunlu göç durumu söz konusu olmaktadır.

Göç olgusunun genel olarak “eril” bir çerçevede tanımlandığı ve kadının ihmal edildiği yönünde düşünceler de mevcuttur. Burada temel tartışma; kadın ve erkeklerin göç deneyimlerinin ve algılarının farklı olduğundan hareketle, göçün “erkek göçü” ve “kadın göçü” şeklinde ikiye ayrılmasının gerekip, gerekmediğidir (Duman, 2015).

1.1.1.4. Göç Olgusu ile İlgili Bir Tartışma

Türkiye’de gerçekleşen göç hareketlerinin arkasında, yukarıda belirtilen, *“Sosyolojinin klasikleşmiş ‘itici’ ve ‘çekici’ faktörlerinin dışında da öğelerin bulunduğu belirtilmektedir. Burada söz konusu edilen şey, aslında son dönemlerde kullanılmaya başlanmış bir olgu olan ‘ülke içinde yerinden edilme’ olgusudur”* (Kaya, 2009: 3). Bu tür göçlerin yaşandığı her ülke ve bölge açısından yerinden edilme olgusunun tartışılmasında, birden çok zorluk söz konusudur. Söz konusu zorlukların temelinde ise, bu göçe neden olan doğal afetler, savaşlar ve ülke içi karışıklıklar gibi bir takım “travmatik olaylar” bulunmaktadır. Bu tür göçe maruz kalanlarla ilgili verilerin yetersiz ve güvenilir olmaması da söz konusu zorluklar arasında sayılabilir. Bütün göç şekilleri birçok sorunu beraberinde getirmektedir. Ancak, bu tür bir göçün meydana getireceği, özellikle de sosyal ve psikolojik problemler diğer göç türlerinin yaratacaklarıyla karşılaştırılmaz büyüklüktedir (Kaya, 2015: 23-24).

Göçle ilgili yapılan tanımlamaların, göçü çoğunlukla sonuçları, neden olduğu sorunlar ekseninde değerlendirdiği; demografiyi merkeze aldığı ve göçü yalnızca nicel yönüyle ele alarak, başaktörü olan insanı göz ardı ettiği ifade edilmektedir. Oysa göç, sadece fizikî ve coğrafi temelde gerçekleşen insan hareketliliğini ifade etmenin ötesine geçen bir olgudur. Göçün ana öznesi insandır ve tanımlamalar bu asli özne dikkate alınarak yapılmalıdır. Göç, bir öykünün son bulmasıyla birlikte başka öykülerin başlaması ve aynı zamanda fiziksel anlamda olduğu kadar, hayatların da taşınması anlamına gelmektedir. Daha önemlisi, insanın yaşamı boyunca şekillenen duygu, davranış ve hafızasının da yer değiştirmesidir. Böylece göçün insani bir süreç olduğu ve tek dinamiğe indirgenemeyecek kadar önemli bir olgu olduğu söylenebilir (Karaaslan, 2015).

Göçe, göç edeni bir aktör olmaktan ziyade bir nesnesi olarak yaklaşmak tüm alanlarda sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Bu yaklaşımı benimseyenler –ki bu azımsanmayacak boyuttadır-, göçü yalnızca sebep ve sonuçları şeklinde ele almaktadırlar. Yani göç edenlerin geldikleri ve gittikleri fiziksel ve toplumsal yapıdan ne eksilttikleri ve ona ne ekledikleri önemli olarak görülmektedir. Burada söz konusu olan, yapısal unsurların dönüşümüne odaklanmaktır ve dolayısıyla da insan araçsal olarak konumlandırılmaktadır. Böylelikle, bu tür bir yaklaşımda insanın istatistikî anlamından başka bir anlam ifade etmediği söylenebilir (Karaaslan, 2015).

Toplumsal bir olgu olarak göçe insani yaklaşım, ancak insanı merkeze alan bir araştırmayla mümkündür. Yani, geride kalanlar ve taşınanlara göç eden açısından bakmak, diğer bir ifadeyle, “*göç edeni anlamacı bir yaklaşımla değerlendirmek*” (Karaaslan, 20015: 116) gerekmektedir. Bu araştırma da böyle bir yaklaşımla yapılmıştır. Zira metodolojik anlamda da yorumlayıcı yaklaşımının kullanılması bu bakış açısını gerektirmektedir.

Göç eylemi, her ne kadar farklı alanlarla ilgili dinamikleri içerisinde barındırsa da, birçok toplumsal sonucu olması nedeniyle temelde sosyolojik bir olgudur. Nitekim göç hareketleri, hem gelinmiş hem de gidilmiş olan yerdeki toplumsal yapı üzerinde birçok etki yaratabilmektedir. Ayrıca göç edenler açısından da çok farklı değişimler söz konusu olabilmektedir. Bu etkiler çoğunlukla olumsuz, bazen de olumlu yönde olabilmektedir. Söz konusu olan göç edenlerse ve göçün gönüllü olmadığı durumlarda,

bu etkilerin olumsuz yönde olduğu söylenebilir. Zorunlu göçe maruz kalanlar sosyolojik, psikolojik, ekonomik, mekânsal, kültürel vb. birçok sorunla karşı karşıya kalabilmektedirler. Bu sorunlar, özellikle de kırdan kente doğru olan göçlerde, göç edenin kentin şartlarına uyum sağlayıp sağlayamaması noktasında kendisini daha sert bir şekilde göstermektedir (Demiral, 2012).

İnsanla mekân arasındaki ilişkide, fiziksel bir gerçekliğin ötesine geçen mekân, orada yaşananlarca hissedilmekte, ona bağlanılmakta ve bu insanlar “kendilik duygularını” bu mekânlar aracılığı ile tanımlayabilmektedirler. Mekân ve kimlik birbirinden bağımsız olarak düşünülemez (Özservet, 2015: 42). *“İnsanlar, yaşadıkları mekânlarla ilişki kurarak, onlara anlamlar atfetmekte ve içinde bulundukları bu yaşamsal çevre aracılığıyla kimliklerini de oluşturmaktadırlar”* (Göregenli ve Karakuş, 2014: 105 Akt. Özservet, 2015: 42).

İlerleyen bölümlerde üzerinde daha ayrıntılı durulacak olan “iskân” ve “mecburi iskân” kavramlarının da göç olgusuyla özellikle de zorunlu göçle organik bağları bulunmaktadır. Osmanlı döneminde kurumsallaşmış olan iskân ve mecburi iskân 1934 yılından bu yana Cumhuriyet yasaları içerisinde var olan “eski bir zorunlu göç kurumu” olarak değerlendirilmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında özellikle “muhacirlerin” Türkiye içerisinde yerleştirilmesi amacıyla kullanılan bu kurum, 2006 yılında yenilenerek bugüne kadar varlığını devam ettirmiştir (Erder, 2015: 36).

1.1.2. İskân

İskân kavramı, bu tür araştırmalar açısından oldukça önemli bir yerde durmaktadır. Bu araştırma için de aynı durum söz konusudur. Nitekim “Yeni Yusufeli” bir “yeniden yerleşim” ve dolayısıyla da iskân projesidir.

Yer değiştirme hareketlerinin; ister bireysel, ister kitlesel olsun, tüm tarih boyunca toplumların niceliksel ve niteliksel olarak oluşması, gelişmesi ve şekillenmesinde önemli işlevleri olmuştur. Bu anlamda iskân kavramının, genellikle “nicellik”e göndermede bulunan yerleşme kavramından daha geniş ve kapsamlı bir kavram olduğu söylenmektedir (İnan, 2014).

İskân, “*insan, doğa ve mekân üçlüsü*”nü bir arada barındıran ve “*toplumsal mekânı da kuran*” çok yönlü ve dinamik bir olgu olarak değerlendirilmektedir. İskân

sürecinin temelinde yerleşmeden öte birçok farklı nitelik barınmaktadır: “*daha iyi bir yaşam çabası*”, “*çevreyi geliştirme*” ve “*uygarlaşma*”. “Yer”, yalnızca coğrafi değil aynı zamanda tarihi “uğrağı” da göstermektedir. Söz konusu yerde yaşamaya başlamak, daha uzun süre yaşadıktan sonra o yere “ait olmak” ve en sonunda yaşanılan yerin “kendisi olmak” ile birlikte, o yere yeni ve farklı nitelikler kazandırmak manalarını da içeren iskân, “*devletlerin toplumsal siyasalarıyla bağlantılı siyasal bir tercih*” (İnan, 2014: 84) olarak da nitelendirilmektedir.

En genel ve sade anlamıyla iskân, “*beşeri bir yerleşme*” (Halaçoğlu, 2006: 1) şeklinde tanımlanmaktadır. Türkçede yeniden yerleşim olarak da ifade edilen iskân kavramı, bir yere yerleşme veya yerleştirme, bir yerde oturma anlamlarını taşımaktadır. Bununla birlikte iskânın hukuksal anlamının kelime anlamından farklı olduğu söylenebilir. Hukuksal olarak iskân; “*bir aileye toplumsal gereksinimlerini karşılayacak yeterlilikte konut ve geçimini sağlayacak biçimde gelir olanakları temin edecek bir yerleştirme plan ve uygulamasını içermektedir*” (Gökçe vd., 1994: 298 Akt. Güler-Parlak, 2006: 27). Bir başka tanımda ise “*iskân (yerleşim), bir aileye sosyal, kültürel, ekonomik vb. her türlü ihtiyaçlarını karşılayacak konut ile hayatını sürdürüp geliştirecek maddi gelir olanaklarının teminidir*” (Özkalaycı ve İçten, 2005: 1) şeklinde ifade edilmektedir.

İskân faaliyetlerinin nedeni ve yapılma şekilleri, uygulamaların yapıldığı ülkelere göre değişiklik göstermektedir. Türkiye’de ise, bu uygulamalar çok farklı alanlarda yapılmakla birlikte, bu çalışmanın gereği olarak yalnızca barajlardan kaynaklı iskân uygulamaları (Güler-Parlak, 2006) üzerinde kısaca durmak yerinde olacaktır.

İskân faaliyetleri, Türkiye’de “2510 Sayılı İskân Kanunu”na göre yapılmaktadır. Ancak, ilk olarak 1934 yılında çıkarılmış olan kanunun orijinal halinde barajlardan kaynaklı yeniden yerleşmelerle ilgili bir madde bulunmadığını belirtmek gerekmektedir. Bununla birlikte, 1960’lı yıllarda kalkınma amaçlı yapılan girişimlerin ivme kazanması sonucunda, 1970 yılında söz konusu kanun değişime uğramış ve mevcut kanuna ek maddeler konulmak suretiyle “1306 Sayılı Kanun” çıkarılmıştır. Bu kanunda iskân uygulaması yapılabilecek durumlar içinde barajlar da zikredilmiştir (Güler-Parlak, 2006: 28).

“Yeniden iskân sorunu” söz konusu olduğunda Türkiye’de belirli dönemler üzerinden çözümleme yapmak uygun gibi görünmektedir. Burada, 1950’den günümüze kadar olan süreçte gerçekleşen iskânlar ve iskân mevzusunda meydana gelen değişimler kısaca ele alınmıştır (Tekeli, 2008).

İskân sorunları açısından söz konusu dönemin, bir önceki dönemden iki temel özellik bakımından ayrıldığı söylenebilir. Bu özelliklerden birincisi, devletin niteliğindeki değişmeden kaynaklanmaktadır. Söz konusu dönemde, bazen askerî müdahalelerin olduğu görülmekle birlikte “demokratik siyasal sürecin” işlediği ve bununla birlikte refah devleti anlayışına geçildiği görülmektedir. Bu süreçte devlet, nüfus yer değiştirmeleri için farklı bir “meşruiyet” yolu benimsemiştir. Devlet, yer değiştirmelerin, artık “kalkınma” ve “halkın refahı” için yapıldığını belirtmekte ve kişilerin tercihlerini de dikkate alma zorunluluğu hissetmektedir. Dönemi, öncekinden ayıran ikinci özellik ise, Türkiye’nin kentleşme hızının artmasıyla birlikte kentlere iskân konusunun daha da önemli hâle gelmesidir. Böylelikle kırsal bölgelere yeniden iskân edilmek, seçeneksiz bir durum olmaktan çıkmış ve kentlere iskân da başka ve istenilen bir seçenek hâline gelmiştir (Tekeli, 2008: 163).

Söz konusu dönemde üç tür yeniden iskân sorunu olduğu söylenebilir. Birincisi, Türkiye dışında yaşayan Türklerin 19. yüzyıldan beri süregelen göçleridir. İkincisi, devletin ekonomik kalkınma karar ya da planları sonucunda meydana gelen zorunlu yer değiştirmelerdir. Üçüncüsü ise, doğal afet zararlarından korunmak için gerçekleştirilen yer değiştirmelerdir (Tekeli, 2008: 163). Bu araştırma açısından önemli olan sorun ikinci tür olarak nitelendirilen sorundur. Bu nedenle yalnızca bu sorun üzerinde kısaca durulmuştur.

1950’lerden sonraki en mühim iç iskân sorunu, yeni yapılmaya başlanan büyük barajlarla birlikte meydana gelmiştir. Seyhan, Sarıyar, Demirköprü, Hirfanlı gibi büyük barajların göl sahalarında kalan köylerin nakledilmesi, 1955 yılında çıkarılan 6541 sayılı kanun ile bir düzene bağlanmıştır. Bu kanun 1965 yılına kadar yürürlükte kalmış ve uygulanmıştır. 1965 yılında gündeme gelen Keban Barajının yapımı 6541 sayılı yasanın kaldırılmasına neden olmuştur. Yapılması planlanan barajın göl sahasında kalacak olan yerleşim yerlerinin ve etkilenecek nüfusun çokluğu, büyük çapta bir iskân gerektirmekte ve bu iskânın 6541 sayılı yasa ile yapılması devlete çok büyük bir malî

yük yüklemekteydi. Bunun sonucunda 16 Temmuz 1970’de 1306 sayılı yasa çıkarılmış ve 6541 sayılı yasa kaldırılmıştır. Yeni yasa, “2510 Sayılı İskân Yasası”na ekler yapmak suretiyle, söz konusu iskân sorununa eski yasadan farklı bir bakış açısı getirmiştir. İskân sorununun devletçe yapılan hibelerle çözümlenmesine yönelik anlayışın yerine, oluşturulacak olan bir fonla uzun dönemli bir borçlanma yoluna gidilmesi bu farklılıklardan birincisidir. İkinci farklılık ise, iskân uygulamalarında tarım dışı olan sektörlere öncelik verilmesi yönündedir. Üçüncü olarak, iskân uygulamalarının barajlarla birlikte devletin diğer yatırım etkinliklerini kapsayacak şekilde genişletilmesi şeklindedir (Tekeli, 2008: 165-166). *“Hükümetçe vücuda getirilecek baraj, fabrika, ekonomik ve savunma ile ilgili diğer tesislerin inşası, tarih ve tabiat varlıklarının korunması amacıyla yapılan kamulaştırmalar veya özel kanunların uygulanması sebebiyle taşınmaz malları kamulaştırılanlardan yerlerini terk etmek zorunda olanlarla, taşınmaz malı olmayıp üç yıl önce kamulaştırma alanına yerleşmiş olanlara uygulanacaktı”* (Tekeli, 2008: 166).

Dördüncü farklılık, iskân uygulamasının isteğe bağlı olarak seçme şansı tanınmasından kaynaklanmaktadır. İskân istemeyen kişiler, isterlerse mallarının karşılığını kamulaştırma bedeli olarak alabileceklerdir. Yapılan bu değişiklikler çerçevesinde meydana gelen yer değiştirmelerin *“ekonomiye yeniden sağlıklı entegrasyonunun sağlanmasının”* yanında farklı bir sorunu da beraberinde getirmiştir: Kamulaştırma paralarını almayı tercih edenlerin elinde büyük kaynaklar birikmiştir. Söz konusu kaynakların “gösterişçi tüketim” yerine bölgesel ekonomiye faydalı üretici yatırımlarına katılması ise, “plancılar” kısmen de olsa başarıya ulaştığı bir çaba olmuştur. Söz konusu yasanın uygulanması ile birlikte ne kadar nüfusun yer değiştirdiği ile ilgili istatistikî bilgiler mevcut değildir. Bununla birlikte, Keban barajı haricinde 1970 yılında inşaatı devam eden veya tamamlanmış olan 38 barajdan dolayı 167 köyde 3053 hanenin kamulaştırıldığı bilinmektedir (Tekeli, 2008: 166).

1.1.2.1. İskân Uygulama Türleri

Türkiye’de yeniden yerleştirmeler konusunda, yasal düzenlemelerin izin verdiği ölçüde; birincisi “Devlet Eliyle İskân”, ikincisi ise “Kredi Desteği İle Köy Nakli” olmak üzere iki temel yöntem olduğu söylenebilir (Özkalaycı ve İçten, 2005).

1.1.2.1.1. Devlet Eliyle İskân

Bu yöntemde, ailelere ait taşınmazların parasal karşılığı “Özel İskân Fonu”na yatırılmak suretiyle, tüm iskân giderleri devlet tarafından karşılanmaktadır. Devlet tarafından farklı alanlarda yapılan proje ve tesislerden dolayı, taşınmaz mallarının tamamı veya bir bölümünün ellerinden alınması suretiyle yerinden edilenler, iskân hakkına sahip olmaktadır. Ayrıca, taşınmazı olmayıp, yeniden yerleşim çalışmalarının başlamış olduğu “bütçe yılı” itibariyle en az üç yıl boyunca projenin etkilediği bölgede yerleşmiş olanlar da iskân konusunda hak sahibi sayılmaktadırlar (Özkalaycı ve İçten, 2005: 2-3).

Kamu yararına ve kalkınma amacıyla yapılan projelerin tamamına yakını kırsal alanlarda uygulanmaktadır. Bu alanlarda yaşayan aileler ise, genellikle tarım ve hayvancılıkla geçinmektedirler. Bu nedenle yapılacak olan proje planlarının bu gerçeği göz ardı etmeden yapılması gerekmektedir. Yeniden Yerleşim Planları (YYP) da, teorik olarak, söz konusu projelerden etkilenen ailelerin mağduriyetlerine neden olmayacak şekilde, en azından önceki hayatlarına uygun seviyede yaşam standartları sağlamak amacıyla, birçok kuruluş ve disiplinin katkısıyla hazırlanmaktadır. Yeniden yerleştirme uygulamalarında bir temel ilke olarak görülen bu durum, kırsal alanlarda yaşayan ve geçimlerini tarımdan sağlayan aileleri tarımsal alanlara; kentsel alanlarda yaşayan veya yaşama potansiyeline sahip ve istekli aileleri ise, kentsel alanlara yerleştirme amacını taşımaktadır (Özkalaycı ve İçten, 2005: 2-3).

Buradan hareketle; Türkiye’de devlet eliyle yapılan iskân uygulamalarının en genel anlamda “tarımsal” ve “kentsel” olmak üzere iki şekilde yapıldığı söylenebilir. İskân edilecek olan ailelerin tercihlerine göre yapılan her iki uygulama şekli de karşılıksız yapılmamakta, ailelerin borçlandırılması yoluyla gerçekleştirilmektedir. Ayrıca, gerek kentsel, gerekse de tarımsal olsun; Türkiye’deki iskân uygulamaları, tek tek aileler üzerinden değil toplu şekilde ve bir proje kapsamında yapılmaktadır. Bunun aksi mümkün değildir. İskân, kamunun kendi arazisine veya arazinin olmadığı durumlarda, satın alma yoluyla edinilen arazilere yapılmaktadır (Güler-Parlak, 2006: 29).

a. Tarımsal İskân

Tarımsal iskân, çiftçilikle uğraşan ve geçimleri çiftçiliğe dayanan aileleri kapsamaktadır. Tarımla uğraşan aileler, istedikleri taktirde tarımsal iskân edilebilmektedirler. Bu doğrultuda hazırlanan iskân projesinde, iskân edilecek olan ailelerin geçimlerini sağlayacak ve aynı zamanda borçlandırmalardan kaynaklı borçlarını ödeyebilecek düzeyde gelir elde etmelerini olanaklı kılan bir takım destekler sunulmaktadır. Söz konusu destekler; ev, işletme binası, tarım arazisi, işletme için gerekli olan donanımlar ve krediler şeklinde sıralanabilir (Güler-Parlak, 2006: 29; Özkalaycı ve İçten, 2005: 5).

b. Kentsel İskân

Hak sahipleri, kentsel iskân isteme hakkına da sahiptirler. İskânın bu uygulama şeklinde ise, iskânın yapılması planlanan kentte, yerlerinden edilenlere konut, işlerini icra edebilecekleri işyerleri ve gerekli donanımlar için isteğe bağlı olarak “işletme kredisi” verilmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi, iskân edilen aileler bu desteklerden dolayı borçlandırılmaktadırlar. Borçların geri ödenmesi ise, borçlanılan zamandan beş yıl sonra görece uzun; ve eşit taksitlerle, ayrıca faizsiz olarak yapılmaktadır. Ancak, taşınmazlarla ilgili faiz uygulanmamakla birlikte, taşınır mallar için ilgili bakanlıkların belirlediği oranlarda faiz uygulanabilmektedir (Güler-Parlak, 2006: 30).

1.1.2.1.2. Kredi Desteği İle Köy Nakli

Bu iskân yönteminin, hem yerinden edilenler hem de iskân faaliyetini yürüten kurum (DSİ) tarafından en çok tercih edilen yöntem olduğu belirtilmektedir (Özkalaycı ve İçten, 2005: 6).

Yeniden yerleşim için kullanmak amacıyla ilgili bakanlığa geçen ve gerekli planları yapılan arazinin; her aileye konut, çeşitli tarımsal yapı ve tesisler yapılacak olan bölümünün parasal karşılıkları peşin veya yıllık bir taksite tekabül edecek şekilde eşit 5 taksitle ödenmek üzere hak sahiplerine dağıtılır. Kredi Desteği ile köy Naklinin, Devlet Eliyle İskândan en temel farkı, yeniden yerleşim isteyen ailelerin, kamulaştırma bedeli olarak aldıkları paraları hiçbir kısıtlama olmaksızın kendilerinin değerlendirebilmeleridir. Devlet Eliyle İskânda ise, yukarıda da belirtildiği gibi, her

türlü kamulaştırma bedelinin, yeniden yerleşim masraflarını karşılamak üzere ilgili kurumun hesabına yatırılması gerekmektedir (Özkalaycı ve İçten, 2005: 6).

Yukarıda bahsedilen her iki yöntemin pratikte neden olduğu sonuçlar, yerinden edilenlerin tercihlerinde belirleyici bir etki yaratmaktadır. Yeniden yerleşimden etkilenen, ancak, taşınmazları olmayanlar ile görece az miktarda kamulaştırma bedeli alacak olanların, çoğunlukla Devlet Eliyle İskân; kamulaştırma bedeli yüklü olanların ise, genelde “Köy Nakli ile Yeniden Yerleşmeyi” tercih ettikleri belirtilmektedir. Bununla birlikte, yerlerinden edilecek olanların hangi yöntemi tercih edecekleri ile ilgili hazırlanan YYEP’nin, sürecin her aşamasında ve etkilenenlerin sağlıklı seçim yapmalarına olanak sağlayacak şekilde yapılması gerekmektedir. Bu noktada “Bilgilendirme, Danışmanlık ve İzleme” faaliyetlerinin mühendis, ekonomist ve sosyologlardan oluşan profesyonel kadrolarla ve işbirliği içinde yürütülmesi gerektiği belirtilmelidir (Özkalaycı ve İçten, 2005: 6).

Burada şu konunun altını çizmekte fayda vardır: İlgili kanunda iskân edilen ailelerin mağduriyet yaşamamaları için bir takım önlemler alınmıştır. Ancak, teoride başarılı görünen bu önlemlerin, pratikte yeterli olmadığı görülmektedir. Yerlerinden edilenlerin iskândan kaynaklı yaşadıkları ekonomik, sosyal, çevresel ve kültürel sorunlar bu yetersizliği göstermektedir (Güler, Parlak, 2006: 30).

1.1.3. Kamulaştırma

Kamulaştırma kavramı, araştırılanlar açısından, bu araştırmanın ekonomik boyutunun büyük bir bölümünü oluşturmaktadır.

1945 yılından önce, ilgili kanunda kamulaştırma kelimesinin yerine “istimlâk” kelimesi geçmektedir. 1924 Anayasası’nın 1945 yılında Türkçeleştirilmesiyle birlikte bu kelimenin yerine kamulaştırma kelimesi kullanılmaya başlanmıştır (Hayta, 2007: 17). Bu iki kavramın eş anlamlı olup olmadıklarıyla ilgili bir tartışma olduğunu da belirtmek gerekmektedir. Buna göre, kamulaştırmanın köken olarak kamu kelimesine dayandığı ve bu anlamıyla da “*özel mülkiyetten çıkarma*” manasına geldiği, istimlâk kelimesinin ise, “*mülk alma*” anlamına geldiği ileri sürülmektedir (Göktepe, 2010: 5; Hasgür, 1997 Akt. Evren, 2012: 45).

Anayasalarında kamulaştırmayla ilgili bir takım hükümler bulunmakla birlikte, birçok devlet, söz konusu anayasalarda kamulaştırmayla ilgili tam bir tanımlama yoluna gitmemiştir (Göven, 1999; Ceylan, 2005; Evren, 2012; Büyüktavşan, 2012). Türkiye’de de aynı durumun söz konusu olmasının yanında, “Kamulaştırma Kanununda” da açık bir tanım yapılmadığı görülmektedir. Yalnızca kanunun 1. maddesinde “*kamu yararının zorunlu kıldığı durumlarda gerçek ya da özel hukuk tüzel kişilerinin iyeliğinde bulunan taşınmazların, Devlet ve kamu tüzel kişilerinince kamulaştırılabileceği*” (Demirel, 2002 Akt. Evren, 2012: 46) belirtilmiştir.

Kamulaştırma, kentsel toprak politikalarında uygulanan ve en ağır düzenlemeleri getiren araçlardan biridir. Bu nedenle de bireysel ve toplumsal boyutta büyük etkiye sahip; sosyal, teknik ve hukuki anlamda bir “*sınırlandırma işlemi*” olduğu da söylenebilir (Evren, 2012: 20).

Anayasalar ve kanunlarda açık bir tanımlama olmamakla birlikte, ilgili literatür incelendiğinde, bilimsel çalışmalarda birçok kamulaştırma tanımı yapıldığı görülmektedir. Ancak, yapılan tanımların neredeyse tamamının birbirine benzer veya birbirini tekrarladığının da altını çizmekte fayda olacaktır (Çoban-Atik, 2013: 14). Aşağıda söz konusu tanımların bazılarına yer verilmiştir.

Kamulaştırma, en genel anlamda; “devletin” kamu yararına kullanmak amacıyla, özel kişilerin mülkiyetinde bulunan taşınmazlara zorla el koyması şeklinde tanımlanabilir. Başka bir deyişle ve daha geniş olarak kamulaştırma; “*idarenin yerine getirmekle yükümlü olduğu kamu hizmetinin gerektirdiği durumlarda (kamu yararının var olduğunun kabul edildiği hallerde), gayrimenkulün değerinin peşin verilmesi şartıyla (istisnaen taksitler halinde), özel mülkiyete tabi gayrimenkule el koyabilme; o gayrimenkulü özel mülkiyet alanından çıkarıp kamu mülkiyetine intikal ettirebilme yetki ve uygulamasına ‘kamulaştırma’ ismi verilmektedir*” (Göven, 1999: 249).

Anlaşılabacağı üzere, bir bakıma kişiler, kamulaştırma aracılığı ile uygun bir bedel karşılığı mülkiyet haklarından feragat ettirilmeye zorlanmaktadır, denilebilir (Marin, 1947 Akt. Göven, 1999: 249). Nitekim gayrimenkul sahibine, malı karşılığında bir bedelin ödenmesi, bu durumun mal sahibinin rızası ve kendi iradesiyle gerçekleştiği anlamına gelmemektedir; mevzu bahis olan “*zoraki satın alma*” durumudur (Kızıl, 1988 Akt. Göven, 1999: 249).

Özyörük (1948: 17)'e göre kamulaştırma, *“bir gayrimenkul üzerindeki mülkiyet hakkının, kamu faydası için ve muadili olan ekonomik kıymet peşin ödenmek suretiyle İdare’ce ref’idir”* (Akt. Çoban-Atik, 2013: 1, 14; Büyüktavşan, 2012: 4). Yıldırım, kamulaştırmayı, *“mal sahibinin istekli olup olmamasına bakılmaksızın, özel mülkiyet içinde bulunan bir gayrimenkulün veya irtifakın yahut kaynağın kamu malları arasında yer almasını sağlayan bir idari yol”* (2012: 336 Akt. Çoban-Atik, 2013: 15) şeklinde tanımlamıştır. Gözler ve Kaplan (2015: 298)'a göre kamulaştırma; *“devlet ve kamu tüzel kişilerinin, kamu yararının gerektirdiği hallerde, gerçek karşılıklarını peşin ödemek şartıyla, özel mülkiyette bulunan taşınmaz malların tamamının veya bir kısmının, kanunla gösterilen esas ve usullere göre, mülkiyetini zorla devralmasıdır”*.

Sullivan (1990: 153) ise kamulaştırmayı, *“taşınmaz mülkiyetini, sahibinin rızası olmaksızın alan (almaya izin veren) bir devlet yetkisi”* (Akt. Çoban-Atik, 2013: 16) şeklinde daha kısa tanımlamıştır. Benzer şekilde Montrose (1956: 279) da kısa bir tanımlamaya başvurmuştur: *“özel mülkiyetteki taşınmaz malı, kamu ihtiyacı için gerektiğinde almak ve kullanmak yetkisini içeren devlet gücü”* (Akt. Çoban-Atik, 2013: 16). Günday (2004: 221) kamulaştırmayı, *“... devlet ve kamu tüzel kişilerinin, kamu yararının gerektirdiği hallerde, karşılığını peşin ödemek şartıyla, özel mülkiyette bulunan taşınmaz malın tamamına veya bir kısmına, kanunda gösterilen esas ve usullere göre zorla el atmasıdır”* şeklinde tanımlamaktadır. *“Kamulaştırma, kısaca taşınmaz iyeliğine ve iyelik hakkına el koymadır”* (Demirel, 2002 Akt. Evren, 2012: 45).

Kamulaştırmalar, gayrimenkuller üzerinden ve gayrimenkullerin özel mülkiyet olmaları durumunda yapılmaktadır. *“Araziler, tapu siciline müstakil ve daimi olarak kaydedilen haklar, kaynaklar ve Kat Mülkiyeti Kanununa göre bağımsız bölüm halini almış yapılar”* (Göven, 1999: 250) gayrimenkul olarak değerlendirilmektedir.

Kamulaştırma faaliyetleri, toplumda çoğunlukla, özel mülkiyetlere bir müdahale veya kısıtlama olarak görüldüğünden, muhatapları arasında genellikle hoş karşılanmamaktadır. Bununla birlikte, hukuksal sistemler toplumun genel menfaati söz konusu olduğunda kamulaştırma vb. düzenlemelerde bulunmak zorunda kalabilmektedirler (Çalış, 2004 Akt. Evren, 2012: 39).

İlgili literatürde, herhangi bir nedenden dolayı gerçekleşen devlet kaynaklı yerinden edilmelerde nakit tazminatların eleştiriye konu olduğu görülmekte ve iskân

uygulamalarının nakit tazminata, bir başka deyişle kamulaştırma bedellerinin nakit olarak alınmasına, tercih edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Mathur, 2006 Akt. Şatiroğlu, 2012: 49-50). Nitekim yerinden edilmenin söz konusu olduğu örneklerde; kamulaştırma bedellerini nakit olarak alanların çoğunluğunun gittikleri yerlerde tutunamadıkları, aldıkları bedelleri kısa süre içinde harcadıkları ve bundan kaynaklı birçok sorun yaşadıkları bilinmektedir. Bu araştırma için de benzer durumların söz konusu olduğu söylenebilir. Görüşülenlerin aktardığına göre; kamulaştırma işlemleri yapılmış olan çevre köylerden birçok kişi aldıkları paraları kısa süre içinde tüketmiş ve Yusufeli'ne geri dönmeye başlamışlar veya geri dönmeyi “gururuna yediremeyenler” ise, gittikleri yerde çok sıkıntılı bir hayat sürmektedirler. Her ne kadar iskânın, nakit tazminata göre daha uygun olduğu örneklerle temellendirilebilse de bunun genel geçer bir durum olmadığı belirtilmelidir. Zira bazı durumlarda, kamulaştırma bedelinin nakit olarak alınması, yerlerinden edilenler açısından daha uygun olabilmektedir. Burada söylenebilecek en doğru şey, her iki uygulamadan birinin “duruma göre” ötekinden daha avantajlı olabileceğidir. Bunların hangisinin tercih edileceği, şüphesiz yerinden edilenlerin tasarrufundadır. *“Ancak, sağlıklı bir kararın verilebilmesi ise, her iki alternatifle ilgili yeterli bilgiye sahip olmayı gerektirmektedir.”* (Bakırcı, Eryılmaz ve Kayış, 2015: 193). Bundan dolayıdır ki; bu tür projelerde yerlerinden edilecek olanların ilgili kişi ve kurumlarca bilgilendirilmesi gerekmektedir.

Bazı kesimlerin ise, bu durumun tersini savundukları görülmektedir. Örneğin, “Dünya Bankası”nın 1988 tarihli raporunda, iskân uygulamalarının çok zor ve karmaşık olduğu, ayrıca çok nadir olarak doğru bir şekilde uygulandığı vurgulanmaktadır. Nakit tazminatın ise, özellikle “girişimci topluluklar”da daha iyi sonuçlar doğurduğu belirtilmektedir (Şatiroğlu, 2012: 50).

Tanımlardan da anlaşılacağı üzere; kamulaştırma bazı prensiplere dayanmakta ve kamulaştırmalar bu prensipler temelinde yapılmaktadır. Buna göre kamulaştırma işlemi; *“kamu yararına”, “devlet ve diğer kamu tüzel kişileri lehine”* ve *“bedeli peşin ödenmek”* şartıyla uygulanabilir. Bu üç prensibin (ki istisnai durumlarda üçüncüsü “taksitli” olabilir) birinin bile yokluğu kamulaştırma işleminin yapılabilirliğini engeller (Göven, 1999; Çoban-Atik, 2013; Gürsel, 2009; Giritli, Akgüner ve Bilgen, 2006).

Söz konusu prensipler arasında kamu yararı kavramı, kamulaştırma açısından çok önemli bir yer tutmaktadır. Öyle ki, kamulaştırma işleminin *“kamu hukukuna uygunluğunun ölçüsü ve ona devlet ya da kamu niteliği kazandıran kavram kamu yararıdır.”* (Akıllıoğlu, 1991 Akt. Evren, 2012: 34). Başka bir ifadeyle, *“kamulaştırma ile ilgili yasal ve anayasal düzenlemelere, tanım ve uygulamalara bakıldığında, mülkiyet hakkının özüne dokunmayan kamu yararının, olmazsa olmaz ilke olarak ön plana çıktığı görülmektedir.”* (Evren, 2012: 39). Ayrıca, bulgular bölümünde de değinileceği üzere, araştırma alanında kamu yararı kavramı çerçevesinde birçok tartışma yürütülmektedir. Bu nedenle kamu yararı kavramı üzerinde durmak gerekli görünmektedir.

1.1.4. Kamu Yararı

İlgili literatürde kamu yararı, *“idarenin görevlerini yerine getirebilmek için teker teker bireyler dışında bütün toplumun veya yerine ve görevine göre belirli halk topluluklarının göz önüne alınması mecburiyeti”* (Başpınar, 2009: 85 Akt. Evren, 2012: 35) şeklinde tanımlanmaktadır.

Kamu yararı kavramı, hem anayasalar hem de özel kanunlarda sıklıkla kullanılan bir kavramdır. Bu sık kullanıma rağmen – kamulaştırma kavramı gibi- ne anayasa ne de kanunlarda kamu yararı kavramının bir tanımının yapılmadığı görülmektedir. Akıllıoğlu (1988: 11-12 Akt. Büyüktavşan, 2012: 38) ise, bir yerde *“kamu yararının bulunup bulunmadığının, her olayda somut olarak ayrı ayrı değerlendirilmesi”* yolunun benimsendiğini belirtmektedir. Bununla birlikte, *“mülkiyet hakkına önemli bir müdahale olarak değerlendirilen kamulaştırma işleminin ‘sebe’ ve ‘maksat’ unsurunu oluşturan kamu yararının ‘ne olduğu’ konusunda çok şey yazılmıştır.”* (Göven, 1999: 253).

Kamu yararı birçok dinamiğe (zaman, mekân, hizmetin türü vb.) göre değişebilen bir kavramdır (Göven, 1999: 253). Bu anlamda bazı kesimler, kavramı “öznel” ve “bulanık” şeklinde nitelendirmektedirler (Duran, 1982: 25 Akt. Göven, 1999: 253). Bazı yazarlar ise, kamu yararı kavramının anayasalarda tanımlanmasının, onun dinamik yapısına ters düşeceğinden, tanımlanmamasının daha uygun olduğunu düşünmektedirler. Ayrıca, *“kamu yararı kavramının, bilimsel analize dayanlı*

olmayan ‘akıl dışı bir masal’ olarak, devletin kutsallaştırılması yoluyla iktidarı pekiştirme aracı olmaktan öteye gitmeyen” (Göven, 1999: 254) bir kavram olarak görenler de mevcuttur.

Kamu yararı kavramının, dar ve geniş anlamda olmak üzere ikili bir ayrıma gidilerek, içeriği açıklanmaya çalışılmaktadır. Dar anlamda kamu yararı, *“mülkiyet hakkının sınırlandırılmasında ve özüne yapılacak müdahalelerde ölçü, geniş anlamda ise, bütün toplumsal değerleri kucaklayan bir nitelikte”* (Akıllıoğlu, 1991: 14 Akt. Çoban-Atik, 2013: 120) ele alınmaktadır. Kamu yararı dar anlamda, teknik ve hukuki boyuta göndermede bulunmakta ve bu araştırma açısından kavramın geniş anlamı önemli görünmektedir. Kamu yararı geniş anlamda, anayasaların dayandırıldığı toplumsal, siyasal ve ideolojik ilkelere denk düşmektedir (Nazaroğlu ve Ünal, 1975: 21 Akt. Göven, 1999: 254). Ayrıca kavram, geniş anlamda “toplum yararı” olarak da nitelendirilmekte ve gerçekleştiği ülkede yaşayan insanların tümünün ortak çıkarlarına göndermede bulunmaktadır (Evren, 2012: 37). Bu anlamda, bireysel yarar ile kamu yararı arasında tercih yapılması gerektiğinde nicelik ve nitelik açısından yararlar dikkate alınabilmektedir. Buna göre, niceliksel olarak çoğunluğun yararı uğruna azınlığın yararı; niteliksel olarak ise, azınlığın “hayati önemdeki” yararı uğruna çoğunluğun daha az önemli yararı feda edilebilmektedir (Göven, 1999: 255). Söz konusu bu tercihler konusunda bazı kesimler kamu yararını, *“toplumda bireysel ve kolektif menfaatler arasında kurulabilen denge”* (Yıldırım, 1994: 106 Akt. Göven, 1999: 255) şeklinde ifade etmektedirler. Bununla birlikte niteliksel boyutu dikkate almadan; *“... toplum içindeki yarar çatışmalarında çoğunluğun azınlığa, sayıca üstün olan grubun çıkarlarının sayıca az olan kimselerin çıkarlarından üstün tutulması”* (Akıllıoğlu, 1988: 11-12 Akt. Büyüktavşan, 2012: 38) şeklinde yapılan ve yalnızca niceliksel boyutu dikkate alan benzer tanımlamaların daha fazla olduğunu belirtmekte fayda olacaktır.

Kamu yararı, karar olarak kamulaştırma kararından önce ortaya çıkan ve kamulaştırma faaliyetini başlatan karar olarak değerlendirilebilir (Göven, 1999). Bir başka deyişle kamu yararı kararı, kamulaştırma işlemini öncelemektedir.

Kamulaştırma işlemlerinin hem “sebebe” hem de “maksat” unsurlarının aynı, yani kamu yararı olduğu belirtilmektedir. Bir başka deyişle kamulaştırmayı meşrulaştıran neden ve işlemin nihai amacı kamu yararadır. Dolayısıyla da sebebe ve maksat

unsurlarının iç içe geçtiği; kamu yararının, kamulaştırma işleminin “olmazsa olmaz şartı” olduğu söylenebilir (Göven, 1999).

Kamu yararı, zamana ve mekâna göre değişebilen bir kavramdır. Kanunlar ve yasalarca tanımlanmamasının yanında, ilgili literatürde üzerinde konsensüs sağlanmış bir tanımlama da mevcut değildir. Bu nedenle kamu yararı olarak değerlendirilebilecek durumların neler olduğu vb. sorulara da mevzuat üzerinden cevap verilememektedir. Bir başka deyişle, ilgili mevzuatta nelerin kamu yararı olduğu belirtilmemiştir. Böyle bir durumda nelerin kamu yararı olarak görülebileceği, yani kamulaştırma faaliyetinin sebep unsuru idarenin inisiyatifine bırakılmış görülmektedir (Göven, 1999).

Kamu hizmetlerinin yerine getirilmesinde çok önemli bir kavram olan kamu yararının, aynı zamanda istismara açık olduğu belirtilmektedir. Özellikle de kamulaştırma ve imar işlerinde çok dikkatli kullanılması ve denetlenmesinin elzem olduğu dile getirilmektedir. Nitekim ilgili literatürde bazı kesimlerce; bu kavramın bir “rant aracı” ve “imar vurgunlarının” meşrulaştırıcı koruyucusu olarak kullanılabileceği iddia edilmektedir (Çoban-Atik, 2013).

Baraj inşaatları, kamu yararına yönelik iskân amaçlı kamulaştırmaların başında gelmektedir. Kamulaştırmaların bu türünden kaynaklı mağduriyetlerin (kamulaştırma bedelleri, ödenme süreçleri, iskân) 1950’lerden bu yana devam ettiği ve şikâyet konusu olduğu belirtilmektedir (Somel, 2012: 344). Hem kamulaştırma hem de iskân, her ne kadar kamu yararına yapılsa da; buna maruz kalanların iradeleri dışında taşınmazlarına zorla el konulduğu ve bunun sonucunda da göçe zorlandıkları için birçok mağduriyet ve mutsuzluğa neden olmaktadır. Bu durum, özellikle de barajlardan kaynaklı kamulaştırmalar ve iskânlarda somut olarak görülebilmektedir. Baraj projelerinin gerçekleştiği bölgelerde büyük araziler sular altında kalabilmekte ve bu arazilerin kamulaştırılmaları söz konusu olabilmektedir. Dolayısıyla, söz konusu arazilerde çiftçilik yaparak geçinenler açısından birçok sorun oluşmaktadır. Bu sorunların yaşanmasında etkili olan nedenlerin başında, yasal düzenlemelerdeki açıklar gelmektedir. Böylelikle kamulaştırma ve iskân faaliyetleri, hem idare açısından başarısızlıklara, hem de etkilenenler açısından beklentilerin karşılanmamasına neden olmuştur (Gökçe vd. 2006). Söz konusu olumsuzluklar, kamulaştırma bedellerinin belirlenmesi ve ödenmesinde kendisini göstermektedir: kamulaştırma bedelleri

çoğunlukla zamanında ödenmemekte veya parça parça ödenmektedir. Kamulaştırma ücretlerinin taksitli ödenmesi, hem yatırım yapmaya engel olmuş hem de süreç içerisinde alınan ücretlerin enflasyon karşısında tükenmesine neden olmuştur. Bu tür durumların gerçekleştiği projelerde, kamulaştırma ücreti alanların arasında, yatırım yapanların oranlarının düşüklüğü buna örnek olarak gösterilmektedir. Taksitle alınan paralar, günlük ihtiyaçlara kullanılmakta ve bunun sonucunda da kısa süre içerisinde tükenmektedir (Güler-Parlak, 2006). Bununla birlikte, kalkınma amacıyla gerçekleşen projelerin kamulaştırma bedeli açısından kalkınmayı da olumsuz yönde etkilediği dile getirilmekte ve Keban Barajı'ndan kaynaklı kamulaştırmalar buna örnek olarak gösterilmektedir (Somel, 2012).

1.2. KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu araştırma, kuramsal olarak “*Aktör Network Theory*” (ANT) temelinde yapılmıştır. Kuram; Türkçe literatürde, “*aktör ağ teorisi*”, “*aktör şebeke kuramı*” (URL 1), “*Aktör İlişkiler Ağı Kuramı (AİK)*” (Kasapoğlu, 2008; Odabaş, 2008; Odabaş, 2008a; Odabaş, 2010) vb. şekillerde farklı isimlendirmelerle geçmektedir. Bu çalışmada ise, AİK kısaltılması tercih edilmiştir.

AİK'in başta gelen isimlerinin Latour, Callon, Law, Serres olduğunu söylemek mümkündür (Kasapoğlu, 2008; Odabaş, 2008; Odabaş, 2010). Bununla birlikte, AİK denildiğinde neredeyse bir ön ad olarak karşımıza çıkabilecek düzeyde önemli bir isim olan Latour; Tarde'in, “AİK'in babası” olduğunun altını çizmektedir (Latour, 2008).

Son 30 yıl içerisinde sosyolojik yaklaşımlarda meydana gelen farklılaşmalarla birlikte meşruluk tartışmalarının da ortaya çıktığı görülmektedir. Sosyal olan ile teknolojik olan arasındaki sınırların da giderek birbirine karıştığı yönündeki tartışmalar da yine aynı dönemle birlikte süregelmektedir. Söz konusu bu gelişmeler sonucunda, sosyolojinin yeni düşünce tarzları ve kavramlara ihtiyaç duyduğu; AİK'in de bu ihtiyaca cevap üretme çabasında olan kuramların en önemlilerinden biri olduğu dile getirilmektedir (Odabaş, 2008; Odabaş, 2010). Öyle ki; AİK'in ortaya çıkışının 1990'lı yılların sosyolojisinde meydana gelen en önemli gelişme olduğu iddia edilmektedir (Salhanda, 2003 Akt. Odabaş, 2010: 46).

AİK, son zamanlarda çevresel sorunlara yönelik bilim ve teknolojiyle ilgili yapılan çalışmalarda adından sıkça bahsedilen bir yaklaşım olarak önem kazanmaya başlamıştır. Burges ve arkadaşları ise, bu kuramın doğal afetler ve diğer çevresel sorunların “çoklu boyutunu” analiz etmede önemli araçlar sağladığını belirtmektedir (2000 Akt. Odabaş, 2010: 43).

Klasik sosyolojide egemen olan ikililiklerin reddi temelinde şekillenen ve söz konusu zıtlıklar arasındaki bağlantıya vurgu yapan kuramın, Türkiye’de akademi dünyasında, özellikle de sosyal bilimlerde, henüz yeterince yer bulamadığı söylenebilir. Bununla birlikte, Türkiye akademisinde bu kuramla yapılan bazı bilimsel çalışmalar olduğunun altını çizmekte fayda olacaktır (Kasapoğlu, 2008; Kasapoğlu ve Odabaş, 2009; Odabaş, 2008; Odabaş, 2010). Bu araştırmanın kuramsal çerçevesi de büyük oranda söz konusu çalışmalara dayanmaktadır.

Singleton ve Michael (1993 Akt. Kasapoğlu, 2008: 21), AİK’in temelde üç ilkeye dayandığını belirtmektedirler: (1) konum farkı gözetmeksizin aktörlere karşı gösterilen “*genelleştirilmiş tarafsızlık*”; (2) aktörler arasında çatışan görüşler olsa dahi, bu görüşlerin anlaşılmasında tarafsız ve soyut sözcükler kullanma ve (3) toplumsal-doğal-teknolojik alanlar arasında yapılan ayrımın reddi.

En genel anlamda AİK, toplumun incelenmesinde insan dışındaki varlıkları da aktörler olarak kabul etmektedir. İnsan dışında kalan bu varlıklar ise “actant” (aktant) olarak tanımlanmaktadır. Kuram içerisinde aktant, “hareket eden” anlamında kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2008; Odabaş, 2010; Latour, 2005 Akt. Seçilmişler ve Yenen, 2011: 381; URL 1). Sosyoloji özelinde; aktantları, toplumsal değişimde rolü olan varlıklar şeklinde değerlendirmek mümkündür; söz konusu varlıklar, somut veya soyut olabilir (Seçilmişler ve Yenen, 2011: 381).

AİK, hem mikro-makro hem de eylem-yapı kuramlarını reddetmektedir. Bununla birlikte, onda asıl odaklanmanın; eylem/mikro veya yapı/makro konuları üzerine olmaktan ziyade, hareket halinde olan sosyal varlıklar olarak sosyal süreçlere olduğu söylenmelidir. Farklı bir ifadeyle; asıl odaklanma ağa yöneliktir. Asıl odaklanmanın, maddi olandan maddi olmayan (nesneler ve ağlar)’a kayması AİK’in sosyal bilimlere olan en özgün katkısıdır: AİK, “*toplum bilimlerini insan dışı varlıklara açmıştır.*” (Callon, 1999: 182 Akt. Ritzer, 2013: 657). Bununla birlikte; insan olmayan eyleyenlere

odaklanmak her ne kadar önemli olsa da, nesnelerin insanlar için “*aşağı derecede eşler*” olduğunun unutulmaması gerektiği vurgulanmaktadır (Gomart ve Henion, 1999: 223 Akt. Ritzer, 2013: 657). Ağlara olan bu odaklanmanın ise, “*yerelden uzaklaştırmak yerine yerele yaklaştırdığı*” (Ritzer, 2013: 658) iddia edilmektedir. Mikro-makro ayrımının reddinden yola çıkılarak, yerel-genel ayrımı da reddedilmektedir. Bir aşka deyişle makro olanın büyük değil bağlantılı, yerel olanın ise, dolaylı veya ilişkili olarak görülmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Latour, 1999: 18 Akt. Ritzer, 2013: 658). Latour’un da dile getirdiği gibi AİK, “*toplumsalın değil, modern olmayan bir durumda dolaşan akışkanların mekânının bir kuramıdır.*” (1999: 22 Akt. Ritzer, 2013: 657).

Latour (1999: 19 Akt. Ritzer, 2013: 658) ve Law (1999: 4 Akt. Ritzer, 2013: 658) eyleyenlerin ve dolayısıyla da edimselliğin, ancak parçası oldukları ağ bağlamında anlaşılabilirliğinin altını çizmektedirler. Onlara göre, aktörler ve ağ “*aynı fenomenin iki yönüdür*”. İlişki ağları içinde bulunan aktörler, bu ilişkiler içerisinde üretilmektedirler. Bir başka deyişle aktörlerin var olması bu ilişkiler sayesinde. Ayrıca, ilişkilerağı içerisindeki aktörler “*ilişkisel maddesellik*”e sahiptirler ve aktör, kendi biçimini diğer aktörlerle olan ilişkisi çerçevesinde kazanmaktadır. Kuram, bu yönüyle, sosyolojide yapıya öncelik veren yaklaşımların bir eleştirisi olarak kabul edilebilir. Bununla birlikte, söz konusu tüm bu süreçte, ne ilişki ağının aktörsüz ne de aktörün ilişki ağsız var olmasının mümkün olmadığını belirtmek gerekmektedir (Odabaş, 2010). Her iki unsur da birbirini karşılıklı olarak inşa ve yeniden inşa etmektedir. Başka bir deyişle, aktörler yalnızca birbirlerine durağan bir şekilde bağlı olan yapılardan çok dinamik bir şekilde kurgulanmış ve yeniden kurgulanan, birbirine bağlı “*ilişkiler bütünü*” olarak görülmelidir. Bu durum, “*aktörlerin bağımsız karar vericiler*” oldukları şeklinde değil; aktörlerin dinamikliği, içinde bulundukları ilişkiler ağındaki ilişkisellikleri bağlamında değerlendirilmelidir (Erçek, 2004: 144, 177). “*Aktör ağları ve bu ağların üretilip tükettiği söylemler kurumsallaşmanın düzeyini ve dönüşümünü sağlamaktadır.*” (Gergen, 1999 Akt. Erçek, 2004: 177). Burada vurgunun bir yapılaşma sürecine olduğu söylenebilir. AİK kuramcılarının, toplum kuramlarının çoğunu yönlendiren “mikro-makro” ve “eylem-yapı” ikililiklerini dikkate almamalarına neden olarak da bu durum gösterilmektedir (Ritzer, 2013: 658).

Latour, modernitenin ikili zıtlıkları üzerine kurulmuş olan klasik sosyolojinin aksine AİK’in dünyayı bir yüzey olarak tahayyül ettiğini ve bu yüzeyde sosyologlar da

dâhil tüm aktörlerin toplumsallığı inşa ve yeniden inşa ettiklerini belirtmektedir. Bu inşa sürecinin ise “*materyal ve semiyotik*” boyutta olduğu söylenmektedir. Bu düzeyde, statüsel olarak bir hiyerarşi bulunmamakta, tüm aktörler eşit olarak görülmektedir. Buradan hareketle, küresel ve yerel arasındaki ayrımın yapay olduğu belirtilmektedir. Araştırmacı ise, yüzey olarak görülen dünyanın bağ ya da ilişki haline gelme ve inşa edilme şekillerini gözlemlemeyi görev edinmelidir. Araştırmacı, söz konusu bağlantı ve birliktelikleri tanımlayıp kaydederken, düzenleme ve süzme yapmamalıdır (Odabaş, 2010: 47).

Görüldüğü gibi AİK, “sosyolog”u da işin içine dâhil etmekte ve “tepeden bakan” bir sosyolojiye mesafeli durmaktadır. Kuramın bu özelliği, ileride de değinileceği üzere, alan araştırmalarında önemli araçlar sağlamaktadır. Burada araştırmanın sosyal bilim yaklaşımı, veri analiz tekniği ve kuramı arasındaki uyumun görülebildiği söylenebilir. Nitekim YSB ve betimsel analizde de benzer durumlar söz konusudur.

“Latour’un bu yaklaşımını sosyolojide egemen olan yapı ve kültür, doğa ve kültür, ajan ve yapı üzerine yapılan araştırmaların sınırlılıklarının aşılması üzerine gerçekleştirilen girişimler arasında saymak mümkündür.” (Odabaş, 2010: 47). Bir başka deyişle AİK, sosyal bilimlerdeki düalizmi reddetmekte ve çabası da bu düalizmi bertaraf etme üzerinedir. Kuramın önde gelen isimleri, bu dikotomiler arasındaki sınırları belirsizleştirerek söz konusu hedefi gerçekleştirmeye yakın gibi görünmektedirler. Bu nedenle de AİK ile ilişkili ve uyumlu olduğu iddia edilen diğer kuramlar arasında uyumdan çok farklılıklar olduğu iddia edilmektedir (Kasapoğlu, 2008).

Yukarıda bahsedilen girişimlerden bir tanesi Giddens’in “Yapılaşma Teorisi”nde görülmektedir. Bu teori, sosyal bilimler genelinde ve sosyoloji özelinde pozitivist ve yorumlayıcı sosyoloji arasındaki uyuşmazlığı giderme amacını gütmektedir (Odabaş, 2010: 47). “Faillik” ve “yapı”yı bir araya getirmeyi amaçlayan çabaların başında gelen Giddens’in kuramı; yapının mı eylemi, eylemin mi yapıyı belirlediği şeklindeki iki yönlü tartışmanın gereksiz; bu ikisi arasındaki ilişkinin diyalektik bir ilişki olduğunu dile getirmektedir. Bir aşka deyişle yapı ve insan eylemi birbirinden ayrı düşünülemez, onlar bir madalyonun iki yüzü gibidirler. Giddens, kuramında “*toplumsal pratikler*” üzerine odaklanmaktadır. İnsan, tekrarlayan toplumsal eylemleri aracılığı ile toplumsal yapıyı üretir, buna karşın üretilen yapı da failin eylemleri üzerinde etkili olur ve onu

şekillendirir. Böylelikle yapı ve eylem bir “*ikicilik*” olmaktan ziyade bir “*ikilik*”i temsil eder (Giddens, 2008: 42, 144-145; Ritzer, 2012: 521-525; Ritzer, 2013: 388-392); “*onlar (...) aynı paranın iki yüzü gibidirler.*” (Slattery, 2008: 486).

Murphy (2004 Akt. Odabaş, 2010: 48) de benzer bir çaba içerisinde. Yorumlayıcı ve pozitivist sosyolojiyi bağdaştırma amacıyla olan Murphy, inşacı yaklaşımı “*Radikal İnşacılar*” ve “*İlmli İnşacılar*” şeklinde iki başlık altında ele almaktadır. Birinciler, gerçekliğin zihinsel bir inşa olduğunun; ikinciler ise, gerçekliğin sosyal inşaaya indirgenmeyeceğinin altını çizmektedirler. Murphy, her iki perspektifin kendi açılarından bakıldığında, sosyal gerçekliği açıklama konusunda yetersiz kaldıklarını, bundan dolayı da kendisinin “*Realist İnşacılık*” dediği yeni bir yol gerektiğini belirtmektedir. Bu yeni yola göre inşalar, hem söylemsel hem de materyal düzlemde oluşmakta; teknoloji, doğadaki dinamiklerle amaçlar birleştirilerek yeniden yaratılmaktadır. Bu şekilde doğa, toplumsallığı farklı bir boyutta yeniden inşa etmekte, bu durum ise yeni olasılıklar ve riskler yaratmaktadır.

Giddens ve Murphy’nin kuramlarının geneli incelendiğinde, sosyallık/insan ile doğa/teknoloji arasındaki bağlantıya araçsal bir rol attettikleri; Latour (1993 Akt. Odabaş, 2010: 49)’un ise, AİK ile bu eksikliği aşmayı amaçladığı görülmektedir. Latour, toplumsalın yerine bağ ya da ilişkilere odaklanmakta ve modern teorisinin “*ikili zıtlıklar*” yaratmaya eğilimli olduğunu belirtmektedir. Latour, buna karşın, AİK içinde temel bir yerde duran -ileride üzerinde daha ayrıntılı bir şekilde durulacak olan- ve “*Tercüme*” olarak adlandırılan sürecin bu bağlara odaklandığının altını çizmektedir.

Garson (2006 Akt. Odabaş, 2010: 51), bu kuramın, toplumsal ilişkileri, ilişki ağları şeklinde kavramsallaştırdığını; bununla birlikte, sözü edilen ağların hem maddi hem de maddi olmayan ortama uyum sağladığını iddia etmektedir. Başka bir deyişle, söz konusu toplumsal etkileşimler hem maddi (örneğin teknolojik varlıklar), hem de insani (semiyotik) nedenlerden dolayı ortaya çıkmaktadır. AİK’i diğer benzer kuramlardan ayıran belirgin özelliklerden bir tanesi, söz konusu etkenlere hiyerarşik bir ilişki yüklememesidir. Kısaca AİK, insanî ve maddî etkenlerin her ikisinin de bu süreçte eşit öneme sahip olduğunun altını çizmektedir.

Latour, bu yaklaşımın temelinde doğa ve toplumun göreceli etkisinin belirlenmesinden ziyade, bu iki varlığın etkileşim içinde birbirlerini nasıl inşa

ettiklerinin ortaya konulması olduğunu ifade etmektedir. Bu nedenle, ikisi arasında yapılan ayrımın anlamsız olduğu belirtilmektedir (Odabaş, 2010: 50). Law için de, benzer ama daha geniş bir şekilde, sosyal bilimlerdeki “*tüm bu bölünmeler saçma sapan olmuştur.*” (1999: 3 Akt. Ritzer, 2012: 514; Ritzer, 2013: 657).

İnşacılık ve realizm arasındaki ayrımı ortadan kaldırmayı amaçlayan ve “*Bağ/İlişki Sosyolojisi*” olarak da adlandırılabilen AİK, sosyologların, sosyolog nitelendirilmesini almak uğruna araştırmalarının sonuçları hakkında aceleci tavırlar sergilediklerini iddia etmektedir. AİK, bunun önüne geçmek için, sosyalin oluşmasında etkili olan unsurlar arasındaki bağlantıları ve ilişkileri ele almaktadır. Bu yaklaşıma göre sosyal olan, bir arada tutmaya yarayan “bir beton” olmaktan ziyade, diğer bağlayıcılar tarafından bir arada tutulan, açıklanması gereken şeydir. Bir başka deyişle sosyal gerçeklik olmuş bitmiş ve orada duran bir şey olarak değil, sürekli akışkan olan ve açıklanmaya muhtaç olandır (Odabaş, 2010: 46).

AİK, aynı zamanda “Eleştirel Teori” başlığı altında da değerlendirilebilmektedir. Bu bağlamda AİK de, zıtlıkların kaldırılmasına yönelik Giddens ve Murphy’nin kuramları gibi, pozitivizm ile yorumlayıcı sosyolojiyi birleştirmeyi hedeflemektedir. Ancak bunu yaparken, diğerlerinden farklı olarak, iki uç arasındaki akışkanlığa ve dinamizme vurgu yapmaktadır. AİK’in söz konusu bu akışkanlıkların bilimi olduğu ve bu dinamizmi sağlayan şeyin de hem insan aktörler hem de insan olmayan aktörler, yani “aktant”lar olduğu söylenmektedir (Odabaş, 2010: 50-51). Bu noktada AİK’in yaptığı aktant vurgusu da; barajın kendisi aktant olarak kabul edildiğinde, kuramın, araştırmanın geneli için uygun araçlar sağlayacağı söylenebilir. Nitekim baraj projelerinde barajın kendisinin veya uzantılarının (sulama kanalları vb.) da bu kuram çerçevesinde birer aktör olarak kabul edilebileceği ve insanların bu varlıklarla olan ilişkilerinin, kurulmuş olan ağ temelinde incelenebileceği, şeklindeki örnek de sıklıkla kullanılmaktadır (URL 1). *AİK, teknoloji - toplum ilişkisinin sağlam ve dayanaklı kavramsallaştırılmasıdır. Onların karşılıklı inşasının nosyonu ile toplum-teknoloji ikiliğinin yerini almaktadır.*” (Prout, 1996: 198-219 Akt. Kocaman, 2008: 164). Barajların da toplum ve teknoloji birlikteliğinin açık bir örneğini sunduğu söylenebilir. AİK’in, bu araştırmanın kuramsal çerçevesini oluşturmasının nedenlerinden birinin de bu olduğu belirtilmelidir.

AİK'in en çok benzerlik gösterdiği kuramlardan bir tanesinin "Sembolik Etkileşimcilik" olduğu; bununla birlikte, insanla insan olmayan arasındaki ayrımı reddetmesi açısından Sembolik Etkileşimcilikten ayrıldığı söylenebilir. İki yaklaşımı birbirinden ayıran bir diğer nokta ise, AİK'in apolitik, buna karşın Sembolik Etkileşimciliğin ise, tamamen politik olduğu yönündeki iddialardır. AİK'in apolitiklik meselesinin, en çok feministlerin hedefinde olduğu görülmektedir. Feministler, AİK'i "tepeden inme" bir duruş sergilediği, "başrolü" erkeklere yüklediği ve erkek olan bu "merkezi figüre" odaklandığı yönünde eleştirmektedirler (Odabaş, 2010: 51-52).

Aktör İlişkiler Ağ Kuramının benzerlik gösterdiği bir diğer kuram ise "Sistemler Kuramı"dır. Sistemler Kuramı, toplumsal hayatta sonsuz denilebilecek sayıda sistemin aynı düzlemde var olduğunu iddia etmektedir (Ritzer, 2012: 331-350). AİK de bu bakımından söz konusu kurama yakınlaşmaktadır. Bununla birlikte, Sistemler Kuramı, sistemi kapalı olarak kavramsallaştırması noktasında AİK'den ayrılmaktadır. AİK, sistem olarak değerlendirilebilecek ilişki ağlarının dinamizmini vurgulamakta ve herhangi bir ilişki ağının yok olmasının mümkün olmadığını altını çizmektedir. Söz konusu ilişki ağları yok olmaktan ziyade, farklı bir biçime dönüşerek varlıklarını devam ettirmektedirler. Bu dönüşümde etkisi olan etkenlerden bir tanesinin "güç", bir diğerinin ise "güven" olduğu söylenebilir (Odabaş, 2010: 52). Latour da, tüm kâinat ve bilimsel ilerlemenin bir denge ve düzen içerisinde olduğu kabulünü reddederek, her sistemin kendisini dengeye oturtmak için belirli bir süreçten geçeceğini dile getirmektedir. "Tartışma" ve "birleşme"den oluşan bu süreçte, "yabancı" aktörlerin de sisteme dâhil olabileceği kabul edilmekte ve herhangi bir nitelikteki tüm sistemlerin sorgulanabileceği söylenmektedir (1987 Akt. URL 1).

Alan yazında "Eyleyen-Ağ Kuramı (EAK)" (Ritzer, 2012; Ritzer, 2013) olarak da geçen AİK'in, yapısalcılık, postyapısalcılık, feminist kuram, sosyal ve kültürel antropoloji, kültürel çalışmalar gibi kuramlarla da kuramsal yakınlıklarının olduğu söylenmektedir. Ayrıca, AİK'in sıklıkla bir kuram olmaktan çok, yöntem olarak değerlendirilebildiğinin de altı çizilmektedir (Law, 1993 Akt. Ritzer, 2012: 513; Callon, 1999: 194 Akt. Ritzer, 2013: 660). Bu bağlamda Law, AİK'i "*göstergebilimin acımasız bir uygulantısı*" şeklinde betimlemektedir. Ona göre varlıklar, diğer varlıklarla olan ilişkileri sayesinde bir biçim ve nitelik kazanırlar. Bu düzen içerisinde varlıklara hiçbir içsel nitelik yüklenmemiştir. AİK'in "*öznelerin göreceliği*" fikrini savunan bazı diğer

kuramlar da mevcuttur. Bu kuramda özgün olan, insan olmayan nesnelerin de “diğerleri” ile bir ilişkiler ağı içinde olduğu ve bu ilişki sayesinde anlam kazandıkları iddiasıdır (1999: 4 Akt. Ritzer, 2013: 656).

Yukarıda Odabaş’ın, Sistemler Kuramı ve AİK ile ilgili yaptığı tartışmada, söz konusu sürecin “diyalektik”e vurgu yaptığı söylenebilir. Burada Hegel’in diyalektiğine göndermede bulunarak bu düşüncüyü temellendirmek mümkündür: Hegel’in asıl temel diyalektik kavramı “Aufhebung”, yani “ortadan kaldırma” kavramıdır. Hegel, ortadan kaldırmanın dilsel olarak iki anlam taşıdığını belirtmektedir. Buna göre ortadan kaldırma; hem “*muhafaza etmek*”, hem de “*son vermek*” anlamlarına gelmektedir. Bu manada, ortadan kaldırılmış olan aynı zamanda saklanmış, muhafaza edilmiş bir şeydir ve bu saklanmış olan şey yalnızca dolaysızlığını yitirmiştir, ancak yok edilmemiştir. Almancada bu şekilde birden fazla zıt anlamlar taşıyan birçok sözcük bulunmaktadır. Türkçedeki, (ortadan) kaldırmak fiili de Almancadaki “aufheben” fiili gibi iki zıt anlamı, hatta üçüncü anlamı olan “yüceltmek” anlamını da içermektedir. Türkçede de, bir şey bir yere kaldırıldığında, yok edilmiş olmaktan ziyade, ileride tekrar kullanılmak üzere saklanmış, muhafaza edilmiş olur. Dolayısıyla ortadan kaldırmak fiilinin de, Hegelci diyalektiğin üç çelişkili anlamına sahip olduğu söylenebilir: “yadsımak” (yok etmek), “saklamak” (muhafaza etmek), “yükseltmek” (daha yüce bir konuma taşımak) (Ege, 2006: 16-19). Bu noktada, AİK’in Eleştirel Teori ile olan ilişkisinin daha net görüldüğü söylenebilir.

“Melez” kavramı da, AİK içerisinde önemli bir yerde durmaktadır. Kasapoğlu (2008: 21-22), melezlik kavramını hem insan ve insan olmayan aktörlerin birlikteliklerinin betimlenmesinde, hem de ilişki ağı içerisinde meydana gelebilecek olumlu ve olumsuz durumların bir arada görülebileceğine göndermede bulunmak için kullanmaktadır. Bu noktada, söz konusu kavramın her ne kadar postmodern bir yöne kaymış gibi görünse de; aslında, diyalektik düşünce ve adımlarından esinlendiği vurgulanmaktadır. Diyalektiğin “karşıtların birliği”³ ilkesinin melezlik kavramına tekabül ettiği şeklinde bir açıklama ile bu düşünce temellendirilmektedir. Kasapoğlu, buradan hareketle AİK’in pozitivism ve postmodernizmin yetersizliklerine yaptığı

³ Diyalektiğin ilkelerinin geçtiği çok sayıda kaynak bulunmaktadır. Arslan, (1993); Cevizci, (2006); Ege, (2006), Kızılcıçelik, (2007)’in eserleri, bu çalışmada faydalanılan söz konusu kaynaklardan bazılarıdır.

eleştirilerin göz ardı edilmeden, Latour'un söylediklerinin yanlış anlaşılabilirliğinin altını çizmektedir.

AİK'in ilgi alanına giren konuların tümünde, her şeyin yalnızca insanlar tarafından değil; onunla birlikte, "insan olmayan aktör" ve "aktantlar" ile güç ifadelerinin bir araya gelerek inşa edildiği şeklinde bir kabul olduğu söylenebilir. Bu bütünün söz konusu bileşenleri, aktörlerin kimlik ve rollerinin tanımlanmasına, belirli "ortaklıkların kurulmasına" ve kaynakların hareketlilik kazanmasına imkân sağlamaktadır. Burada aktörlerin, "güç asimetrisi" çerçevesinde şekillenen ve hem "insanal" hem de "insanal olmayan" özneler arası ilişki bağları ya da etkileşimler yoluyla oluşturulan ilişkisel varlıklar oldukları söylenebilir. Ajanlar, istedikleri edimde bulunmak üzere gücü dönüştürebilmeye muktedirlerdir ve böylelikle kendi ilişki ağlarıyla birlikte gerekli bağlaşımları kurabilmektedirler. Latour, gücü, diğerlerinin itaat etmelerini sağlama amacıyla gerçekleşen bir aldatma şeklinde tanımlamaktadır. Bu anlamda güç, ortak eylemin nedeni olmaktan ziyade sonucu olarak görülmektedir (Singleton ve Michael, 1993 Akt. Kasapoğlu, 2008: 24). Bununla birlikte, kuramın temel odağının "güç" oluşturmamak olduğunu belirtmek gerekir. AİK, söz konusu ilişki ağlarının nasıl geliştiği ve dönüştüğü üzerinde durmakta ve "neden" sorusunu değil "nasıl" sorusunu sormaktadır. Teorinin statik olduğunu reddetmekte, bunun yerine sürekliliği vurgulamaktadır. Bir başka deyişle, sosyal yapının "olmuş bitmiş" bir şey değil, sürekli oluş içinde olduğu vurgulanmaktadır (Odabaş, 2010: 54).

"Tercüme/dönüşüm" ya da "indirgeme" kavramının AİK açısından, kuramın, "*tercümenin sosyolojisi*", "*indirgemenin sosyolojisi*" şeklinde kavramsallaştırılmasına neden olacak kadar önemli olduğu söylenebilir (Odabaş, 2008: 334). Tercüme, belli bir amacı olan baş aktör veya aktantın, kendi çıkarları çerçevesinde aynı ilişki ağı içinde bulunan diğer aktör veya aktantları; baş aktörün söz konusu hedefinin oluşturduğu ilişki ağına katılması sürecine göndermede bulunmaktadır. Başka bir deyişle, "başat aktör" veya aktantın kendisi dışındaki diğer aktörlerin de bu amaca yönelmelerini sağlama sürecidir. Tercüme gerçekleştiğinde, diğerleri, tercümede bulunan onaylamaları konusunda "kayıt altına alınmaktadırlar". Bu durum, bir "üye yapma süreci" olarak da anlaşılabilir. Bu girişimin ise, Makyavelist bir kimlik taşıdığı söylenmektedir (Odabaş, 2008: 334; Odabaş, 2010: 54). "*İttifaklar inşa ederek ve bunları sağlamlaştırarak güç kazanılır ve bu güç kazanma eylemi, onun devamlılığı ve büyümesi için yapılan eylemler*

ile sağlanmaya çalışılır. Daha az tanımlanan aktörler, diğerlerinin çıkarlarına daha kolay tercüme edilmektedirler. Tercüme süreci sonunda, çıkarlar konusunda bir uzlaşma gerçekleşmez ise ilişki ağının, ilişkisel durağan bir sonuç olarak incelenmesi mümkün olmamaktadır. Diğer bir deyişle, ilişki ağı, kara kutu haline gelememektedir. Kara kutu, halihazırda var olan amaçlar için yapısı/karakteri sorgulamadan kabul edilen bir şey olarak tanımlanmaktadır. Bir ekipmanın güvenilir bir parçası ya da bilimsel bir sonuç ya da tahmin edilebilir alışkanlıklara sahip bir kişi olabilir.” (Odabaş, 2008: 334-335).

Tercüme; aktörler arasında dolaşımda olan bilginin her zaman farklı derecelerde yorumlandığı, bu yorumlamayla birlikte yeniden bir kurgulamanın olduğu ve bunun sonucunda da aktörlerin tecrübe depolarının ve “kimlik”lerinin yeniden şekillendiği anlamına gelmektedir (Erçek, 2004: 135). Bu açıklama AİK içerisinde değişimin ne şekilde gerçekleştiği ile ilgili de ipuçları vermektedir. Biraz daha açılacak olursa; tüm dünyadaki “toplumsal sistem”i oluşturan ilişki ağları, birbirleriyle farklı derecelerde bağlantılıdır. Bu bağlantılı olma durumu ve dolayısıyla ilişkisellik, yorumlama ve değişimi zorunlu olarak meydana getirmektedir (Gergen, 1999; Latour, 1999 Akt. Erçek, 2004: 178).

Calon (1986 Akt. Odabaş, 2010: 55; Kasapoğlu ve Odabaş, 2009: 31-33; Odabaş, 2008: 335), tercüme sürecinin dört bileşenden meydana geldiğini belirtmektedir:

1. “Problemleştirme”: Aktörün, kendisinin ağda bulunan diğer aktörler için “olmazsa olmaz” bir varlık haline getirecek şekilde, problemin tanımlanmasıdır.
2. “İkna (etme)”: Diğer aktörlerin baş aktör tarafından, ilişki ağına katılmaları için ortak çıkara sahip oldukları hakkında ikna edilmeleri aşamasıdır.
3. “Dâhil Olma”: İlişki ağının üyelerinin ikna olup sürece katılmalarını ifade eder.
4. “İttifakların Mobilizasyonu”: Baş aktörün belirlediği hedefler ilişki ağının diğer üyelerine benimsetildiğinde ilişki ağının üyeleri yeni bir kimlik kazanırlar ve bu yeni kimlikle birlikte üyeler yeni özellikler de kazanmış olurlar. Tüm bu özelliklerle de başka ilişki ağları ile bir etkileşim sürecine girmiş olurlar.

AİK’de, aynı düzlemde bulunan farklı ilişki ağlarının arasında bulunan ilişkinin hiyerarşik olmadığı belirtilmektedir. Tercüme sürecinin “başarıyla” gerçekleşmesi sonucunda meydana gelen ilişki ağı “kara kutu (black box)” şeklinde ifade edilmektedir

(Odabaş, 2008: 335; Odabaş, 2010: 55). Bu kavramın, gerçekte herhangi bir varlığın kendi dışındaki dünya veya kâinat ile kurmuş olduğu iletişimin ele alındığı bir “sistem yaklaşımı” anlamı taşıdığı belirtilmektedir. Kurulmuş olan iletişim ise, söz konusu varlığın tabiatından veya “*varlığı ortaya koyan kişiden bağımsız*” bir şekilde var olamayacağı vurgulanmaktadır (Harman, 2009 Akt. URL 1).

“*Tersinemezlik (irreversibility)*” kuramın diğer önemli bir kavramıdır ve kara kutu kavramı ile yakından ilişkilidir. Tercüme sürecinin sonucunda ilişki ağının durağanlık kazanması, yani bir daha eski şekline dönmesinin ya da değişiklikler yapılmasının imkânsız hale gelmesi durumu tersine dönemezliğin gerçekleştiği anlamına gelmektedir. Bunun sonucunda ise, kara kutu oluşmakta ve böylelikle söz konusu ilişki ağı dışarıya görünmez olmaktadır. Bununla birlikte, ilişki ağının unsurlarından biri bozulduğunda ya da baş aktöre duyulan güvenin sarsılması, baş aktörün meşruluğunun sorgulanması gibi durumlar söz konusu olduğunda, kara kutu açılabilir ve söz konusu ilişki ağı kısmen veya çoğunlukla değişime uğrayabilir (Kasapoğlu ve Odabaş, 2009: 32; Odabaş, 2010: 55).

Cordella ve Shaikh (2006 Akt. Odabaş, 2008; Odabaş, 2010), AİK’de kullanılan diğer kavramları şu şekilde sıralayıp açıklamaktadırlar:

“*Genelleştirilmiş Simetri (generalized symmetry)*”: Herhangi bir ağ içindeki, insan olan ya da olmayan tüm unsurlar, AİK içinde aynı kavramla ifade edilebilmektedir. AİK ilişki ağı içindeki tüm unsurların aynı öneme ve eşit derecede eylemde bulunma potansiyeline sahip; ve olması gerekenin de bu olduğu ön kabulüne dayanmaktadır. Söz konusu ön kabul genelleştirilmiş simetri içerisinde bir ilke olarak tanımlanmaktadır.

“*Zorunlu Geçiş Noktaları (obligatory passage points)*”: Yukarıda tercüme sürecinin bileşenlerinden bahsedilmişti. Zorunlu geçiş noktaları da tüm tercüme süreci boyunca, baş aktörün, diğer aktörlerin izlemesini olanaklı kıldığı yollar şeklinde açıklanabilir. Bu yollar, baş aktörün hedeflerine ulaşmak ve bu amaçları meşrulaştırmak için daha önceden belirlediği ve diğerleri tarafından da izlenmesinin sağlandığı yollardır. Yine yukarıda bahsedildiği üzere, baş aktörün, ilişki ağının olmazsa olmaz bir unsuru haline gelmesi bu yolla gerçekleşmektedir.

“Bütünlük Algısı ve Bütünlük Algısının Bozulması (punctualization, depunctualization)”: Neredeyse her ilişki ağının, kendisini oluşturan “küçük aktörlerin” toplamından oluştuğu söylenebilir. Bu ağlara ilk bakıldığında, söz konusu küçük aktörler, yani onu oluşturan her bir unsur, görmezden gelinerek bir bütün şeklinde kavramsallaştırılmaktadır. *“Baş aktörün güveninin sarsılması ya da gücü/bilgisini çekmesi durumunda bu bütünlük algısı bozulur.”* Bozulmayla birlikte, ilişki ağı başka bir biçimde var olmaya devam eder. Ancak, söz konusu olan, bu sürecin tersine dönemeyen bir süreç olduğudur: ilişki ağı artık, eski haline geri dönemez.

AİK, farklı bilim alanlarında uygulama alanı bulabilen bir kuramdır. Kuramın, sosyolojinin konusu haline gelmesini sağlayan, onun ilişkisel bir boyut taşımasıdır. Sosyal bilimcilerin ise, kuramın bu ilişkisel boyutunu açıklamaları yönünde çaba gösterdikleri ve kuramın bu çabalar sonucu ortaya çıktığı belirtilmektedir (Torun ve Eğilmez, 2014: 71). Bu anlamda AİK’in, genel hatları itibarıyla “ilişkisel sosyoloji” alanı ile yakından ilişkili olduğu görülmektedir. Kuramın Türkiye’deki öncülerinden diyebileceğimiz ve bu çalışmanın özellikle de kuramsal boyutunun büyük oranda dayandırıldığı Kasapoğlu ve Odabaş’ın da “ilişkisel sosyoloji”⁴ alanı ile yakından ilgili olduğu görülmektedir.

AİK’in, metodolojik anlamda, veri toplama tekniği olarak genellikle derinlemesine mülakatları kullandığı belirtilmektedir (Odabaş, 2010: 57). Bu araştırmanın verileri de derinlemesine mülakatlarla toplanmıştır. Buradan hareketle, bu araştırma açısından kuram ve metodoloji uyumunun olduğu söylenebilir.

Her kurama olduğu gibi, AİK’e de belirli noktalarda eleştiriler getirilmiştir. Eleştirilerin temelde yöneldiği nokta, ikna sürecinin belirsiz olduğu ve sosyalin çoğunlukla görmezden gelinmesidir. Diğer bir eleştiri, aktör ve aktantların potansiyelleri arasında ayırım yapılmaması ve her ikisine de ilişki ağı içerisinde eşit derecede önem atfetmeye yöneliktir (Kasapoğlu, 2008: 24; Odabaş, 2010: 57-58). Bu anlamda aktanta atfedilen statü problemlili olarak görülmekte; toplumsalın öncelikli olma durumunu kaybettiği ve nesnelere otonom bir özellik atfedildiği söylenmektedir. Ancak, bu nesnelerin otonom özellik kazanması, insan eyleyenlere bağımlıdır. Bir başka deyişle

---

⁴ Bu ilginin bir örneği olarak bkz. Kasapoğlu, (2016).

insan aktörlerin aracılığı olmadan söz konusu özerklikten bahsedilemez. Böylelikle asıl olanın sosyal olduğu söylenmektedir (Kasapoğlu, 2008: 24).

AİK'e, ikna süreci ve sosyalin göz ardı edilmesi üzerine yapılan genel eleştirilerin yanında, başka eleştiriler de mevcuttur. Söz konusu eleştirileri şu şekilde sıralanabilir (Singleton ve Michael, 1993: 231 Akt. Kasapoğlu, 2008: 25; Odabaş, 2010: 58):

-AİK'nda araştırmacıların ilişkilerağının dışında olduğu iddia edilmekte ve araştırmacının bu konumu bir eksiklik olarak eleştirilmektedir.

-Tüm özellikleri bakımından heterojen ve çok sayıda olan varlıkların ilişkiler ağına entegrasyonunun nasıl olacağının belirsiz olması eleştirilmektedir. Zira bir aktör veya aktantın birden fazla ilişkiler ağına üye olmaları söz konusudur. Bunun da ilişkiler ağının sınırlarının çizilmesini zorlaştıran bir konu olduğu söylenmektedir. Böylelikle tek ilişkiler ağı üyeliğinden söz edilemeyeceği; bu durumun ise, insan ve insan olmayan ile insanla insan olan arasındaki ilişkiler içinde geçerli olduğu iddia edilmektedir. Tüm bunların sonucunda ise, ilişki ağları iç içe geçerek, ilişkiler ağının istikrarını bozabilecek problemlere neden olabilmektedir.

-AİK'de ilişkiler ağı içerisinde bulunan bazı aktörlerin sürekli olarak ilişkiler ağının dışına itildiği ve bu aktörlerin konumunun belirsiz olduğu iddia edilmektedir. Bu noktada araştırmacılara bu aktörlerin tanımlanma şeklinin anlatılması gerekliliği dile getirilmektedir. “Marjinal” olarak değerlendirilebilecek bu aktörlerin basitçe dışlanmaması gerektiği vurgulanmakta; her ne kadar ilişkiler ağı içerisindeki konumları belli olmasa da etki yapma potansiyelleri olduğunun unutulmaması gerektiği söylenmektedir.

-Ayrıca, AİK'in çok fazla betimsel olduğu yönünde eleştiriler de mevcuttur. Nitekim AİK neden sorusuna değil, nasıl sorusuna odaklanmaktadır. Bununla birlikte, sosyal bilimlerde yapılan araştırmaların da metodolojik anlamda “neden” sorusu yerine “nasıl” sorusuna odaklanması gerektiği ile ilgili görüşlerin olduğu da belirtilmelidir (Becker, 2014: 107-110).

Cordella ve Shaikh (2006 Akt. Odabaş, 2010: 58), söz konusu eleştirilere karşı AİK'in bazı cevaplar verdiğini belirtmektedirler. Yazarlar, bu cevapları şu şekilde özetlemişlerdir: *“AİK, ikililiklere karşı bir duruş sergilemektedir. İkililiklerin bileşenlerinin kendi ilişkisel etkileşimleri üzerine apriori etkileri bulunmamaktadır. Aslında, her iki taraf da*

ilişkisel ağlar içinde ve arasında yer almaktadırlar. Aynı zamanda bu ilişkilerin bir çıktısı olarak var olmaktadır. Öznellik ve nesnellik kavramları bu ilişkisellik içinde yer almamaktadır. Aktör ve ilişki ağları birbirlerinin ayrılmaz iki parçasıdır.”.

1.3. İLGİLİ LİTERATÜR

“Daha önce, neler öğretildiği ve neler araştırıldığını bulup çıkarmaya zaman harcamayan araştırmacılar, alanlarına önemli katkı sağlama fırsatından yoksun kalırlar” (Merriam, 2013: 71).

Genel olarak sosyal bilimlerde ve özelde de sosyolojide yapılan araştırmalarda, araştırma konusuyla ilgili daha önce yapılmış olan çalışmalar, araştırma için büyük önem arz etmektedir. Söz konusu çalışmalar, yapılmak istenen ya da yapılmakta olan araştırmalara, konuyla ilgili birçok durum hakkında referans olabilmekte ve tüm araştırma süreci açısından kolaylıklar sağlayabilmektedir. Bu araştırma için de aynı durum söz konusudur. Araştırmanın bu bölümünde; araştırma konusuyla dolaylı veya doğrudan ilişkili, Türkiye’de daha önce yapılmış olan çalışmalar ele alınmıştır.

Kara (2010), Niğde Akkaya Barajı ile ilgili yaptığı araştırmada, konuyu “çevre hakkı” bağlamında ve “*Niğde Çevre, Eğitim ve Kültür Derneği*” (NİÇEK) özelinde ele almıştır. Yapılan araştırmanın amacının NİÇEK bağlamında yerel halk ile sivil toplum kuruluşları arasındaki çevre ilişkilerini belirleyerek, NİÇEK’in çevre hakkı ile ilgili yaklaşımını tespit etmek olduğunu belirten Kara, Akkaya Baraj Gölü’nden kaynaklı sorunlarla ilgili bir takım öneriler ortaya koymaktadır. Araştırmada, Akkaya Barajı’nın ciddi bir çevre kirliliği tehlikesi ile karşı karşıya olduğu ve kirliliğin önüne geçilmesinin sivil toplum kuruluşlarıyla bir işbirliği neticesinde mümkün olabileceği sonuçlarına ulaşılmıştır. Akkaya, bu konuda yerel halktan, resmi ve özel diğer kademelere kadar herkesin üstüne düşeni yapması gerektiği, bunun da gönüllük esasına dayandığı ve bu gönüllüğün sağlanması için gereken girişimlerde bulunulması gerektiğinin altını çizmektedir. Yazara göre, çevre kirliliği arttıkça çevre hakkı konusunda bilinçlenme de artacaktır.

Sönmez (2012) ise, yapmış olduğu çalışmada enerji ve su ihtiyacı açısından önemli faydaları bulunan barajların, bu faydaların yanında tarımsal, ekosistemsel ve başta göç olmak üzere toplumsal birçok probleme de neden olduğunun altını çizmektedir. Sönmez, son yıllarda dünya nüfusunun hızla artmış olması ve teknolojiye

gelişmelerin, mevcut kaynakların kullanılması yönündeki mecburiyeti ortaya çıkardığını vurgulayarak, baraj inşaatlarının da bir bakıma bu mecburiyetten arttığını; bunun sonucunda ise, ciddi çevresel ve toplumsal sorunların ortaya çıktığını belirtmektedir. Söz konusu çalışmada; baraj inşaatı ile birlikte, barajın yapıldığı bölgede iki yönlü bir değişimin söz konusu olduğu belirtilmektedir. Bu değişimlerin birincisi, yerleşim yerlerinin değişmesi ve kültürel alanların ortadan kalkmasıyla birlikte öne çıkan mekânsal değişimlerdir. İkinci değişimin ise, bitkisel ve hayvansal dokunun bozulması, insanların göç etmek zorunda kalması, tarımsal alanların yok olması veya daralması ve meydana gelen çevre kirlilikleri şeklinde kendisini gösterdiği dile getirilmektedir.

Sönmez'in söz konusu çalışmasında, barajların kullanım süreleri ile baraj suları altında kalan tarım arazileri arasında bir karşılaştırma yapılmıştır. Bu karşılaştırmadan hareketle, barajların kısa vadede sağladığı yararların yanında, tarımsal arazilerdeki kayıpların, yerel düzeyde ve ülke genelinde büyük ekonomik kayıplara neden olduğu belirtilmektedir. Sönmez, bu durumu, bu araştırmaya konu olan Yusufeli Barajının da üzerinde bulunduğu Çoruh Nehri üzerinde yapılmış veya yapım aşamasında olan barajların yaratacağı tarımsal tahribatlar üzerinden örneklendirmektedir. Buna göre; Deriner, Arkun, İspir ve Laleli barajları yapıldıktan sonra 490 ha. alanı zeytinlik olmak üzere yaklaşık 3.200 ha. tarım alanı ve yaklaşık 167.000 ağaç bir daha geri kazanılamayacak şekilde sular altında kalacaktır. Yazar, barajların ekosistemde yaratacağı değişikliklerin, ayrıca bölgede bir takım parazit hastalıkların ortaya çıkmasına da neden olacağını dile getirmektedir (2012: 221). Bu araştırmada da genel olarak aynı tür problem ve kaygıların ön plana çıktığı belirtilmelidir.

Sönmez sonuç olarak, nüfusun artmasıyla meydana gelen hızlı kentleşme, sanayileşme ve ulaşım sektörlerindeki artışla tarım arazilerinin azalması arasında bir ilişki olduğunu ve bunun da baraj inşaatları ile direk ilgili olduğunun altını çizmektedir. Barajlarla birlikte tarıma kazandırılan arazilerin yanında hali hazırda bulunan ve kaybedilen arazilerin dikkate alınmadığını belirten yazar, yapılması planlanan baraj projelerinde bu durumlarla birlikte diğer sosyal sorunların da dikkate alınması gerektiğini vurgulamaktadır.

Öner (2001)'in; “*barajların yaşam seyri süreci*”, afet sosyolojisi ve karşılaştırmalı örnekler temelinde yaptığı araştırma ise, özellikle de barajların afet sosyolojisi bağlamında değerlendirilebilirliğinin ortaya konması açısından önemli bir çalışmadır. Söz konusu çalışmada, yaşam seyri süreci, doğumdan sonra başlayıp ölüme kadar olan insan hayatının, bu süreçte biyolojik ve sosyal olaylar arasındaki etkileşimle birlikte kendinde meydana gelen kişilik değişimleri şeklinde tanımlanmaktadır. Bu değişimdeki ana unsurun insan olarak değerlendirilebilmekle beraber, insan olmayan ve genellikle teknoloji ile birlikte ortaya çıkan unsurların da aynı bakış açısıyla değerlendirilebileceğinin altını çizen Öner, barajları da bu unsurlar içerisinde ele almaktadır. Bu noktada Öner'in, bu çalışmanın dayandırıldığı kuram olan AİK'in “aktant” kavramına yakın bir açıklama yaptığının altını çizmekte fayda vardır. Ayrıca, yazarın kullanmış olduğu “yapay çevre”, “insan yapısı çevre” kavramları da yine AİK'in temel kavramlarıyla uyushmaktadır.

Öner, sonuç olarak afet sosyolojisi ile barajların yaşam seyri süreci arasındaki ilişkinin kurulabileceği ve bunun pratikte de uygulanabilir olduğunu belirtmektedir. Öner ayrıca, sosyolog ve sosyal bilimcilerin yaptıkları çalışmalarda görev sorumluluklarını yeniden gözden geçirmesi gerektiğinin altını çizmektedir.

Baraj projeleri ile birlikte birçok farklı problemin de ortaya çıkacağı aşikârdır. Söz konusu sorunlardan bir tanesinin “istihdam” olduğu söylenebilir. Fazlıoğlu (2008) da, toplumsal cinsiyet bağlamında GAP bölgesini ele aldığı çalışmasında, söz konusu proje ile birlikte bölgede kadın istihdamının önündeki engellerin neler olduğunu ve bu engellerin ortadan kaldırılabilmesi için yapılması gerekenleri ortaya koymaktadır. Çalışmasını örnek olaylar üzerinden yapan Fazlıoğlu; eğitimin, kadınların istihdamı açısından öneminin üzerinde özellikle durmuş ve örnek olay incelemelerini bölgedeki “Çok Amaçlı Toplum Merkezleri” (ÇATOM) etkinliklerine katılan kadınlar üzerinden yapmıştır. Fazlıoğlu, sonuç olarak, GAP sonucu yaşanan hızlı ve dengesiz göçlerle birlikte, kentlerin kenar mahallelerinde yoksul bir kesimin niceliksel olarak çoğaldığını ve bu kişilerin kayıt dışı işlerde, mevsimlik tarım işçiliği gibi alanlarda zorunlu olarak çalıştıklarının altını çizmektedir. Söz konusu kesim, faydalanması gereken birçok hizmetten de yararlanamamaktadır. Yazara göre; istihdama katılım oranının yükseltilmesi ve yoksulluğun azaltılması açısından söz konusu insanlara –ve bunlar içinden de özellikle kadınlara- değişen işgücü piyasalarına uyum sağlayıcı eğitimler

verilmelidir. Ayrıca, kadınların bu bölgede işgücüne katılımının sağlanabilmesi için “bütüncül” bir yaklaşımın gözetilmesi gerektiğini belirten yazar, ÇATOM vb. kuruluşların artırılması gerektiğini savunmaktadır.

Fazlıoğlu’nun aynı bölgede Biçer’le birlikte yaptığı başka bir araştırmada ise; GAP, bir “toplumsal dönüşüm projesi” olarak değerlendirilmekte ve bu değerlendirme de büyük oranda bölgenin toplumsal özelliklerine dayandırılmaktadır. Söz konusu projenin, salt niceliksel değişimlerden çok, köklü niteliksel değişimler yaratma potansiyeli olduğunun altını çizen yazarlar, bu değişimlerin büyük oranda gerçekleşmeye başladığını ve bunun devam edeceğini belirtmektedirler. Çalışmada GAP, kısaca bir ekonomik kalkınma projesinin ötesine geçen bir “modernleşme projesi” olarak kabul edilmektedir (Fazlıoğlu ve Biçer, 2009).

GAP bölgesiyle ilgili yapılan bir diğer çalışma, Erkan ve Ok (2004) tarafından yapılmıştır. Söz konusu çalışma; GAP’ın toplumsal yapı üzerindeki etkilerine odaklanmakla birlikte, bölgede bulunan “Şeyhdoda aşireti” özelinde yapılmış olması nedeniyle daha spesifik bir çalışma olarak kabul edilebilir. Çalışma, söz konusu aşiretten seçilen 105 aile üzerinden yapılmıştır. Araştırmanın amacının, aşiret ve aile yapısında, projeden sonra meydana gelen değişimin tespit edilmesi olduğu belirtilmektedir. Yazarlar GAP’ın amacının, diğer tüm kalkınma projeleri gibi, toplumsal yapının “bilinçli ve planlı” bir şekilde değiştirmek olduğunu dile getirmektedirler. Ayrıca, projenin tepeden inme bir yaklaşımla sosyo-ekonomik yapıyı dönüştürmeyi hedeflediği yönünde yaklaşımların olduğu da belirtilmektedir. Ayrıca projenin, bölgede modernleşmeyi sağlama hedefinin bulunduğu, ancak, bu hedefin gerçekleştirilemediği ve bunun en büyük nedeninin ise, projenin henüz tam olarak bitirilmemiş olmasından kaynaklandığı söylenmektedir. Bununla birlikte, projenin aile ve aşiret yapısı üzerinde ciddi değişimler meydana getirdiği iddia edilmektedir. Aşiretin başına bir kadının geçmiş olması ise, bu iddianın en büyük kanıtı olarak gösterilmektedir. Çalışmada sözü edilen her iki yaklaşımın bu araştırma açısından da geçerliliği, “bilinçli” olarak toplumsal yapının değiştirilmesi bir tarafa bırakıldığında, kısmen de olsa kabul edilebileceği söylenebilir.

Barajların yapıldığı bölgedeki toplumsal yapı üzerindeki etkilerini ele alan bir diğer çalışma da Güler-Parlak (2003)’ün araştırmasıdır. Söz konusu çalışmanın

amacının, Atatürk Baraj gölü suları altında kalmış olan, Adıyaman'ın Samsat ilçesinin “parçalı yapısı”nın yansıtılması olduğu belirtilmektedir. Bu bağlamda, “Eski Samsat” ve “Yeni Samsat” barajdan önce ve sonra olmak üzere karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Bununla birlikte, araştırmanın asıl odağının Yeni Samsat ve burada yaşayanlar ile göç etmiş olanların yaşadıkları sorunlar olduğu belirtilmektedir. “*Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Destekleme Kurulu*” tarafından desteklenen araştırmada, yerinden edilenlerle birlikte resmi kurum ve kişilerle de derinlemesine görüşmeler yapılarak, tek taraflı bir bakış açısından kaçınılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın; özellikle de, Cumhuriyet tarihinde ilk defa topyekûn sular altında kalmış olan (1988) bir ilçeyi ele alması açısından önemli olduğu söylenebilir. Güler-Parlak'ın çalışmasına dâhil olmuş kişilerin yaşamış oldukları ve hâlâ yaşadıkları sorunların, bazı açılardan bu araştırmaya konu olan Yusufelililerin kaygılarının gerçekleşmiş hali olarak görülebilir. Bir başka deyişle, söz konusu çalışmanın bu araştırmayla birçok benzer yanının olduğu ve Yusufeli'nin ilerleyen zamanlardaki muhtemel sorunlarının gözler önüne serildiği söylenebilir.

Güler-Parlak (2003)'ın çalışmasından, barajdan dolayı yerlerinden edilenlere, yeniden yerleşimle ilgili devlet tarafından farklı alternatifler sunulduğu anlaşılmaktadır. Bu seçenekler ve seçenler; Yeni Samsat'a “Devlet Eliyle Bölge İçinde Kentsel İskân”, Adana'ya “Devlet Eliyle Bölge Dışında İskân” edilenler, Türkiye'nin farklı bölgelerinde bulunan illere bağlı köylerde “Devlet Eliyle Bölge Dışında Kırsal İskân” edilenler, “kamulaştırma bedeli alanlar”; ve “bölgede bulunan kamuya ait arazilerin uygun ödeme seçenekleriyle alınması ile birlikte kamulaştırma bedellerinin alınması suretiyle kendi evlerini destek almadan yapanlar” şeklinde sıralanabilir.

Güler-Parlak (2003)'ın çalışmasında bahsedilen iskân durumunun, Yusufeli'nde gerçekleşecek olan yeniden yerleşim faaliyetlerinden farklı olduğu söylenebilir. Zira Yusufeli'nde, belirsizlikler olmakla birlikte, şu an için devlet eliyle bölge içinde iskân (Yeni Yusufeli) ve kamulaştırma olmak üzere yalnızca iki seçeneğin olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte yapılan görüşmelerden anlaşıldığı kadarıyla, görüşülenlerin yukarıda sayılan alternatiflerden haberdar oldukları söylenebilir. Nitekim bazı görüşülenler, devlet eliyle bölge dışında kentsel iskân seçeneğine tekabül edecek isteklerde bulunmuşlardır. Görüşülenlerin büyük çoğunluğu da, yine yukarıda verilen son alternatife benzer taleplerde bulunmuştur.

Güler-Parlak'ın, GAP bölgesini konu edinen ve yukarıda değinilen proje çalışmasının devamı niteliğinde olan bir diğer çalışma (2006) ise, "Karakaya Barajı" üzerinden ve zorunlu göç olgusu temelinde yapılmıştır. "*Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu*" (TÜBİTAK) tarafından desteklenen ve bir toplumsal yapı çalışması olarak da değerlendirilebilecek olan proje çalışmasında, baraj nedeniyle Türkiye'nin farklı illerinde bulunan köylere, zorunlu göçe maruz kalarak "kırsal iskân" edilmiş olan ailelerin, taşınma öncesi ve sonrasındaki sosyo-ekonomik yapılarının karşılaştırmalı olarak ortaya konması amaçlanmıştır. Güler-Parlak'ın bu çalışmasında da daha önceki çalışmasında (2003) olduğu gibi, barajdan etkilenenlere iskânla ilgili farklı seçeneklerin sunulduğu görülmektedir.

GAP bölgesini konu edinen bir başka çalışma da Sosyoloji Derneği⁵ (2008)'nin "Birecik Barajı" üzerinden yaptığı proje çalışmasıdır. Çalışmada, projenin sürdürüldüğü iki yıl içerisinde; barajdan etkilenenlerin beklentilerinin karşılanıp karşılanmadığı, etkinlik ve kursların beklentileri karşılama durumlarının araştırılması, kamu kurum ve kuruluşları arasındaki eşgüdümün ne düzeyde olduğunun anlaşılmasının amaçlandığı belirtilmektedir. Söz konusu çalışmada; GAP kapsamında 8 ilde toplamda 24 barajın yapılmasının planlandığı ve bununla birlikte on binlerce insanın kamulaştırma, göç, yeniden yerleşim ve yeni istihdam alanları başta olmak üzere birçok yeni problemlerle karşı karşıya kalacağı belirtilmektedir. Bu nedenle yaşanan ve yaşanması muhtemel toplumsal problemlerin bertaraf edilebilmesi için bilimsel çalışmalar yapılması gerektiğinin altı çizilmiş ve proje çalışmasının gerekçesi temellendirilmiştir.

Sosyoloji Derneği'nin yapmış olduğu söz konusu çalışma, özellikle de yerleşilmek istenen yerler bakımından, bu araştırma için de önemli sayılabilecek bir takım bulgular içermektedir. Nitekim baraj suları altında kalan bazı köylerin ilkin kentsel alanlarda; akabinde, diğer köylerde sürdürülen yeniden yerleşim faaliyetlerinin somut sonuçlarını gördükten sonra karar değiştirerek kendi köy sınırlarında yerleştirilmek istemeleri (2008: 197), ilerleyen bölümlerde değinilecek önemli bir problem için de örnek teşkil etmektedir.⁶

⁵ Söz konusu projenin Sosyoloji Derneğince alınmasına rağmen, projenin gerçekleştiği tarihte derneğin henüz kamu yararına çalışma vasfına sahip olmamasından dolayı, projeyi Prof.Dr. Birsan Gökçe'nin yürüttüğü belirtilmektedir.

⁶ Katılımcıların birçoğunda dile getirilen, yeni yerleşim yerinde henüz bir çalışma yapılmamasından dolayı göç etme yönündeki eğilimden bahsedilmektedir.

GAP'ı konu edinen en kapsamlı çalışmalardan bir tanesi Gökçe vd. (2006)'nin yapmış olduğu çalışmadır. Söz konusu çalışma; Karakaya, Hancıoğlu, Hacıhıdır, Atatürk, Dicle, Kralkızı ve Batman barajları üzerinden, çalışmanın yapıldığı döneme kadar projeden etkilenmiş veya etkilenmesi muhtemel olan insanları kapsayacak şekilde yapılmıştır. Çalışma; geçmişte gerçekleşmiş kamulaştırma, iskân ve yeniden yerleşim faaliyetlerinde yaşanan sorunların, bu faaliyetlere maruz kalan yeni bölgelerin durumlarıyla karşılaştırılarak, gelecekte benzer sorunlar meydana gelmemesi için çözüm önerileri sunmayı amaçlamaktadır. Yazarlar, “zorunlu göç” ve “yeniden yerleştirme” uygulamalarını, toplumsal yapıyı etkileyen en önemli dışsal etkenlerden birisi olarak değerlendirmektedirler. Ayrıca, kendi istekleri ile göç edenlerle zorunlu göçe tabi tutulanlar arasında, olaya bakış açısı bakımından ciddi farklılıklar olduğu vurgulanmaktadır. Bu çalışmada da; olayın toplumsal boyutuna odaklanan çalışmaların neredeyse tamamında olduğu gibi, ekonomik boyutun çok fazla ön plana çıkarılarak toplumsal boyutun ihmal edildiğine dikkat çekilmektedir. Çalışmada birçok sonuç ve öneri göze çarpmakla birlikte; iskân, yeniden yerleşim, kamulaştırma ve baraj projelerinde karşılaşılan birçok konuda kişilerin mağdur edildiği ve yapılacak olan çalışmalarda bu mağduriyetlerin göz önünde bulundurulması gerektiği genel olarak paylaşılmaktadır.

GAP'la ilgili bir diğer kapsamlı çalışma; Gökçe, Kasapoğlu, Çabuk-Kaya ve Güler (2009)'in çalışmasıdır. “Sürdürülebilir kalkınma” yaklaşımı çerçevesinde projenin kapsamında bulunan dokuz ilde yapılan araştırmanın amacının, GAP'ın meydana getirdiği sosyal etkilerin değerlendirilmesi olduğu dile getirilmektedir.

Türkiye’de yapılan bu vb. projelerin temel amacının, projenin kapsamında olan bölgelerdeki “ekonomik geri kalmışlığın” giderilmesi ve ülkedeki refahın dağılımındaki eşitsizliklerin giderilmesi olduğu sıklıkla vurgulanmaktadır (Aşık, 1998: 569; Erkan, 2004: 295). Bu uygulamalar ise, yazarlar tarafından; genel olarak “bölgesel kalkınma” politikaları şeklinde tanımlanmaktadır. Ancak, bu tür politikalara ve gösterilen diğer çabalara rağmen, bölgelerarası, özellikle de ekonomik gelişmedeki eşitliğin istenilen düzeye getirilemediği de dile getirilmektedir (Gökçe vd. 2009: 1; Erkan, 2004: 295).

Gökçe vd. yapmış olduğu araştırmanın sonuçlarına göre, farklı boyutlar olmakla birlikte, özellikle de birey boyutunun ihmal edilmesinden dolayı sürdürülebilir

kalkınmanın tam olarak gerçekleştirilemediği ve söz konusu projenin mastır planında yer alan hedeflere ulaşmak için gerekli faaliyetlerin hızlandırılması gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Baraj inşaatı sonrası toplumsal değişimleri ele alan çalışmalardan da söz edilebilir. Bunlardan bir tanesi Gökçe ve Parlak (2005)'ın Keban Barajı bağlamında Elazığ ilinin Keban ve Ağın ilçelerinde yapmış olduğu araştırmadır. Söz konusu araştırmada, baraj yapımının bitmesinden sonra ortaya çıkan değişimlerin belirlenmesi amaç edinilmiştir. Bununla birlikte, çalışmanın iki kademeli olarak yapıldığı söylenmektedir. Birinci kademenin baraj inşaatı tamamlanmasından önceki bir tarih olan 1970 yılında yapıldığı dile getirilmektedir. İkinci çalışma ise, 2002 yılında yapılmıştır. Çalışmanın “barajdan önce” ve “barajdan sonra” şeklinde iki kademeli yapılmış olan bir araştırmanın ikinci aşaması olması, karşılaştırmalar yapılarak meydana gelen toplumsal, ekonomik ve kültürel değişimleri ortaya koymak açısından önemli veriler sunduğu söylenebilir. Araştırmanın sonuçlarına göre, araştırma alanında baraj öncesinde ve sonrasında, gerek sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel gerekse de mekansal olarak köklü denilebilecek değişimlerin meydana gelmiş olduğu belirtilmektedir.

Gökçe ve Parlak'ın yapmış olduğu çalışma barajın öncesi ve sonrasını ele alış biçimi bakımından bu araştırmayla benzerlikler taşımaktadır. Nitekim bu çalışma da barajdan önceki toplumsal durumu ele almakla birlikte, barajdan sonraki durumu da; daha sonra araştırma yapıp karşılaştırmalar yapılabilecek şekilde dizayn edilmiştir. Söz konusu çalışmanın, baraj suları altında kalmayacak olan iki köy üzerinden yapılmış olması açısından ise bu araştırmadan ayrıldığını söylemek mümkündür. Bu noktada, konu bakımından farklı olmasına; bir başka deyişle barajları konu edinmemesine rağmen, toplumsal değişimin metodolojik olarak benzer şekilde ele alındığı, Türkiye'nin en önemli çalışmalarından biri olan Kıray (2000)'ın çalışmasını zikretmekte fayda olacaktır.

Alan yazında, bu çalışmanın konu edindiği Yusufeli bölgesi ile ilgili araştırmalar da mevcuttur. Söz konusu çalışmalardan elde edilen bulguların birçoğu, bu çalışmanın özellikle de yaşanan problemleriyle ilgili elde edilen bulgularla benzerlikler taşımaktadır. Buradan hareketle, daha önce yapılmış olan bu çalışmalardan günümüze

kadar problemlerin giderilmesine yönelik ciddi çalışmaların yapılmadığı sonucuna ulaşmak mümkündür.

Araştırma alanı ile ilgili yapılan çalışmalardan biri, Yusufeli Belediyesi (2012)'nin yaptığı/yaptırdığı araştırmadır. Bir kamuoyu araştırması olan çalışmada; barajın yapılmasına yönelik olumlu ve olumsuz tutumlar, yöre halkının yeni yerleşim yerinin neresi olacağı ve taşınmasını istedikleri niteliklerle ilgili düşünceleri, beklentilerin karşılanmaması durumunda ilçede yaşayanların göstermeleri muhtemel olan davranışlar, görüşme yapılan kişilerin taşınmazlarıyla ilgili ölçümler vb. konular üzerinde durulmuştur. Araştırmada öne çıkan sonuçlar şu şekilde özetlenebilir: Baraj yapımıyla ilgili olumlu düşünen ve olumsuz düşünenlerin oranı neredeyse birbirinin aynı olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca Yeni Yusufeli'nin Yansıtıcılar bölgesinde kurulmasını isteyenlerin oranı çok yüksek çıkmıştır. Katılımcıların talepleri olarak ise, süreç hakkında bilgilendirilme istekleri ön plana çıkmaktadır. Söz konusu çalışmanın, nicel bir çalışma olması bakımından bu araştırmadan ayrılrsa da; bulguları açısından benzerlikler taşıdığı söylenebilir.

Çağlar (2003)'ın çalışmasının ise, bölgede şu ana kadar yapılan en kapsamlı çalışma olduğu söylenebilir. Nitekim çalışma, Barajdan kısmen veya tamamen etkilenecek olan toplam 17 köy ve Yusufeli ilçe merkezini kapsamaktadır. “*Yusufeli Barajı Yeniden Yerleşim Planı*”nın hazırlanması amacıyla yapılan proje çalışmasında; barajdan kısmen veya tamamen etkilenecek olan kişilerin “Yeni Yusufeli” olarak nereyi tercih ettikleri ve mevcut sosyoekonomik durumlarının belirlenmesi hedeflenmektedir. Çalışma, metodolojik anlamda çoklu bir yaklaşımla, birden fazla veri toplama tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Buna göre, toplamda 2522 hane reisi olmak üzere tüm haneleri kapsayacak bir anket çalışması ve ayrıca odak grup görüşmeleri yapılarak 17 köy ve ilçe merkezinde alan araştırması yürütülmüştür.

Çağlar'ın yapmış olduğu çalışmanın sonuçları, bu araştırmayla da benzerlikler taşımaktadır. Bu nedenle söz konusu çalışmanın sonuçlarına kısaca değinmekte fayda olacaktır. Buna göre; yöre halkının, yeni yerleşim yerinin “zamanında” bitirilemeyeceği, bir başka deyişle Yeni Yusufeli'nin belirlenen süre zarfında yaşanılabilir bir yer hâline gelemeyeceği yönünde kaygılarının olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, yerlerinden edilecek olanların hem maddi hem de manevi birikimlerini kaybedecekleri ve

karşılığında ne alırlarsa alsınlar, kayıplarını karşılamayıp mevcut durumlarını aratacak bir süreç içerisinde girecekleri yönünde bir inanışın olduğu görülmektedir. Barajdan kısmen etkilenecek olan köylerde yaşayanların, baraj faaliyetleri nedeniyle sular altında kalacak olan ilçe bağlantı yollarından dolayı mağdur olacakları görüşünde oldukları anlaşılmaktadır. Bu kişiler, söz konusu yolların düzgün bir şekilde yapılması durumunda köylerinde yaşamaya devam edecekleri, yolların yapılmaması durumunda ise, göç edecekleri yönünde görüş beyan etmişlerdir. Söz konusu köylerde yaşayanlardan bazılarının, yeni yerleşim yerinde kendilerine konut hakkı tanındığı taktirde, yeni yerleşim yerine yerleşmek istedikleri de anlaşılmaktadır. Yaşlılar başta olmak üzere, yöre halkının büyük çoğunluğunda barajın bir afet olarak nitelendirildiği anlaşılmaktadır: barajın bir deprem gibi hayatlarını yerle bir edeceği görüşü hâkim durumdadır. “Cinsiyet” bazında kadınların daha çok zarar göreceği, bu kadınlar arasından ise çalışmak zorunda olanların, yeni yerleşim yerinde iş olanağı bulamadıklarında, erkekler gibi şehir dışına çalışmak için gidemeyeceklerinden dolayı daha da fazla mağdur olacakları düşünülmektedir. Baraj meselesinin görece uzun bir geçmişi olmasından dolayı, bölge insanında belirsizlik, kararsızlık ve istikrarsızlık durumlarının hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Baraj suları altında kalacak düşüncesiyle ileriye dönük yatırımda bulunmayan insanların hayat standartlarının yerinde saydığı veya gerilediği anlaşılmaktadır. Araştırma kapsamında yeni yerleşim yerinin neresi olması gerektiği konusunun Yusufeli ilçe merkeziyle birlikte çevre köyleri de yakından ilgilendirdiği ve hatta bu konuyu en önemli sorunlardan biri olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bazı çevre köyler, yeni yerleşim yeri olarak istedikleri yerin seçilmemesi durumunda, Erzurum veya Rize gibi başka illere bağlanmayı istedikleri görülmüştür. Bölgede genel olarak tarım ve yerleşim alanlarının az olmasından dolayı, ödenecek olan kamulaştırma bedellerinin Türkiye standartlarına göre yapılmasının haksızlık olacağı ve Yusufeli’ne özel bir uygulamanın yapılması gerektiği yönünde taleplerin olduğu anlaşılmaktadır. Burada, Özkalaycı ve İçten (2005)’in çalışmasını da zikretmek yerinde olacaktır. Nitekim aynı talepler, yazarların Yusufeli’ni konu edinen çalışmalarında da mevcuttur.

Çağlar’ın çalışmasında, az sayıda da olsa barajın faydalarının daha çok olacağını düşünenlerden de söz edilebilir. Barajdan kısmen etkilenecek ve tarım arazileri zarar görmeyecek olan bazı köylerin, baraj gölünden dolayı daha iyi ve verimli tarım

yapılabileceği, iklimin yumuşayacağı gibi düşüncelere sahip oldukları anlaşılmaktadır. Bu köyler haricinde kalan neredeyse bütün yerlerde, barajın getirilerinin göturdüklerini karşılayamayacağı düşüncesinin hâkim olduğu anlaşılmaktadır.

Çağlar, benzer şekilde kapsamlı bir çalışmayı Ceyhan-Aslantaş Barajı üzerinden yapmıştır (2002). Çalışmasında, bu araştırma için de temel konular olan “kamulaştırma”, “yeniden yerleşim”, “yerinden edilme” vb. konular üzerinde duran Çağlar; yaptığı araştırmanın amacının, söz konusu projenin insanlar üzerindeki sosyal etkilerini ortaya koymak olduğunu vurgulamaktadır.

Çağlar (2002: 49), barajların yapılma amacının genel olarak ekonomik yarar olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, baraj inşaatları ile birlikte çoğu insanın yaşamlarının kısmen veya tamamen değişmeye uğradığı dile getirilmektedir. Bu değişimlerin olumlu ve olumsuz olmak üzere iki yönlü olduğunu belirten Çağlar, bu yönleri etkilenen insanlar açısından iki gruba ayırmaktadır. Barajdan olumlu şekilde etkilenen insanların, genel olarak bu olumluluk durumlarının ekonomik yarar sağlamalarından kaynaklandığının altını çizen yazar; “yerinden edilenlerin”, arazileri/taşınmazları kamulaştırılanların ve göç etmek zorunda kalanların ise ikinci grup, yani barajdan olumsuz yönde etkilenenler olduğunu belirtmektedir.

Çağlar (2002)’in çalışmasının sonuçlarına göre, baraj projesinin getirilerinin göturdüklerinden daha çok olduğu; özellikle de uzun veya kısa mesafede göç etmek zorunda kalmış ve zorunlu iskâna tabi tutulmuş olan insanların söz konusu olumsuz etkilerden en çok muzdarip olan kesimi oluşturduğu görülmektedir.

Yusufeli ile ilgili yapılan bir diğer araştırma ise, Bakırcı vd. (2015)’nin yapmış olduğu proje çalışmasıdır. Söz konusu çalışmanın bu araştırma açısından son derece önemli bir yeri olduğu ve bu araştırmaya esin kaynağı olduğu söylenmelidir.

Bakırcı vd. (2015)’nin yapmış olduğu çalışma, genel olarak yeniden yerleşim meselesinin Yusufeli toplumsal hayatı üzerindeki etkilerine odaklanmıştır. Yeni yerleşim yerinde yaşanması muhtemel sorunlar ve yöre halkının beklentiler; iskân ve kamulaştırma uygulamalarıyla ilgili problemler ve olası göç hareketinin şiddet ve niteliğinin nasıl olacağı araştırmanın temel aldığı konulardır. Bir başka deyişle; söz konusu çalışma, bu tür araştırmalarda, daha önce değinilmiş olan eksikliği, yani barajların toplumsal etkilerini ele almıştır. Bu ise, “baraja maruz kalan” kişilerin kendi

ifadeleriyle ortaya konmaya çalışılmıştır. Proje çalışması, görece uzun bir alan araştırmasından elde edilen verilere dayanmaktadır. Çalışmada metodolojik olarak, yine çoklu denilebilecek bir yöntem izlenmiş ve veriler anketler, kişisel görüşmeler ve odak grup görüşmeleriyle toplanmıştır. Araştırmanın sonuçlarından şu başlıklar öne çıkmaktadır: Sürecin birçok belirsizlikle dolu olduğu ve birçok probleme kaynaklık eden durumun da bu belirsizlikler olduğu; yeni yerleşim yerinin neresi olacağı ile ilgili tartışmaların, yeni yerin yasal olarak belirlenmiş olmasına rağmen, hala devam ettiği; söz konusu belirsizliklerle birlikte beklentiler karşılanmadığı takdirde bölge dışına yoğun bir göçün olacağı; yöre halkının, taşınmazlarının gerçek karşılığını alamayacağı ve yeni yerleşim yerindeki konutların çok yüksek fiyatta olacağına yönelik endişeleri saymak mümkündür. Bu bölümde ele alınan çalışmaların büyük bölümünde olduğu gibi bu çalışmada da barajın götürdüklerinin, getirdiklerinden çok fazla olacağı, baraja maruz kalanlarca paylaşılmaktadır.

Yusufeli’ni konu edinen bir diğer çalışma ise, Çoruh (2011)’un keskin bir dille elle aldığı ve Yusufeli Barajını “*Yusufeli Karadeligi*” şeklinde nitelendirdiği çalışmadır. Çoruh, barajların Türkiye genelinde ve Yusufeli özelinde ekonomik, sosyal, kültürel ve özelde turizm alanlarında bir kara deliğe neden olacak şekilde zararlarının, faydalarından çok daha fazla olacağını altını çizmektedir. Çoruh buradan hareketle, Yusufeli Barajının faaliyete geçmesiyle birlikte üretilen elektrikten elde edilecek gelirin, baraj maliyetinin çok altında olacağını iddia etmektedir. Barajla birlikte, yöre halkının sistematik bir şekilde göçe zorlandığını belirten Çoruh, mühendislik hesaplamalarıyla baraj ömrünü yaklaşık 40 yıl olarak hesaplamaktadır. Yazara göre baraj, 40 yılın sonunda milyarlarca dolar borçla ömrünü tamamlayacaktır. Çoruh, buradan hareketle Yusufeli baraj projesinin elektrik üretmekten ziyade ülkeyi “borç batağına sokmak” amacıyla yapıldığını iddia etmektedir. Ayrıca, gerçekte birçok baraj için geçerli olan bu durumun, Yusufeli barajı ile “örtbas” edilmeye çalışıldığı belirtilmektedir. Çoruh, ayrıca Yusufeli için yamaç santrali yapımının mevcut baraj projesinden çok daha faydalı olacağını dile getirmektedir. Yazarın bu görüşleri, bu çalışmaya konu olan bazı katılımcılar tarafından da paylaşılmaktadır.⁷

⁷ Çoruh’un bu görüşlerinin yöre halkının bazıları tarafından da paylaşılmış olmasının bir nedeninin, söz konusu kitabın yöre halkının bir kesimi tarafından okunmuş olması olduğu söylenebilir.

Benzer şekilde Akkaya vd. (2009) de barajların maliyetlerinin çoğunlukla planlananın üzerinde, ekonomik getirilerinin ise, beklenenin çok altında olduğunu belirtmektedirler. Yazarlar, barajların kaybettirdiklerine bir örnek olarak, barajların faaliyete geçmesiyle birlikte tarım arazilerinin de büyük oranda yok olabileceğini vermektedirler. Bu araştırmaya konu olan Yusufeli için de aynı örneğin söz konusu olduğu söylenebilir. Nitekim Yusufeli ilçe merkezine bağlı tarım arazilerinin çok büyük bir bölümü, barajın su tutmasıyla birlikte sular altında kalacaktır. Dolayısıyla da Yusufeli'nin en önemli geçim kaynaklarından olan tarım faaliyetlerinin barajla birlikte büyük oranda yok olacağı söylenebilir. Yazarların dile getirdiklerinden hareketle, bu durumun ekonomik olarak bir kayıp olduğu şüphesizdir. Yusufeli barajının ülke ekonomisine yapacağı katkı ve söz konusu kaybın karşılaştırılması metodolojik olarak uygun olmasa da mikro ölçekte, bir başka deyişle Yusufelililer açısından fayda-zarar açısından negatif bir etkiye sahip olacağı kesindir. Bu noktada Yusufeli Barajı ve dolayısıyla da Yusufeli'nin söz konusu baraj projelerinin gerçekleştiği diğer bölgelere nazaran özel bir yerde olduğu yönünde belirtilen düşüncüyü açmakta fayda olacaktır. Mevcut diğer projeler (GAP vb.) göz önünde bulundurulduğunda, söz konusu bölgelerde gerek tarım arazisi ve gerekse yeniden yerleşim yeri için alternatiflerin Yusufeli'ne nazaran çok daha fazla olduğu görülmektedir. Yeni Yusufeli'nin kurulacağı yerde ise, tarımsal faaliyetlerin yapılabileceği araziler yok denecek kadar azdır. Bu durum ilgili kurumlar tarafından da raporlarda belirtilmiştir (URL 6: 3). Ancak; söz konusu yeni yerleşim yerinin Yusufelililer tarafından seçilmiş olduğunu belirtmekte fayda olacaktır.

Alan araştırması sırasında, görüşülenlerce bazen atıfta bulunulan Borçka ve Muratlı Barajı üzerinden yapılan çalışmalar da mevcuttur. Bunlardan biri yakın dönemde Beyaz-Özbey (2017) tarafından Muratlı Barajı örneğinde yapılmış olan ve barajların sosyolojik boyutunu “mekânsal dönüşüm”le birlikte ele alan çalışmasıdır. Bu araştırmayla benzer şekilde nitel olan çalışma; baraj algısı, göç, ekonomik durum, aile, eğitim ve mekânsal dönüşüm temalarını kapsamaktadır. Araştırma, söz konusu temalar bağlamında, barajın çoğunlukla olumsuzluklara neden olduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Özellikle, bu araştırmanın da önemli bir kısmını kapsayan göç meselesi, söz konusu araştırma açısından da önemli bir yer işgal etmiş ve görüşmelere yoğunlukla

yansımıştır. Ayrıca, barajın yeni “iktisadî mekânlar ürettiği” ve bölgeyi bu anlamda dönüştürdüğü de öne çıkan sonuçların başında gelmektedir.

Bölgede, coğrafi perspektifle yapılan çalışmalardan da söz edilebilir. Bu çalışmalar, kısmen toplumsal etkilere değinse de, genel olarak “çevresel etkiler” üzerine yoğunlaşmaktadır. Söz konusu çalışmalar arasında, Sever (2010) ile Küçükala ve Yılmaz (2010)’ın çalışmaları zikredilebilir. Sever de, yukarıda, planlanan maliyetle gerçek maliyet arasında fark olduğu ile ilgili tartışmalara benzer bir tartışma yaparak; bölgede yapımı tamamlanan iki barajın (Borçka, Deriner) planlanandan çok daha fazla maliyetle bitirildiğini belirtmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİ

Sosyolojik araştırmalar, özellikle de “alan çalışması” barındıranlar, metodolojik anlamda genel olarak “nitel” veya “nicel” araştırmalar şeklinde sınıflandırılmakta ve bu doğrultuda yapılmaktadırlar. Bu yaklaşımların birbirlerine salt bir üstünlüğünün olmadığına altını çizmekte fayda vardır; yalnızca bazı konularda biri diğerine göre daha elverişli veya üstün olabilir. Bu konudaki en doğru duruş, her iki yaklaşımın da bağlamında değerlendirilmesi gerektiğidir (Punch, 2011). Yapılacak olan araştırmanın nicel mi veya nitel mi olacağı; araştırmanın kavramsal/kuramsal çerçevesi, sosyal bilim yaklaşımı, veri toplama teknikleri, konusu, problemi, amaçları, araştırma alanı vb. ile ilgili birçok dinamiğe bağlıdır. Araştırmacının seçeceği yaklaşımda, yani araştırmanın nicel ya da nitel bir araştırma mı olacağına karar vermesi, tüm bu dinamikleri göz önünde bulundurmasını zorunlu kılmaktadır. Bir başka deyişle yukarıda sıralanan araştırma bölümlerinin seçilecek olan yaklaşımla –ve birbirleriyle- uyumlu olması, birbirlerini dışlamaması gerekmektedir. Bu araştırma da böyle bir anlayışla yapılmıştır.

Jensen (2002: 236-237 Akt. Geray, 2014: 82-83), nitel araştırmaların, üç farklı özelliği ile nicel araştırmalardan ayrılabilceğini belirtmektedir. Bunlar: farklı ekollerde ortak bir özellik olarak kabul edilen, toplumsal gerçekliğin anlamının toplumsal eylemler tarafından kapsandığı; anlamlı toplumsal eylemlerin bağlamdan kopartılmayarak çalışılması gerekliliği ve araştırmayı yürüten kişinin de bir özne, ancak yorumlayıcı bir özne olduğudur. Yöntembilimciler de sıklıkla, araştırmacıların yapacakları/yaptıkları çalışmalarda, amaç-yöntem ilişkisini göz önünde bulundurmalarını ve kendi tercihlerinden çok araştırmanın sorusuna ve amacına uygun bir şekilde seçilecek nitel yaklaşımlardan birini kullanmalarını özellikle tavsiye etmektedirler (Bazeley ve Jackson, 2015).

Bu araştırma da, genel hatları itibarıyla nitel bir araştırmadır. Nitel araştırmaların ayırt edici özelliği, insanların toplumsal gerçekliği, kendi sosyal dünyalarıyla olan etkileşimleriyle inşa etme şekillerine odaklanmasıdır. Buradan yola çıkılarak, nitel araştırma yapan araştırmacıların amaçları doğrultusunda, genel olarak üç soruya yöneldiğini söylemek mümkündür: insanlar hayatlarını nasıl yorumlarlar; yaşadıkları

“dünyayı” nasıl inşa ederler ve deneyimlerine kattıkları anlamlar nelerdir? (Merriam, 2013: 22 -23).

Nitel araştırma, çok genel bir terimdir. Bir başka deyişle onun, kendisine uygun araştırma tekniklerini içinde barındıran şemsiye bir terim olduğu söylenebilir. Söz konusu teknikler ise, tanımlama, çözme, yorumlama ve anlamla ilgili bilgilere ulaşmak için kullanılan tekniklerdir (Van Maanen, 1979 Akt. Merriam, 2013: 13). İlgili literatüre bakıldığında; nitel araştırma şemsiyesi altında, görüşme ve katılımlı gözlem başta olmak üzere birçok tekniğin kullanıldığı görülmektedir. Söz konusu araştırmaların genel olarak yorumlayıcı ve doğal yaşamı temele alan bir yaklaşımla yapıldığı söylenebilir. Bunun anlamı; nitel araştırmaların, insanları doğal ortamlarında “şeylere” yükledikleri anlamlar doğrultusunda, onları anlamaya çalıştığı varsayımından yola çıktığıdır (Denzin ve Lincoln, 1994: 2 Akt. Kuş, 2009: 79).

Nitel araştırma yapan araştırmacılar, nitel araştırmalarda; araştırma alanındaki olayların, ancak tarihsel ve toplumsal olarak bağlamından koparılmadan anlaşılabilceğinin altını çizmektedirler. Ayrıca, söz konusu olaylara durağan değil dinamik bir süreç olarak yaklaşılmaktadır (Bryman, 1998: 65 Akt. Kuş, 2009: 83). AİK'in de ilişki ağlarının dinamik yapısına vurgusundan ve kuramsal çerçeve bölümünde de değinildiği üzere, çoğunlukla nitel yöntemleri kullanmasından yola çıkılarak, kuramsal yaklaşım ile araştırma deseninin birbiriyle uyumlu olduğu söylenebilir.

2.1. ARAŞTIRMANIN SOSYAL BİLİM YAKLAŞIMI

Nitel araştırmaların, çoğunlukla üç yaklaşımla yapıldığı söylenmektedir: pozitivist yaklaşım, yorumlayıcı yaklaşım ve feminist eleştirel yaklaşım (Kuş, 2009: 91). Bununla birlikte, literatürde yapılan sınıflandırmalarda, farklılıklar görülebilmektedir. Neuman (2013: 117-162), söz konusu yaklaşımları; “*Pozitivist Sosyal Bilim yaklaşımı*” (PSB), “*Yorumlayıcı Sosyal Bilim yaklaşımı*” (YSB), “*Eleştirel Sosyal Bilim yaklaşımı*” (ESB), “*Feminist Sosyal Bilim yaklaşımı*” (FSB) ve “*Postmodern Sosyal Bilim yaklaşımı*” (PMSB) şeklinde beşe ayırmaktadır. Ayrıca, aynı araştırma içerisinde iki yaklaşımın birlikte kullanılmasının da mümkün olduğunu belirtmek gerekmektedir (Coşkun vd., 2015: 66). Bu yaklaşımların, aynı zamanda felsefi olarak, veri toplama

yaklaşımları şeklinde tanımlandığını veya kategorilendirildiğinin de altını çizmekte fayda vardır (Kuş, 2009: 91).

Yukarıda belirtildiği üzere; nitel araştırmalarda üç yaklaşımın da kullanılabildiği ile ilgili görüşün yanı sıra, YSB yaklaşımının nitel araştırmalar için daha uygun olduğu yönünde bir kabulün de söz konusu olduğu söylenmelidir (Neuman, 2013; İslamoğlu ve Alınışık, 2013; Coşkun vd. 2015; Patton, 2014). Bu araştırma da YSB yaklaşımı çerçevesinde yapılmıştır. Bu yaklaşımın seçilmesinin birden fazla nedeni bulunmaktadır: İlk olarak, araştırmacının problemi ve amaçlarına dayalı olarak, YSB, araştırılanların yaşadıklarını kendi ifadeleriyle yansıtmasına olanak sağlamaktadır. İkincisi, önceden ve ileride de değinileceği üzere, YSB bu araştırmacının kuramsal çerçevesine metodolojik anlamda uygun düşmektedir. Üçüncüsü, genel hatları itibarıyla nitel olan bu araştırma, yine yukarıda değinildiği gibi, YSB yaklaşımıyla yapılması daha uygun görünmektedir.

Sosyal bilimlerde hâkim olagelmış pozitivizme karşı bir alternatif olarak ortaya çıkan anlamacı/yorumlayıcı yaklaşımların kökleri derinlere; Vico, Dilthey ve yorumlayıcı sosyolojinin öncüsü olan Weber'e uzanmaktadır (Kuş, 2009; Bal, 2014; Neuman, 2013). Vico'nun temellerini attığı bu yaklaşım, Dilthey sayesinde geliştirilmiştir. Pozitif yönetime karşılık tarihsel-toplumsal gerçekliği anlamayı hedefleyen bir yöntem öneren Dilthey, beşeri bilimlerin gerçek yönteminin “anlama” ve “yorumlama” olduğunu iddia etmiştir. Böylelikle o zamana kadar göz ardı edilen “toplumsal eylem”, sosyal bilimler içerisinde önem kazanmaya başlamıştır (Bal, 2014: 19-20).

Yorumlayıcı sosyal bilimin temel özelliklerinden biri, insanların olguları yaşadıkları şekilde anlamaya çalışma ve ifade etme yaklaşımını benimsemesidir. Yani, yorumlayıcı yaklaşımda odakta olan sosyal yapının inşası ve sosyal anlamalar ile deneyimlerdir. Bu yaklaşımın “hâkim” yaklaşımdan farkı, sosyal olayları fen bilimcilerin yaklaşımı ile izah etmenin geçerliliğini reddetmesidir. Buna göre; sosyal olaylar/olgular oldukları, yaşandıkları şekilde incelenmeli ve açıklanmalıdırlar. Yorumlayıcı yaklaşımın temelinde, insan davranışını anlamak için onu yorumlamak ve aynı zamanda yorumların tamamen objektif olamayacağı gerçeğini kabul etme gereği

yatmaktadır. Kısaca YSB, araştırılanların sosyal olguya attettikleri anlamlara odaklanmaktadır (Coşkun vd. 2015: 65).

Yorumlayıcı sosyolojiyi bir sistematik içinde ele alıp geliştiren kişi ise Weber'dir. Ona göre sosyolojinin temel konu ve amacı "anamlı toplumsal eylemi" anlamak ve yorumlamaktır (Akpolat, 2010; Bal, 2014; Gökçe, 2012; Neuman, 2013; Ringer, 2014; Ünsaldı ve Geçgin, 2014; Weber, 2002). Ancak; *"toplumsal eylem, sosyolojik nedensel açıklama için önemli tek eylem biçimi değildir, ama 'yorumlayıcı sosyolojinin' başlıca amacıdır."* (Weber, 1981: 159 Akt. Neuman, 2013a: 130). Bir başka deyişle, Weber, kendi sosyolojik yaklaşımının, farklı sosyolojik anlayışlardan yalnızca biri olduğunu belirtmektedir (Kızılcı, 1994).

YSB, sözlük anlamı *"anlaşılması zor olanı basit hâle getirmek"* olan hermenötik ile de yakından ilişkilidir (Neuman, 2013: 130; Patton, 2014: 113-114). *"Weber'in sosyolojisi de, nedensel analizi yapılan pozitivist vurguyla, hermeneutik anlama kavramının sentezini yapmaya çalışmaktadır."* (Swingewood, 2010: 150).

YSB yaklaşımını benimseyen araştırmacılar; genellikle, toplumsal hayattaki ilişki ve etkileşimleri, insanların doğal ortamlarında gözlem ve mülakatlarla derinlemesine inceleme yoluna giderler (İslamoğlu ve Alınacak, 2013: 15). Metodolojik anlamda YSB yaklaşımını temel alan araştırmalar, epistemolojik ve ontolojik olmak üzere, genellikle iki boyutlu yapılmaktadır. Burada ontolojik boyut yorumlayıcı, epistemolojik boyut ise anlamacı yaklaşıma karşılık gelmektedir (Kuş, 2009: 69). *"Açıklayıcı sosyoloji, bireyi ve bireyin davranışını temel birim olarak kabul eder. Bu yaklaşımda birey, anlamlı davranışın tek taşıyıcısı ve üst sınırıdır da... Genel olarak, "devlet", "dernek", "feodalizm" ve benzeri kavramlar, sosyoloji için, insanların etkileşimini gösteren belli kategorilerdir. Dolayısıyla Sosyolojinin görevi bu kavramları "anlaşılabilir" eylemlere indirgemek, başka bir deyişle bunları, istisna tanımadan, etkileşime katılan tek kişilerin eylemlerine indirgemektir."* (Weber, 2005: 101).

Yorumlayıcı sosyal bilim yaklaşımının metodolojik anlamda kullanılması ile ilgili yol gösterici eserlerin başında Neuman, (2013; 2013a)'ın eserlerinin geldiği söylenebilir. YSB'in metodolojik açıdan uygulanabilirliği, Neuman (2013: 130-140)'ın sorduğu sorular üzerinden görülebilir. Yazar, YSB yaklaşımı ile yapılan/yapılacak araştırmaları 10 soru üzerinden hareketle örneklendirmiştir. Bu araştırma da söz konusu

tasarım temelinde yapılmıştır. Aşağıda, söz konusu sorular ve karşılıklarının bir özeti tablo şeklinde verilmiştir (Tablo 2.1).

Tablo 2.1. Yorumlayıcı Sosyal Bilimin Bir Özeti

<i>Araştırmanın Nedeni</i>	<i>Anlamli toplumsal eylemi anlamak ve tanımlamak.</i>
<i>Toplumsal Gerçekliğin Doğası</i>	<i>İnsan etkileşimleriyle oluşturulan bir durumun akıcı betimlemeleri.</i>
<i>İnsan Doğası</i>	<i>Anlam oluşturan ve sürekli kendi dünyalarını anlamlandıran toplumsal varlıklar</i>
<i>İnsan Eylemliliği</i>	<i>İnsanların belirgin biçimde iradesi vardır; anlamlar geliştirirler ve seçim yapma özgürlükleri vardır.</i>
<i>Sağduyunun Rolü</i>	<i>Sıradan insanların kullandığı güçlü gündelik kuramlar.</i>
<i>Kuramın Genel Görünümü</i>	<i>Bir grubun anlam sisteminin nasıl üretildiği ve sürdürüldüğünün bir betimlemesi.</i>
<i>Doğru Bir Açıklama</i>	<i>İncelenenlere doğru gelir.</i>
<i>İyi Kanıtlar</i>	<i>Akıcı toplumsal etkileşimlerin bağlamına gömülüdür.</i>
<i>Bilginin Rolü</i>	<i>Pratik bir yönelim kullanılır; bilgi ötekilerin yaşam dünyalarını ve deneyimlerini empatik olarak kabul etmemize/paylaşmamıza yardım eder.</i>
<i>Değerlerin Yeri</i>	<i>Değerler toplumsal yapının ayrılmaz bir parçasıdır; hiçbir grubun değerleri yanlış değildir, yalnızca farklıdır.</i>

(Kaynak: Neuman, 2013: 158).

2.2. VERİ TOPLAMA TEKNİKLERİ

Araştırmacılar, veri toplamada nitel ve nicel veri toplama tekniklerinden birini veya her ikisini bir arada kullanabilmektedirler (Layder, 2013). Nitel araştırmalarda, birçok farklı veri toplama şekillerinden bahsedilebilir. Bu veri toplama yolları, ilgili literatürde farklı şekillerde sınıflandırılmıştır (İslamoğlu ve Alnıaçık, 2013). Bununla birlikte, nitel araştırmalarda tek bir veri toplama tekniğine bağlı kalınamayabileceğini de belirtmek gerekir. Nitel araştırmacılar araştırmayı yürütürken tek bir teknikten ziyade, birçok tekniği bir arada kullanabilmektedirler (İslamoğlu ve Alnıaçık, 2013; Creswel, 2013; Layder, 2013; Türkdoğan ve Gökçe, 2012).

Nitel araştırmalarda kullanılan veri toplama tekniklerinin başında görüşmeler gelmektedir. Görüşme, uygulanabilirlik açısından genel olarak kolay bir teknikmiş gibi görülsede, gerçekte durum farklıdır. Stewart ve Cash'ın, *“önceden belirlenmiş ve ciddi bir amaç için yapılan, soru sorma ve yanıtlama tarzına dayalı karşılıklı ve etkileşimli bir iletişim süreci”* (1985, Akt. Yıldırım ve Şimşek, 2011: 120) şeklinde yaptıkları tanımlama bunu ortaya koymaktadır. Görüşme tekniğinin en temel özelliği, görüşmecilerin konuyla ilgili görüş, duygu ve düşüncelerini anlamaya olanak sağlamasıdır. Bu noktada görüşme tekniğinin, nicel tekniklere nazaran daha derinlemesine bilgi edinmek için elverişli olduğu söylenebilir (Kuş, 2009: 87). Bir başka deyişle; görüşmenin amacı, “gözlemlenemeyeni” ortaya koymaktır (Patton, 2014: 340).

Görüşme, çoğunlukla “yapılandırma” kavramı üzerinden; *“yapılandırılmış”*, *“yarı yapılandırılmış”* ve *“yapılandırılmamış”* görüşme şeklinde kategorilendirilmektedir (Bal, 2014: 232). Bu konuda farklı sınıflandırmalar olmakla birlikte, yapılan sınıflandırmaların genel olarak aynı “mantıkla” yapıldığı söylenebilir. Söz konusu sınıflandırmalardan biri, Patton (2014: 342-344)'ın yaptığı üçlü tasnifte görülebilmektedir. Patton; *“gündelik sohbet görüşmesi”*⁸, *“genel görüşme kılavuzu”* ve *“standartlaştırılmış açık uçlu görüşme”* olmak üzere üç tür görüşme yaklaşımı olduğunu belirtmektedir. Burada, *“odak grup görüşmeleri”*nin de görüşme teknikleri arasında yer alan bir teknik olduğunu belirtmek gerekmektedir.

⁸ Gündelik sohbet görüşmesi, literatürde sıklıkla “yapılandırılmamış mülakat/görüşme” tekniğiyle aynı şekilde nitelendirilmektedir (Stewart ve Cash, 1985 Akt. Yıldırım ve Şimşek, 2011: 120; Kuş, 2009: 125). Buradan hareketle her ikisinin de eş anlamlı olduğu söylenmelidir (Patton, 2014: 342).

Bu araştırmada da veri toplamada, derinlemesine bilgi edinebilmek amacıyla yapılandırılmamış mülakatlar, gözlem ve odak grup görüşmeleri bir arada kullanılarak, “çoklu” bir yaklaşım benimsenmiştir. Ayrıca araştırmanın kuramsal çerçevesi gereği, bazı “ikincil kaynaklardan”⁹ da veriler toplanmıştır.

Görüşme tekniklerinin en açık uçlusunu olan yapılandırılmamış görüşmeler, genellikle katılımcı gözlemle yapılan alan araştırmalarında kullanılmaktadır (Patton, 2014: 342). Bu veri toplama tekniğinde, araştırmacının kafasında araştırma problemiyle ilgili bir takım bilgiler ve temel sorular olmakla beraber, önceden belirlenmiş ve form haline getirilmiş sorular yoktur. Sorular, görüşmeciyile girilen etkileşim sürecinde ortaya çıkmakta ve sorulmaktadır. Görüşmede sorulacak sorular ve konu, görüşmede elde edilen veriler çerçevesinde şekillenip değişebilmekte ve araştırmacı, gerektiğinde ilgili kişilerle birden fazla görüşme gerçekleştirebilmektedir (Yıldırım ve şimşek, 2011; Coşkun vd. 2015). Görüşme için önceden hazırlanmış soruları kapsayan bir form olmamasından dolayı, bu teknik aynı zamanda “*yapılandırılmamış informal görüşme*” şeklinde de isimlendirilmektedir (Merriam, 2013: 88). “*Yapılandırılmamış görüşme, aynı zamanda görüşülen kişilerin olayları algılama biçimi, nesne veya olaylara yükledikleri anlamlar, meşrulaştırmak veya ötekileştirmek için kullandıkları metotlar hakkında da araştırmacıya bilgiler verir.*” (Bal, 2014: 234).

Bu tekniğin kullanılmasındaki nedenlerden biri; araştırma alanında daha önceden gerek resmi ve gerekse de resmi olmayan kurumlarca çok fazla “araştırma” yapılmış olması, buna karşılık bölge halkının dile getirdikleri problemlerle ilgili gerekli girişimlerde bulunulmaması ve mevcut kaygılarının giderilmesine yönelik bir açıklama yapılmamasından dolayı; insanların, özellikle de anket başta olmak üzere, formel bir soru kağıdıyla yapılan bu tür çalışmalarla bıkkınlık ve “hınçla” bakmalarındır.

Odak grup görüşmeleri ise, yapılan araştırmanın konusuyla ilgili yaklaşık olarak aynı deneyimlere, görüş ve beklentilere sahip olan insanlar arasından seçilen bir grupla birlikte yapılmaktadır. Bu grubun, 8 kişiyi geçmemesi gerektiği (Baş ve Akturan, 2013: 103) söylenmekle birlikte, kişi sayısı ve görüşmenin ne kadar sürmesi gerektiği ile ilgili farklı görüşler de mevcuttur. Bal (2014: 253) , bu sayının 5-13 kişi arası, Merriam, (2013: 92) ise, kişi sayısının 6-10 arası olması gerektiğini belirtmektedirler. Baş ve

⁹ İlgili yerlerde kaynak gösterilen resmî kurumlara ait internet sitelerinden söz edilmektedir.

Akturan (2013: 107), odak grup görüşmelerinin 90-120 dakika sürmesi gerektiğinin altını çizmektedirler. Yıldırım ve Şimşek (2011: 158) de grubun 6-8 kişi arasında ve görüşme süresinin de 60-120 dakika arası olmasının ideal olduğunu belirtmektedirler. Neuman (2013a: 592-593), kişi sayısının 6 ile 12 arası, görüşme süresinin ise yaklaşık 90 dakika olması gerektiğini dile getirmektedir.

Gözlem ise, çok basit ve öznel olduğu yönünde bir çağrışım da bulunsa da, metodolojik anlamda başarılı bir şekilde uygulandığında önemli bulgular sağlayan bir tekniktir. *“Gözlem, herhangi bir ortamda ya da kurumda oluşan davranışı ayrıntılı olarak tanımlamak amacıyla kullanılan bir ‘tekniktir’... Eğer bir araştırmacı, herhangi bir ortamda oluşan bir davranışa ilişkin ayrıntılı, kapsamlı ve zamana yayılmış bir resim elde etmek istiyorsa, gözlem ‘teknikini’ kullanabilir. Gözlem tekniği, araştırmacının uygun bulduğu her tür sosyal veya kuramsal ortamda bir veri toplama aracı olarak kullanılabilir.”* (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 169).

2.3. VERİLERİN ANALİZİ

Araştırmada görüşmelerden elde edilen veriler, ses kayıt cihazı veya not tutularak kaydedilmiştir. Alan çalışmasından elde edilen verilerin analizinde, nitel araştırmalarda sıklıkla kullanılan “betimsel analiz” tekniği kullanılmıştır. Bu analiz türü, toplanmış olan verilerin, önceden belirlenmiş temalar/başlıklar çerçevesinde özetlenip yorumlanması esasına dayanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2005; Coşkun vd. 2015).

Betimsel analizde, görüşmecilerden elde edilen veriler mümkün olduğunca orijinal şekilde, yani görüşmelerde söylenenler olduğu gibi, betimsel bir yaklaşımla okurlara sunulur (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 224). Elde edilen veriler hem araştırma sorularına, hem de saha araştırması boyunca ulaşılan ön bilgiler temelinde düzenlenebilir. Bu analiz tekniğinde, veri kaynaklarından alıntılar yapmak, gerek çalışmanın güvenilirliği, gerekse de sağlığı açısından yararlı olabilmektedir. Bu durum, çarpıcı ve önemli görülen görüşlerin yansıtılmasını da olanaklı kılmaktadır. Betimsel analizde amaç, elde bulunan salt veriyi, okuyucular -ve özellikle de araştırılanlar- tarafından anlaşılacak ve gerekli görüldüğünde yine okuyucuların kullanabilecekleri bir hale getirilmesidir. Bu amaç çerçevesinde, elde edilen veriler ilk etapta mantık kuralları çerçevesinde sıralanmaktadır. İkinci aşamada ise yapılan betimleme ve

sınıflandırmalar yorumlanarak sonuçlara ulaşılmaktadır. Son olarak, yapılan yorumlar çerçevesinde ileriye dönük tahminlerde bulunulabilir (Coşkun vd. 2015: 324; Yıldırım ve Şimşek, 2011: 169).

Bu araştırmanın “kuramsal tartışma” bölümü, bazı ikincil kaynakların veri olarak alınıp analiz edilmesini gerekli kılmıştır. Söz konusu verilerin analizinde, kısıtlı da olsa, “semiyotik” tekniği kullanılmıştır. Semiyotik “işaretlerin incelenmesi” olarak tanımlanmaktadır. İşaretler ise bazen bir kelime veya imge; bazen ses, koku veya tat; bazen ise eylem ya da nesne olabilir. Ancak, her ne olursa olsun söz konusu öğelerin insana ihtiyaç duyduğu da belirtilmelidir. Başka bir ifadeyle bu unsurlar, insanlar tarafından anlam yüklenmedikçe işaret olarak kabul edilemezler (Odabaş, 2010: 70). Yukarıda da değinildiği üzere, bu araştırmanın dayandırıldığı kuram olan AİK, semiyotikle yakından ilişkilidir. AİK’in, semiyotiğin dil ile sınırlandırılmasına karşı çıkarak onu tüm materyalleri kapsayacak şekilde genişletme amacı güttüğü belirtilmektedir. Kuramın materyalist semiyotik olarak adlandırılması da buradan kaynaklanmaktadır (Odabaş, 2010: 72).

2.4. EVREN VE ÖRNEKLEM

Araştırmanın evrenini Artvin’in Yusufeli ilçesinde yaşayan insanlar oluşturmaktadır.

Sosyal bilim araştırmalarında, iki¹⁰ “genelleşmiş” örnekleme biçiminden söz edilmektedir: “*tesadüfi örnekleme*” ve “*tesadüfi olmayan örnekleme*”. Tesadüfi örnekleme teknikleri genel olarak –ya da en azından çoğunlukla- nicel araştırmalarda kullanılmaktadır. Amaçlı örnekleme tekniklerinin ise, nitel araştırmalar için daha uygun olduğu söylenebilir (İslamoğlu ve Alınçık, 2013; Layder, 2013; Merriam, 2013; Neuman, 2013). Bu araştırmada da, tesadüfi olmayan örnekleme teknikleri kullanılmıştır. Tesadüfi olmayan örnekleme şekli, aynı zamanda “*amaçlı örnekleme*” olarak da isimlendirilmektedir (Layder, 2013: 86; Yıldırım ve Şimşek, 2011: 107)¹¹. Nitel araştırma yürüten araştırmacılar, görüşülen kişilerden geniş veya derinlemesine

¹⁰ Literatürde, söz konusu örnekleme türlerinin, “olasılıklı” ve “olasılsız” örnekleme şeklinde isimlendirildikleri de görülmektedir.

¹¹ Her ne kadar küçük farklılaşmalar olsa da; bu araştırmanın metodoloji bölümüne kaynak oluşturan, neredeyse, tüm eserlerde aynı kabul söz konusudur.

bilgi elde etmenin mümkün olduğu düşüncesine sahip oldukları durumlarda amaçlı örnekleme tekniklerini seçmektedirler (Bazeley ve Jackson, 2015: 2; İslamoğlu ve Alınayık, 2013: 208). Bu örnekleme türü “keşfetmek”, “anlamak” ve “iç görü kazanma” süreçlerini içermektedir (Merriam, 2013: 76). Bu anlamda, seçilen örnekleme tekniğinin, araştırmanın sosyal bilim yaklaşımı ile de uyum içinde olduğu söylenebilir.

Amaçlı örneklemenin farklı türleri vardır. Bunlardan en yaygın kullanılanları; “aykırı”, “tipik”, “maksimum çeşitlilik”, “uygun” ve “kartopu” örneklemedir (Merriam, 2013: 77). Bu çalışmada ise, tipik örnekleme ve kartopu örnekleme teknikleri bir arada kullanılmıştır. “*Tipik örneklem, sıradan bir insanı, durumu ya da araştırılan olgu örneğini yansıtmak için seçilir. Patton’a göre (2002) tipik konum örneklem stratejisi kullanıldığında yer özel olarak seçilir çünkü konum hiçbir zaman alışılmamış, sapkın ya da olağan dışı olamaz.*” (Merriam, 2013: 77).

Sosyolojik araştırmalar, genellikle birbiriyle ilişkili toplumsal ağlarla ilgilenir. Bu ağlar çok fazla çeşitlilik göstermektedir. Ayırt edici özellik ise, ağdaki her bir unsurun diğerleriyle bir şekilde bağlantılı olmasıdır. Bu durum, ağdaki herkesin birbirini tanıdığı ya da herkesin birbiriyle direk olarak etkileşime girdiği anlamına gelmemektedir. Daha ziyade, ağın bir bütün olarak ele alınmasıyla birlikte, söz konusu kişilerin aynı “bağlantılar ağı” içinde yer almasına göndermede bulunmaktadır (Neuman, 2013: 324). Yusufeli Barajı özelinde verilecek bir örnek konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır: Yusufeli, her ne kadar görece küçük bir ilçe olsa da, burada yaşayan tüm insanların birbirini tanımasının olanaksız olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, bu araştırmaya da konu olmuş baraj meselesi üzerinden, Yusufeli’nde yaşayan herkesin, söz konusu meseleden dolayı oluşmuş ağların parçası olduğu ve direk ya da dolaylı olarak etkileşime girdiği söylenebilir. “Ağ örnekleme” olarak da adlandırılan kartopu örnekleme tekniğinin de söz konusu ağlar için kullanılmaya uygun olduğu dile getirilmektedir (Neuman, 2013: 325). Bu örnekleme tekniğinin araştırmanın kuramsal çerçevesi ile de uyum içinde olduğu görülmektedir. Nitekim yukarıda da değinildiği gibi, AİK de ilişki ağları üzerinden hareket etmektedir.

“Referanslı örnekleme”¹² olarak kavramsallaştırılabilecek kartopu örnekleme tekniği, örneklemin ana kütle içinden seçilebileceğinin belli olmadığı durumlarda ve özellikle nitel araştırmalarda kullanılmaya elverişlidir. Bu tekniğin *“ulaşılması zor ve tanımlanması zor çalışma evrenlerini tanımlamak, onlar hakkında ilk bulguları ortaya koymak amacıyla”* (Böke, 2011: 129) kullanılması uygundur. Kartopu örnekleme, *“araştırmanın problemine ilişkin olarak zengin bilgi kaynağı olabilecek birey veya durumların saptanmasında özellikle etkilidir”* (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 111). Diğer örnekleme tekniğine ek olarak kartopu örnekleme tekniğinin seçilmesinin bir nedeni; daha önce de değinildiği gibi, araştırma alanında çok fazla araştırma yapılmasına/ yapılmaya çalışılmasına karşın, yöre halkının mevcut problemlerinin olduğu gibi hatta artarak devam etmesinden dolayı, bu tür araştırmalara itibar etmemeleri ve bunun sonucunda görüşmek istememeleridir. Alan çalışmasının belli bir aşamasından sonra bu teknikle örneklem seçilmesi zorunlu hâle gelmiştir. Zira araştırılanlar “malum” sebeplerden dolayı çoğunlukla görüşme taleplerini reddetmişlerdir. Bununla birlikte, referansla görüşme talebinde bulunulan kişilerin büyük çoğunluğu ile görüşmeler yapılabilmektedir.

Nitel araştırmalarda asıl olan örneklemin olasılığa dayanmasıdır. Ayrıca, örneklemin evreni temsil gücünün olması bir ön koşul olarak kabul edilmektedir. Nitel araştırmalarda ise durum farklıdır; örneklemin nicelik temsili, nicel araştırmaların aksine, önemli görülmemektedir. Burada asıl amaç, araştırmaya konu olan olgu veya olayları *“netleştirebilecek”* ve *“derinleştirebilecek”* olan belirli veriyi elde etmektir. Bir başka deyişle örneklemin temsil gücünden ziyade, araştırma konusu ile ilişkisi dikkate alınmaktadır (İslamoğlu ve Alınacı, 2013: 208). Örneklemin niceliksel olarak ne kadar büyük olması gerektiği konusu, nicel araştırmalarda daha az tartışmalı iken; nitel araştırmalarda biraz daha farklı bir hal almaktadır. Bununla birlikte, nitel araştırmalar için de örneklem büyüklüğü ile ilgili bir takım teknik ve öneriler geliştirilmiştir. Bu teknik ve öneriler genellikle, kısaca *“tekrar ilkesine”* dayanmaktadır. Buna göre, araştırma problemi veya sorusuna cevap olabilecek kavram ve süreçler tekrar edilmeye başlandığı ana kadar veri toplamaya devam etmek gerekmektedir. Bu durumun; araştırmacının veri toplarken, örneklem büyüklüğünün ne kadar olması

¹² Bu kavram, bir diğer görüşmeciye ulaşmak için, görüşülen kişinin referansı ile bir sonraki görüşmeciye gitmeye göndermede bulunmaktadır.

gerektiği ile ilgili net bir bilgiye sahip olmamasından kaynaklandığı söylenebilir. Araştırmının veri toplama sürecinde, tekrar eden kavram ve süreçler çerçevesinde yeterli veriye ulaşıldığına karar verilebilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 115; Layder, 2013: 87). Nitel araştırmalarda örneklem büyüklüğü ile ilgili olarak Lincoln ve Guba (1985 Akt. Merriam, 2013: 79) da, “bilgi”lerin göz önünde bulundurulması gerektiğini vurgulamaktadırlar. Amaç, daha fazla bilgi elde etmekse, örneklem potansiyeli taşıyan kişilerden yeni bir bilgi elde edilemediğinde örneklem seçimine son verilir. Bu anlamda temel kriterler “*doygunluk*” ve “*aşırılık*”tır. Yazarlara göre, örneklem seçimi doygunluk ve aşırılık seviyesine ulaşıncaya kadar devam etmelidir.

Bu araştırmada da örneklemin büyüklüğüne, söz konusu bu teknik ve öneriler kapsamında karar verilmiştir. Derinlemesine mülakatlarda, 30. görüşmeden itibaren “tekrara düşülmeye” başlanmıştır. 30. görüşmeden sonra, farklı verilerin elde edilebilme ihtimali göz önünde bulundurularak, 5 görüşme daha yapılmış ve bir takım spesifik veya özel olarak nitelendirilebilecek bazı farklı bilgilere ulaşılmıştır. Bunun üzerine 5 görüşme daha yapılmış; araştırmının konusu, amacı ve problemleri bağlamında, verilerin artık tekrar ettiğinden emin olunarak alan araştırmasının derinlemesine mülakatlarına son verilmiştir. Odak grup görüşmelerinde ise, 2. görüşmede tekrara düşülmüş ve 3. görüşmenin sonunda odak grup görüşmeleri de sonlandırılmıştır. Buradan hareketle araştırmının örneklemini, derinlemesine görüşmelerde, 16 kadın, 24 erkek; odak grup görüşmelerinde ise 10 kadın, 12 erkek olmak üzere, toplamda 62 kişi oluşturmaktadır.

Burada, bir hususun da altını çizmek gerekmektedir: daha önce de belirtildiği gibi; bu araştırmadan önce, araştırma alanında, saha çalışmasına dayalı araştırmacının da yer aldığı bir proje çalışmasının yapılması, araştırmacının, araştırma alanında fazla vakit geçirmesine olanak sağlamıştır. Bu durum; özelde her iki örnekleme türünün alanda uygulanmasını, genelde de tüm alan çalışmasında kolaylıklar sağlamıştır. Buradaki kolaylık, araştırmacıya yöre halkının aşinalığından kaynaklandığı söylenebilir. Araştırma alanında geçirilmiş olan süre, araştırmacının yöre halkı tarafından kabullenilmesine ve alandaki ilişki ağlarına katılmasını olanaklı kılmıştır. Bu noktada AİK’e yöneltilen, araştırmacının ilişki ağlarına katılmadığı yönündeki eleştirinin, bu araştırma açısından geçerli olmadığı söylenebilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR ve YORUMLAR

Bu araştırmanın verileri 2014 yılının Ekim, Kasım ve Aralık aylarında gerçekleştirilen bir alan çalışmasından elde edilmiştir. Bulgular ve yorumlar bölümü de; söz konusu alan araştırmasında ve ikincil kaynaklardan elde edilen bulgular ile kuramsal ve kavramsal yorumları içermektedir. Elde edilen bulgular; “kaygılar ve beklentiler” ve “eğilimler” şeklinde ana temalara, bu ana temalar da alt başlıklara ayrılarak verilmiştir. Kaygılar ve beklentiler ‘tema’sı, bölgede yaşayanların süreçle ilgili genel kaygılarını, beklentilerini ve ileride kendilerini nasıl bir “hayatın” beklediği ile ilgili düşüncelerini kapsamaktadır. Eğilimler ‘tema’sı ise, söz konusu kişilerin göç eğilimlerine göndermede bulunmaktadır. Bununla birlikte, kesin çizgilerle birbirinden ayrılmış başlıklar ortaya koymanın mümkün olmadığını belirtmek gerekmektedir. Nitekim görüşülenler özelinde, bölge halkının kaygıları, beklentileri, eğilimleri vb. diğer konular iç içe geçmiş durumdadır. Bir başka deyişle, görüşmelerde, söz konusu başlıkların çoğu bir arada, aynı cümle içerisinde görülebilmektedir. Bu nedenle, bulguların temalar şeklinde sınıflandırılması, metodolojik anlamda bir gereklilik olarak anlaşılmalıdır. Ayrıca, yapılan temalandırmanın, metnin okunması açısından kolaylıklar sağlayacağı da söylenebilir.

Bu bölümde, alan çalışması sonucunda elde edilen bulgulara iki başlık altında yer verilmiştir. Bulgular bölümünün iki kısma ayrılarak verilmesi, metodolojik bir kaygıdan kaynaklanmaktadır. Zira bu araştırmanın muhtelif yerlerinde de belirtildiği gibi; problemler, araştırılanların dilinden ortaya konmaya çalışılmıştır. Bulgular bölümünün iki kısma ayrılarak verilmesi de metnin, araştırılanlar ve “diğer muhataplarca” okunmasında kolaylıklar sağlaması amacıyla yapılmıştır. Bulgular bölümünün ilk kısmı, araştırılanlar da dâhil tüm kesimlere hitap ederken; ikinci kısım, kuramsal bir yaklaşım içerdiğinden, ilk kısmı da kapsayacak biçimde kuramsal bir tartışma şeklinde yazılmıştır.

Bölüm içerisinde görüşmeler ile ilgili alıntılar yoğunlukla kullanılmıştır. Bu yoğun kullanımın, ikisi de metodolojik olmak üzere, temelde iki nedeni bulunmaktadır. Birincisi, bu çalışmada verilerin analizinde betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi, betimsel analizde, görüşmelerden alıntılar yapılması ideal bir

durum olarak görülmektedir. İkincisi; bu araştırma, yorumlayıcı metodoloji ile yapılmıştır. Bu da alıntılarının yoğun kullanımının bir gerekliliği olarak görülmektedir. Zira “amaç” kısmında da belirtildiği üzere, bu araştırma bölgede yaşayanların yaşadıkları sorunları kendi dillerinden ortaya koymayı amaçlamaktadır. Ayrıca, yorumlayıcı yaklaşımın bir gerekliliği, elde edilen bulgu ve sonuçların araştırılanlarla paylaşılmasıdır. Zira yorumlayıcı yaklaşım açısından, sosyal bilimsel araştırmalarda bir bilginin doğruluğu, ancak araştırılanların onlara yüklediği anlamla belirlenebilir.

Görüşülen kişilerin heterojen bir demografiye sahip olduğu söylenmelidir. Nitekim görüşülenler arasında, esnaflardan parti yöneticilerine, ev hanımlarından öğretmenlere kadar birçok meslek ve statüden kişiler bulunmaktadır. Aşağıda, “Tablo 3.1” ve “Tablo 3.2”de görüşülen kişilerin demografik durumları ile ilgili bilgiler verilmiştir.

Tablo 3.1. Derinlemesine Mülakatlara Ait Demografik Veriler

Görüşmeci	Cinsiyet	Yaş	Medeni Durum	Eğitim Durumu	Meslek
G1	Erkek	50	Evli	Üniversite	Esnaf/Memur
G2	Erkek	50	Evli	Üniversite	Esnaf/Mühendis
G3	Erkek	26	Bekâr	Üniversite	İşçi
G4	Erkek	48	Evli	Ortaokul	Esnaf
G5	Erkek	27	Bekâr	Lise	Esnaf
G6	Erkek	27	Bekâr	Lise	Esnaf
G7	Erkek	50	Evli	Ortaokul	Esnaf
G8	Erkek	60	Evli	İlkokul	Esnaf
G9	Erkek	35	Evli	Üniversite	Esnaf
G10	Erkek	56	Evli	İlkokul	Esnaf
G11	Erkek	56	Evli	İlkokul	Esnaf
G12	Erkek	45	Evli	İlkokul	Esnaf
G13	Erkek	50	Evli	Lise	Esnaf
G14	Erkek	43	Evli	İlkokul	İşçi
G15	Erkek	62	Evli	İlkokul	Emekli
G16	Kadın	26	Nişanlı	Lise	Esnaf
G17	Kadın	22	Nişanlı	Lise	İşçi
G18	Kadın	45	Evli	İlkokul	Ev hanımı
G19	Erkek	45	Evli	İlkokul	İşçi
G20	Erkek	50	Evli	Yüksekokul	Esnaf/Parti temsilcisi
G21	Kadın	42	Bekâr	Yüksekokul	İşçi
G22	Erkek	60	Evli	Lise	Esnaf
G23	Kadın	54	Evli	Lise	Emekli
G24	Erkek	63	Evli	Ortaokul	Memur
G25	Erkek	64	Evli	Ortaokul	Emekli
G26	Kadın	40	Evli	Üniversite	Memur
G27	Erkek	50	Evli	Üniversite	Memur
G28	Kadın	39	Evli	Lise	Ev hanımı
G29	Kadın	79	Evli	Okuryazar	Ev hanımı
G30	Kadın	21	Bekâr	Üniversite	Öğrenci
G31	Kadın	25	Bekâr	Yüksekokul	Geçici iş
G32	Kadın	47	Evli	Yüksekokul	Memur
G33	Kadın	45	Evli	Lise	Esnaf
G34	Erkek	50	Evli	Doktora	Akademisyen
G35	Kadın	30	Bekâr	Yüksek lisans	Öğrenci
G36	Erkek	35	Evli	Üniversite	Çalışmıyor
G37	Kadın	42	Evli	Ortaokul	Ev hanımı
G38	Kadın	51	Evli	Lise	Geçici iş
G39	Kadın	80	Evli	Okuryazar	Emekli
G40	Erkek	50	Evli	Üniversite	Yerel Yönetim

Tablo 3.2. Odak Grup Görüşmelerine Ait Demografik Veriler

	Cinsiyet	Yaş	Medeni Durum	Eğitim Durumu	Meslek
Odak 1.1	Erkek	28	Evli	Yüksekokul	Kepçe Operatörü
Odak 1.2	Erkek	27	Evli	Lise	Çalışmıyor
Odak 1.3	Erkek	21	Bekâr	Lise	İşçi
Odak 1.4	Erkek	22	Bekâr	Lise	İşçi
Odak 1.5	Erkek	25	Evli	Üniversite	İşçi
Odak 1.6	Erkek	23	Bekâr	Yüksekokul	Çalışmıyor
Odak 1.7	Erkek	20	Bekâr	Lise	Öğrenci
Odak 2.1	Erkek	43	Evli	Lise	Muhtar/İnşaat Ustası
Odak 2.2	Erkek	50	Evli	Ortaokul	İnşaat İşçisi
Odak 2.3	Kadın	53	Evli	Okuryazar	Ev hanımı
Odak 2.4	Erkek	63	Evli	Ortaokul	Emekli
Odak 2.5	Kadın	52	Evli	Okuryazar	Ev hanımı
Odak 2.6	Erkek	66	Evli	Lise	Emekli
Odak 2.7	Erkek	45	Evli	Ortaokul	İşçi
Odak 2.8	Kadın	54	Evli	İlkokul	Ev hanımı
Odak 3.1	Kadın	56	Evli	Lise	Memur
Odak 3.2	Kadın	57	Eşi Ölmüş	İlkokul	Ev hanımı
Odak 3.3	Kadın	54	Evli	Lise	Memur
Odak 3.4	Kadın	51	Evli	Ortaokul	Ev hanımı
Odak 3.5	Kadın	46	Evli	İlkokul	Ev hanımı
Odak 3.6	Kadın	46	Evli	Ortaokul	İşçi
Odak 3.7	Kadın	48	Evli	İlkokul	Ev hanımı

Görüşülenlerin kaygıları, beklentileri ve göç eğilimleriyle ilgili ana temalara geçmeden önce, genel olarak baraj projesine yönelik düşüncelere yer vermek yerinde olacaktır. Zira baraj projesine karşı olma, destekleme vb. durumlar, görüşülenlerin diğer düşünceleri açısından önem taşımaktadır.

3.1. BARAJLA İLGİLİ GENEL DÜŞÜNCELER

Görüşülenler arasında; genel anlamda baraj projesine karşı olmadıklarını belirtenlerin çoğunlukta olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, sürecin “gerektiği gibi” işlemediği ve işlemeyeceği yönündeki kaygılardan dolayı mağduriyet yaşanacağı düşüncesi, baraj projesine karşı olma durumunu yaratmıştır (artırmıştır), denilebilir. Bu kesimin –ve aslında diğer büyük çoğunluğun da-, kavramsal çerçeve bölümünde değinilen “kamu yararı” kavramı çerçevesinde “ülke yararı” fikri üzerinden tartışmaya dâhil olduğu anlaşılmaktadır. Bir başka deyişle; araştırılanların, kamu yararından,

kamulaştırmanın olmazsa olmaz bir ilkesi olarak haberdar olmasalar bile, bu yönde bir farkındalıkları olduğu söylenebilir. Görüşmelerden, konuyla ilgili yapılan alıntılar aşağıda verilmiştir.

“Yahu, biz baraja karşı değiliz. Çünkü bunun sonucunda devlet kalkınacak; ama bizi de mağdur etmesinler, devlet bizi de düşünmeli. İnsanları oyalamasınlar. Desinler ki; biz ilçe yapmayacağız, paranızı alın gidin ona göre herkes işine baksın.” (G14).

“... Yine de devletimiz açısından barajın yapılması iyi oldu diyebiliriz. Sonuçta bu baraj ülke ekonomisine katkıda bulunacak ama buradakileri de mağdur etmemeliler. Bizi dikkate alırlarsa biz baraja karşı değiliz aslında; ama almayacaklar. Kısaca biz her alanda mağdur olacağız. O yüzden de, şu an barajın yapılmasına sıcak bakmıyoruz.” (G25).

Görüşmelerden, baraj yapımına “radikal karşı çıkışların” olduğu da anlaşılmaktadır. Aslında bu karşı çıkışların da yine kamu yararı çerçevesinde, “kamuyu zarara uğratma” fikri üzerinden gerçekleştiği söylenebilir:

“Yusufeli Barajı’nın görevi elektrik üretmek değil, ülkeyi zarara uğratmaktır. Bu, yabancı devletlerin yaptığı bir şeydir. Baraj yapılırsa bile dolmayacaktır; çünkü yeteri kadar su yok. Bu baraj, ülkeye zarardan başka bir şey getirmeyecek; bize ise, hiç getirmeyecek. ‘Kusursuz Enerji Planı’ diye bir kitap var; o kitabı okursanız orada her şeyi çok güzel anlatmış.” (G22).

Bahsi geçen kitaba, “ilgili literatür” bölümünde yer verilmiştir.

Aynı konuyla bağlantılı olarak; baraj maliyetinin, öngörülenden çok daha yüksek olacağı ve dolayısıyla da bu durumu ülke ekonomisine yarardan çok, zarar vereceğini düşünenlerden de söz edilebilir. Bu kesim yine, kamunun zarara uğratılacağı fikri üzerinden tartışmaya dâhil olmaktadır. Bu konuyla ilgili, alan yazında da benzer tartışmalar bulunmaktadır. Bu yöndeki tartışmaların bazılarına, “ilgili literatür” bölümünde yer verilmiştir. Sever (2010) ve Çoruh (2011)’in çalışmaları bu tartışmanın yapıldığı ve araştırma bölgesini konu edinen çalışmalar arasında zikredilebilir:

“Yetkililer, barajı 487 milyon dolara mal edeceklerini söylüyorlar ama yalan söylüyorlar. Çünkü bu maliyetin içine istimlâk bedellerini katmıyorlar, kandırıyorlar insanları. Bu istimlâk paralarını hangi hayırsever cebinden karşılıyor, çıkan bu para

yine devletin ve dolayısıyla da bizim değil mi? Baraj her şekilde zarar, yapılmaması lazım...”(G22).

Söz konusu karşı çıkışların, ayrıca “hukukî zemine taşındığı”; ancak, “hukuksuzca” sonuçlandığı şeklinde iddiaların da olduğu vurgulanmalıdır:

“Biz barajla ilgili kamu davası açtık ve kazandık da; ama hükümet Yargıtay’a yüklenip iptal ettirdi. 2001 yılında dava açtık, 2004’de kazandık. Açtığımız dava kamu zararı davasıydı, çünkü Türkiye’de insan hakları davaları açılmıyor. Yoksa şu an içinde bulunduğumuz durum, tam da bir insan hakları ihlalidir. 2010 yılında; ‘kaya türü dolgudan, beton’ şeklinde bir kararla barajın gövdesini değiştirdiler. Biz itiraz ettik ve dava açtık. Her iki davamızın reddi birlikte geldi. Özellikle de ilk davamızın sonucunu bize çok geç bildirdiler. Bunun nedeni ise, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM)’ne gitmememiz içindi. Biz yine de AİHM’e başvurduk. Vatandaşın önünü hukuken kesip zaman kazanıyorlar” (G22).

Görüşülenler arasında az sayıda da olsa, baraja hiçbir şekilde karşı olmayan, barajın yapılmasını gereklilik olarak gören bir kesimin olduğu da söylenmelidir. Bu görüşte olanların, ülke ekonomisine yararı açısından sürecin geneli açısından karşılaşılabilecek problemleri meşru olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Bir başka deyişle, bu kesimin de yine kamu yararı ilkesi çerçevesinde düşüncelerini meşru tabana oturtmaya çalıştığı görülmektedir. Aşağıda söz konusu görüşmelerden bir bölüm verilmiştir.

“Devlet tüm bu masrafı, çabayı ülkemizin, milletimizin menfaatine yapıyor. Bu baraj hepimizin yararına. Tabii ki de biz biraz zorlanacağız, sorunlar yaşayacağız ama biz de biraz fedakâr olacağız. ‘Büyük Türkiye’ için Yusufelililer vatanseverliklerini göstermeliler (...) Eskiden “Su akar, Türk bakar”dı; şimdi artık Türk bakmıyor. Bu projenin gerçekleşmesini istemeyenler, Türkiye’nin gelişmesini istemeyenlerdir!” (G24).

Sonuç olarak, bu konuda baraja karşı olanlar, olmayanlar ve dolaylı karşı olanlar şeklinde, üç görüşün ve dolayısıyla üç kesimin olduğunu söylemek mümkündür. Ancak, baraj projesine dolaylı veya direk karşı olanların büyük çoğunlukta olduğunu da belirtmek gerekmektedir.

3.1.1. Baraja Karşı Çıkılsaydı

Her ne kadar baraj inşaatı başlamış ve belirli bir seviyeye gelmiş olsa da, araştırılanlar arasında, baraja karşı çıkıldığı takdirde, baraj projesinin iptal edilebileceği düşüncesinde olanlar da mevcuttur. Burada temel noktalardan bir tanesi, baraj projesinin bölgede yaşayanların büyük çoğunluğu tarafından istenmemesine rağmen, “küçük bir kesimin” desteklemesinden dolayı projenin gerçekleşmiş olduğu yönündeki inanıştır. Ancak, söz konusu kesim arasında, bu karşı çıkışın “zamanında” yapılması gerektiği, gelinen süreçte bunun için artık geç kalınmış olduğunu düşünenlerin, niceliksel anlamda çok daha fazla olduğu da belirtilmelidir:

“Her şeyi boş verelim; aslında baraj mevzusuna ta başından itiraz edilseydi, karşı çıkılsaydı, Yusufeli bugün sular altında kalmazdı. Ama Yusufeli sahipsiz bir yer. O kadar çok siyasimiz bürokratomız olmasına rağmen sahipsiziz. İnsanlar bizim buradaki ‘büyüklerimize’ güvendi, o yüzden barajın temelinin atılmasına izin verdiler; yoksa ilçe inşaatı başlamadan baraj inşaatının başlamasına izin vermezdik.” (G12).

Görüşülenlerin; bahsi geçen kesimin, büyük oranda “çıkar” elde etme amacıyla olduğunu düşündükleri anlaşılmaktadır. Yine bu kesimin büyük çoğunluğunun Yusufeli’nde ikamet etmeyen veya ikamet ediyorsa dahi, müşterek taşınmaz sahipleri olmaları sebebiyle, “payları bölünecek olanlardan” oluştuğu belirtilmektedir:

“Burada barajı istemiş olanlar, payları bölünmüş olan insanlardır. Arazisi, evi veya dükkânı olan kişiler hiçbir zaman barajı istemediler. Aslında büyük çoğunluk istemiyordu; ama ne zaman ki buraya siyasiler geldi, barajı isteyen sözde önde gelenlerimiz buradan birkaç kişi topladılar, gerisini de dışarıdan getirip onları alkışlattılar. Bu da, Yusufelililerin barajı istedikleri şeklinde anlaşıldı.” (G13).

“İsteselerdi Yusufeli kalkmazdı; ama buranın halkı mülayim olduğu için kimse bizi takmıyor. Yusufelililerin % 80’i barajın yapılmasını istemiyor aslında. Barajı isteyen çok az insan var ve onlar da ya burada oturmuyor ya da bu işten çıkar elde edecek olanlardır. Bakan, baraj meselesiyle ilgili buraya konuşmaya geldiğinde, milleti toplayıp alkışlattılar. Ama aslında o alkışlayanların çoğu Yusufelili bile değildi ya da bahsettiğim kesimdendi.” (G5).

“Alkışlama”/“alkışlatma”, bu konuyla ilgili görüşmelerde çok sık kullanılan bir kelime olarak ön plana çıkmaktadır. Burada, alkış eylemine yüklenen anlam, bu araştırmanın sosyal bilim yaklaşımı açısından da önemli ipuçları vermektedir. Zira “anamlı bir toplumsal eylem” olarak ele alınabilecek bu davranış, görüşülenler tarafından, informel bir onaylama eylemi, bir “teslimiyet” olarak değerlendirilmektedir. Burada söz konusu eylemin bağlamından kopartılmayarak değerlendirilmesi gerektiği de unutulmamalıdır: eylem, kamuya açık bir yerde ve hükümet temsilcilerinin huzurunda gerçekleşmiştir.

Yukarıda verilen alıntılardan, bu süreçte “siyasetçiler”e karşı tepkiler olduğu da anlaşılmaktadır. Bu konuyla ilgili diğer görüşmelere ilerleyen bölümlerde yer verilecektir. Tepkiler daha net bir şekilde aşağıdaki alıntılardan görülebilmektedir.

“Siyasetçiler gelip söz veriyor ama verdikleri sözler hep ‘sözde kalıyor’. Ama bizim insanlarda da sorun var, kimse peşine düşmüyor bu işin. Siyasetçiler gelip konuşma yapmışlar, bizimkiler gidip alkışlıyorlar. Şimdi de şikayetçiler, onu alkışladığında düşünecektin. Kimse birlik olmuyor. Özellikle de dışarıda yaşayanlar bir an önce paralarımızı alıp gidelim diyorlar.” (G25).

3.1.2. Farklı Bir Proje Yapılabilirdi

Görüşülenler arasında, alternatif projelerle ya da mevcut projenin güncellenmesi yoluyla Yusufeli’nin sular altında kalmaktan kurtarılabilceği, bir başka deyişle baraj gölü kapsamından çıkarılabileceği fikrinde olanlardan da söz edilebilir. Ayrıca, barajın planlandığı “ilk projede”, Yusufeli’nin sular altında kalmayacağı ama bunun değiştirildiği iddia edilmektedir. Bu görüşte olanların bir bölümü, bunun için henüz geç olmadığını savunmakta ve “baraj kotu”nun (yüksekliğinin) düşürülerek Yusufeli’nin hâlâ sular altında kalmasının önlenebileceğini düşünmektedirler:

“Baraj 1990’daki ‘orijinal kot’a (70 mt.) düşürülürse bu insanlar vatansız kalmaz; yapılacak tek şey bu. Burada partizanlık var; hükümet bizi mağdur etmez diyorlar ama görünen köy de kılavuz istemez. Siyasilerimiz düşün milletin önüne, bu proje orijinale döner ama yapmıyorlar işte. Çünkü onlar da barajın yapılmasını istiyorlar. Maalesef Yusufeli halkı da hakkını arayacak yapıya sahip değil.” (G22).

“Bana göre bu proje, 50 yıllık demode bir projedir. Farklı projeler üretilerek Yusufeli kurtarılabilir: yamaç santrali, güneş enerjisi vs. (...) Bütün bu araziler yok olup gidecek. İnsanlar buralardan ekmek paralarını kazanıyorlar ve bu da insanların elinden alınırsa ne olacak? Kot düşürülerek Yusufeli kurtarılabilir; bu kadar insanı buradan taşıyamazlar, devlet bunu bize yapmaz.” (G10).

Bu görüşten çıkan taleplerin; “yakın” zamanda inşaatı bitmiş ve faaliyete geçmiş olan, Artvin’in Borçka ilçesindeki “Borçka Barajı” referans gösterilerek, olabilirlik zeminine oturtulmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Zira bölgede Borçka baraj projesinin, halkın talepleri doğrultusunda değişiklikler yapılarak gerçekleştirildiği ve Borçka’nın sular altında kalmaktan kurtarıldığı yönünde güçlü bir inanış olduğu söylenmelidir. Bununla birlikte, alternatif proje fikrini savunanların çoğunda, bunun gerçekleşmesinin artık imkân dâhilinde olmadığı düşüncesi olduğu belirtilmelidir:

“Alternatif baraj projesi vardı; eğer onu kabul ettirebilselerdi Yusufeli bugün sular altında kalmayacaktı. Borçka’da da aynı durum vardı, onlar başardılar ama. İlçelerini suyun altında kalmaktan kurtardılar, barajı başka yöne kaydıldılar. Yusufeli’nde bunun için artık çok geç; barajın neredeyse yarısı bitti çünkü. Bizim sahibimiz yok, ‘büyüklerimiz’ bize sahip çıkmadılar.” (G13).

“Biz de Borçka gibi birlik olsaydık Yusufeli kurtulurdu ama olmadık, bu saatten sonra da olamayız. Zaten şimdiden sonra yapacak bir şey de kalmadı, Yusufeli gidecek ...” (G15).

Ayrıca söz konusu meselenin, bölgedeki bilgi kirliliğinden ve ilgili kurumların bilgilendirme yapmamasından kaynaklı olduğu yönünde görüşler de mevcuttur:

“... Efsane olan çok bilgi var. Sokakta yürüyemiyorsunuz. Özellikle de DSİ ile ilgili çok fazla bilgi kirliliği ve tepki var. Sosyal medyada da sokakta da bunlar paylaşılan şeyler. Mesela, şöyle şeyler söylüyorlar, işte bu baraj 74 metreydi de, efendim bunu 274 metreye çıkardılar diyorlar. 74 metre olsaydı Yusufeli sular altında kalmayacaktı deniyor. Ben şahsen böyle bir resmi bilgiye ulaşmış değilim. Ne zaman 74 metreydi, kim yapıyordu, ne oldu da 274 metre oldu; bunun bir resmi bilgisi yok. Ha! şunu da söyleyeyim: yok böyle bir şey diyen de yok. Benim bilgim dâhilinde, ulaşabildiğim evraklarda, gerçekten de böyle bir bilgi yok. Ama sokakta bunun üzerinden bir karşı duruş var...” (G40).

3.1.3. Birlik Olmak Yok

Yusufelililerin bu süreçte “birlik olmadıkları”, “birlikte hareket etmedikleri” vb. söylemler, görüşülenlerce sıklıkla dile getirilmektedir. Alternatif proje konusunda da yine bu yönde söylemlerin olduğu ve baraj için farklı seçeneklerin kabul edilmemesinin de buna bağlandığı görülmektedir. Ayrıca, araştırma alanında yine sıklıkla karşılaşılan, “rant” iddialarının, bu birlik ol(a)mama durumunun önemli sebeplerinden biri olarak görüldüğü belirtilmelidir:

“Biz burada alternatif proje olsun, Yusufeli su altında kalmasın derken, ‘bazı çevreler’ baraj yapılsın diye ellerinden geleni yaptılar. Şimdi her şey olup bitmiş, iş işten geçmiş kalkıp baraj karşıtlığı yapıyorlar. O zamanlar işlerine geliyordu, sonra o konumlarını kaybedince baraj karşıtı oldular. Bu çelişkileri herkes görmeli. Doğacak mağduriyetlerin en büyük müsebbipleri bunlardır. İstimlak demek, zorunlu göç demek ve bundan dolayı da mağdur olacağımızı biliyorduk. Tıpkı Borçka gibi alternatifler aradık ama olmadı. İşin içinde rant olunca böyle oluyor; bu işte de büyük rant var.” (G13).

“Buranın halkı çok saf, iyi niyetlidir. Birçoğu, ‘bana dokunmayan yılan bin yıl yaşasın’ mantığında. Tek yumruk olmak yok yani. Zaten bunun için bizi dikkate almıyorlar. Biz birlik olabilseydik, ne Yusufeli sular altında kalırdı ne de bu işin ‘kaymağını yiyenler’ bundan nemalanabilirdi.” (G10).

Baraj projeleri, gerçekleştiği coğrafyalarda, telafi edilmesi zor fiziksel ve toplumsal “tahribatlara” neden olabilmektedir. Toplumsal anlamda öne çıkan en önemli problemler, yerinden edilenlerce çok daha sert bir biçimde hissedilmektedir. Bu tür durumların birincil muhatapları olan yerinden edilenler, maruz kaldıkları süreci farklı şekillerde nitelendirebilmektedirler. Bazen, söz konusu projelerin, maruz kalanlarca “afet” olarak değerlendirildiği görülmektedir. Bu çalışmada da benzer durumlarla karşılaşılmıştır. Görüşülenlerden bazılarının, bu süreci bir afet benzetmesiyle nitelendirdiği görülmektedir. Aşağıda, konuyla ilgili görüşmelerden bir alıntı verilmiştir.

“Bizim başımıza gelen bir doğal afet sanki; ama bildiğimiz afetlerden çok daha kötü bir afet. Deprem, sel, yangın olsa geriye gidip bir şeyler kurtarabilirsin. Ev yıkılsa, yansa ya da sular altında kalsa yine yaparsın. Bu, yangından da depremden de daha kötü;

çünkü hiçbir şeyimiz kalmıyor. Bir daha geri dönemeyecek şekilde gidiyoruz. Ufak tefek arazilerimiz var, bize karışmazsalar bu yetiyordu bize; ama onlarla birlikte hayatımızı da alıyorlar elimizden.” (G11).

Bu durum, baraj projelerinden kaynaklı yerinden edilmelerin, afet sosyolojisi bağlamında ele alınması imkânı olup olmadığı konusunu ortaya çıkarmaktadır... Bu noktada, barajdan kaynaklı yerinden edilmelerin “Afet Sosyolojisi” bağlamında değerlendirilebileceği de söylenebilir. İlgili literatür bölümünde, çalışmasına değinilen Öner (2001)’in çalışmasında da bu tür durumların afet sosyolojisi bağlamında değerlendirilebileceği anlaşılmaktadır.

3.1.4. Yatırım Yok

Görüşmelerden anlaşıldığı kadarıyla, tüm bu süreçte Yusufeli’nde gerekli yatırımların yapılmadığı anlaşılmaktadır. Görüşülenler, bu durumun Yusufeli’nin uzun zamandan beri “gelişmemesine” neden olduğunu ve bunun Yusufeli’nin gelecekteki durumu için de olumsuzluklar yaratacağını düşünmektedirler:

“Baraj söylentisi ortaya çıktığı günden bu yana hiçbir yatırım yok. Sonuçta sular altında kalacak diye halk da yapmıyor, devlet de. Herkes başka yerlerde yatırım yapma peşinde ama Yusufeli’nde bir şey yok.” (G5).

“... Ayrıca, bu mesele 50-60 yıllık bir mesele olduğu için, uzun yıllardan beri nasılsa su altında kalacak diye kimse yatırım yapmadı. O yüzden de Yusufeli hep geri kaldı. Yani baraj gelmeden çok önce Yusufeli’ne zararı oldu; kim bilir yapıldıktan sonra neler olacak.” (G12).

3.1.5. Bıkkınlık

Yusufeli baraj projesinin görece uzun bir geçmişinin olması ve özellikle de son zamanlarda bölgede gündemi neredeyse tek başına belirlemesi, buna maruz kalanlarda bir “bıkkınlık” hâline neden olduğu anlaşılmaktadır. Aşağıda bu yöndeki düşüncelerle ilgili, görüşmelerden alıntılar yapılmıştır.

“Ben 51 yaşımdayım. Kendimi bildim bileli bu baraj meselesi sürekli hayatımızın içinde. Çok uzun zamandan beri gittiğim her yerde bir şekilde konu dönüp dolaşıp baraja geliyor; ev içindeki konuşmalarda bile bu böyle. Gerçekten de bıktık artık. Şurada

barajın neredeyse yarısı tamamlandı, hâlâ 20 yıl önce konuştuğumuz ama aslında belli olmayan şeyleri konuşuyoruz. Sanki cezaevinde tutuklu olarak duruyoruz ve hakkımızda çıkacak kararı bekliyoruz. Biz, bir an önce hakkımızda hüküm verilmesini istiyoruz. Ne olacaksa olsun artık, yeter!” (G38).

3.1.6. Güvensizlik

Şu ana kadar yapılan alıntılamalardan da anlaşılacağı üzere; görüşülenlerin büyük çoğunluğunda, sürecin geneli ile ilgili bir güvensizlik ve inanmama durumunun hâkim olduğu görülmektedir. Güvensizliğin genel olarak, baraj meselesinin muhatabı olan kamu kurum ve kuruluşlara olmakla birlikte, bölge siyasetçileri üzerinden “devlet”e yönelik olduğu söylenebilir. Söz konusu güvensizlik ve inanmama durumu, bazen verilen vaatlerin tutulmadığına yönelik tartışmalarda kendisini göstermektedir:

“Burada verilen vaatlerin hiçbiri yerine getirilmedi ve getirilmeyecek de. En basitinden barajda çalışanların büyük bir bölümü Yusufelili olacak demişlerdi ama şu anda baraj inşaatında çalışan çok az Yusufelili var ve onların da çıkışları veriliyor.” (G5).

“Yusufeli’nde şu an tam olarak bir parçalanmışlık söz konusu. Bizim kimseye inancımız kalmadı; çünkü daha önceki sözlerin hiçbiri tutulmadı. İcraatı görmeden inanamayız ve icraat olmayacağı için, inanmayacağız.” (G13).

Yusufeli’nin zorlu bir coğrafyaya sahip olmasından dolayı, barajdan bağımsız bir şekilde, birçok sorunla yüz yüze olduğundan, daha önce bahsedilmişti. Araştırma kapsamında, bu durumun baraj projesi üzerinden değerlendirildiği sıklıkla görülmektedir. Nitekim bazı görüşmelerden, söz konusu güvensizliğin, içinde bulunulan süreçten öteye gittiği anlaşılmaktadır. Bu konudaki tartışma, Yusufeli’nde önceleri de kolaylıkla giderilebilecek sorunlar olmasına rağmen, söz konusu sorunların giderilmediğine yöneliktir:

“Ben kimseye, yani siyasilere vs. güvenmiyorum. Hiçbiri samimi değil. Mesela benim köyümün yolu 1980’de elle yapılmış. Şimdi kalkıp ilçe yapıyorlar, demek ki istense yapılabilirdiymiş. Şimdiye kadar Yusufeli yok muydu, köyümün yolu şimdiye kadar niye yapılmadı? (Odak. 1.3).

Bu süreçte, mevcut köylerin alt ve üst yapılarının da iyileştirilmesi gerekiyor. Zaten bir kere şantiye kuruldu burada; devlet bir ihale daha açıp köylerin yollarını falan yaptırabilir. Yoksa burada, özellikle de kışın durumlar çok kötü. Mesela o köylerden birinde yaşıyorsun ve kar yağdı; hasta mısın? Öldün.” (Odak 1.6).

3.2. KAYGILAR VE BEKLENTİLER

Araştırmanın bu kısmında, görüşülenler özelinde, araştırma alanında yaşayanların kaygıları ve beklentileri ele alınmıştır. Araştırılanlarda, genel olarak kaygıya neden olan birçok konudan söz etmek mümkündür. Burada, içinde bulunulan zaman diliminde, süreçle ilgili “belirsizliklerin” kaygılara neden olan en önemli etken olduğu belirtilmelidir. Bir başka deyişle, belirsizlik, tüm sorunların ana kaynağı olmasa da muhakkak nedenlerinden biri olarak ön plana çıkmaktadır.

3.2.1. Ekonomik Kaygılar ve Beklentiler

Ekonomi, toplumsal hayatın her alanında olduğu gibi, bu çalışmanın konusu açısından da önemli bir yerde durmaktadır. Zira iskân ve kamulaştırma faaliyetleri başta olmak üzere, diğer birçok etken, bu araştırmanın ekonomik boyutunu oluşturmaktadır. Ekonomik endişeler ve bu süreçteki ekonomik beklentilerin, görüşülenlerin üzerinde en çok durduğu konu olduğu söylenebilir. Nitekim kaygıya neden olan “diğer” konular ve bu konulardaki beklentiler, görüşülenlerce bir şekilde ekonomiyle ilişkilendirilmektedir.

Araştırma alanında, ekonomik kaygıların başında kamulaştırma bedelleriyle ilgili bir mağduriyetin yaşanacağı/yaşandığı yönünde endişelerin geldiği görülmektedir. Görüşülenler, genel olarak taşınmazlarının maddi karşılıklarını “tam anlamıyla” alamayacaklarını düşünmektedirler.

İşyeri veya tarım arazisine sahip olanların üzerinde durduğu bir konu, söz konusu taşınmazların “üretim aracı” şeklinde değerlendirilmeden kamulaştırma bedellerinin ödenmesine/ödeneceğine yöneliktir. Bu gruptaki görüşülenler; kendilerine ait taşınmazlara, yalnızca fizikî ederlerine denk gelecek bir ödeme yapılacağı, ancak buralara yaptıkları masraf ve üretime karşılık gelen bir ödemenin yapılmadığı, yapılmayacağı yönünde kaygılarını dile getirmektedirler. Bu yöndeki kaygılara, bölgede

sürdürülen kamulaştırma faaliyetleri referans gösterilmektedir. Bu durumun ise, yerlerinden edilenler açısından büyük haksızlık olacağı ve ciddi mağduriyet yaratacağı düşünülmektedir. Kamulaştırma bedellerinin de bunların dikkate alınarak ödenmesi beklenmektedir:

“Benim işyerim var. Devlet buraya 1.500.000 Lira veriyor ama bu para sadece bina ederi. Binanın içine yaptığım masraf falan göz ardı ediliyor. Ben buradan yıllık 300.000 Liraya yakın para kazanıyorum, bunu da göz ardı ediyorlar. Bunu da hesaplayıp bana en az yirmi yıllık kazancımı vermeliler (...) İnsanlar burada uzun yıllardan beri yaşamaktadırlar. Geçimlerini, mütevazı da olsa, sahip oldukları tarlalardan sağlamaktadırlar; ama kamulaştırmada bu göz ardı edilmektedir. Çok komik rakamlarla insanların mülkleri ellerinden alınmaktadır.” (G1).

“Benim bir dönüm arazim var, içinde bir evim ve ahırım var. Söylenenlere göre, arazime 50.000, evim ve ahırına da 50.000 vereceklermiş. İkisi 100.000 yapar. Arazimde 30-40 yaşında meyve ağaçları var, her sene sebze de yetiştirip bunları satıyorum. Verecekleri parayı ben 5-6 yılda zaten kazanıyorum. 100.000 Lira benim malımın karşılığı mı? Yapılan, zorbalık, başka da bir şey değil.” (G14).

Aynı konu içerisinde bir başka tartışmadan daha söz edilebilir. Söz konusu tartışma, kamulaştırma ücretlerinin Türkiye standartlarına göre verilmesinin, Yusufelililer açısından haksızlık olacağı ve bunun büyük mağduriyetlere yol açacağı yönündeki görüşlerde ortaya çıkmaktadır. Bu yöndeki düşünceler, temelde Yusufeli’ndeki ekilebilir ve imara açık arazilerin azlığına dayandırılmaktadır:

“... Ne verecekleri de belli değil. Ama ne verilerse versinler, benden gidenin yerini tutmayacak. Duyduğum kadarıyla, verecekleri para çok azmış, milletin dediği gibiyse, ben o parayı 3-5 yılda toprağımdan kazanıyorum zaten. Yusufeli toprağı olmayan bir yer. Mesela benim gibi arazisi olan çok az kişi var. Ama toprağıımız çok verimli; insanlar çok az topraktan birçok ürün alabiliyor. O yüzden de bizi ‘Doğu’daki gibi değerlendirirlerse bu haksızlık olur. Çünkü onların yüzlerce dönüm arazisi var. Ona da dönüm başına beş lira, bana da beş lira verirsen bu adalet olmaz, haksızlık olur; burada toprak yok çünkü.” (G14).

Daha önce de değinildiği gibi Yusufeli’nde, tek tek kişi veya ailelerin sahip olduğu tarım veya imara açık arazilerin, çoğunlukla dönümden ziyade metrekare

bazında hesaplanacak düzeyde az miktarda olduğu belirtilmelidir. Dolayısıyla da, söz konusu kaygı ve taleplerin haklı yönde olduğu söylenebilir. Bu durum, araştırmacının da yer aldığı ve ilgili literatür bölümünde yer verilen Bakırcı vd., (2015) ile Çağlar (2003)'ın çalışmasında da ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, TBMM'de Yusufeli'ne özel denilebilecek bir kanun çıkarılacağı yönünde söylentilerin olduğu da belirtilmelidir. Ancak, çıkartılacağı düşünülen, kanunun her ne kadar bazı iyileştirmeler (dönüm başına ödenecek miktarın yükseltilmesi gibi) içerse de; bu iyileştirmelerin bölge halkınca yeterli görülmediği anlaşılmaktadır. Zira dönüm başına getirilecek fazla bir ödemenin, metrekare üzerinden hesaplandığında kayda değer bir iyileştirmeye neden olmayacağı düşünülmektedir. Konuyla ilgili olan görüşmelerden bazı alıntılar aşağıda verilmiştir.

“İnsanlara çok komik rakamlar veriyorlar. Bizim arazimiz az diye, bu daha da komik oluyor. Bununla ilgili ‘Meclis’de bir kanun çıkarılacakmış; ama bu çare olmayacak. 1-2 dönüm arazisi olan adama dönüm başına 50,000 versen ne olur 55,000 bin versen ne olur; bir şey fark etmeyecek.” (G2).

“Asmışlar oraya bir yazı; neymiş efendim Yusufeli için özel kanun çıkarılacakmış. Sorsan ne yapacaklar diye, bir şey yok. Torba yasada Yusufeli için bir şey çıktı diye billboard yaptırmışlar ama bu ne bilinmiyor. Torba yasadan ne çıktı da teşekkür ediyorsunuz. Niye insanları kandırıyorsunuz. Binalara, arazilere 1 Lira yerine 2 Lira verseler ne olur ki, bu bizden gideceklerin karşılığı mı, bizden gidenin yerini tutar mı? Hayır tutmaz.” (G22).

Türkiye'nin farklı bölgelerinde benzer projelerin yapıldığı bilinmektedir. İlgili literatür bölümünde de değinildiği gibi, bu yerlerde toplumsal açıdan birçok problem yaşanmıştır. İleride daha ayrıntılı değinilecek olmakla birlikte, görüşülenlerin çoğunluğunun, yaşanan bu tür problemlerden haberdar olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, baraj projesinden etkilenen bazı köylerde kamulaştırma faaliyetlerinin başladığı da belirtilmelidir. Farklı bölgelerde gerçekleşen benzer projelerden ve bölgede kamulaştırmaların yapıldığı köylerde yaşanan olumsuzluklardan yola çıkılarak, aynı sorunların Yusufeli'ndeki kamulaştırma faaliyetlerinden sonra da yaşanabileceği yönünde kaygılar olduğunun altı çizilmelidir. Bu noktada, Yorumlayıcı Sosyolojinin 'sağduyu'ya atfettiği öneme binaen, söz konusu kaygıların temelsiz olmadığı söylenebilir:

“Doğu ve Güneydoğu’daki örnekleri görüyoruz. Burada da aynı mantıklı hareket edersek, insanların toplumsal, kültürel, psikolojik yanlarını göz ardı edersek bu iş böyle olmaz. Gerçi uzağa gitmeye de gerek yok: burada istimlâk edilen köylerdeki kişiler de gitti. İnsanların eline para verilip al git denmemeli. Gidenler hiç mutlu değil, bazıları şimdiden nasıl döneriz hesapları yapıyor, bazıları ise ellerindeki parayı yemişler bile.” (G20).

“İstimlâk edilen köylerden para alanların, aldıklarını şimdiden yediklerini duyuyoruz. Verdikleri para, para değil ki; ne bir iş kurabilirsin ne de dışarıda ev alabilirsin. Adamlar ne yapsın, mecburen aldıkları paraları yiyorlar. Şunu herkes iyi bilsin ki; bize de aynısı olacak: verecekler elimize birkaç kuruş, gidin ne yaparsanız yapın diyecekler.” (G21).

Bu kaygıların oluşmasındaki etkenlerden birinin, 2014 yılında yerel yönetim öncülüğünde, Güneydoğu Anadolu bölgesine yapılan bir geziden edinilen bilgiler olduğu söylenebilir. Gezi bünyesinde Ilisu baraj suları altında kalacak olan Batman’ın Hasankeyf; Birecik baraj suları altında kalan Şanlıurfa’nın Halfeti ve Atatürk baraj suları altında kalan Adıyaman’ın Samsat ilçeleri ziyaret edilmiştir. İlgili literatür bölümünde, bu ilçeleri konu edinen bazı çalışmalardan söz edilmiştir. Aşağıda, ilgili görüşmelerden, konuyla ilgili bazı alıntılar verilmiştir.

“Buradakiler bilgilenme amacıyla Hasankeyf’e gidiyorlar ve oradakiler, % 1 bile ihtimal varsa barajı yaptırmayın diyorlar. Başkan gelip bunu bize söylemiyor, üstüne üstlük baraj kaderimiz diyor.” (G22).

“Belediye 2014 yılında, Güneydoğuda gerçekleşmiş olan buna benzer projelerden sonra, oradaki durumu görmemiz için bir gezi düzenledi. Ben de oraya gidenlerin arasında bulundum. Oradaki insanlar, ne yapıp edin baraja karşı çıkın, baraj yapılmasın diyecek kadar büyük sorunlar yaşamışlar ve hâlâ da yaşamaya devam ediyorlar.” (G7).

Kavramsal çerçeve bölümünde de değinildiği gibi, kamulaştırma ücretleri, bir başka deyişle nakit tazminat, gerekli görüldüğü durumlarda, taksitler şeklinde ödenebilmektedir. Araştırma alanında, bu konuyla bağlantılı olacak şekilde birtakım söylentiler olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu uygulamanın bölgede gerçekleşmesi

durumunda, muhtemel mağduriyetlerin çok daha fazla olacağı yönünde kaygılar olduğu belirtilmelidir. İlgili görüşmelere ait bir alıntılama aşağıda verilmiştir.

“... Bir de, verecekleri birkaç kuruşu taksitlere böleceklermiş diyorlar. Öldürün gitsin bizi o zaman, zevk mi alıyorsunuz bize can çekiştirmekten? Hem malımızı yok pahasına alacaklar, hem de taksitle ödeyecekler. Biz ne yaptık bu devlete de bize bütün bunları layık görüyorlar.” (G6).

3.2.1.1. Taşınmaz Fiyatlarının Karşılaştırılması

Araştırma alanında, yeni yerleşim yerinde yapılacak konutların fiyatlarının “çok yüksek” olacağı ile ilgili söylentilerin olduğu ve bu durumun araştırılanlarda ciddi kaygılara neden olduğu anlaşılmıştır. Bölgede bu konuyla ilgili hâkim görüşün, taşınmazlara karşılık ödenecek kamulaştırma ücretlerinin, yeni yerde yapılacak olan konut ve işyerleri fiyatlarına göre çok düşük olacağı şeklindedir. Buradan hareketle, taşınmazlara ödenen kamulaştırma ücretlerinin, yeni yerleşim yerinde, muadili olan taşınmazları almaya yetmeyeceği ve mağdur edilme kaygısının hâkim olduğu söylenebilir:

“Biz buradan aldığımızla yeni Yusufeli’nden yer alabilir miyiz bilmiyorum, bu belli değil daha. Ama herkes bize verilenle yukarıdan mülk alamayacağımızı söylüyor. Dükkâna verdiğim parayı alabilecek miyim belli değil. En iyisi dükkân yerine dükkân vermeleri olacaktır.” (G7).

Ayrıca, kamulaştırma ücretlerini alıp, başka bir şehre yerleşmeyi düşünenler arasında taşınmazlarına karşılık alacaklarını düşündükleri ücretle, gidilecek olan yerdeki taşınmaz fiyatlarının karşılaştırıldığı ve arada ciddi farkların olacağı düşüncesinin de önemli bir yer tuttuğu belirtilmelidir:

“Her şey ortada zaten, kamulaştırma paralarını alanları görüyoruz, ev veya arsaya ne kadar ödeyecekleri de aşağı yukarı belli. Bize burada verecekleri para ile dışarıda boş ver dükkân, ev almayı, hava parası bile veremeyiz.” (G5).

“Daire başına 50.000 vereceklermiş; eğer doğru ise, benim burada, ilçenin en merkezi yerinde 6 katlı evim ve altında dükkânım var. Ben buraya ömrümü verdim; buradan aldığım parayla dışarıda ancak bir daire alırım; söylentiler bu yönde.” (G22).

Alan-yazında Baraj projelerinden kaynaklı, kamulaştırma ve iskân uygulamalarının genel olarak rızaya dayanmadığı noktasında, neredeyse bir görüş birliği olduğu söylenebilir. Bu araştırma kapsamında içinde bulunulan sürecin, araştırılanlarca aynı şekilde değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Nitekim görüşülenlerin, kamulaştırma ve iskân faaliyetlerinin rızaya dayanmadığı, kendi istekleri dışında gerçekleştiği/gerçekleşeceği yönünde kuvvetli bir görüşü paylaştıkları anlaşılmaktadır. Görüşülenler arasında, kamulaştırma ve iskân uygulamalarının, kendi istekleri dışında, yani zorla yapılacağından dolayı mağduriyet yaşatılmaması gerektiği ile ilgili beklenti ve talepler görülmektedir:

“19 Köy kalkmış, daha yer belli değil. Burayı resmen bitirmeye çalışıyorlar. Bizim buradaki mülkümüzü üç kuruşa alıp, orada 100 metrekare evi 130 bin liraya verecekler. Biz evimizi zorla mı satıyoruz ki bize böyle bir uygulamayı reva görüyorlar. Yani şimdi biz gel evimizi satın al, burada baraj yap desek tamam haklılar; ama durum bunun tam tersi. Bu işten, buranın ileri gelenleri nemalanıyor ve nemalanacak da. Geriye kalan gariban halk mağdur olacak. Atamızdan, dedemizden kalan meralarımız bile bize değil, Orman Dairesine yazılmış...” (G11).

Söz konusu kaygıların yanında, standartlara oturtulmuş bir kamulaştırma faaliyetinin de yapılmadığı/yapılmayacağı düşünülmektedir. Bu konuda da, bölgede daha önce yapılmış olan ve yapılmaya devam edilen kamulaştırma faaliyetlerine göndermede bulunmaktadır:

“Herkes aynı şekilde yapılan bir kamulaştırma yok, kime ne kadar az para verip kapatabilirlerse..! Ahalt 16 parçaya ayrılmış; herkese farklı bir ücretlendirme yapıyorlar ve kimsenin, kimseden haberi yok. Yukarıda 150.000 Liraya yakın bir paraya ev vereceklermiş. Ben oraya o parayı verene kadar gider İstanbul’dan aynı fiyata hatta daha düşüğüne ev alırım. Üstelik buradaki kaldığımız evlere de kafalarına göre fiyat veriyorlar. Benim iki katlı evim var, üst katta oğlum alt katta ben kalıyorum. İkisine 100.000 Lira civarında bir para vereceklermiş. Eee, benim iki evimi 100.000 Liraya alıp, yukarıda tek daire alamayacağım para vereceksiniz ve benden bunu kabul etmemi isteyeceksiniz. Hak mıdır bu? Ben yerimden, evimden memnunum, size gelin evimi alın demiyorum ki; siz gelip zorla alıyorsunuz. O zaman beni de mağdur etmeyeceksiniz.

Yukarıdaki dairelerin uygun fiyata verilmesi lazım; iyi ya da kötü kaldığımız evin karşılığında bir ev versinler bize, fazlasını istemiyoruz zaten.” (Odak 3.2)

Yukarıda yer verilen görüşmelerden; gerek ilgili literatürde ve gerekse de kavramsal çerçeve bölümlerinde bahsi geçen “zorla el koyma”, “zorla yerinden etme”, “zorunlu göç” gibi kavramların araştırılanların görüşleri çerçevesinde “somutlaştığı” görülmektedir.

İçinde bulunulan süreçte, Yusufeli’nin ekonomik olarak en iyi dönemlerinden birini yaşadığı, ancak, baraj inşaatının bitmesiyle birlikte bu durumun son bulacağı yönünde düşüncelerin olduğu da belirtilmelidir:

“Bana göre bazı açılardan bu dönem, Yusufeli’nin en parlak dönemi. Mesela gençler şantiyede çalışıyor dışarı gitmiyor; bir sürü evler yapıldı, nüfusu fazlalaştı vs. Ama bu geçici bir durum baraj bitince bunların hepsi bitecek.” (G17).

3.2.1.2. Esnaf ve Kiracılar

Yusufeli Esnaf ve Sanatkârlar Odası’ndan alınan bilgilere göre; Yusufeli’nin, ilçe nüfusuna oranla, Türkiye standartlarının üstünde bir esnaf potansiyeline sahip olduğu görülmektedir. Bu durum, görüşülenler tarafından, esnafların Yusufeli’ndeki ekonomik faaliyetlerin “bel kemiği” ve “ekonomik canlılığın” nedeni olarak da değerlendirilmektedir. Bu nedenle de Yusufeli’nde gündelik ekonomik faaliyetleri açısından, “esnaflık” önemli bir yerde durmaktadır. Bu durum, alan araştırmasına da hem niceliksel, hem de niteliksel olarak etkide bulunmuştur. Zira görüşülenler arasında yalnızca esnaflık yapanlar ile başka işler yanında ek olarak esnaflık yapanların oranının da yüksek olduğu söylenmelidir. Görüşülenlerin ailelerinden birinin, esnaflıkla uğraşıyor olma ihtimali de göz önünde bulundurulduğunda, bu oranın daha da yüksek olduğu söylenebilir.

Başta kiracılar olmak üzere, esnafların durumunun ne olacağı ile ilgili belirsizliğin devam etmesi, araştırmada bu yöndeki tartışma ve kaygıların yoğun olarak hissedilmesine neden olmuştur. Ayrıca, işyeri sahibi olmayan diğer kiracıların durumunun ne olacağı da genel olarak belirsizliğini koruduğundan, bu kesimin de ciddi kaygılara sahip olduğu belirtilmelidir. Yaşanan ve yaşanacak olan mağduriyetlerin de en çok bu kesimde olacağı dile getirilmektedir. Bu yöndeki kaygı ve beklentilerin yalnızca

esnaf veya kiracılar tarafından paylaşılmadığı da belirtilmelidir. Esnaf ve kiracı olmayanların büyük çoğunluğunun da bu kesimle ilgili benzer kaygı ve beklenti içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Aşağıda bu konuyla ilgili kaygı ve beklentilerin yer aldığı görüşmelerden alıntılar verilmiştir.

“Bir yeri canlı tutan, ayakta tutan oranın esnafıdır ama –diğer alanlarda da olduğu gibi- esnafla ilgili bir plan yok. Belli hiçbir şey yok, hiç kimse ne olacağını bilmiyor ve kimse açıklama da yapmıyor. İnsanlar son hadlerine gelmiş durumdadır. Burada söylüyorum, ileride çok kötü şeyler olacak; olaylar, ilçe merkezi kamulaştırmaya başladığında patlak verecek.” (G1).

“İnsanların her şeyin belirsiz olduğu yönündeki iddiaları doğrudur. Mesela, esnafın müşteri portföyü yeni yerde ne olacak, bu belli değil. Yusufeli’nin ekonomik canlılığı, büyük oranda çevre köyler üzerinden sağlanmaktadır. Çevre köylerin gelip gelmemesi de esnaflarla yakından ilişkili. Yeni yerleşim yerine bu köylerdeki insanların gelip gelmeyeceği belli değil. Ancak, kamulaştırması yapılan köylerdeki insanların Şehir dışına gittiğini göz önünde bulundurursak, durumun kötü olduğunu söyleyebiliriz.” (G20).

“Bence en önemli şeylerden bir tanesi de kiracıların durumudur. Kiracıların, özellikle de esnaf kiracıların durumu ne olacak kimse bilmiyor. Kimse bu konuyla ilgili bir şey söylemiyor. Biz oraya taşınıldığında ne yapacağız, durumumuz ne olacak? Devlet kiracıları da düşünmeli.” (G10).

Aynı konu içerisinde; esnafların, ilçede yeni kurulan ve ulusal düzeyde hizmet veren “büyük marketler” üzerinden bir tepkisi olduğu görülmektedir. Esas itibarıyla, bu durum; kasıtlı ve sistematik yapılmış bir girişim olarak görülmektedir. Bu konunun, önce değinilmiş ve daha sonra değinilecek olan “güvensizlik” ve “insanların göçe zorlanması” meseleleriyle yakından ilişkili olduğu belirtilmelidir:

“Esnafa hiç önem verilmiyor. Büyük marketler yeni açıldı burada. İlçenin taşınmasına 3-4 yıl kala niye saktular bunları Yusufeli’ne? Esnaf buradan parasız çıksın diye. Esnaf parasız çıkarsa, yeni yere de gidemez. Öyle olunca da yeni yer hayalet bir şehir olur, kimse kalmaz. Devlet Yusufeli’ni düşünüyorsa, esnafla ilgili ciddi çalışmalar yapmalıdır. Yusufeli’ni ayakta tutan ve yeni yerde de ayakta tutacak olan esnafdır çünkü. Esnaf olmazsa Yusufeli de olmaz. Devlet bunu dikkate almalı.” (G6).

Bu konudaki temel tartışmalardan biri de yeni yerleşim yerinde “hak sahipliği” ve kiracıların taşınmaz sahibi olmamasından dolayı, herhangi bir bedel almayacakları üzerinden gerçekleşmektedir. Burada önemli bir tartışmanın; “hava parası” olarak tabir edilen sosyo-ekonomik olgu çerçevesinde sürdüğü söylenmelidir. Kamulaştırma faaliyetlerinde bu etkenin göz önünde bulundurulması gerektiği beklenmektedir. Özellikle de kiracı esnaflarda, bu yönde kuvvetli bir beklenti olduğunun altı çizilmelidir:

“En çok, kiracı esnaflar mağdur olacaklar. O yüzden onlar da düşünülmeli, onlar olmazsa Yusufeli de olmaz, Yusufeli’ni onlar ayakta tutuyor çünkü. Benim tanıdığım esnaflar var; bunlar zamanında dükkân kiralarken dünya kadar hava parası verdiler. Şimdi kamulaştırmada hiçbir şey alamayacaklar. Yeni yerde dükkânlar yapıp, burada kiracı olan esnaflara, orada uygun ödemelerle imkân sağlanmalı.” (G13).

“Bence kiracılara, özellikle esnaf olanlara, yeni yere gidilene kadar kira yardımı yapılmalı. Bir de kiracılar da hak sahibi olmalı; adam kiracı, orada kendisine yer verilmezse elindeki eşyaları ne yapacak. Gerçi bazı esnaflar sırf bu durum belli değil diye mallarını ellerinden geldikçe erittiler ve kapatıp gittiler. Eğer bu belli olsaydı onlar da gitmezdi buradan. Belediyenin esnafla toplantı yapması, bilgilendirmesi gerekir; konferanslar yapılması gerekir ama yok.” (G16).

Bu iddialar doğrultusunda, Esnaf ve Sanatkârlar Odası yetkilileriyle de görüşmeler yapılmış ve kısmen de olsa durumun görüşmede ifade edildiği şekilde olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Buna göre, özellikle de son aylarda, işyerini kapatan esnaf sayısının görece fazla olduğu görülmektedir.

3.2.1.3. Yerel Yönetim ve İcraatları

Görüşmelerden anlaşıldığı kadarıyla, yerel yönetim temsilcisine ve dolayısıyla yerel yönetime, yöre halkınca sürecin geneli açısından önemli roller atfedilmektedir. Yerel yönetimin de bu rolleri üstlenmekte isteksiz olmadığı; gerek yerel yönetim temsilcisi ve diğer çalışanlarla yapılan görüşmelerden, gerekse de yerel yönetimin süreçle ilgili yapmış olduğu faaliyetlerden anlaşılmaktadır. Bölgede belediye öncülüğünde yapılan sempozyumlar, başka bölgelere yapılan geziler, oluşturulan ekipler (Yusufeli Halk Konseyi gibi) vb. girişimler, bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

Ancak, yerel yönetime genel anlamda baraj projesinin “destekçisi” olduğu iddiasıyla, gerçekleşen veya gerçekleşecek olan sorunların büyük oranda müsebbibi olarak görenlerin de olduğu söylenmelidir:

“Belediye bu konuda esnafa destek çıkmalı. Başka yerde kira öder gibi ev, dükkân sahibi oluyorsun; burada da öyle olmalı ve belediye devreye girip yardımcı olmalı. Tapusu olan birisi on lira alacaksa, tapusu olmayan ama uzun zamandır burada olan kiracılar da, en azından beş lira alabilmeli. Hem bu konuda hem de başka konularda işin aslını bilen kimse yok. Ama belediye bastırırsa, daha az mağdur oluruz.” (G19).

Bununla birlikte, yeterli olarak görülme de, gerekli bilgilendirmelerin yapılması için girişimlerde bulunulduğu; hem girişimlerde bulunanlar (burada yerel yönetim öncülüğünde DSİ ve Mülkî Amirlik), hem de söz konusu toplantılara katılanlar tarafından dile getirilmektedir. Burada bir eleştiri olarak, bölge insanının süreçle ilgili “umursamazlığı” olduğu noktasında bir tartışma olduğunu belirtmek gerekmektedir:

“Biraz da özeleştiri yapmamız lazım; Yusufelilerde de bir ilgisizlik umursamazlık var. Birçok toplantı, seminer yapılıyor ama katılım çok az. Mesela çarşının göbeğindeki panoya yeni yerle ilgili bir resim konulmuş, kimse merak edip de bu nedir diye bakmıyor. Araştırıp, kendimiz öğrenmemiz gerekirken, dedikodulara itimat ediyoruz; bu daha kolay geliyor herhalde. Bilmiyorum, belki de insanlar kaçınılmaz sondan kaçmak istiyorlar ve o yüzden de görmemezlikten, umursamazlıktan geliyorlar.” (G32).

Söz konusu edilen umursamazlık hâli, sosyal-psikolojik açıdan bir “başa çıkma stratejisi” olarak değerlendirilebilir. Aşağıda verilen alıntılama, bu fikri destekler niteliktedir.

“Bizi bekleyen sonu biliyoruz, bununla ilgili ne yapsak boş, çabalarımız boş. Ne kadar dillendirsek, o kadar çok perişan oluyoruz, psikolojimiz bozuluyor. Çünkü bir sonuç alamıyoruz. Bu belirsizlik... bilmiyorum ne diyeceğimi. Ne olacaksa, bir an önce olsun bitsin istiyoruz. Psikolojimiz bozuldu bizim.” (G28).

Ayrıca, yukarıda bahsi geçen toplantılara, kadın katılımının çok az olduğu dile getirilmektedir. Bu durumun nedeninin ise, kadınların bu toplantılara katılımının sağlanması için yeteri bilgilendirme yapılmadığı, teşvik edilmedikleri; yine kadın görüşülenlerden anlaşılmaktadır. Kadınların, bu noktada “karar alma

mekanizmalarında” yer alma yönünde bir talepleri olduğu da belirtilmelidir. Bu konuyla ilgili, odak grup görüşmesinden yapılan alıntılar aşağıda verilmiştir.

“Bazı toplantılar, sempozyumlar yapılıyor; ama çoğu kadının bundan ya haberi yok ya da katılmak isteseler bile katılma imkânı bulamıyorlar. Biz elimizden geldiğince katılıyoruz ama bizim fikirlerimizin burada etkili olduğunu düşünmüyorum. Ya dikkate almıyorlar ya da yeteri kadar önemsemiyorlar bizi. Bence yalnızca kadınların görüşlerini, düşüncelerini değerlendirecek bir organizasyon oluşturulmalıdır. Kadınlara fırsat verildiğinde olumlu katkıları olur bu sürece. Bizim de alınan kararlar ve yapılan işler üzerinde bir etkimiz olsun istiyoruz.” (Odak 3.3).

3.2.1.4. Hak Sahipliği

Bölge halkının hak sahipliği konusunda da yeterli bilgiye sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak, gerek söylentiler, gerekse de konuyu araştıranların olması, kısmi de olsa, asgari düzeyde bilgi sahibi olma durumunu yaratmıştır denilebilir. Bununla birlikte, hak sahipliği kriterlerinin 05.07.2015 tarihli ve 29407 sayılı Resmi Gazetede yayımlandığının da altı çizilmelidir. İlgili Resmi Gazetenin Yusufeli’ni konu edinen kısmı “Ekler” bölümünde verilmiştir. Ayrıca, kavramsal çerçeve bölümünün ilgili yerinde de hak sahipliği kriterleri ile ilgili bilgiler verilmiştir. Aşağıda, bu konuyla ilgili bazı görüşmelerden bölümler verilmiştir.

“Yusufeli’nde herhangi bir malvarlığımız yok. Yaklaşık 10 yıldır kiracı olarak duruyorum. Yeni yerde bize bir hak verilecek mi tam belli değil ama söylentilere göre burada üç yıl önceden ikamet etmiş olanlara, istediklerinde oradan mülk alma hakkı verilecekmiş. Gerçi mülk hakkı verseler ne olacak, burada bizim gibi olanlara herhangi bir ödeme ve yardımda bulunulmadıktan sonra, oradan mülk alacak parayı nereden bulalım.” (G37).

“Ben kiracıyım ama bu dükkânı kiraladığımda hava parası olarak dünyanın parasını ödedim. Belki bize yukarıda (yeni yerleşim yerinde) bir hak verecekler ama kiracı olduğumuz için hiçbir ödeme almayacağız. Yukarıda nasıl hak sahibi olunacak tam bilmiyorum, belki o hakkı da vermezler bize. Burada yaptığımız masrafları karşılansalar ya da orada uygun taksitlerle, faizsiz işyeri veya ev verseler bari.” (G16).

Hak sahipliği konusunda, farklı bir tartışmanın ise, bölgede ikamet edilen yerle ilgili gerçekleştiği görülmektedir:

“Ben Çeltiközü köyündenim ama Yusufeli’nde ikamet ediyorum; köyde de evim, bağım bahçem var. Muhtara yazı gelmiş diyorlar: köyde ikamet etmeyenlere, köyde hak verilmeyecekmiş. Bu nasıl saçmalık yahu. Ben oralıyım, orayla ilgili bir haktan beni nasıl mahrum ederler. Bizim köyün verimli topraklarının hepsi gidiyor. Yalnızca üst taraf su altında kalmıyor ama orada da fazla tarım arazisi yok.” (G25).

3.2.1.5. Turizm

Yusufeli, her ne kadar “zor bir coğrafyaya” sahip olsa da, bu durumun avantaja çevrileceği bir potansiyeli olduğu söylenebilir. Özellikle de “doğa turizmi” açısından emsalsiz örnekler barındıran bölge coğrafyası, aşağıda genel olarak değinilen birtakım sebeplerden dolayı, bu konuda bir atılımda bulunamamıştır. Bununla birlikte, potansiyelin çok altında da olsa, bölgede turizmle ilgili birtakım faaliyetlerin sürdürüldüğü söylenmelidir. Henüz gelişme aşamasında olan bölge turizminin, barajdan nasıl etkileneceği konusu da araştırma alanındaki tartışmalardan birini oluşturmaktadır. Söz konusu tartışmada, diğer alanlarda olduğu gibi, turizmin de barajla birlikte olumsuz yönde etkileneceği odak noktayı oluşturmaktadır. Konuyla ilgili, görüşmelerden elde edilen bazı görüşlere aşağıda yer verilmiştir.

“Yusufeli’nde mevsimine göre dağcılık ve rafting vb. turizm sporları yapılıyor. Bu da ilçe ekonomisine büyük katkı sağlıyordu. Ancak barajdan sonra bunlar da kalmayacak. Rafting parkuru ve tırmanış yapılan yerler de sular altında kalacak çünkü.” (G30).

“Barajın su tutmasıyla birlikte çok uzun olan rafting parkurumuzdan 6-7 km’lik bir alan yok olacak. Sadece Barhal’da küçük bir parkur kalacak. Bakarsan bu da büyük zarar.” (G3).

“Yusufeli’nde direk turizmden gelir sağlayan aile sayısı Yusufeli toplamının % 1’i bile değildir. Ancak, özellikle de ilçenin tanıtımı ve diğer esnaflara dolaylı da olsa katkısı olması açısından, turizm önemli bir faaliyet. Yusufeli’nin mevcut turizm alanlarına bakıldığında dağcılık, su sporları, avcılık, doğa yürüyüşleri ve birçok faaliyetten bahsedebiliriz. Ancak, Yusufeli’ne bunlar arasında en çok katkısı olan alan, bir rafting parkurumuzun olmasıdır. Barajla birlikte bu parkur neredeyse tamamıyla yok olacak ve

gelişmeye başlamış olan turizme de büyük darbe vurulacaktır. Yeni yerleşim yerinde bu da dikkate alınması gereken en önemli ekonomik konulardan bir tanesidir. Bu nedenle de turizmle uğraşan veya uğraşmak isteyen kişiler desteklenmeli ve turizmin gelişimine devletçe katkı sağlanmalıdır.” (G1).

Yusufeli'nin turizm açısından birçok alternatif turizm potansiyeline sahip olduğu belirtilmektedir. Yayla turizmi, milli parklar, tabiat parkları ve göller, inanç ve kültür turizmi ve eko turizmi bunlardan bazılarıdır (Yazıcı ve Yüce, 2010). Bununla birlikte bölgede bulunan rafting parkurunun, söz konusu öğeler arasında en çok önem atfedileni olduğu görüşmelerden anlaşılmaktadır.

Yukarıda verilen görüşlerin yanında, barajın turizm üzerindeki etkilerinin beklenenden çok daha az olacağı ve aksi iddiaların abartılı olduğu yönünde düşüncelerin olduğu da belirtilmelidir. Alan araştırmasının sürdüğü dönemde, bölgedeki turizm faaliyetleriyle yakından ilgilenen ve bazıları turizm alanında akademisyen olan bir grubun, turizm faaliyetleriyle ilgili toplantı yapmak üzere Yusufeli'nde olduğu bilgisi alınmıştır. Gruptan bazı kişilerin, hem turizm alanında yetkin olması, hem de sıklıkla bölgede bulunmasından dolayı, araştırmaya faydalı olabileceği düşüncesiyle görüşme talep edilmiş ve bu gruptan kişilerle de görüşmeler yapılmıştır. Aşağıda, söz konusu kişiler ve Yusufelililerle yapılan görüşmelerden, bu konuyla ilgili öne çıkan bazı görüşlere yer verilmiştir.

“İnsanlar Barhal'ın suya dayalı bir turizm potansiyeli olduğunu hâlâ bilmiyorlar. Turizmin bittiğini düşünenler Çoruh havzasında oturanlardır. Halbuki, Barhal bölgesinde birçok Turizm faaliyetinde bulunulabilir.” (G35).

“Baraj belki turizm açısından, başta rafting parkurları olmak üzere, birçok olumsuzluğa neden olacak ama Yusufeli'nin turizm potansiyeli raftingle sınırlı değil. Örneğin, insanların kendi ürettikleri şeyleri satarak para kazanabilecekleri 'çekim alanları' oluşturulabilir. Buradaki insanların 'yüksek yerlerde' yapılan turizm faaliyetlerinden haberleri yok. Dağlardaki insanlar da sadece yemekten ve yataktan para kazanma derdindeler. Ancak, burada yapılması gereken, etkinliklerden para kazanma yoluna gidilmesidir. Burada yapılan sempozyumlar, bilim adamlarından çok tabandan hareketle yapılmalı. Yerelin bilgisi çok önemli.” (G34).

Turizm ile ilgili organizasyonun tam anlamıyla yapılamaması, baraj projesinden bağımsız olarak, bölge turizminin gelişmemesinin temel nedenleri arasında sayılmaktadır. Ayrıca, turizmle uğraşanların büyük oranda Yusufelili olmaması da bu nedenler arasında görülmektedir:

“Yusufeli’nde, gerçekte Turizmden para kazanan kimse yok, bir organize olma durumu yok. Bu konudaki en önemli problemlerden biri, turizm hareketindeki insan kaynağının yerli olmamasıdır. Kimse bu işin para ettiğini bilmiyor veya biliyorsa da bu işi yapacak potansiyele sahip insan yok. Burada, ekonomik anlamda, hâlâ devlet memuru olma düşüncesi ön planda; halbuki kültür daha fazla para getirir, bunu bilmiyorlar.” (G34).

“Buradaki insanlar, turizm adına yapılanların insani olduğunu ve bu yapılanların para için yapılmasının ayıp olduğunu düşünüyorlar. Bu nedenle de burada bir an önce kapitalist zihniyet geliştirilmeli. Buranın insanının böyle bir paranın burada olduğundan haberi yok; varsa da geleneklerinden, kültürlerinden dolayı bu parayı kazanmaktan utanıyorlar.” (G34).

Kapitalizm tartışmalarının, bu araştırmanın konusu dışında olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bununla birlikte, burada, kapitalizm eleştirilerinden bağımsız olarak, söz konusu kapitalistleşeme durumunun büyük oranda kültürel yapıya ve sosyo-ekonomik değerlere bağlandığını söylemekte fayda olacaktır. Bu noktada, Akpolat (2014)’ın coğrafi olarak Yusufeli’ne çok yakın bir yerde ve bir zamanlar Yusufeli’nin bağlı olduğu il olan Erzurum’da; KOBİ’ler üzerinden yaptığı araştırmada da “kapitalist zihniyetin gelişimi” açısından benzer sonuçların çıkması ilginç gibi görünmektedir:

“Gerçekte olmuş olan bir olaydan bahsedeceğim: Adamın birinin burada bir üzüm bağı var. Bir grup turist gelmiş ve o bağda kamp kurmak istemiş. Tabi adam da tüm konukseverliği ile kabul etmiş ve bir de onlara üzüm ikram etmiş. Üzümün tam organik olduğunu anlayan turistler satın almak istemişler ama adam onu da ücretsiz vermiş ve konaklamadan da hiç para almamış. İşte, bu amca ne zaman ki bu durumun para ettiğini ve bunun aslında bir iş olduğunu anlar, bu iş o zaman çözülür. Yani bu amcanın bağını kamp kurmaya uygun şekilde dizayn etmesi her sene hatırı sayılır bir gelir elde etmesine neden olacak belki de.” (G35).

Bölgede turizmin gelişebilmesinin önündeki en büyük engellerden birinin; bir “turizm yönetim programı” oluşturul(a)maması olduğu belirtilmektedir. Bunun

oluşturulabilmesi ise, birçok kişi ve kuruluşun ortak çabasına bağlanmaktadır. Ancak, meydana getirilecek oluşumun devamlılığı ve istikrarının, söz konusu oluşumun, ancak otonom bir yapıda olmasıyla sağlanabileceği vurgulanmaktadır:

“... Ayrıca, Yusufeli’nde bir ‘turizm yönetim program’ da yok. Bu oluşturulursa eğer, bu sorun büyük oranda çözülür. Bu iş sadece kaymakamla olacak iş değil. Çünkü kaymakam 5 yıl kalıyor ve o gittikten sonra yaptıkları da bitiyor ya da yeni gelen kaymakam baştan bir şeyler yapmaya çalışıyor. Dolayısıyla da bir süreklilik olmuyor. Bu iş sürdürülebilir olmalı; gözlem evleri, rehberleri barındıran bir organizasyon vs. bunların hepsi hazır halde sürekli hizmet verecek şekilde bulunmalı. Kısaca temel sorunlardan biri, yönetim planının olmayışıdır. Bu işte, aktivitede az adam çok para getirir. ‘Ben yardım ediyorum para alamam’ değil, ‘hizmet ediyorum karşılığını alıyorum’ olmalı; ama yozlaştırmadan, doğru insanları yetiştirmek lazım.” (G34).

Sonuç olarak, bölge turizminin geliş(e)memesinin, turizm konusunda bir “kurumsallaşmanın” olmayışından kaynaklandığı söylenebilir. Büyük oranda kültürel değerlere bağlanan ve bir sorun olarak değerlendirilen bu durumun, kuramsallaşmanın sağlanabilmesi ile önüne geçilebileceği söylenebilir. Bunun ise, ancak birçok kişi ve kuruluşun ortak katılımıyla mümkün olacağı düşünülmektedir.

3.2.2. Yeni Yerleşim Yeri ve Yeniden Yerleşim ile İlgili Kaygı ve Beklentiler

Araştırma alanındaki en önemli sorunlardan bir tanesi, yeni yerleşim yerinin neresi olacağı ve bununla ilgili henüz somut bir çalışma yapılmadığı yönündeki tartışmalarda kendisini göstermektedir. Burada, temel kaygıların, yeni yerleşim yeri yapılmadan barajın faaliyete geçeceği ve insanların başka yerlere göç edecekleri/ettirilecekleri yönünde olduğu söylenebilir. Bu konunun, ilerleyen bölümlerde ele alınacak olan, göç eğilimleriyle yakından ilişkili olduğu söylenmelidir:

“Şu anki en büyük sorun, yerin belli olmaması, belli ise de henüz bir kazma vurulmamış olması. İlçe inşaatına bir an önce başlanılmalı. İlçe inşaatı bitmeden istimlâk faaliyetleri başlarsa parasını alan, çekip gidecek. Ancak, insanlar somut bir şeyler görürlerse gitmezler. İstimlak faaliyetleri başlamadan yeni yerleşim yeri inşaatı bitmeli, yoksa kimse kalmaz burada. Şunu da söyleyeyim, yeni yer yapılırsa dahi buradan iyi olacağını düşünmüyorum.” (G5).

“... En önemlisi de yeni yerin bir an önce yapılmasıdır; yer yapılmazsa parasını alan gidecek ve gidenlerin büyük çoğunluğu pişman olup geri dönmeye çalışacak ama o zaman iş işten geçmiş olacak, çünkü o zaman Yusufeli diye bir yer kalmayacak.” (G4).

Bu tartışma üzerinden sıklıkla dile getirilen bir konu da bölgedeki insanların başka bölgelere göçe zorlandığı şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu konudaki temel tartışma ise, bölgede bir “insansızlaştırma politikası” yürütüldüğü iddiaları çerçevesinde yürütülmektedir:

“Burada bir insansızlaştırma politikası uygulanıyor. Yerler yavaş yavaş kamulaştırılmakta ve insanlar göçe zorlanmaktadır.” (G1).

“Ben yeni yerin yapılacağını sanmıyorum. Önce oyalama vardı şimdi ise yıldırma politikası uyguluyorlar. Beş sene önce ev yaptım hâlâ temeli oturmadı. Sen kalkıp burayı komple dolgu yapacaksın; yarın öbür gün bunun vebalini kim çekecek. Sözüün kisası ne olursa olsun Yusufeli halkı mağdur olacak.” (G2).

“Aslında burada yapılmak istenen asıl şey, bir yıldırma politikası uygulayarak insanları buradan göndermek. Ama bizi çok fazla sıkıştırmaları; eğer öyle bir şey olursa, biz olayı kökünden çözeriz, bunu bilsinler.” (G11).

İnsansızlaştırma politikası vb. söylemler üzerinden gerçekleşen bir başka tartışma da bölgede yürütüldüğü söylenen “maden” çalışmaları bağlamında gerçekleşmektedir. Görüşülenler arasında, baraj projesinin asıl amacının, gerçekte yapılması planlananı gizlemek olduğunu düşünenlerden bahsedilebilir. Buna göre, baraj projesinin, bölgede kurulması planlanan maden işletmelerinin menfaatlerine hizmet eden “bilinçli bir girişim” olarak görüldüğü söylenebilir:

“... 1995’te kotun yükseltilmesinin nedeni; o yıllarda maden şirketlerinin yabancı firmalara kiralanmasındandır. Bu ‘Yahudi firma’, Yusufeli’nin hemen hemen tüm köylerinde altın buluyor ve o yıllarda hükümete, ‘burayı boşaltın biz kiralayalım’ diyor. Yusufeli’nde şu an sık sık insansızlaştırma politikasından bahsediliyor. Bunun büyük oranda nedeni budur ve bu fikri ilk savunan ve kaleme alan da benim.” (G22).

“Aslında biz yeni yerin yapılacağını da düşünmüyoruz. Çünkü eğer isteselerdi şimdiye Sakut’u ova yaparlardı. Artvin’de dağı taşı delmişler, burayı niye yapamadılar. Bu işte bir iş yok mu sizce de? Denizi doldurup havaalanı yapmışlar, burayı mı

yapamayacaklar. Herkes söylüyor ve haklılar da: bizi göçe zorluyorlar. Burada kimse kalmayacak ki, onlar da madenleri açabilsinler; asıl mesele madenlerdir.” (Odak 2.1).

“Baraj bahane; baraj bahanesiyle bizi buradan gönderiyorlar. Asıl mesele maden. Yusufeli’nin birçok yerinde altın bulunmuş. İnsanların çok olduğu yerde madenler işleyebilir mi? Hayır. Bunların yapmak istedikleri de budur işte: bölgedeki insan sayısını en aza indirmek ve rahat rahat altın çıkarmak.” (G4).

Söz konusu tartışmalarla ilişkili başka bir konu ise, mevcut Yusufeli ile “Yeni Yusufeli” arasında konut sayıları ile ilgili yapılan karşılaştırmalardır. Buradaki düşünceler, DSİ’nin yeni yerleşim yeri ile ilgili yazmış olduğu bir raporda geçen “ibare” etrafında şekillenmektedir. Buna göre, yeni yerleşim yerinde yapılması planlanan konut sayısının, yeniden yerleştirilecek insan popülasyonunun yerleştirilmesine yetmeyeceği düşünülmektedir:

“Bakın söylüyorum; eğer devlet isterse orayı –Sakut’u- adam eder, oradan iyi bir ilçe çıkarır ama bizim buna ne inancımız ne de güvenimiz var. Yapmayacaklar yani. Yeni yerin inşaatı özellikle geciktirildi ki burada kalabildiği kadar az insan kalsın ve çok az insan taşınsın oraya. Zaten ortalıkta ve internette şöyle bir haber dolaşıyor: söylentiye göre yeni yerleşim yerinde insan nüfusu elden geldiğince ‘minimize edilmeli’ diye yazıyormuş, DSİ’nin vb. kurumların raporlarında.” (G13).

“Projede, insan popülasyonunun minimum seviyede tutulması gerektiği söyleniyor. Şimdi, soruyorum size: insanların göç etmelerini istemediklerini, yeni yerin çok güzel olacağı falan söyleniyor; bu samimi bir söylem mi? Hayır, değil tabii ki de. Devlet, kendisi bile oraya çok insanın gitmesini istemiyor.” (G1).

Bu konuyla ilgili, neredeyse aynı denilebilecek bulgular, Bakırcı vd. (2015)’nin çalışmasında da elde edilmiştir. Görüşmelerde geçen söz konusu rapora ulaşılmış ve raporda geçen ibarenin bir yanlış anlaşılmaya neden olduğu anlaşılmıştır. Söz konusu raporun ilgili bölümünde, “yeniden yerleşimin minimize edilmesi” şeklindeki açıklama; mümkün olduğunca az insanın yerinden edilmesi anlamında kullanılmıştır. Bölgede hâkim olan belirsizlik ve bilgi kirliliği, bu örnek üzerinden de görülebilmektedir. Aşağıda, bahsi geçen raporun ilgili bölümünden alıntı yapılmıştır.

“... Proje kamu yararına olan bir proje olmakla birlikte, proje alanında yaşayan nüfusun bir kısmının yeniden yerleşimini gerektirmektedir. Proje

planlanırken yeniden yerleşecek insanların sayısının mümkün olduğunca en aza indirilmesi amaçlanmalıdır. Yeniden yerleşim eylem planının hazırlanmasında, iskân ihtiyacının en aza indirgenmesine önem verilmiştir ve bu konu uygulama aşamasında da öncelikli konular arasında olacaktır.”
(URL 5: 2).

Yeni yerleşim yerinde kalınacak muhit veya mevkiinin nasıl belirleneceği, araştırma alanında belirsizliğini koruyan konulardan bir olarak görülmektedir. Araştırılanlarda, bu konuda da mağduriyetler yaşanacağı yönünde kaygılar olduğu belirtilmelidir. Buradaki kaygıların da yine, söylentiler ve dolayısıyla da bölgedeki bilgi kirliliği üzerinden şekillendiği belirtilmelidir:

“Yeni yerde bizim hangi muhitte olacağımız nasıl belirlenecek; bunu kimse bilmiyor. Bazıları kura ile belirlenecek diyor, bazıları ise isteğe bağlı olacak diyor. İsteğe bağlı belirleneceğini sanmıyorum, çünkü bu mümkün değil. Yani, şimdi orada herkes merkezi yerde olmak isteyecek, o yüzden de bu imkânsız. Kurayla belirlenmesi daha uygun olur bence; ama o zaman da bazılarına haksızlık olur. Adamın şimdi en işlek yerde işyeri ya da evi var, orada kenarda bir yere denk gelebilir.” (G7).

Aynı konu içerisinde değerlendirilebilecek bir diğer tartışma ise, eski komşuluk ve akrabalık ilişkilerinin ne yönde etkileneceği ile ilgilidir. Buradaki tartışmanın ise, “sosyalın” mekânla ilişkili olarak görülmesinden kaynaklandığı söylenebilir:

“Farz edelim ki ben yeni yere gitmeye karar verdim –ki gitmeyi düşünmüyorum–; benim şu anki komşularım ya da akrabalarımın aynı mahallede kalacağım kesin mi? Hayır, değil. Mesela ben, buradaki bazı insanlarla komşu olmak istemiyorum, eski komşularımı istiyorum. Bunu isteseler de garanti edemezler zaten. Peki, yerleşimi nasıl yapacaklar, bu düzeni haksızlık yapmadan nasıl koruyacaklar? Kimse bilmiyor.” (G6)

Bu görüşlerin yanında, söz konusu kaygıların yersiz olduğu yönünde görüşlerden de söz edilebilir:

“Bazı yakınlarımız orada komşuluk ile ilgili sıkıntı yaşanabileceğini söylüyor ama komşuluk sıkıntısının orada aşılabileceğini düşünüyorum. Çünkü Yusufeli küçük bir yer ve herkes birbirini tanıyor, bir sıkıntı olmaz yani.” (G9).

Alan araştırması sırasında, daha önce belirlenmiş ve TBMM onayından geçmiş olan yeni yerleşim yeri ile ilgili birtakım yeni gelişmeler olduğu anlaşılmıştır. Bu durumun da farklı, söylentilerle birlikte bir bilgi kirliliğine ve bununla birlikte mevcut kaygıları artırmaya neden olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu durum görüşmelere de yoğun bir şekilde yansımıştır. Nitekim görüşmelerin büyük çoğunluğunda, yaşanmakta olan ve yaşanması muhtemel birçok sorunun temel nedenlerinden biri olarak bu durum gösterilmiştir:

“Yeni yerleşim yeri olarak Yansıtıcılar belirlenmişti ama şimdi kaç zamandır bazı kişiler kendi çıkarları için çomak sokuyorlar. Yansıtıcılardan başka neresi olursa olsun Yusufeli’nde kimse kalmaz. Bu konuyu baştan açmanın anlamı yok; çoğunluk Yansıtıcıları istiyor.” (G7).

“Yeni yerleşim yerinin Peterek’te yapılması halinde Yusufeli diye bir yer kalmaz. Orada rant var. Yansıtıcılar, mevki olarak toparlayıcı bir yer, o yüzden oradan vazgeçilmemeli.” (G10).

“Daha yerleşim yeri bile tam belli olmadan sen bana sıkıntılarımı soramazsın. Ha! sorarsan da her şey sıkıntı şu an. İnsanların bir arada kalması için tek çare Yansıtıcılarıdır. Yansıtıcılar, meclisten geçmiş zaten, şimdi niye bir daha soruyorlar, bizi oynatıyorlar resmen.” (G12).

Görüşülen kişilerin, yeni yerleşim yeri olarak belirlenecek yerde, daha önce bir yerleşim alanının olmaması yönünde kuvvetli bir istekleri olduğu görülmektedir. Bir başka deyişle, yeni yerin Yusufeli olarak adlandırılabilmesi için, daha önce bir yerleşim alanına göndermede bulunan bir isminin olmaması gerektiği düşünülmektedir. Bu yöndeki isteklerin, aslında bir “kimlik” tartışması bağlamında değerlendirilmesi gerektiği söylenebilir. İnsan ile mekân arasındaki ilişkinin söz konusu olduğu bazı durumlarda, mekân fiziksel gerçekliğin ötesine geçmektedir. Mekânın, orada yaşayanlarca hissedilmesi, fiziksel bir algılamadan öte; mekâna “bağlanılabilmekte” ve insanın “kendilik” duyguları da bu mekânlar aracılığı ile tanımlanabilmektedir (Göregenli ve Karakuş, 2014: 105). *“İnsanın kendilik duygusu yalnızca diğerleriyle olan ilişkilerinden hareketle ifade edilmemekte, aynı zamanda kişinin günlük yaşamını tanımlayan çok sayıda fiziksel ortam tarafından da yapılandırılmaktadır”* (Proshansky akt. Göregenli ve Karakuş, 2014: 106). Buradan hareketle, ne mekândan bağımsız bir

kimlik ne de kimlikten bağımsız bir mekândan söz edilemeyeceği söylenebilir. İnsanlar yaşamlarını sürdürdükleri mekânlarla bir ilişki kurma sürecine girmekte, mekândaki öğelere anlamlar atfetmekte ve içinde bulunulan toplumsal ve doğal çevre aracılığı ile kimliklerini oluşturmaktadırlar (Göregenli ve Karakuş, 2014).

“Burası (Sakut) olmazsa göç % 90 olur. İlçenin yerinin Peterek olacağı belli, yalnızca oyalyıyorlar bizi. Millet gidip Peterek’den arazi aldı; o yüzden bir daha direktmeye başladılar. Biz burada herhangi bir köye gidersek eğer orada sıkıntı olacak. Çünkü oranın adı var. Oysa Yansıtıcılar bölgesi isimsiz bir yer. Yani oraya da Yusufeli diyebiliriz.” (G15).

“Yine de gösterilen yerler arasında en iyisi, bana göre Sakut’dur. Yok! İlle de Peterek olsun deniliyorsa, o zaman burada su altında kalan köyler de oraya yerleştirilsin. Ben Peterek’e muhacir olarak gideceğim; hem ben onların, hem onlar benim kültürümü bozacak. Sakut’da ise, Yusufelili kimliğimizi devam eder.” (G9).

Ayrıca, yeni yerleşim yerinin halk tarafından belirlenmesinden sonra, bu yerin değiştirilmesi ile ilgili girişimlerin bulunduğu iddia edilmektedir. Bu durum ise, görüşülenlerde iradelerinin hiçe sayıldığı veya yeni yer olarak gündeme getirilen bölgede bir “rant” durumunun olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Bu konudaki tartışmaların, daha önce değinilen, sürecin araştırmaların iradesi dışında geliştiği yönündeki görüşlerle paralellik göstermektedir. Bu yöndeki sert tavır alışların da büyük oranda buradan kaynaklandığı söylenebilir:

“Son günlerde yine, yeni yerin değiştirileceği ile ilgili söylentiler çıkmaya başladı. Bunu niye bir daha gündeme getiriyorlar anlamış değilim. Biz zaten Yansıtıcılardan yana tercihimizi kullandık; iyi veya kötü halkın büyük çoğunluğu orayı istiyor. Neden bir daha gündeme geliyor ki bu konu? Bu saatten sonra halkın iradesini çiğneyip Yansıtıcılardan başka bir yer belirlerlerse oraya kimse gitmez. Aslında burada en büyük suç bazı siyasilerin; onlar tutturmuş, yeni yer Gimnar/Peterek olsun diye yine ortaya bir fikir attı. Ama dediğim gibi, öyle bir şey olursa Yusufeli diye bir yer kalmaz. Hem onlara ne oluyor anlamıyorum; kendilerinin burayla ilişkileri var ama burada oturmuyorlar ve oturmayacaklar da. O halde neden buradaki insanlar hakkında karar verebileceklerini düşünüyorlar, bu haddi nereden buluyorlar. Sen burada

oturmuyorsun, oturmayacaksın da; o halde niye müdahale ediyorsun halkın kararına, senin de mi çıkarların var bu işte?” (G6).

“Son 1-2 yılda kaç tane anket, referandum yaptılar ve yer de belli oldu ama şimdi yine ortalığı bulandırıyorlar. Şimdi yine baştan yeni yerleşim yeri neresi olsa iyi olur diyorlar. Yahu biz Sakut olsun dedik zaten bu neyin kafasıdır, ne peşindeler anlamış değilim. Anlıyorum da; rant var demeye dilim varmıyor.” (G9).

Görüşülenlerin ifadelerinden; bazı kesimlerce “jakoben” bir tavrın sergilendiğine inandıkları anlaşılmaktadır. Aslında, yeni yerleşim yerinin belirlenmesi ile ilgili mevcut rahatsızlığın büyük oranda bu durumdan kaynaklandığı söylenebilir. Zira araştırma alanında, “kimse benim hakkımda iyi olanı benden iyi bilemez”, “benim yerime kimse karar veremez” vb. ifadelerin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Bu tür tepkiler, sürecin “demokratik” gibi gösterilerek, aslında “antidemokratik” bir şekilde işlediği yönünde eleştirilere neden olmaktadır:

“Kalkıp göstermelik bir referandum yaptılar, sanki biz yeri seçiyormuşuz gibi. Ama biz onların istedikleri yerlerden birini seçtik. Buna da eyvallah dedik ve Yusufeli’nin geleceği için en uygun olduğunu düşündüğümüz yeri seçtik. Şimdi ise, Sakut çürük vb. yalanlarla değiştirmeye çalışıyorlar. Orası Yusufelililer için uygun değilmiş; buna sen mi karar vereceksin? Orada yaşayacak olan benim; sen gelip burada birkaç gün kalıyorsun diye, benim adıma karar veremezsin.” (G9).

Bu yöndeki tavırların olduğu direk olarak da ifade edilmekte ve bununla birlikte toplumsal boyutun dikkate alınmadığı, tüm bu sürecin ekonomiye indirgendiği yönünde eleştirilerde bulunmaktadır:

“Devlet bürokrasisinde böyle, jakoben bir tavır var: bu işi biz biliriz ve yaparız kardeşim! (...) Biz iş yapıyoruz görmüyor musunuz, ne kadar büyük projeler yapıyoruz, milletimize memleketimize ne kadar hayırlı işler yapıyoruz? Ama bunu anlatma ihtiyacı bile hissetmiyorlar, bir mantalite eksikliği var. Konuşulduğu zaman, herkes bizim vatandaşımız ama iş görme biçimleri toplumu yaralıyor, toplumdaki insana dair her şeyi aslında bitiriyor; her şeyi teknolojiyle ve parayla ifade edilebilir bir tarza getiriyor. Ekonomik, parasal değeriniz neyse, öteki değeriniz o gibi bir şeye geliyor. Bedeliniz neyse değeriniz de o deniliyor.” (G40).

3.2.2.1. Siyasetçilere ve Kuruluşlara Tepkiler

Bu konuda da siyasetçilere karşı tepkiler olduğunu belirtmek gerekmektedir:

“Buralı siyasiler, buranın kararını benim yerime veremez. Ben buranın kahrını çekmişim, her cefasına eyvallah deyip burada kalmışım; sen İstanbullarda, Ankaralarda, Bursalarda sefa içinde yaşayacaksın, sonra da gelip benim adıma karar vereceksin; yok öyle yağma, ben irademi ezdirtmem sana.” (G12).

DSİ başta olmak üzere, bazı resmi kuruluşların da tepki aldıkları belirtilmelidir. Esas itibarıyla, DSİ ve yöneticilerine olan tepkinin, projenin toplumsal boyutunun göz ardı edildiği iddiası noktasında yoğunlaştığı görülmektedir. Konuyla ilgili görüşmelerden bazı bölümler aşağıda verilmiştir.

“Yusufeli Baraj Projesi; teknik olmaktan çok, toplumsal yönü olan ama bu yönün tamamıyla göz ardı edildiği bir projedir. Bunun nedeni de DSİ denen ‘ucubenin’ mühendis kafasıdır. Bu proje, aslında beşeri bir kıyımdır. Olaya, tamamıyla ekonomik ve maddi boyutta bakılmakta ve toplumsal boyut göz ardı edilmektedir.” (G1).

“Proje sahibinin en büyük hatası, başlangıçta insan faktörünü göz ardı etmesidir. Mevcut durumda böyle zannediliyor ve algılanıyor da diyebiliriz. İşin hakikatinde ise bu böyle değil. Bu konular çalışılmış. Bu baraj nasıl yapılırsa projenin kamu yararı olabilirliği ortaya konmuş. Dünya Bankasının ENCON firmasına yaptırdığı ‘Yeniden Yerleşim Eylem Planı’nda yapılması gerekenler inceden inceye anlatılmış. Deyim yerindeyse iğneden ipliğe her unsur hesaplanmış. Fakat her ne hikmetse millet adına devleti yönetenler bu planı rafa kaldırmış, proje ehli olmayan insanların elinde alelacele bitirilmeye çalışılmaktadır.” (G2).

Buradan hareketle, bu araştırmada da eleştiri konusu edilmiş olan, bu tür projelerde toplumsal boyutun göz ardı edildiği ya da yeteri kadar göz önünde bulundurulmadığı yönündeki “iddianın”, araştırılanlarca da paylaşıldığı söylenebilir.

3.2.2.2. Yeni Yer Uygun Değil

Yeni yerleşim yeri olarak belirlenmiş olan yerin, ilçe kurulması açısından elverişli olmadığını ve farklı alternatiflere yönelinmesi gerektiğini düşünenlerden de söz edilebilir:

“Yeni yerleşim yerinde şimdiki Yusufeli’nin yarısı kadar yer yok. Ne diye beni oyalıyorsun? Peterek, Sarıgöl, Ersis olabilir; bana açılabilir, genişleyebilecek bir yer ver. Şimdi orada mezar yapmaya çalışsak, bir mezar yeri dahi yok. Bana göre % 50’nin üzerinde göç olur. Bir an evvel ilçe yeri kesin olarak belirlenip temel atılırsa göç de azaltılabilir. Ama yapılacağını sanmıyorum; seçime kadar yine yalandan, göstermelik bir şey yapıp seçimden sonra da olduğu gibi bırakırlar.” (G4).

“Ben bunu X.... Y.... olarak söylüyorum: ilçe kriterleri, rakım, su, hava standartları vb. durumlar göz önünde bulundurulduğunda, bana göre yeni ilçe merkezi için en uygun yer Cilad’dır. Ama insanlar Sakut olsun derlerse, ben kalkıp çoğunluğa karşı çıkamam; bizim görevimiz halkın yanında olmaktır.” (G20).

Söz konusu kişiler arasında, ayrıca, yeni yerleşim yerinin belirlenmesi ile ilgili yapılan kamu yoklamasında, yerleşim yeri olarak sunulan seçenekler arasında ilçe merkezi olmaya çok daha uygun olan yerlerin sunulmadığını iddia edenler de mevcuttur:

“Burada yeni yerin neresi olacağı ile ilgili bir referandum yapıldı. Ama, aslında yaptıkları şey, seçmemizi istedikleri yerleri bize sunmalarıdır. Yani, biz yeni yeri kendimiz seçtik sanıyoruz ama durum farklı. O zamanlarda bizimkiler çok daha iyi yerler olduğunu söyledi ama dikkate alan olmadı. Mesela Cilad “Yeni Yusufeli” için en uygun yerdir. Hem yerleşim için hem de tarım yapmak için yeterli arazi var orada. Ayrıca Yusufeli’nin şimdiki coğrafyasına da çok benziyor.” (G33).

3.2.2.3. Yeni Yer Merkezi Konumda

Yeni yerleşim yeri olarak belirlenen bölgenin, yerleşim yeri yapılması açısından fiziki olarak uygun olmadığı yönünde bir kabulün olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, Yansıtıcılar bölgesinin yeni yerleşim yerine en yakın yer ve dolayısıyla da merkezi bir konumda olması, söz konusu yerin tercih edilmesinin önemli nedenlerinden biri olarak ön plana çıkmaktadır. Nitekim görüşülenlerin büyük çoğunluğu bu yönde görüş belirtmişlerdir. Merkezi olma durumu ise, genel olarak çevre köylere yakınlığa göndermede bulunmak amacıyla kullanılmaktadır. Esasında, yeni yerleşim yerinin fiziksel özellikleri bakımından “ilçe” olmaya elverişli olmadığı, neredeyse tüm görüşülenlerce kabul edilmektedir. Ancak, başta “Sakut” mevkiinin konumu olmak

üzere, yukarıda da değinilen diğer bazı sebeplerden dolayı yeni yerleşim yeri olarak buranın tercih edilmesi, “alternatif yer görüşü”nü savunanlar ile bu kesim arasındaki temel fark olarak değerlendirilebilir:

“Sakut’dan ilçe olmaz ama orası toparlayıcı bir yer. O yüzden orası olmalı. Aslında bu beş derede yaşayanların kültürleri farklı; kimi Erzurum kültürüne, kimi Rize kültürüne kimi ise Artvin kültürüne yakın. Dolayısıyla da yeni yer konusunda herkes farklı bir şeyler söyledi. İlk önce, herkes kendi bölgesine yakın olsun istedi ama sonra işler çığırından çıkınca, büyük çoğunluk Sakut’u istedi. Çünkü burası neredeyse her yere eşit mesafede.” (G13).

“Sakut, merkezi bir yer, konum olarak buradan iyi bir yer yok. O yüzden yeni yerleşim yeri Sakut’a kurulmalı. Ayrıca yollarının da çok iyi yapılması gerek ki köylüler gidiş gelişlerde sorun yaşamasin ve Yusufeli canlılığını koruyabilsin.” (Odak 1.2).

“Biz Yansıtıcılar bölgesinin dört dörtlük olmadığını biliyoruz ama orası merkezi yerde, o yüzden orası yeni yerleşim yeri olmalı. Peterek olursa, köyler başka yere bağlanır: Erzurum’a yakın olanlar Erzurum’a, Artvin’e yakın olanlar da Artvin’e...” (G11).

Buna benzer bir durumun, bölgede daha önce yapılmış ve ilgili literatürde yer verilen Bakırcı vd. (2015) ile Çağlar (2013)’ın çalışmalarında da ortaya çıktığı görülmektedir.

Çevre köylere yakın olma durumu, görüşülenlerce önemsenen bir durum olarak görülmektedir. Bu durumun temel nedenlerinden biri, köylerde yaşayanların, Yusufeli’ndeki “canlılığı” büyük oranda sağlayan unsurlar olarak görülmesidir. Ayrıca, çevre köylerde oturanların da yeni yerleşim yerinde hak sahibi olmaları gerektiği yönünde görüşler de sıklıkla dile getirilmiştir. Bunun ise, yeni yerleşim yerindeki insan popülasyonunun korunmasına yönelik kaygılardan kaynaklandığı söylenebilir:

“Yusufeli, Türkiye’deki örneklerden farklı bir yer. Çünkü, bizde nüfusun büyük çoğunluğu hâlâ köylerde yaşıyor; ama köylerde yaşayanlar, Yusufeli ile bağlarını koparmamışlar. Şimdi çıkıp dışarıda yürüyün, müthiş bir kalabalık ve canlılık var. Bunun en büyük nedeni işte bu köylülerdir. Yusufeli’ni, özellikle de ekonomik olarak, ayakta tutanlar köylülerdir. Yusufeli, şu anda tam ortada bir yerde; bütün köylere neredeyse aynı uzaklıkta. Yeni yerin de böyle bir konumda olması gerek ki; bu köylerde yaşayanlar yine Yusufeli’ne gidip gelsin. İşte Sakut bu yüzden isteniyor.” (G31).

Son zamanlarda yeni yerleşim yeri olarak dile getirilen Peterek bölgesinde, bir maden kurulacağı ve ranttan kaynaklı bir “zengin sınıfı” oluşacağı, görüşülenlerin birçoğu tarafından paylaşılan bir başka iddia olarak değerlendirilebilir:

“Orada bir bakıma sınıf ayrımı da olacak, zengin kültürü oluşacak. Peterek’de rant meselesi var çünkü. Ben Peterekli olsam, Yusufeli’nin oraya kurulmasını istemem. Ayrıca orada, yani yeni yerleşim yerinin kurulacağı yere çok yakın bir de maden var. Yarın öbür gün, bu defa da maden için yerimizi değiştirirler.” (G9).

Bununla birlikte, baraj gölünden dolayı, çevre köylerden yeni yerleşim yerine ulaşımın mesafe olarak uzayacağını düşünenler de mevcuttur. Bu kesimden olanlar, köy bağlantı yollarının mesafe olarak uzamasının söz konusu olacağını ve bundan dolayı da yeni yerin merkezi olma özelliğini yitireceğini belirtmektedirler:

“Yeni yerleşim yeri, yeni yapılacak yollarla merkezi olma konumu yitirecek; çünkü, ulaşım için kullanılacak yeni yollar, Yusufeli’ni çoğu köye yaklaşık olarak 20 km uzaklaştıracak.” (G2).

Yusufeli’nin şu an içinde bulunduğu “toplumsal atmosfer”in çok kırılgan bir durumda olduğu; hem görüşmeler hem de gözlemlerden anlaşılmaktadır. Bu durumun, infiallere müsait bir ortam yaratacağı söylenebilir. Görüşmelerde, bazen “hınç” olarak yorumlanabilecek ifadeler kullanılması ve Yusufeli’nin gündelik hayatında benzer durumların gözlemlenmesi, bu kanıyı güçlendirmektedir. Yeni yerleşim yeri tartışmalarında da bu durumun örneklerinden söz edilebilir. Yeni yerleşim yerinin, “çoğunluğun” istediği yer olmaması durumunda bir infialin yaşanacağı/yaşanabileceği yönünde görüşlerle ilgili alıntılar aşağıda verilmiştir.

“Şimdi bir şey daha var: yeni yer belirlenmiş, hatta kanun bile çıkmış yeni yerle ilgili. Şimdi kalkmış yine Peterek olsun mu diye soruyorlar. Şunu bilmiyorlar: Peterek’de yapılırsa yeni ilçe, kimsenin şüphesi olmasın ki isyan çıkar burada.” (G13).

Yeni yerleşim yeri ile ilgili tartışmalarda, neredeyse tüm görüşülenlerde, yeni yerleşim yeri inşaatının “zamanında” bitmeyeceği yönünde bir kaygının olduğu görülmektedir. Bu kaygıların, ileride de değinileceği üzere, göç eğilimleri üzerinde olumsuz olarak büyük etkide bulunduğu söylenebilir. Zira yeni yerin zamanında yetişmemesi ve göç eğilimleri arasında kuvvetli bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır:

“İlk yapılması gereken, yerleşim yeri sular altında kalmadan, yani baraj inşaatı bitmeden yeni yerleşim yerinin yapılmasıdır. Şimdi ben gayet tarafsız bir şey söyleyeceğim: yeni yer söylenen tarihte yetiştirilebilir mi? Hayır. Mantıklı düşünürsek bu mümkün değil. Ayrıca, Yusufeli’nin durumu dünyadan çok farklı; çünkü bizde nüfusun hâlâ % 70’i köylerde yaşıyor ve ilçe merkezinin köylerle organik bağları neredeyse hiç kopmadı. O yüzden de eğer yeni yer bu durum göz önünde bulundurularak yapılmazsa, Yusufeli ile birlikte köylerde de insan kalmayacaktır.” (G20).

“Devlet, istese 6 bin kişiye bir senede ilçe yapar. Barajın bitmesi önemli değil, önemli olan yeni yerleşim yerinin inşaatına başlanmasıdır. Yeni yerleşim yeri inşaatına başlandığında insanlar orada bir yer olduğunu görüp göç etmeyecektir. Ayrıca, orada insanlara bir şeyler diretilmemeli; yani, sen al bu evi burada oturacaksın denmemeli. Oradaki konutlar, halka uygun vade ve taksitlerle verilmelidir.” (G9).

Barajın faaliyete geçmesiyle birlikte, bölge ikliminde olumsuz bir etkinin olacağı yönünde düşüncelerin de olduğu belirtilmelidir. Bu görüşü paylaşılanlar, baraj gölünün bölgedeki nem oranını yükselteceği ve bölge halkınca gerekli görülen kar yağışlarının azalacağını düşünmektedirler. Ayrıca yeni yerleşim alanının, mevcut yerle karşılaştırıldığında daha yüksek bir rakıma sahip olduğu ve bunun da iklimsel olarak yaşam koşullarını olumsuz yönde etkileyeceği görüşü paylaşılmaktadır. İlgili literatür bölümünde çalışmasına değinilen Sever (2010) de, barajın su tutmaya başlamasıyla birlikte, baraj gölünün bölge ikliminde bazı değişikliklere neden olacağı ve bunun sonucunda da ekosistemlerin etkileneceğinin kesin olduğunu belirtmektedir. Konuyla ilgili görüşmelerden yapılan alıntılar aşağıda verilmiştir.

“Barajla birlikte burada nem oranı çok yükselecek ve kar yağışı da azalacak. Ayrıca yeni yerin yapılacağı yer şimdikinden çok yüksek, o yüzden orası buraya göre kışın daha soğuk olacak; önemli olan bu konu hiç gündeme getirilmedi, tartışılmadı mesela.” (G28).

3.2.2.4. Yeni Yerde Tarım ve Yeşillik Olmayacak

Yeni yerleşim yerinde, tarımsal faaliyetlerin durma derecesine geleceği, kaygıya sebep olan bir başka durum olarak görülebilir. Bu yöndeki kaygıların, büyük oranda

yersiz olmadığı belirtilmelidir. Zira araştırma kapsamında yeni ilçenin yapılacağı bölge ziyaret edilmiş ve bitki örtüsünün yok denecek düzeyde az olduğu gözlenmiştir. Yeni yerleşim yeri olarak belirlenen bölgenin fotoğrafları, “Ek”ler bölümünde verilmiştir.

“Yusufeli’nin şu an 9 kilometrekare tarım yapılan arazisi var. Barajdan sonra bunun 8 kilometresi gidecek. Üstelik yeni yer yapılırsa dahi orada tarım yapma imkânı olmayacak. Bırakın tarım yapmayı orada bir ağaç yetiştirecek toprak yok. Şimdi gidip bakın oraya, bir ağaç bile göremezsiniz; her yer kayalık.” (G22).

Bu kaygıların, Yusufeli halkının yaşam biçimleriyle de yakından ilişkili olduğu belirtilmelidir. Alan araştırması sürecinde yapılan gözlemler ve görüşmelerden elde edilen bulgulardan, Yusufelililerin, “yeşillikler” içerisinde yaşamayı benimsemiş, bu yöndeki her fırsatı değerlendirdikleri anlaşılmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi, Yusufeli “zorlu bir coğrafyaya” sahiptir. Bölgede, bundan kaynaklı olumsuzlukların, büyük çabalar sonucu bertaraf edilmeye ve en küçük toprak parçalarının bile tarımsal faaliyete uygun hâle getirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Bu faaliyetler, genellikle, büyük emek gerektiren, “teraslama” yoluyla gerçekleştirilmektedir. Ayrıca, ilçede bulunan konut ve sokaklara bakıldığında, saksılar içinde bile sebze yetiştirilmeye çalışıldığı görülmektedir:

“O dağın tepesinde yeşillik veya ağaç da olmaz. Biz alışkın bir şeyler ekmeye, yeşillığe, kendi sebzemizi meyvemizi yetiştirmeye, kısaca doğayla iç içe yaşamaya alışkın. Yukarıda tarım yapılamayacak, daha doğrusu tek bir ağaç yetiştirecek toprak yok orada. Bu meseleyi nasıl halledecekler merak ediyorum doğrusu. Toprak mı taşıyacaklar oraya?” (G28).

Yukarıda söz edilen güvensizlik durumu, yeni yerleşim yeri ile ilgili tartışmalarda da kendisini gösterdiği anlaşılmaktadır:

“Barajın temeli atılmadan önce ilçe bitmiş olacaktı ki insanlar devletin, siyasilerin samimiyetine inansın ve buradan göçmesin. Ama durum tam tersi olacak: baraj bitecek ve daha yeni yerde temel bile atılmamış olacak. Ayrıca verecekleri para da para değil, verdikleri parayla millet nereye gidecek? En başta baraj inşaatı bitmeden ilçe inşaatı bitmeli; ama bize göre devlet ilçe falan yapmayacak. Bizim en büyük hatamız; ilçe inşaatının temeli atılmadan barajın temelini atturmamızdı. Biz bu hataya düşmemeliydik.” (G13).

“Eğer insanlar burada tutulmak isteniyorsa bununla ilgili çalışmalar yapılmalıdır. Öncelikle bir fabrika kurulmalı ki, insanlar çalışıp buraya bağlanabilsin. Bize göre ilçe yapılmayacak, biz inanmıyoruz buna. Yapılsa bile göstermelik bir şey olacak. Baraj bitmek üzere ama ilçe için daha bir kazma bile vurulmamış, kim inanır ilçe yapılacağına?” (Odak 1.6).

“Yanlış zaman seçmişsiniz bu araştırmayı yapmak için; bu zamanda ve insanlar bu kadar bıkmışken bu çok tehlikeli (...) Biz hiç kimseye güvenmiyoruz ve inanmıyoruz. Belediye de devlet de yalan söylüyor, ilçe falan yapılmayacak. Bu anketler falan hep göz boyamak için yapılıyor. İcraat yok.” (G18).

Yukarıda yer verilen alıntı, daha önce de belirtildiği gibi, bölgede daha önce yapılmış olan çalışmalara bir güvensizliğin olduğunu da göstermektedir.

Yeni yerleşim yeri ile ilgili tartışmalarda güvensizliğe neden olan noktalardan biri de yeni yerleşim yerinin zemini ve maliyetiyle ilgili iddialarda kendisini göstermektedir:

“Buradaki çoğu insanın yeni Yusufeli’nin yapılacağına inancı kalmadı. Baksanıza daha bir kazma dahi vurulmadı. Seçim zamanında oraya bir dozer koydular, sonra öyle durdu. Biz seçimimizi oradan yana kullandık, orayı seçtik; şimdi de orası sağlam değil diyorlar. Eee be mübarekler! Madem sağlam değildi, neden oylamaya sundunuz. Siz bizimle mi, kendinizle mi dalga geçiyorsunuz. Yoksa ‘birilerinin’ işine mi gelmiyor orası? Şimdi biz nasıl güvenelim size? Orası sağlam mı değil mi, bundan nasıl emin olalım?” (G19).

“Ben yeni ilçenin yapılacağına pek ihtimal vermiyorum. Uzmanlar, Sakut’un ilçe olabilmesi için 15 yıl ve 500 milyon dolar para gerekli diyorlar. Şimdi bir kazma dahi vurulmuş değil. Ayrıca oraya çürük raporu verildi. Gereği nasıl yapıldı biliyor musunuz? O raporu verenler işten çıkartılarak. Yeni yer 2018’de biteceği söyleniyorsa ve şu anda bir kazma dahi vurulmamışsa, biz yeni yerin –zamanında- yapılacağına nasıl inanalım.” (G22).

3.2.2.5. Yeni Yer Nasıl Olmalı?

Yeni yerleşim yerinin niteliksel ve niceliksel olarak taşınması gereken özelliklerle ilgili farklı, beklenti ve taleplerin olduğu söylenebilir. Bu beklentilerin bazılarının, mevcut yerde de talep edilen ve çoğu zaman büyük sorunlara neden olduğu düşünülen eksikliklerin giderilmesine yönelik olduğu görülmektedir. “İstihdam”, “sağlık”, “eğitim” ve “altyapı”, bu konuda öne çıkan başlıklar olarak değerlendirilebilir:

“Şimdiki ilçeyi aratmayacak bir ilçe yapılsın. Yeni yerde tam teşekküllü, Artvin’i Erzurum’u aratmayacak bir hastane yapılmalı. Ayrıca, bakım evi, ihtiyaç sahibi insanlara cevap verebilecek hayır evleri yapılmalı. Ulaşım rahat olmalı, eğitimle ilgili yatırımlar yapılmalı.” (G21).

“Burada şu an en önemli sorunlardan biri hastane; bir ultrason çekmek için buradan Erzurum’a gidiyoruz. Mevcut ilçe daha tam anlamıyla oturmamışken yeni ilçe nasıl yapılacak kafam almıyor. Dolayısıyla yeni yerde tam teşekküllü bir hastane yapılmalı, altyapısı yolu vs. sağlam olmalı. Mesela biz şu an dere suyu içiyoruz.” (Odak 1.5).

“Bana göre yeni yerin yapılması çok da önemli değil. Önemli olan, sen oraya buradaki halk adına neler vereceksin. Okul, hastane iş imkanı vs. olacak mı?” (Odak 1.4).

Yeni yerin taşınması gerektiği özellikler konusunda, bir başka beklenti de mevcut mimari ve mekânsal düzenin korunması gerektiğine yöneliktir:

“Yusufeli’nin çok farklı bir fiziksel yapısı var. Aslında, Yusufeli’ndeki canlılığın bir nedeni de budur. İşyerleri ile evler bir arada; yani merkez ya da çarşı diyebileceğimiz bir yer yok. Daha doğrusu, her yer merkez ve her yer çarşı. Yeni yerde de bu yapı korunmalıdır; orada da işyerleri evlerin altında, “mahalle”yle iç içe olmalı. Bazıları, orada, bütün esnafların bir arada olacağı alışveriş merkezleri yapılacağını söylüyor; ancak, bu uygun olmaz.” (G2).

“Son zamanlarda yapılan binaları saymazsak, Yusufeli’deki binalar, genelde 2-3 katlı veya müstakildir. Yeni yer de böyle olmalı; yani bir beton yığını olmamalı. Ama bunun mümkün olacağını sanmıyorum; orada arazi yok çünkü. Bu nedenle de mecburen yüksek binalar yapacaklar.” (G21).

Baraj sürecinde, Yusufeli’nde yaşayan genç kesimin görüşlerine başvurulmadığı ve bu kesimin taleplerinin dikkate alınmadığı dile getirilmektedir. Bu noktada, Yeni

Yusufeli’ndeki insan popülasyonunun korunabilmesinin, büyük oranda genç nüfusun taleplerinin dikkate alınmasıyla mümkün olacağı düşünülmektedir:

“Gençlere önem verilmiyor, fikirleri alınmıyor, onlara yönelik çalışmalar yok. Halbuki, eğer yeni yerin 15-20 yıl içerisinde hayalet bir kent olması istenmiyorsa, gençlerin düşünceleri dikkate alınmalı, onların göç etmemesi için alternatifler geliştirilmelidir. Çünkü 50 yaş üzeri insanlar burada 15-20 sene yaşayacakken, gençler 30-40 yıl yaşayacaklar. Onlar burada çocuklarını da yetiştirecekleri için çocukları ve onların çocukları da burada yaşayacak. Kısaca, yeni yerleşim yeri gençlere göre dizayn edilmelidir. Onlara iş olanakları sağlanmalı. Göl kenarında cafe türü şeyler açılıp onlara hibe edilebilir mesela.” (G3).

“Genel olarak ekilebilen alanların çoğu kalkıyor. Bunu amorti edecek imkanlar sağlanmalı. Yoksa Yusufeli birkaç seneye kadar hayalet bir şehir olur. Bizim köyde de durum aynı, orada da ekilebilen arazilerin çoğu sular altında kalacak. Yeni yerin altyapısı falan çok önemli. Eğer düzgün bir şey yapmazlarsa daha büyük sorunlar çıkacaktır ortaya. Ayrıca bana göre komşuluk meselesi de önemli; insanlara kendi komşularını seçme hakkı verilmelidir.” (G25).

Yeni yerin taşınması gereken özelliklerle ilgili diğer bazı beklentilere, “kültürel kaygılar ve beklentiler” kısmında yer verilmiştir.

3.2.3. Gelecekle İlgili Kaygılar ve Beklentiler

Belirsizlik ve bıkkınlığın yol açtığı bir başka durumdan daha söz edilebilir. İstisnalar olmakla birlikte; görüşülenlerin büyük çoğunluğunun, geleceğe yönelik beklentilerinde umutsuz oldukları anlaşılmaktadır. Bir başka deyişle, görüşülenlerin büyük çoğunluğunun, bundan sonraki hayatlarının, şimdikine nazaran daha kötü olacağı yönünde bir karamsarlık durumu içinde oldukları söylenebilir. Ayrıca, mevcut Yusufeli ile Yeni Yusufeli’ndeki durumun karşılaştırıldığı ve bu yönde de genel olarak aynı umutsuzluğun olduğu görülmektedir:

“... Ama bu da bir gerçek ki bizim boynumuza takmışlar ipi, çekiyorlar. Elimizden gelen bir şey yok, kaderimize razı olmaktan başka. Yeni yer ne kadar iyi olursa olsun biz Yusufeli’ni arayacağız. Bundan sonraki hayatımızın daha iyi olacağını da

düşünmüyorum. Yeni yere gelmeyenler içinse durum çok daha kötü olacak. Onlar gittikleri yerde sudan çıkmış balığa dönecekler.” (G12).

“Bilmiyorum, belki de iyi olur ama benim hiç umudum yok. Gelecekte bu durumumuzu arayacağız. Ben, ailemi de alıp gideceğim buralardan. Eşimizden, dostumuzdan, toprağımızdan ayrılacağız.” (G16).

Baraj projelerinin gerçekleştiği süreçte yarattığı toplumsal etkilerin; sürece maruz kalanlar açısından, bazen “travmatik” olabilecek düzeyde hissedilebildiği söylenebilir. Araştırma alanında da böyle bir durumdan söz etmek mümkündür. Baraj meselesinin görece uzun bir geçmişinin olması, bu durumun temel nedenlerinden biri olarak ele alınabilir. Görüşmelerden de, yukarıda bahsi geçen belirsizlik, umutsuzluk, bıkkınlık gibi durumların, araştırılanlarda bir “travma”ya neden olduğu anlaşılmaktadır:

“İnsanlar artık bıkmış durumda. Ben 27 yaşındayım ve kendimi bildim bileli hemen hemen her gün ‘baraj’ lafını duydum. Bundan sonra da duymaya devam edeceğimden şüphem yok. Bizler ciddi bir travma geçiriyoruz; ne olacaksa olsun artık, demeye kadar getirdiler bizi.” (G6).

“Ben Yusufeli’nde doğup büyümüşüm; annem, babam da öyle. Şimdi biz başka yerde ayak uyduramayız. En çok da anne ve babamı düşünüyorum. Onlar başka yerde yapamazlar. Bir an önce olsun, paramızı alıp gidelim diyen de var ama ben işin parasında değilim; önemli olan bizim maneviyatımız. Ben Yusufeli’ni kaybetmek istemiyorum ama elimden bir şey gelmiyor. Bizim beklentimiz, ne olacaksa bir an önce olup bitsin, çeksinler fişimizi artık.” (G36).

“Düşünün ki evinizde ölümcül bir hasta var ve siz her gün bunu bilerek eve giriyorsunuz. Yusufeli’nin durumu da bu...” (G40).

Bu tür projelerin toplumsal etki alanları göz önünde bulundurulduğunda, derece farkı olmakla birlikte, projenin gerçekleştiği bölgede bulunan her tür sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel kesimden kişiyi etkilediği söylenebilir. Söz konusu etkiler ise, büyük oranda olumsuz yönde olmaktadır. Bu çalışma bağlamında da; bölgede hâkim olan belirsizlik durumunun ve dolayısıyla da sorunların kadın, erkek, yaşlı veya çocuk farkı gözetmeksizin etkide bulunduğunu söylemek mümkündür:

“Belirsizlik en büyük sorunumuz. Gerçekten de hiç kimse ne olup biteceğini bilmiyor ve birisi de çıkıp düzgün bir açıklama yapmıyor. Yusufeli’nin şu anki durumunda kadın erkek fark etmeden herkes neredeyse aynı sorunları yaşıyor. O yüzden biz kadınların da sorunları Yusufeli’nin geneli için geçerli olan sorunlarla aynı.” (G21).

“Baraj, gündelik hayatımızın her yerinde. Yaş farkı olmadan herkesin ana konusu baraj ve bu süreçte bizi nelerin beklediği. Mesela, bir yere misafirlğe gidiyoruz ya da bize misafir geliyor; neredeyse barajdan başka bir şey konuşulmuyor. Bu küçücük çocuklarımıza bile yansıyor. Geçenlerde dışarıdan misafirimiz gelmişti. Benim 6 yaşındaki kızım, misafirin çocuğuna; ‘sizin eviniz su altında mı kaldı, ne zaman kalacak, ben yüzme biliyorum, buraya su gelirse yüzerek kurtulabilirim’ gibi şeyler söyledi. Yani, benim çocuğumda bile bir travmaya neden olmuş bu.” (G26).

Ayrıca, belirsizlik ve bilgi eksikliğinin, aynı zamanda bölgedeki bilgi kirliliğinin temel nedeni olarak görüldüğü ve bunun önünün alınamayacağı yönünde düşüncelerin olduğu da belirtilmelidir:

“İnsanların her biri süreçle ilgili başka bir şey söylüyor. Bu söylenenler de büyük oranda kulaktan dolma veya uydurma şeyler. Dolayısıyla da müthiş bir bilgi kirliliği var. Ancak, bu bilgi kirliliği şu an o kadar çok fazla ve insanlar o kadar çok belirsizlik içindeler ki, bunun önüne geçmek çok zor. Bilgi kirliliğinin önüne geçmek isterseniz, bu defa da siz bilgi kirliliği yapmış olursunuz. Çünkü % 100 doğruyu söyleyebilecek kimse yok şu anda. Bu süreç doğaçlama bir şekilde gerçekleşiyor sanki. Plan yapmadan ne yapılacaksa o an yapılıyor gibi bir hava var.” (G20).

Yukarıdaki görüşmeden de anlaşılacağı üzere, projenin özellikle de toplumsal boyutunu kapsayan sürecinin, bir plan veya program dâhilinde gerçekleşmekten ziyade “spontane” veya “doğaçlama” denilebilecek bir şekilde gerçekleştiği yönünde bir inanın olduğu söylenebilir.

3.2.4. Kültürel Kaygılar ve Beklentiler

Her ne kadar, bu tür projelerin “doğası gereği”, toplumsal hayattan bağımsız olmayacak şekilde, ekonomik boyutu ön planda olsa da; maruz kalanlar açısından, toplumsal boyutun kültürel kanadı da önemli bir yer tutmaktadır. Bir başka deyişle, bu tür projelerde, toplumsal alanda, ekonomiden bağımsız kaygı ve beklentilerin de olduğu

söylenbilir. Bu araştırmada da, maddi ve manevi kültürü de kapsayan bazı kaygı ve beklentilerin olduğu belirtilmelidir. Bu kaygı ve beklentilerin, büyük oranda, mekândan bağımsız olmayacak şekilde ve mekân-kültür birlikteliği ekseninde vuku bulduğu görülmektedir.

Söz konusu kaygılar, bazen “modernite karşıtlığı” denilebilecek düzeyde, radikal karşı çıkışlarda kendisini göstermektedir:

“Benim için önemli olan insan; orası altından da yapılsa, kültürüm, sevdiklerim yoksa bu hiçbir şey ifade etmez. Var olan kültürel yapımız nasıl korunabilir, bunun üzerinde durulmalı. Ben, bu saflığımızın, samimiyetimizin korunmasını istiyorum; modern şehir vs. istemiyorum, önemli olan insan ve kültürümüzdür... Ben üniversite, fabrika vs. istemiyorum, bunların hepsi maddi faydası olan ama kültürü yozlaştıran şeyler.” (G9).

Bazen ise, manevi kültür ve değerler noktasında kaygı ve beklentilerle karşılaşmaktadır:

“Devlet, bu Yusufeli zihniyetini kaybetmemeli. ‘Kendine lazım olduğu kadar olan bir topluluk daha bulamaz.’ Biz eğer değerlerden bahsediyorsak bunların nasıl korunacağı üzerinde durulmalı. Buranın da kendine özgü bir yapısı var, o yüzden güzel burası. Ayı yesin diye kapısına ekmek koyan adamı, sen nasıl anlatırsın dışarıda. Bu bölgeden bu tür insanlar çıkıyorsa bunun nedeni araştırılmalı, bu yapı korunmaya çalışılmalıdır.” (G1).

“Her şey para değil, başka şeyler de var ve bunlar daha önemli bence. Benim dedem, babam ve ben hep burada büyümüşüz. Ben çocuklarımı da burada büyütmek isterim ve büyütüyorum da. Şimdi gelip bizim hatıralarımızı, kültürümüzü elimizden alacaklar. Değerlerimizi, adetlerimizi yitireceğiz...” (G14).

“Bu cevizi bir daha nereden bulacağım, komşularımıza tekrar selam verebilecek miyiz vs? Asıl sorulacak sorular bunlar aslında.” (G28).

Konuyla ilgili tartışmanın köy-kent ayrımı üzerinden de yürütüldüğü görülmektedir. Burada öne çıkan beklentilerin başında, köy yaşamının korunmasına yönelik olduğu söylenebilir. Bu anlamda, bu çalışmanın direk ilgi alanına girmese de; Yusufeli’nin kır-kent ayrımı çerçevesinde, hangisinin özelliklerini taşıdığı noktasında,

özgün denebilecek yapısıyla kır-kent her ikisinden de özellikler barındırdığı söylenebilir:

“Ben 18 sene İstanbul’da yaşadım ama buraya geri döndüm. Çünkü, ben bu yaşamı, bu kültürü seviyorum. Köy hayatı yaşamak istiyorum ve Yusufeli’nde de bu var. Yeni yerleşim yerinde bu kültür korunmalı: köylüye köyünü vereceksin.” (G9).

Maddi kültürün göstergelerinden bir olan mimari de yine korunması gereken öğeler arasında görülmektedir:

“Yeni yer bir beton yığını olmamalı, evler en fazla 3 katlı olmalı. Orada toprak yok o yüzden gerekirse aşağıdan oraya toprak taşınmalı ve yeşillendirilmelidir.” (G9).

Bazen ise, devlete tepkiler üzerinden göndermeler görülmektedir:

“Biz devlet olarak, özellikle de insani yönden, tam manasıyla olması gereken yerde değiliz. Dolayısıyla da toplum olarak da aynı durumdayız. Ne zaman ki biz; “kapımdaki şeftali ağacını özledim”, dediğimizde karşımızdaki insan gülmez ya da devlet bunu umursar, işte o an büyük oranda gereken yere gelmişiz demektir.” (G20).

Kültürün, “güvenlik” ile ilişkisi çerçevesinde değerlendirilerek, bu yönde kaygı ve beklentilerin ortaya çıktığı da görülebilmektedir:

“Bana göre Yusufeli dünyanın en güvenilir ve en iyi yeri. Dünya bu kadar kötü durumdayken böyle bir yeri gözden çıkarmak Türkiye için büyük kayıp olur. Ben yurtdışında da çalıştım ama hiçbir yerde bu huzur yok.” (G23).

Kültürel anlamda fazla bir kaybın olmayacağı yönünde görüşler de mevcuttur. Bu görüşler, Yusufeli ilçe merkezinin birçok kez yer değiştirmesine dayandırılmaktadır:

“Yusufeli kültürel anlamda çok şey kaybetmeyecektir. Çünkü Yusufeli’nin köklü bir kültürü yok. Bunun en büyük, hatta tek de diyebiliriz, nedeni Yusufeli’nin şu ana kadar 7 kez yer değiştirmiş olmasıdır. Yusufeli’nin 65 köyü var ve bunların 17’si baraj nedeniyle kalkıyor. Bence geri kalan köylerin alışverişlerini vs. yapabilecekleri bir yer olduğu sürece sıkıntı olmayacaktır. Zaten birçok köyde şenlikler var; bu da köylerdeki kültürün Yusufeli’ne göre daha köklü olduğunu gösteriyor. Yusufeli’nde yalnızca boğa ve karakucak güreşleri var ve bu yeni yerde de muhafaza edilebilir.” (G26).

3.3. ERDEMLER

Erdemler, Yusufeli ilçe merkezinde sular altında kalmayacak ve dolayısıyla da iskân edilmeyecek tek mahalledir. Erdemler mahallesinin hem fiziksel olarak barajdan etkilenmemesi, hem de ilçe merkezine görece uzak bir mesafede olması, Erdemlilerin, bu araştırma açısından farklı bir yerde konumlanmasına neden olmaktadır. Bu nedenle, buradaki durumun ayrı bir başlık altında verilmesinin daha uygun olduğu düşünülmektedir. Erdemler’de yapılan odak grup görüşmesinde, genel sorunlar söz konusu olmakla birlikte, bir takım spesifik durumların olduğu anlaşılmıştır:

“Bizim mahallemiz su altında kalmayan tek mahalle ve yerinde kalacak, taşınmayacak yani. Mahallede 14 hane var, 100’ün üstünde de nüfus var, hepsinin soyadı aynı ve hepsi akraba. Bizim barajdan önce de su ve yol gibi sorunlarımız vardı. Biz aynı devlette ve aynı bayrak altında yaşıyoruz ama hiçbir zaman doğru dürüst hizmet alamadık. Yusufeli’nin bu baraj mevzusundan dolayı gelişmediği doğrudur; bizim mahallemiz de Yusufeli içerisinde en az gelişen ve en az hizmet alan yer.” (Odak 2.1).

Erdemler Mahallesi, merkez mahalle olmakla birlikte, ilçe merkezine uzak denilebilecek bir konumda yer almaktadır. Mahalleliler, yaşadıkları bazı sorunların, barajla direkt ilişkili olmadığını ancak baraj inşaatı bittikten sonra sorunlarının daha da artacağını ve bunun nedeninin de büyük oranda ilçe merkezine olan uzaklıktan kaynaklandığını/kaynaklanacağını belirtmektedirler:

“Şimdi yine tutturmuşlar bir Peterek havası. Bizi daha geniş bir yere götürmek istiyorsan, Peterek’de ne işimiz var, bizi al ovaya götür. Biz şu anda, icabında yürüyerek ilçe merkezine gidip geliyoruz ama Peterek olursa biz nasıl gideceğiz. Hadi benim arabam var, arabası olmayan adam nasıl yapacak. Bence Yansıtıcılar olursa göç olmaz ama Petererk olursa % 60’dan fazla göç olur.” (Odak 2.3).

Erdemlerde, göç tartışmalarının da yine büyük oranda, yeni yerleşim yeri olarak belirlenecek yerle ilişkili bir şekilde yürüdüğü görülmektedir.

Araştırmanın geneli açısından geçerli olan güvensizlik durumunun, aynı şekilde Erdemliler için de söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Buradaki genel beklentilerin, ilçenin bir parçası olarak “hizmet” almaya yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, ekilebilir tarım arazisi açısından bölge standartlarının üzerinde bir potansiyele sahip

olduğu belirtilen mahallede, bu potansiyelin değerlendirilemediği söylenmektedir. Bu durumun başlıca nedeni, sulama suyunun olmayışına bağlanmaktadır. Proje kapsamında bu vb. imkânların tanınması durumunda; mahalledeki tarım potansiyelinin, sular altında kalacak tarım arazilerinin yerini alabilecek düzeyde olduğu iddia edilmektedir:

“Bizim mahallemiz tarım arazisi olarak Yusufeli’nin en fazla arazisine sahip olan yeri; aşağı yukarı 110 dönüm arazimiz var. Bu arazi eğer ekilebilirse, Yusufeli’nin, hatta Artvin’in büyük bölümünün sebze ihtiyacını karşılayabilecek kapasitede. Yılda üç mahsul alırız. Ancak, ne yazık ki arazimizi ekemiyoruz, su yok çünkü. Suyun bu kadar bol olduğu bu memlekette su sıkıntısı çekiyoruz.” (Odak 2.4).

“Bizim bu 110 dönümlük arazimiz, barajdan su çekilirse eğer, ekilebilir. Hem baraj altında kalan topraklar da bu şekilde amorti edilmiş olur. Bize bu sözü versinler ve yolumuzu yapsınlar başka da bir şey istemeyiz. Gerçi biz artık sözlere de çok fazla güven etmiyoruz. Çünkü verilen sözler hep havada kaldı. Bu sene 40 yaşındaki ağaçlarımız susuzluktan kurudu. Su olmayan yerde ne insan ne de başka bir şey olur.” (Odak 2.6).

Ayrıca, mahallenin coğrafi durumunun, istenildiği takdirde, yerleşime uygun hâle getirilebileceği ve yeni yerleşim yerinin bu yöndeki “eksikliklerini” gidermede kullanılabileceği düşünülmektedir:

“Mahallemizin çevresi imara açık değil. Halbuki açılırsa bizim burada çok müsait yerler var. Mesela yüksekokulu bizim oraya kurabilirler, hem yeni yere de arazi açısından faydası olmuş olur. Aslında bakarsanız bizim burası yerleşim yeri için çok uygun hatta Sakut’dan daha uygun Sakut’dan daha az uğraştırır. Ama bir kere karar verildi artık, Peterek olmasın da biz Sakut’a razıyız.” (Odak 2.5).

Kamulaştırma ve iskân konusunda, erdemlerde farklı bir durumun söz konusu olduğu söylenebilir. Zira görüşülenlerin büyük bölümü, direk veya dolaylı olarak yerlerinden edilmek istememelerine rağmen, Erdemlililer yeniden yerleşim istemektedirler. Bu talebin nedeninin ise, yeni yerleşim yerine olan uzaklıktan dolayı yaşanması muhtemel sorunlardan kaynaklandığı anlaşılmaktadır:

“İlçe olmanın hiçbir avantajından yararlanamıyoruz. Oysa az bir seçmenimiz de yok, 65 seçmenimiz var. Biz şimdi zaten Yusufeli’nin merkezine uzağız ve hizmet alamıyoruz. Yeni yere taşınıldığında daha da uzak olacağız ve yine hizmet alamayacağız, daha çok

mağdur olacağız. İhtiyaçlarımız, taleplerimiz karşılanmayacaksa bizi de kaldırsınlar, biz ne yapacağız tek başımıza burada.” (Odak 2.7).

“Bizim mahallemiz de istimlak edilmeli. Patlamalar başladığında, bizim orası kayar; heyelan bölgesi çünkü. Su gelince de daha çok heyelan olacak. Bu yüzden bizim yerimiz de değişmeli.” (Odak 2.3).

“En çok mağdur olacak olan mahalle bizim mahallemiz. İlçe kalktığında tamamen kenar bir yerde kalacak, yol falan da geçmeyecek. Kapıda komşu olmayınca ne olur, neye yarar. Gerçi belediye başkanı yol yapılacağını söylüyor, inşallah yaparlar” (Odak 2.8).

Bununla birlikte, Erdemlililerin, asgari düzeyde olduğu düşünülen, taleplerinin karşılanması durumunda yerlerinden edilmek istemedikleri anlaşılmaktadır:

“Bizim ‘köyümüz’ baraj suları altında kalmamasına rağmen, biz köyümüzün kalkmasını istiyoruz. Çünkü ne suyumuz, ne de doğru dürüst yolumuz var. Ama eğer bize su getirirler ve tarlalarımızı ekmeye imkân verirlerse ve bir de yolumuzu yaparlarsa biz kalırız. Bu sadece bizim faydamıza değil, tüm Yusufeli’nin faydasına olur.” (Odak 2.5).

İçinde bulunulan süreçten kaynaklı akrabalık ve komşuluk ilişkilerinin bozulduğu, birtakım gerginliklerin yaşandığı dile getirilmektedir. Bu yöndeki görüşler Erdemler dışında kalan görüşmeciler tarafından da paylaşılmaktadır. Ayrıca, ilçe merkezinde kamulaştırma faaliyetlerinin başlamasıyla birlikte, söz konusu gerginliklerin özellikle de “mal bölüşümünden” kaynaklı olarak artacağı yönünde kaygılar da sıklıkla dile getirilmektedir:

“Baraj bizi gerginleştirdi, herkesi gerginleştirdi. Hepimiz akraba olmamıza rağmen sırf baraj meselesinden dolayı birbirimizin kalbini kırdık” (Odak 2.4).

3.4. EĞİLİMLER

Daha önce de belirtildiği gibi, hem yeniden iskânın topyekûn bir göç olarak ele alınabilmesi, hem de Yeni Yusufeli’ne yerleşmeyip başka yerlere göç edeceklerin olması, göç olgusunu bu araştırma açısından önemli kılmaktadır. Özellikle de, Yusufeli dışına gerçekleşmesi muhtemel olan göç hareketinin, niceliksel boyutunun ne kadar olacağının kestirilmeye çalışılması, alan araştırmasının neredeyse her aşamasında ortaya

çıkan bir konu olmaktadır. Gerek, baraj projesinin “resmî muhatapları” ve gerekse de bölge halkında kaygıya neden olan bu durum; önlenmesi veya minimize edilmesi gereken bir problem olarak görülmektedir. Bu yöndeki çabaların büyük oranda informal bir şekilde gerçekleştiği belirtilmelidir. Zira ilgili muhatapların hazırlamış oldukları raporlarda veya farklı yazılı materyallerde, bölgede dışı doğru gerçekleşmesi muhtemel göç hareketinin önlenmesine yönelik girişimlerden neredeyse hiç bahsedilmemiştir. Bununla birlikte, yerel yönetim başta olmak üzere, resmi kuruluşlarda yapılan görüşmelerde, bu durumun bir sorun olarak değerlendirildiği ve bu yönde neler yapılabileceği ile ilgili söylemler olduğu görülmektedir:

“Bu proje sürecinde, Yusufeli’ni birçok sorunun beklediğinin farkındayız. Bu sorunların giderilmesi veya en aza indirilmesini asli görevlerimiz arasında saymaktayız. Bizim açımızdan bu süreçte yaşanabilecek problemlerin başında, başka şehirlere doğru gerçekleşecek göçler gelmektedir. İnsanların, göç etmemesi veya göçü minimum seviyeye düşürmek için neler yapılabilir, buna bakıyoruz.” (G40).

“Bizim birinci önceliğimiz, yeni yerleşim yerindeki insan popülasyonunu korumaktır. Dolayısıyla da insanların hangi durumlarda göç etme kararı alacakları konusu, bizim için önemli. Bu nedenle de, bu süreçte neler yapılabilir, insanlar nasıl daha az mağdur edilirler buna bakıyoruz. Şu anda bu, büyük oranda bölge halkınca görülmüyor, ancak sürecin geneli itibarıyla, bu yöndeki girişimlerin olumlu sonuçlar doğuracağını düşünüyoruz.” (G40).

Esasında, ilgili literatür bölümünde de değinilmiş olan Bakırcı vd. (2015)’nin yapmış olduğu araştırma, belediyenin isteği üzerine yapılmış bir çalışmadır. Çalışmayı, bu yöndeki girişimlerden biri olarak saymak mümkündür. Zira çalışmanın önemli bir bölümü bu konuya odaklanmıştır.

Süreçle ilgili belirsizliklerin, göç eğilimleri üzerinde de büyük etkiye sahip olduğu görülmektedir. Nitekim görüşülenler arasında, belirsizliklerden dolayı göç etmeyi düşünenlerin fazla olduğu anlaşılmaktadır. Gerçekte, göç eğilimleri ve belirsizlik arasındaki kuvvetli ilişkinin, belirsizliklerin giderilmesi ve “makul taleplerin” karşılanması neticesinde büyük oranda çözüleceği söylenebilir:

“Şimdi burada en büyük sorunların başında bilgi eksikliği geliyor. Vatandaş bilgilendirilmiyor, kimse ne olacağını bilmiyor. Mesela ben neler olacağını bilmediğim

için gitmeyi düşünüyorum; ama eğer bana uygun yer sağlarsa ve işim de eskisi gibi devam edecekse kalırım, yoksa paramı alıp giderim. Zaten birçok kişi gibi, ben de dışarıda bir şeyler bakmaya başladım.” (G8).

“Ne kadar para verilecek, ne zaman kamulaştırma yapılacak, kısaca hiçbir konu hakkında bilgimiz yok. Bizi bilgilendirme tenezzülünde bile bulunmuyorlar. Yeni Yusufeli nerede yapılırsa yapılsın fark etmeyecek, dağılacak. Bu yüzden ben de gitmeyi düşünüyorum. Ama yine de Yansıtıcılar olursa daha az fire verilir bence.” (G15).

Yeni yerleşim yeri tartışmalarının, genel anlamda bu araştırmanın geneline nüfuz ettiği söylenebilir. Bu durum; yeni yerleşim alanının fiziksel yapısından, taşınması gerektiği düşünülen niteliklere; yeni yerleşim yerinin neresi olacağı ile ilgili spekülasyonlardan, konumuna kadar birçok tartışmada ön plana çıkmaktadır. Görüşme ve gözlemlerden; göç eğilimlerinin de çoğunlukla yeni yerleşim yeri tartışmalarına göre şekillendiği anlaşılmaktadır:

“Yeni yerde barınma sorunu uygun şekilde çözülürse çok fazla göç olmaz diye düşünüyorum. Devlet, ‘biz seni mağdur ettik madem, gel biz sana yukarıda uygun fiyata ev, dükkân verelim’ demeli. Biz de gitmeyi düşünüyoruz ama yine de belli olmaz; eğer düşündüğümüz gibi olursa, gitmeyiz belki.” (G13).

“Güzel bir ilçe yapıp insanlara gösterilirse, kimse başka bir yere gitmez. En azından ben öyle düşünüyorum; yeni yeri geç olmadan yaparlarsa ben kalırım ama şu anda bu mümkün değil. O yüzden de kamulaştırma paramı aldığımda giderim büyük ihtimalle.” (G6).

“Göç olacak her halükarda ama yer belli olsa çok fazla göç olmaz. Yansıtıcılar da merkezi bir yer olduğu için, ilçenin oraya kurulması iyi olur. Yansıtıcılardan başka neresi olursa olsun ben gideceğim. Yansıtıcılar olursa da, isteklerimizi dikkate alırlarsa, duruma göre kalabilirim.” (G16).

Belediye başkanı üzerinden, yerel yönetime yüklenen misyon, bu konuda da görülebilmektedir:

“Başkan vatandaşı bir arada tutmalı; insanların iradesine sahip çıkıp, yeni yerleşim yerinin Peterek’e kaydırılmasına izin vermemeli. Başkanın bizi mağdur etmeyeceğini düşünüyorum. Başkan çok iyi niyetli ama iş onda bitmiyor. Yalnız! eğer Peterek olursa,

yani oraya kaydırırlarsa, burada bir Allahın kulu kalmaz herkes gider. Ama Sakut olursa çok fazla göç olmaz. Sakut'un çok kötü olduğu söyleniyor, evet öyle ama isterlerse oradan ne 'kaza' yaparlar! Yani kısaca vatandaş nereyi istiyorsa orayı yapsınlar. Ben makine programcısıyım ama baba mesleğini yapıyorum ve buradan bir yere gitmiyorum. Benimle aynı şekilde olan birçok insan var. Bu yüzden bizim istediğimiz yere önem verilmeli. Bizi dikkate almaz, 'gideceksiniz' derlerse de, gideriz yani. Ulaşımın en rahat yapıldığı yer olsun ki çevre köyler gelebilsin." (G8).

Göç eğilimlerinin, bulunulan sosyoekonomik durumun muhafaza edilmesi durumunda daha "kararsız" bir hâl aldığı anlaşılmaktadır:

"Ben demirciyim; taşınma olursa büyük oranda işim bitecek yine de eğer oradaki beklentilerim karşılanırsa kalırım. Gerçi köyler olduğu sürece demircilik de devam eder. O yüzden de yeni yerin bütün köylere yakın olması gerekiyor. Bu yüzden yeni yerleşim yeri Sakut olmalı; çünkü konum olarak merkezi yerde, her yere aşağı yukarı eşit mesafede." (G8).

Yeni yerleşim yerinde kalınacak muhitin nasıl belirleneceği ve dolayısıyla eski komşularla bir arada olma isteğinin de göç eğilimleri üzerinde etkili olduğu görülmektedir:

"Bana, oradaki verilecek evdeki komşularımı seçemeyeceğimi düşündüğüm için –tabi başka nedenleri de var- para istedim, konut istemedim. Ama yansıtıcılar olursa, insanların büyük çoğunluğu oraya gider, ben de giderim belki. Yansıtıcıların en büyük özelliği toparlayıcı bir yerde olmasıdır. Bana göre Yansıtıcılar olursa % 30, başka yer olursa da % 60-70 dolaylarında göç olur. Yetkililer bunu dikkate almalılar." (G12).

Daha önceki bölümlerde bahsedilen, yeni yerleşim yeri inşaatının "zamanında" bitmeyeceği yönündeki görüş ve bundan kaynaklı kaygıların, göç eğilimleri üzerinde de büyük etkiye sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca, kavramsal çerçeve bölümünde de değinilen, gerekli durumlarda kamulaştırma bedellerinin taksitler şeklinde ödenebileceği yönündeki bilginin görüşülenlerce de bilindiği ve bu yönde söylentilerin olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumun da yine göç eğilimleri üzerinde etkili olduğunu söylemek mümkündür:

"İnşaat bitmeden istimlâk yapılacak ve herkes gidecek. Bence % 70 civarında göç olur. Ayrıca istimlâk bedellerinin beşe bölünerek ödeneceği şeklinde bir söylenti var. Eğer o

da doğruysa, bu devlet bizi gerçekten gözden çıkarmış demektir. Madem bizi gözden çıkardılar, bizim de başka çaremiz yok, göçmekten başka. Şu an görünen o yani, gideceğiz herhalde. Ama, bir şeyler yaparlarsa belki kalırız, bilmiyorum. Bir şey yapılacaksa da şimdi yapılmalı; bundan sonrası için çok geç olur. Kimse daha fazla mağdur olmadan yardım edilmeli; Yusufelililerin çoğunluğu gitmeden, müdahale edilmeli.” (G22).

Alınacağı düşünülen kamulaştırma ücreti ile yeni yerdeki taşınmaz fiyatlarının karşılaştırmasının, göç tartışmaları üzerinden de devam ettiği anlaşılmaktadır:

“Alacağımız para, orada yer almamıza yetmeyecek, bunu kimse dillendirmiyor. Çünkü oldubittiye getirip bizi göç ettirecekler. Evler nasıl olacak onu da bilmiyoruz. Yeni yerin şimdiye kadar yapılması gerekirdi. Ama boş ver bitmesini, daha en ufak bir çalışma bile yapılmadı. Bu yüzden de ben gitmeyi düşünüyorum.” (G16).

Bu çalışmanın geneli açısından, bazen farklı görüşler söz konusu olsa da özellikle de bazı kadın görüşmecilerin, sürecin geneli açısından kadınların pasif bir rol oynadıkları veya bu role mecbur bırakıldıkları yönünde görüş bildirdikleri görülmektedir. Göç tartışmalarında da aynı durumun söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Bir başka deyişle göç alma kararında erkeklerin daha baskın olduğu söylenebilir. Nitekim kadın görüşmecilerin büyük çoğunluğu, göç kararını erkeklerin verecekleri ve kendilerinin bu yönde bir etkiye sahip olmayacaklarını ifade etmişlerdir. Aşağıda bu konuyla ilgili görüşmelerden alıntılar yapılmıştır.

“Bana kalsa ben giderim, çünkü burada kiralar vs. hayat daha pahalı. Tanıdığım birçok kişi de, paramı alınca giderim diyor. Bence giderler de, çünkü Yusufeli bir daha toplanmamak üzere dağılıyor. Burada erkeklerin kadınlardan çok daha fazla sözü geçer. Erkek buradan gideceğiz derse, biz ne diyebiliriz ki? O yüzden göçün olup olmayacağı da yine erkeklere bağlı.” (G17).

Daha önceki başlıklar altında tartışılan, yeni yerleşim yerinde yapılması planlanan konut sayısı ile mevcut ilçedeki konut sayıları arasındaki ilişkiye yönelik iddialar, bu konuda da ortaya çıkmaktadır. Bir başka deyişle, yeni yerleşim yerinin barınma kapasitesi ile ilgili spekülasyonların, göç eğilimleri üzerinde de etkili olduğu söylenebilir:

“Yeni yeri 5 bin kişilik olacak şekilde planlamışlar diye duyduk. Yusufeli’nin şu anki nüfusu 6 binden fazla. Demek ki göç olmasını kendileri de istiyor. Gerçi ben oraya 5 bin kişinin de gideceğini düşünmüyorum. Bu şekilde devam ederse en iyi ihtimalle yarı yarıya göç olur. Ben de gideceğim; ne olacağını beklemektense önceden gider düzenimi kurarım.” (G13).

“Yusufeli’nden 5000 konut kaldırılacak, yeni yere ise 1280 ev yapılacaktı. Eee, şimdi göçten bahsediyoruz; Allah akıl fikir versin. Bu ne çelişki ne umursamazlık, ne cehalettir. Şimdi bu halk ayaklansa, yakıp yıksa bunun haksızlığı olayın neresinde olur; bence olmaz. Ama yapmaz Yusufelili bunu, çünkü biz koyun gibiyiz, ağzımıza vuran lokmamızı alıyor elimizden. Böyle bir şey varsa eğer, şimdiden söylemeleri gerekir. Yoksa burada kalıp orada yer bulamayanlar büyük sıkıntı çeker. Sırf bu ihtimalden dolayı gidecek çok insan var.” (G22).

Bölgede, kısmen de olsa, kamulaştırma faaliyetlerinin gerçekleştiği ve dolayısıyla da bazı insanların kamulaştırma ücretlerini peşin olarak aldığı yönündeki görüşlere daha önce değinilmişti. Görüşmeler sırasında, söz konusu bu kişilerden sıklıkla bahsedilmiştir. Ayrıca, görüşülen kişilerin arasında bu kesimden kişiler olduğu da söylenmelidir. Bu konuda öne çıkan bir durum, bu kişilerin şimdi nerede olduğu ile ilgili çoğu insanın malumatı olmayışdır. Bir başka durum ise, bu kişilerin gittikleri yerlerden, pişman olup dönmek istedikleri, ancak dönecekleri bir yer olmadığından dolayı, çok kötü sosyoekonomik şartlarda gittikleri yerlerde yaşamak zorunda oldukları yönündeki iddialardır. Esas itibarıyla, bu tartışma da yine, yeni yerleşim yeri tartışmalarıyla bir arada yürümektedir. Yeni yerleşim yerinin kamulaştırma faaliyetlerinden önce yapılması gerektiği yönündeki yoğun talep ve telkinler de büyük oranda bu vb. nedenlerden kaynaklanmaktadır. Görüşülenlerin, söz konusu örneklerden yola çıkarak, kendilerinin de bu duruma düşeceği endişesi içinde olduğu ve bu durumun da göç eğilimleri üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Aşağıda, ilgili görüşmelerden alıntılar verilmiştir.

“İnsanlar yeni bir ilçenin yapılacağına inanmıyorlar; ya da uyduruk kıtırık bir yer yapıp giden gitsin diyecekler şeklinde bir inanış var. Mesela aşağıdaki köyler istimlak edildi; peki, şimdi soruyorum oradaki insanlar nereye gittiler, ne yapıyorlar şimdi, bilen var mı? Varsa da, onların ne hâlde olduğu kimsenin umurunda mı? Biz de onların

umurunda olmayacağız. O yüzden de ne vereceklerse versinler ki biz de gidip başımızın çaresine bakalım.” (G5).

“İnsanlara paraları verilip git denmesin. Tabii ki direk öyle demeyecekler ama şu anda görünen o. En azından şu ana kadar istimlâk edilen köylerde öyle oldu. Burada da eğer yeni yerleşim yeri bitmeden istimlâk işlerine başarlarsa –ki başlanacağını duydum-, burada da aynı şeyi söylemiş olacaklar. Yeni yerleşim yeri yapılsın ve insanlara aynı burası gibi bir yer verilsin ama orası yapılmadan burası istimlâk edilmesin. Yoksa kimse kalmaz burada. Ayrıca, şu an yine Peterek’den bahsediliyor; burada söylüyorum: eğer Peterek’i seçerlerse Yusufeli diye bir yer kalmaz.” (Odak 1.7).

Görüşülenler arasında, araştırma kapsamında sıklıkla sözü edilen, kamulaştırma faaliyetlerinin yapıldığı köylerden kişiler de bulunmaktadır. Bu kişilerle yapılan görüşmelerde, daha önceki ilgili tartışmaları ve yukarıda yer verilen görüşleri destekleyen veriler elde edilmiştir:

“Bildiğim kadarıyla bizim köy şu an 60 hane; 20 hanesi dışarıdan ev almış. İnanlı köyü ise şu anda boş... Verdikleri para bir daire parası, bir iş yapamazsın. Biz de aldığımızın üstüne birikimimizi de ekleyerek Yusufeli’nden ev aldık, belki yeni yerde bize hak vermezler diye. Ama şimdi yeni yerin ne zaman yapılacağı belli değil. Daha yer bitmeden burayı da kamulaştıracaklar. Biz de o zaman mecbur kalıp gideceğiz. İnanlı köyünde para alanlar şimdi nerede, ne yapıyorlar bilmiyorum.” (Odak 1.2).

“Benim buradaki işyerim ve köydeki evim kalkıyor. İstimlak olduktan sonra ne yapacağımı bilmiyorum. Çünkü ortada yeni yerleşim yeri ile ilgili bir gelişme yok. Kazanın temeli iki-üç yıl önce atılmalıydı, barajdan önce bitmeliydi ki insanlar gitmesin. Ama şimdi çok geç, insanların çoğu göç edecek ve zengin de fakir de mağdur olacak. Verilen paralar az ve belirsizlik var, biz ne yapacağımızı bilmiyoruz. Parasını alan gidiyor. İnsanlar Bursa’ya göç ediyor ama yer yapılmış olsaydı kimse bir yere gitmezdi. Akrabalarımın çoğu Bursa’dan ev almışlar, bazılarının da zaten evi vardı orada. O yüzden ben de gitmeyi düşünüyorum.” (G23).

Daha önce üzerinde durulan kiracı ve esnaf olma durumlarının da göç eğilimleri üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Burada bir çıkarım olarak, Yusufeli’ndeki kiracılar – özellikle de esnaf kiracılar- her ne kadar belirli kriterler dâhilinde hak sahipliğine dâhil olsalar da, göç etme ihtimali en yüksek kesim olarak görülebilir. Zira bu kesim taşınmaz

sahibi olmadığından, şu anki şartlarda, herhangi bir bedel almayacak konumdadır. Dolayısıyla da yeni yerleşim yerinde “uygun şekilde” mülk edindirme yoluna gidilmediği takdirde, bu kesimin büyük oranda göç etmesinin kuvvetli muhtemel olduğu söylenebilir:

“Bu milletin zaten göç edeceği kesin ama Yansıtıcılar olmazsa buranın en az yarısı gider. Burada iyi kötü bir ekmek kazanıyoruz; 7-8 nüfus bir şekilde idare ediyoruz, orada ne olacak belli değil. Mağdur olacağımız kesin. En çok mağdur olacaklar da kiracılarıdır; onların durumu ne olacak hiç belli değil. Ama bize hiçbir hak verilmeden gönderilmemeliyiz; devlet bunu bize yapmaz herhalde. Mülkü olan adam satıp gidecek, peki kiracılar ne yapacak. Kiracılar da orada hak sahibi olmalıdırlar. Bana orada uygun ödemelerle hak verseler göç etmem, oraya taşınırım.” (G19).

Başka şehirlerden ev almış veya almayı düşünen ve dolayısıyla da göç etmesi kesinleşmiş bir kesimden de söz edilebilir. Bir başka deyişle, görüşülenlerin bir kesimi, her halükârda bölge dışına göç edeceklerini belirtmişlerdir:

“Ben 70 bin lira aldım; şimdi Yusufeli’nde kirada oturuyoruz. Bu parayla ne yapılır bilmiyorum ama ne olursa olsun biz buralardan gideceğiz. Biz üçümüz barajda çalışıyoruz ve baraj inşaatı bittiğinde üçümüzde buradan çekip gideceğiz. Çünkü başka çaremiz yok; iş desen iş yok, ev desen onu da yok pahasına aldılar elimizden.” (Odak 1.5).

“Şu anda şantiyede çalışıyorum. Şantiye işi bittiğinde gideceğim. Ben paramı alıp Gemlik’ten ev aldım. Olanagım olsa, yani iş imkânı olsa buradan alırdım evi. Başka memleketlere gitmektense kendi memleketimde kalırdım; ama dediğim gibi bunların hepsi olanak meselesi.” (Odak 1.4).

“Baraj yapılmazsa gitmem, öbür türlü her şekilde giderim. Beni buraya bağlayan bir şey kalmıyor; ilçem, köyüm, toprağım, mezarım, her şeyim gidiyor. Daha ben neye durayım burada.” (Odak 1.6).

Yusufeli’nden başka bölgelere doğru gerçekleşen ve gerçekleşecek göçlerin baraj projesiyle doğrudan ilişkili olmadığını düşünenlerden de bahsedilebilir. Bu düşüncüyü savunanlar göre, barajın göçü tetikleme noktasındaki düşünceler abartılı olarak görülmektedir:

“Gerçekleşen veya gerçekleşebilecek bir göçün bizde barajla direk ilgisi olduğunu düşünmüyorum. Ha! vardır ama çok değil. Burada daha önce de şimdi de sağlık, iş, eğitim ve daha birçok konuda insanlarımız sıkıntı çekiyordu ve çekiyor da. O yüzden zaten her zaman bu yönde bir eğilim vardı. Şimdi gidin Bursa’ya Yusufeli’nden daha çok Yusufelili var orada.” (G20).

“Ben biraz farklı düşünüyorum. Bana göre baraj yapılmasa da Yusufeli dağılacak; ya da en azından şimdiki durumundan fazla gelişemeyecek. Çünkü artık ev yapacak yer bile kalmadı. Yusufeli’nin olup olacağı bu kadar.”(Odak 3.5).

Göç etme eğiliminde olanlar, gidecekleri yerde ciddi sorunlar yaşayacaklarını düşünmektedirler. Aynı zamanda diğer kesimler de (Yusufelili olup başka yerde yaşayanlar ve göç etmeyi düşünmeyenler veya kararsız olanlar) bu konuda aynı görüşü paylaşmaktadırlar. Burada önemli olan bir konu; insanların göç edecekleri yerlerde iyi bir hayatın onları beklemediğini bildikleri halde, göç etmeye kendilerini mecbur hissetmeleri noktasında ortaya çıkmaktadır. Buradan hareketle, Yusufeli’nden diğer bölgelere doğru gerçekleşecek olan göçün de, göç edecek olanların nazarında zorunlu bir göç olduğu söylenmelidir. Zira her ne kadar yeni yerleşim yerine yerleşme gibi bir alternatif olsa da süreçle ilgili belirsizliklerin yarattığı güvensizlik, görüşülenlerin çoğunda göçü zorunlu olarak görmelerine neden olmaktadır:

“Ben Çeltiközü köyündenim, Ankara’da yaşıyorum ama hem köyde hem de Yusufeli’nde mülküm var. Burada çok büyük sorunlar var ve ileride bu sorunlar daha da büyüyecek. Birkaç yıla kadar buraya taşınmayı düşünüyordum ama şimdi mümkün değil. Benim zaten kurulu bir düzenim var; peki buralılar ne yapacak? Göç ederlerse denizden çıkmış balığa dönecekler, göç etmeseler de burada kalacak bir yerleri yok. Baraj bitecek neredeyse ama yeni yere daha bir kazma dahi vurulmamış. Şimdi insanlar göç etmeyip de ne yapsınlar, çadırda mı kalsınlar? Bizim insanımızın yüzü çok yumuşak, o yüzden de bizi kimse takmıyor... Bizim arazimiz az, diğer bölgeler gibi değil. Ama bizi de diğer yerlerle bir tutuyorlar ve mağdur ediyorlar... Köyde yaşayan kimse bilgilendirilmemiş. Kimse dışarıdaki hayatı bilmiyor. Alacakları parayla mağdur olacaklarını bilmedikleri için paramızı alıp gidelim diyorlar. İnsanlar, biz gideceğiz diyorlar ama büyük şehrin onlara göre olmadığını bilmiyorlar. Özellikle de belli bir yaşın üstünde olanlar bu saatten sonra gidip oralarda yaşayamazlar. Benim babam

Bursa’da iki ay duramıyor mesela. Gidenlerin çoğu şimdiden pişman olmuşlar, aldıkları paraları yiyip bitirmişler. Bana göre en önemli sorun bilgilendirilmememdir. Devlet, insanları birinci elden bilgilendirmeli.” (G25).

“Devlet, paralarımızı organize edecek bir finansör de ayarlamalı. Mesela 1 milyon liram var diyelim, ben bu parayla ne yapacağım bilmiyorum ki. Çünkü daha önce hiç bu kadar param olmadı. Çoğu Yusufelilinin başına gelecek olan da budur. Büyük şehirlere gidip paralarını ya kaptıracaklar, ya iflas edecekler ya da yiyip geri gelecekler. Biz dışarıya gidince sudan çıkmış balığa döneceğiz.” (G27).

Göç kararını, duruma göre alacak olan kesimin, görüşülenlerin büyük çoğunluğunu oluşturduğu söylenmelidir. Bu gruptakilerin bazen kültürel ve güvenlik kaygılarından dolayı, göç etmeme eğilimine daha yakın olduğu söylenebilir:

“Bana malımın 10 katı değerini verse de ben İstanbul’da yaşamayı bilmiyorum ki gidip oraya yerleşeyim. Yani eğer bizi gerçekten zorlamazlarsa biz kalırız burada. Yusufeli’nin %50’sinden fazlası ‘Su Kavuşumunu’¹³ geçemez, bilmiyor çünkü. Ben çocuğumu büyükşehirlere, yaşama şeklimiz değişir diye göndermiyorum; belli zorluklar olsa da fedakârlık yapıp çocuklarımızı burada yetiştirmeye çalışıyoruz. Ben Yusufeli’nde devlet memurluğu yapıyorum, Antalya’da nasıl yaşanır bilmiyorum mesela.” (G27).

“Yeni yeri düzgün yaparlarsa, biz birkaç ayda bir dışarıya çalışmaya gitsek de evimiz burada olur. Çünkü güvenli bir kültürümüz var.” (Odak 1.7).

Yine aynı gruptakilerin bir bölümünün kültürel ve güvenlik kaygılarının yanında; istihdam alanlarının oluşturulması durumunda göç etmek istemedikleri anlaşılmaktadır:

“Gençlere iş olanakları sağlanırsa, gençler kalır. Yoksa bizim el memleketinde ne işimiz var. Burada mütevazı bir işimiz olursa burada kalırız, çoluk çocuğumuzu güvenli bir şekilde burada yetiştiririz. Zaten, bence Türkiye’de Yusufeli’nden daha güvenli bir yer de yok.” (Odak 1.2).

Her şekilde yeni yerleşim yerine gitmek isteyen, bir başka deyişle, beyanlarından göç etmeyeceği kesin olduğu anlaşılan bir kesimden de söz edilebilir. Burada önemli

¹³ Su Kavuşumu, Yusufeli ilçe merkezinin girişinde iki ırmağın birleştiği yere verilen isimdir.

olan bir nokta, bu kesimden olanlar arasında “yaşlı” olanların daha fazla olmasıdır. Görüşülenler arasında, bu kesimden olmayanların da yaşlıların göç etmeyeceğine yönelik görüş belirttikleri görülmektedir:

“Kötü de olsa iyi de olsa, biz beyimle birlikte yeni yere gideceğiz. Bu yaştan sonra gidip büyük şehirde yaşayamayız. Zaten burada da yalnızız, çocuklarımız Bursa’da yaşıyorlar. Bayramlarda, yazları, torunları da alıp gelirler; bazen de biz gideriz. Öyle devam ediyor hayatımız; bizim başka yerde ne işimiz var?” (G39).

“Başımızı sokacak bir yerimiz olsun yeter; ee yukarıda da geçer herhal elimize öyle bir yer. Biz Sakut’a gideriz; yaş olmuş 79, bu zamandan sonra başka yere gidemeyiz.” (G29).

“Buradan kesin gitmeyecek olanlar belli bir yaşa gelmiş olanlardır; ancak, onların kesin gitmeyeceğini söyleyebiliriz. Onların da hepsi değil tabi; bir kısmını çocukları götürecektir. Bunun dışında kalanlarda daha belli bir şey yok: gidebilirler de, kalabilirler de.” (G3).

İskân bu araştırma çerçevesinde bir göç kurumu olarak değerlendirilmiştir. Bu nedenle de iskân ile ilgili tartışmaların bu başlık altında verilmesinin daha doğru olduğu düşünülmektedir. Araştırma alanında farklı iskân seçeneklerinin sunulması gerektiği ile ilgili taleplerin de olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim araştırılanlar arasında bölge dışına iskân edilmek isteyenlerin de olduğu görülmektedir. Bu talebi paylaşılanların büyük oranda, zorla yerlerinden edilmelerinden dolayı, bunun kendilerine verilmesi gereken bir “hak” olarak gördükleri söylenebilir:

“Bu devlet birçok göçmene barınma imkânı, iş imkânı sağladı. Biz bu ülke için savaştık bize de yapsın. Bursa’da bir yer vardı, bizi oraya yerleştirebilirlerdi mesela. Bu, devlet için çok zor bir şey değil. Hatta burada yapılacak olan ilçeden daha az maliyetli olur. Her şey bir tarafa, yani ister maliyetli olsun, ister olmasın; madem biz zorla yurdumuzdan ediliyoruz, isteyenlere burada, isteyenlere şehir dışında iskân hakkı verilmeli. Bizim yaptığımız fedakârlık yanında bunu bize çok görmemeliler. Hem bunun örnekleri de var Türkiye’de: daha önce buna benzer projelerde şehir dışına iskân edildiğini biliyoruz.” (G13).

“Ben gitmeyeceğim yeni yere. Devlet eliyle iskân; ama düzgün bir şekilde iskân istiyorum. Daha önce Bursa’da alternatif bir yer önermiştim. Tabi o zamanlar ihanet

olduğunu ve birçok kişinin de bu ihanetin içinde olduğunu bilmiyoruz, haliyle kabul etmediler. O zamanın Bayındırlık bakanı, ‘boş hayaller kuruyorsunuz’ dedi. Sen beni vatansızlaştıracaksın, sonra da boş konuşuyorsun diyeceksin! Sen eğer benim vatanımı elimden alıyorsan, bana karşılığını vereceksin.”(G22).

Alıntılarda bahsedilen durumların Türkiye’de gerçekleşen örnekleri olduğu bilinmektedir. Nitekim ilgili literatür bölümünde bahsedilen bazı çalışmalarda (Örneğin, Güler-Parlak’ın çalışmaları), şehir dışına iskân ve aynı proje kapsamında birden fazla iskân türünün uygulandığı örnekleri görmek mümkündür.

Sonuç olarak, görüşülenlerden yola çıkılarak, başka yerlere göç eğilimlerine bakıldığında, azımsanmayacak bir kararsızlar kesimi olduğu söylenebilir. Bu araştırmadan hemen önce sonuçlanmış olan, Bakırcı vd. (2015)’nin bölgede yapmış olduğu çalışmanın; hem görüşmeleri, hem de anketlerinden elde edilen bulgulara da benzer bir sonucun çıktığını belirtmekte fayda olacaktır. Ayrıca göç eğilimlerine bakıldığında; kesin göç etmeyi düşünenler, kararsızlar ve göç etmeyecekler şeklinde bir sınıflandırma yapmak mümkündür.

3.5. KURAMSAL TARTIŞMA

Bu bölümde, araştırmanın kuramsal ve kavramsal çerçevesi ile elde edilen bulgular ekseninde bir tartışma yapılmıştır. AİK’in, bu araştırmanın geneli açısından uygun araçlar sağladığı ve kuram içinde geçen kavramların çoğunun, araştırmanın alan çalışması üzerinden gösterilebileceği belirtilmelidir. Araştırma alanında birçok ilişki ağı olduğu ve bunların birçoğunun da dönüşüm süreciyle açıklanabileceği anlaşılmaktadır. Ancak, araştırmanın sınırlılıkları kapsamında burada yalnızca “temel ilişki ağları” olarak nitelendirilebilecek 3 ilişki ağı üzerinde durulmuştur. Bununla birlikte, araştırma alanında bulunan söz konusu ilişki ağlarının hepsinin aynı problemler çerçevesinde oluştuğu da söylenebilir.

Kuram içerisinde kullanılan baş aktör, baş aktant gibi kavramların, “başat ilişkiler ağı” kavramsallaştırmasının kullanılmasını mümkün kıldığı söylenebilir. Başat ilişkiler ağı, mevcut diğer ilişki ağlarını içerisinde barındıran ve onlara temel oluşturan ilişki ağı olarak betimlenmiştir. Buradan hareketle Yusufeli genelinin, bir ilişkiler ağından oluştuğu ve dolayısıyla başat ilişkiler ağının da “Yusufeli” olarak

adlandırabilecek; ama aslında çok fazla ilişki ağından oluşmuş bir ilişkiler ağı olduğu söylenebilir. Baraj projesi söylentileri ve faaliyetleri başladığı andan itibaren “baraj” üzerinden çok farklı ilişki ağları oluşmaya başlamıştır. Bu aşamada ise, barajla ilgili ilişkiler ağının başat ilişkiler ağına dönüşmüştür. Başka bir ifadeyle, yöredeki sayısız denilebilecek kadar çok olan diğer ilişki ağları bu başat ilişkiler ağı içerisinde/temelinde oluşmaya ve şekillenmeye başlamıştır. Bu durum, AİK içerisinde önemli bir kavram olan “bütünlük algısı” ile yakından ilişkilidir. Baraj projesi üzerinden Yusufeli’ne bakıldığında, ilk bakışta bir bütün olarak düşünülmekte ve öyle algılanmaktadır. Proje kapsamında Yusufeli’nde gerçekleşen problemler ve diğer süreçler göz ardı edilerek, tüm bu süreçler bir bütün olarak görülmektedir. Yeni yerleşim yerinin neresi olacağı ile ilgili tartışmalar başta olmak üzere; kamulaştırma ve iskân faaliyetleri, hak sahipliği vb. ile ilgili belirsizlikler; baş aktör, “aracı aktörler” vb. diğer bileşenler ve ilişki ağları görünmez olmaktadır. Bu noktada projenin yarattığı, özellikle toplumsal etkilerin de görünmemekte olduğu söylenebilir.

Yusufeli baraj projesinin görece uzun bir geçmişi olduğuna daha önce değinilmişti. Özellikle son 10-15 yıl içerisinde, projeyle ilgili somut faaliyetlerin yoğunluk kazanmasının, süreçle ilgili asıl problemlerin son yıllarda yoğunlukla yaşanmasına neden olduğu söylenebilir. Problemlerin ortaya çıkmasıyla birlikte “bütünlük algısı bozulmuştur.” Bu anlamda barajın, uzun zamandan beri bir “gizil aktant” olarak durduğu, ancak söz konusu faaliyetlerin gerçekleşmesi ile birlikte başat-aktant olarak ortaya çıktığı ve bütünlük algısının bozulmasının asıl nedeni olduğu söylenebilir. Başat ilişkiler ağı olarak isimlendirilebilecek ve aynı zamanda başat-aktant olan baraj üzerinden, birçok ilişki ağı oluşmuştur. Esas itibarıyla, bu ilişki ağlarının büyük oranda, baraja karşı olma veya destekleme ekseninde oluştuğu belirtilmelidir. Bir başka deyişle, baraja karşı olma veya olmama durumundan kaynaklı oluşan yeni ilişki ağlarında bulunanlar, yeni bir cemiyetin üyesi haline gelmişlerdir. Burada barajla ilgili düşünceler, diğerlerinin düşüncelerine göre artık farklı bir hal almıştır (Kasapoğlu, 2008).

Araştırma kapsamında ele alınacak olan ilk ilişkiler ağında “Devlet”, baş aktör/baş aktant olarak değerlendirilmiştir. Burada “devlet” kavramından, merkezi hükümet, ilgili bakanlık; DSİ, yerel yönetim, mülki amirlik vb. kuruluşlar anlaşılmalıdır. Zira görüşülenlerde bu kuruluşlara devlet anlamı yüklendiği

anlaşılmaktadır. Söz konusu kuruluşlar, baş aktör olarak değerlendirilen devletin somutlaşmış hali olarak aracı aktörler şeklinde ele alınabilmekle birlikte, bu araştırma kapsamında her bir kuruluş veya temsilcisinin baş aktör olarak kabul edilmesini olanaklı kılan “dönüşümlü baş aktörlük” kavramsallaştırması da kullanılmıştır. Nitekim Araştırma alanında, baş aktörlüğün kalıcı bir konum olmadığı görülmektedir. Başaktörlük konumunu bazen merkezi hükümet temsilcileri, bazen DSİ, bazen yerel yönetim ve bazen de mülki amirlik üstlenebilmektedir. Baraj çerçevesinde oluşan temel ilişkiler açısından bir tanesi, baş aktör olarak devlet ve dönüşümlü baş aktörlerinin başlattığı dönüşüm süreci çerçevesinde oluşan ilişkiler ağıdır. Bu ilişkiler ağının baraj yapımını destekleme bağlamında oluşturulduğu belirtilmelidir. Aşağıda, söz konusu ilişkiler ağı, dönüşüm süreci üzerinden alan araştırmasında gösterilmeye çalışılmıştır.

Problemleştirme, dönüşüm sürecinin ilk aşaması olarak değerlendirilmektedir. Bu araştırma açısından problemleştirme aşaması, merkezi hükümet temsilcilerinin baraj inşaatının sebebi olarak ülkenin enerji ihtiyacını karşılamamanın ve dolayısıyla ülkenin ekonomik kalkınmasının olmazsa olmaz bir yolu olarak göstermesiyle başlamaktadır.¹⁴ Merkezi hükümetin, çoğu aynı bölgeden olan siyasetçi ve bürokratlar aracılığı ile bölgede yaptığı açılış töreni ve medyadaki söylemler yoluyla problemi tanımladığı anlaşılmaktadır. Aşağıda DSİ’nin internet sitesinden bazı alıntılar yapılarak bu süreç gösterilmeye çalışılmıştır.

“Başbakanımız Sayın Recep Tayyip ERDOĞAN grup konuşmasından video-konferans sistemi ile katıldığı törende yarınların aydınlık Türkiye’sinin temellerini attıklarını ifade ederek, ‘Temelini atacağımız bu tesis ülkemizin doğalgaz çevrim santrallerine olan ihtiyacını azaltmak ve yerli kaynaklarımızı kullanarak enerji üretmek adına atılmış dev bir adımdır. Bugüne kadar Çoruh Nehri üzerine 3 gerdanlık taktık. 2005’te Muratlı Barajı’nı, 2007’de Borçka Barajını, 2012’de Deriner Barajı’nı hizmete açtık. Bu 3 baraj ülkenin elektrik üretimine önemli katkı sağlayacaktır. Temelini attığımız Yusufeli Barajı’nın da Ülkemize hayırlı olmasını temenni ediyor, bu dev projede emeği geçen herkese sonsuz şükranlarımı sunuyorum.’ dedi.” (URL 4).

“... Türkiye’de barajlar ve hidroelektrik santrallerin bir ihtiyaçtan kaynaklandığını ifade eden bakan EROĞLU, ‘Biz enerjide dışa bağılıyız. Sırf geçen sene 66 milyar dolar

¹⁴ Bununla birlikte, elektrik üretiminin alternatif yolları olduğu göz ardı edilmektedir.

dışarıya enerji ithalatı için para ödedik. Cari açığın büyük kısmı buradan kaynaklanıyor. Geçmişte su akmış, biz bakmışız. Çoruh'da daha önce hiçbir hidroelektrik santrali yoktu, çılgınca akıyordu (...) Yusufeli Barajı. Türkiye'nin 270 metre yükseklikle en yüksek, dünyada üçüncü, hatta 1.5 metre yükseltsek ikinciliğe yükselecek barajı. Burada yılda takriben 2 milyar kilovatsaat elektrik üretilecek. 540 megavat gücünde muhteşem bir baraj olacak. Biz bu barajları yapıyoruz, yapmaya da devam edeceğiz.' dedi." (URL 4).

Dönüşüm sürecinin ikinci basamağı olan "ikna", başaktörün, aktörleri aynı çıkara sahip oldukları yönünde ikna etme aşamasıdır. Bu aşamada aktörler, ya ikna olmazlar ya da ikna olup ilişki ağına katılırlar. Araştırma kapsamında ikna aşaması yine söz konusu açılış töreni ve medya üzerinden gerçekleşmiştir. İkna süreci, aracı aktörlerin, baraj projesinin tüm ülkeyle birlikte bölge halkının da yararına olacağı ve ayrıca bölgeye yeni yatırımlar yapılacağı söylemleriyle desteklenmektedir. Verilen vaatler arasında, yeni yerleşim yerinin eskisinden daha güzel olacağı yönünde söylemler de kullanılmıştır:

"Merasim alanında vatandaşlara seslenen ve bugünün Ülkemiz ve Artvin için son derece önemli olduğunu ifade eden EROĞLU, Artvin şehrine yatırımlarla geldiklerini ifade etmiştir: 'Buraya gelirken eli boş gelemezdik. Bugün buraya 19 dev müjdeyle geldik, toplam maliyeti 555 milyon lira. Bunlara bir müjde daha ilave ediyoruz. Artvin'imizin suyu maalesef yok. Artvin'e 2050 yılına kadar, takriben 38 kilometre ötedeki Hatila Vadisi'nden su getirilecek.' (...) EROĞLU, yeniden yerleşim konusuna da gerekli hassasiyeti göstereceklerini ifade ederek; 'TOKİ başkanıyla konuştum. En güzel binaları yapmak, Türkiye'de değil, dünyada örnek olacak bir Yusufeli'ni yeniden inşa etmek bizim boynumuzun borcu. Bunun sözünü veriyoruz. Göl manzaralı evler yapacağız. Bu bölgenin insanları her şeyin en güzeline layık.' dedi." (URL 4).

"Bugün çok mutlu, aynı zamanda da hüznünlü olduklarını ifade eden Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Faruk ÇELİK, 'Bugün tarihi bir gün. Çoruh'a bir gerdan daha takılıyor. Ülkemiz için son derece önemli bir gün. Ülkemizin sanayisi gelişiyor. Su kaynaklarımızı kullanacağız. Dediğim gibi aynı zamanda hüznünde var içimizde. Bu topraklarda hatıralarımız var. Çocukluğumuz buralarda geçti. Hüznümüz olması doğaldır. Ama bu bölge insanın farkı şudur. Ülke menfaatleri söz konusu ise her şeyi bir

kenara bırakacak bir milletiz biz. İşte böyle olunca hüznün ortadan kalkıyor. Yusufeli Barajı ile beraber yeniden yerleşim yerini de inşa edeceğiz. Baraj ile beraber modern Yusufeli'ni inşa edeceğiz. Bundan kuşkunuz olmasın. Bir önemli husus daha var. Bu barajlarda çalışacak insanları bu bölgeden seçmeliyiz. Bu da çok önemli bir husus.' dedi." (URL 4).

Yukarıda da bir örneği verilmiş olan, Yusufelililerin "vatansever, düzgün kişiler olduğu ve ülkeleri için fedakârlık yapmaktan çekinmeyecekleri" şeklindeki söylemler, "diğerlerinin" sürekli olarak "pompaladıkları" ve Yusufelililer tarafından da tekrarlanmak suretiyle yeniden üretilen söylemler olarak değerlendirilebilir. Söz konusu söylemlerin, araştırma alanında zamanla birer aktanta dönüştüğü ve mobilize olarak ilişki ağlarının oluşmasında büyük etkide bulundukları anlaşılmaktadır. Bu yöndeki söylemler, AİK içerisinde önemli bir diğer kavram olan "zorunlu geçiş noktaları" olarak da değerlendirilebilir. Zira baraj projesi "ülke yararına ve kaçınılmaz olarak yapılması gereken bir proje olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle yaşanacak mağduriyetler, kamu yararı uğruna meşru görülebilir."

"Kendisinin de bu bölgenin insanı olduğunu ifade ederek sözlerine başlayan İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Dr. Mimar Kadir TOPBAŞ, 'Bugün tarihe bir not düşüyoruz. Dünyanın en yüksek 3. Barajını inşa ediyoruz. Bu ülkemizin nereden nereye geldiğinin de göstergesidir. Su bizim medeniyetimizin değişmez parçasıdır. Su ekonomidir, gelecektir. Bu bağlamda bugün temelini atacağımız tesis son derece önemlidir. Bu bölge, bu baraj ile daha da zengin hale gelecek. Bu yöre son derece modern bir şekilde yeniden inşa edilecektir.' dedi." (URL 4).

Konuşmasına Çoruh ile Artvin şehrinin özdeşleşmiş olduğunu ifade ederek başlayan Artvin Valisi Necmettin KALKAN, 'Bu şehir Çoruh olmadan düşünülmez. Bir ülke de enerjisi ve suyu olmadan düşünülmez. Bu bakımdan Artvin şehrimiz bu ülke için son derece önemli bir şehirdir. Baraj ve gölet yapımı Ülkemiz için vazgeçilmezdir. Daha önce açılışını yaptığımız HES'ler ve bugün temelini atacağımız Yusufeli Barajı Dünya'da da adını duyurmuş projelerdir. Sadece baraj inşa etmiyoruz. Baraj sayesinde yollar yapılıyor, ulaşımı kolaylaştırıyoruz, ağaçlandırma yapılıyor, inşamıza yaşam alanları meydana getiriyoruz.' dedi." (URL 4).

Yusufeli'nin sular altında kalacağı gerçeği ile yüzleşme süreci olarak değerlendirilebilecek ikna aşamasında devletin aracı aktörleri olarak merkezi hükümet ve diğer kurumların yaptığı faaliyetler ve söylemler aracılığı ile baraja maruz kalanlar ikna edilmeye çalışılmıştır. Bu süreç tek tek bireyler üzerinden değil, bir ilişki ağı kurulmak suretiyle, birçok kola ayrılarak işlemiştir. Bir başka deyişle ikna olanlar da ikna etme rolüne bürünüp, bu konudaki cemiyetin genişlemesine katkıda bulunmuşlar ve bulunmaktadırlar. Buradan hareketle, belirli bir konu ile ilgili ilişki ağının, yalnızca baş-aktörün kişisel çabasıyla değil, kartopu şeklinde birbirini etkileyen bir dizi etkileşimle oluştuğu söylenebilir. Başaktörün belirleyici rolü ise, bu süreci başlatmasında yatmaktadır, denilebilir.

Aktör İlişkileri Kuramında, dönüşüm sürecinin üçüncü basamağı “dâhil olma” olarak ifade edilmektedir. Bu basamak, bir önceki basamak olan ikna sürecinin başarılı olmasıyla ilişkili bir şekilde yürümektedir. İkna basamağının başarılı olması, yani başaktörün diğer aktörleri ikna edebilmesi, dâhil olmayı sağlamaktadır. Araştırma alanında, yukarıda söz edilen problemleştirme ve ikna aşamalarının verilen vaatlerle birlikte başarıyla gerçekleştiği anlaşılmaktadır. “Diğer” aktörler, baş aktörün problemi tanımlaması ve ikna aşamasındaki söylemleri aracılığı ile ikna olmuş ve ilişki ağına dâhil olmuşlardır. Aşağıda, G24'ün; yapılan ikna açıklamalarına paralel bir açıklamada bulunduğu ve ilişkiler ağına girdiği anlaşılmaktadır:

“Devlet tüm bu masrafı, çabayı ülkemizin, milletimizin menfaatine yapıyor. Bu baraj hepimizin yararına. Tabii ki de biz biraz zorlanacağız, sorunlar yaşayacağız ama biz de biraz fedakâr olacağız. ‘Büyük Türkiye’ için Yusufelililer vatanseverliklerini göstermeliler... Eskiden ‘Su akar, Türk bakar’dı; şimdi artık Türk bakmıyor. Bu projenin gerçekleşmesini istemeyenler, Türkiye’nin gelişmesini istemeyenlerdir!” (G24).

Bu süreçten sonra ise, söz konusu aktörler barajla ilgili yeni ilişki ağlarına girmişler ve dönüşüm sürecinin son basamağı olan “ittifakların mobilizasyonu” gerçekleştirmiştir. Söz konusu ilişkiler ağının statik bir hâl kazanmasıyla birlikte “kara kutu” oluşmuştur. Ancak, yeni yerleşim yerleri ile ilgili tartışmaların yeniden başlaması (Peterek'in yine gündeme gelmesi, somut çalışmaların başlamamış olması) ve kamulaştırmaları yapılan köylerde yaşayanların maruz kaldıkları sorunların ayyuka

çıkması vb. durumlar ilişkiler ağının durağanlık durumunu sona erdirmiş ve kara kutunun açılmasına neden olmuştur. Kara kutunun açılması ile birlikte, ilişki ağları tamamen farklı bir hal almaya başlamıştır. Kara kutunun açılmasının, esas itibarıyla baş aktörün meşruluğunun sorgulanmaya başlanmasıyla gerçekleştiğine daha önce değinilmişti. Dönüşümlü baş aktörler olarak devletin aracı aktörlerinin meşruluğunun sorgulanmasının birçok nedeni bulunmaktadır. Bunların en önemlisi, daha önce bölge halkının katılımıyla belirlenmiş ve TBMM'den geçmiş olan yeni yerleşim yerinin yeniden farklı bir yere alınmak istendiği yönündeki iddialardır. Yeni yerleşim yeriyle ilgili fiziki çalışmaların henüz başlamamış olmasının da bir diğer etken olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, kamulaştırmaları yapılan çevre köylerde yaşayanların akibetleriyle ilgili belirsizlikler ve buna bağlı iddialar, yine baş aktörün sorgulanmasına neden olmaktadır. Bulgular bölümünün ilk kısmında da bu konu üzerinde durulmuştur. Aşağıda bu probleme yönelik bir görüşmeden alıntılama yapılmıştır.

“Eğer ilçe yeri belli olsaydı ve orada bir çalışma yapılmış olsaydı, istimlâk edilen köylerdeki insanlar bir yere gitmezdi. Çoğunun nerede olduğu bile bilinmiyor, bazılarının pişman olup geri dönmek istediğini duydum. Ama nereye gelecekler, yer mi var sanki? Baksanıza barajın % 40'ına yakını bitmiş durumda ama daha buraya bir kazma bile vurmazdılar. Şimdi kalkmış yine Peterek konusunu açıyorlar. Ne yapacaklarsa bir an önce yapsınlar, yoksa kalkıp ‘biz insanların göç etmesini istemiyoruz’ diye de yalan söylemesinler. İstemeselerdi şimdiye yeni yerin de inşaatı yarılanmıştı.” (Odak 3.1).

Baş aktörün meşruluğunun sorgulanmasının başka bir nedeni ise, baraj açılışında, yukarıda da yer verilen baş aktörlerden birinin vermiş olduğu vaatlerin yerine getirilmemesi olarak görülebilir. Görüşülenlerden bazıları, inşaatta çalışan Yusufelili sayısının vaat edilen şekilde olmadığını belirtmektedirler. Söz konusu görüşmelerden bir alıntı aşağıda verilmiştir.

“Siyasilerimiz, köstek olmaktan başka bir şey yapmıyor. Yahu sana ne, sen mi kalacaksın burada? Hayır, biz kalacağız. O zaman niye benim fikrime saygı duymuyorsun? Bunların, bir iş halledebildikleri de yok. Örneğin, şantiyede çalışacak olanların çoğunlukla Yusufelili olacağı söylenmişti ama şimdi saysan çok az Yusufelili var; bazılarını da çıkardılar işten, bunlar şantiyeye adam bile aldırtamıyorlar.” (G11).

Baş aktörün meşruluğunun sorgulanmasının belki de en önemli nedeninin, bölgede hâkim olan belirsizlik olduğu söylenebilir. Zira görüşmecilerin büyük çoğunluğu, süreçle ilgili çoğu konuda bir belirsizliğin olduğunu ve ilgili kişi veya kurumların (baş aktörlerin) süreçle ilgili bilgilendirme yapmadığının altını çizmektedirler. Esas itibariyle, daha önce de değinildiği üzere, bölgedeki sorunların en büyük nedenlerinden birinin de söz konusu belirsizlik olduğu söylenebilir. Aşağıda konuyla ilgili görüşmelerden bir bölüm verilmiştir.

“... Hakikaten çok zorlu bir süreç. Bu normal işleyecek bir süreç kesinlikle değil. Ve en kötüsü, devlet bilgilendirme kanalını iyi kullanamıyor. Doğaçlama bir şekilde bir şeyler yapılıyor; ama neyin, ne zaman ve nasıl yapılacağı ile ilgili bir bilgi sokakta bulunmuyor. Bizim ısrarlarımıza rağmen yapılmıyor. Her konuda belirsizlik var; kamulaştırmada, iskânda, yeni yerleşim yerinde, kısaca her alanda.” (G40).

AİK’e göre, “sistem içinde bulunan ilişkiler ağı bozulduğunda başka ilişki ağları kurulmaktadır.” (Akbal, 2008: 42). Yukarıda değinilen ilişkiler ağına ait kara kutunun açılması ile birlikte de çok farklı ilişki ağları oluşmaya başlamıştır. Oluşmaya başlayan yeni ilişki ağları, yine *baraj başat ilişkiler ağı* çerçevesinde oluşmaktadır. Bu araştırma açısından önemli olan ilişki ağlarından bir tanesi, yukarıda ele alınan ilişkiler ağı ile çok yakından bağlantılı bir şekilde oluşmuştur. Nitekim söz konusu ilişkiler ağı büyük oranda, bir önceki ilişkiler ağının ikna aşamasında verilen vaatlerin tutulmaması veya vaatlerin gerçekleşmesinin geç kalması üzerinden oluşmuştur. Ayrıca, önceki ilişkiler ağının baş aktörünün sorgulanmasına neden olan sorunlar, bu ilişkiler ağının oluşturulmasının desteklenmesinde kullanılmaktadır. Burada önemli bir nokta, birazdan değinilecek olan ilişki ağının baş aktörünün yerel yönetim olmasıdır. Daha önce yapılan açıklamalardan yola çıkılarak, yerel yönetim ilk betimlenen ilişki ağı içerisindeki dönüşümlü baş aktörlerden bir olarak değerlendirilse de sürecin geneli açısından doğan sorunlar ve aksaklıklardan dolayı, farklı bir ilişkiler ağı oluşturma sürecine girdiği anlaşılmaktadır. Bu ilişkiler ağı, yine barajın desteklenmesi üzerinden oluşturulmuş olsa da asıl olarak, meydana gelebilecek problemlerin en aza indirilmesi veya ortadan kaldırılması amacını taşımaktadır. Yerel yönetimin, bir önceki ilişkiler ağında zorunlu geçiş noktası olarak değerlendirilebilecek süreç üzerinden ilişkiler ağını inşa etmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Başka bir ifadeyle, dönüşümlü baş aktörlerden biri olan yerel yönetimin, baş aktörün hedefleri doğrultusunda hareket etmekle birlikte, mevcut

durumu (kaçınılmaz sonucu) avantaja çevirmek için çaba sarf ettiği ve bu noktadan hareketle dönüşüm sürecini başlattığı görülmektedir.

Her ne kadar bölge halkınca tepkilere maruz kalsa da; esas itibariyle yerel yönetimin Yusufelilerden yana bir tavır sergilediği –yapılan görüşmelerden de- anlaşılmaktadır. Nitekim aşağıda yerel yönetim yetkilileriyle yapılan görüşmelerden yapılan alıntılama, hem zorunlu geçiş noktaları hem de sürecin en az zararlar atlatılmasına yönelik bir çaba olarak değerlendirilebilir. Yerel yönetimin, dönüşüm sürecinin problemleştirme aşamasını da yine zorunlu geçiş noktası olarak değerlendirilebilecek bu tür açıklamalarla başlattığı anlaşılmaktadır. Zira daha önce bahsedilen ilişkiler ağındaki problemleştirme aşamasındaki argümanların (kamu yararı vb.) genel geçer bir hâl aldığı; başka bir ifadeyle, bölgedeki çoğu ilişki ağının problemleştirme argümanı olarak rutinleştiği de söylenmelidir. Yerel yönetim temsilcisinin, “*Benim umudumun kaygılardan fazla olması gerekiyor. Ben olmalıyım; ben düştüm mü herkes düşer, böyle bir sorumluluğum var. Dolayısıyla mutlaka öyle olmalıyım.*” (G40) şeklindeki ifadeleri, kendisini ağına almazsa olmazı olarak değerlendirdiği şeklinde değerlendirilebilir. Bu durum, kuramsal çerçeve bölümünde de değinildiği üzere problemleştirme aşamasının kriterlerinden biridir.

Ayrıca, yerel yönetimin bu yöndeki söylemlerinin, tersinemezlik kavramına da tekabül ettiği söylenebilir:

“Biz sokakta, kahvede, evlerde insanlarla konuşunca hep söylüyoruz bunu: Yusufeli’nin sular altında kalacağı gerçeği ile tam olarak yüzleşmeliyiz. Bu durumun başka bir alternatifi yok. Kısacası, biz düşünüyoruz, zaten. Yukarıda duramayacağımıza göre, nasıl daha yumuşak düşeriz, bu düşüşü nasıl daha az kırıkla, travmayla atlatırız buna bakmalıyız. Bizim çabamız da bu yönde. Yani, madem halkımıza ülkenin yararı için bir misyon yüklendi, madem biz buna mecburuz, o halde buradan mümkün olduğunca az zararlar ve alnımızın akıyla çıkmalıyız. Tabii devlet de bizden yana bir tavır sergilemeli. Bizim şu anki bütün çabamız bunun için.” (G40).

Bu çalışmada, yerel yönetimin konumu açısından “Kontr-baş aktör” kavramsallaştırması kullanılmıştır. Kontr-baş aktör, çoklu baş aktörlüğün söz konusu olduğu herhangi bir ilişki ağında, baş aktör/aracı baş aktör konumunda olan bir aktörün ilişkiler ağı içerisinde belirlenen hedeflere ulaşamadığında; kara kutunun açılması ile

birlikte, hedeflere ulaşmak için daha önce kullanılan argümanları da kullanarak yeni ilişkiler ağı oluşturmayı amaçlayan baş aktörlük konumuna göndermede bulunmaktadır. Kontr-baş aktörlük konumu, çoğunlukla daha önce parçası olunan ilişkiler ağının, hedeflerini gerçekleştiremediği dönemlerde ortaya çıkmaktadır. Aşağıda yerel yönetim temsilcisiyle yapılan görüşme, bir önceki ilişkiler ağındaki aksaklıkları göstermesi ve kontr-baş aktörlük sürecini göstermesi açısından önemli görünmektedir.

“... Gelip, ya siz isterseniz bunu yaptırmazsınız denmiş, nutuk atılmış burada. Vatandaşın oyunu almak için söylemişler (...) Ben bunu görünce, böyle bir yıpranmışlığı da görünce; dedim ben keyfi konuşmayacağım. Gelen herkese de dedim sayın bakanım, sayın vekilim, sayın müdürüm iş yapın. Bu insanlara yapacağız, edeceğiz falan zaman, filan zaman diye diye yalancının evi yanmış kimse inanmamışa dönmüş iş. Tabi içinde yaşanan süreç, insanların soruları karşısında bir şeyler yapmaya itiyor sizi. Diyorlar ki, başkanım yeni yerleşim yerine ne zaman başlanılacak. Bakıyorum, yetkililer diyorlar ki 3-5 ay sonra başlayacağız. Ben bir genel olarak bakıyorum, diyorum ki bunlar 3-5 ay diyorlar ama bu bir sene olur. Ve halkla sohbet aralarında da böyle söylüyorum. Ancak, geldiğim noktada bakıyorum ki yalan söylemişim, onların söylediklerinden bir yıl fazla söylememe rağmen yalan söylemişim. Devletin bürokrasisinin tutumu onlarca kez beni yalan söyletmiş. Geldiğim nokta bu.” (G40).

“Birçok probleme neden olan kişi veya kuruluşlar var; ama ben yine geriye dönüyorum. Buradaki asıl suçlu, bu süreci yönetenler, daha doğrusu yönetemeyenler, devlet yani. Yola çıkmadan önce yolu planlamayı beceremeyenler, planlamayanlar, kervanı yolda dizmeye çalışanlar. Bu işin ana koordinatörü olan veya ‘bu iş bizim işimizdir’ diyen DSİ ve ekibi... Tam bir talihsizlik yani, hakikaten tam bir talihsizlik. Ana sıkıntı, ana şey, yani orada düğümleniyor bakıyorsunuz. Siz ne yaparsanız yapın, böyle bir sıkıntıyı karşınıza getirip geliyor. Vatandaşın da bu sefer, işte insansızlaştırma politikası vs. gibi düşüncelerini, sokağı besliyor (...) Ben DSİ’nin ortalama bir bürokratinin bildiğinden daha fazla şey bildiğimi hissediyorum. Onların projelerine dair, onların bildiğinden daha çok şey bildiğimi hissediyorum. Yazık değil mi bu ya; proje onların yani; ve bunu sokakla paylaşma durumları da yok. Orada neyi görüyorsunuz peki, kurumsal daha çok açık görüyorsunuz: DSİ, Şehircilik Bakanlığı ile sen-ben kavgası içerisindeler; O TOKİ ile; TOKİ kendi başına özerk, yıldız bir kurum kendince. Ben yaparım ederim kardeşim

havasında. Yani parayı yönetiyorum, şu kadar şeyi yapıyorum havasında. E her biri farklı bir insandan talimat alır durumda... ” (G40).

Yerel yönetim temsilcisinin bazı görüşleri, diğer görüşmecilerin görüşleri ile de paralellik göstermektedir. Araştırma alanında yapılan görüşmelerin bazılarında, proje “demode bir proje” olarak nitelendirilmekte ve sürecin geneli açısından geç kalınmış olduğu vurgulanmaktadır. Bu görüşlere bulgular kısmının ilk bölümünde yer verilmiştir. Yerel yönetim temsilcisi de büyük oranda bu görüşü paylaşmakta ve bu da kontr-baş aktörlük konumuna geçişi destekleyen bir etken olmaktadır:

“Çoruh havzasındaki o proje, plan; planlandığı zamanın, 1960’ların mantığı ile 2014’de bir süreci yönetme şansınız yok. Kaçmış yani. 1954 yılında Çoruh havzasında ilk bu planlamalar başlamış; gelmiş Japonlar bu bölgede gezmişler, bu barajlar o dönem planlanmış. 60 sene evvel bunlar planlanmış. 60 sene evvel planlayan akıl ile bugünü yönetemezsiniz. 1954’den Türkiye’ye geriden ne kaldı, o zamanki aklın neyi kaldı burada? Hiçbir şey yani. O günkü akılla bugüne baktığında, pahalı oluyor diyorlar. Ya olur mu diyorlar, Yusufeli dediğin kaç kişi 3-5 bin 10 bin kişi; 10 bin kişiye bu kadar masraf olur mu diyorlar. Bir ilçeye bir milyar koyamam, neden bahsettiğinizin farkında mısınız diyor, parayı görünce. Değerli olan insandır oysa ki, para değil. O zaman dönüyorsun geriye diyorsun ki ‘ya bana mı sordunuz projeyi yaparken; ki bugün benim önüme maliyet koyuyorsunuz; insanlara mı sordunuz, onlara mı danıştınız?’ Biz size bunu veremeyiz; e ne veriyorsunuz geriye dönük? Kamulaştırma, kamulaştırılacak alan yok zaten. Yani buradaki insanlara zulmetmek zorunda mısınız? O zaman 2014’ün algısıyla, anlayışıyla bu insanlara muamele yapmak zorundasınız. 1950’lerin fikirleri ile yapmış olduğunuz proje tabii ki insanı acıtıyor yani. 1950’nin ameliyat yöntemi ile 2014’de fıtık ameliyatı olduğunuzu düşünün, masadan kalkamazsınız. O günkü şartlarda masadan kalkamamanız gayet normal bir şeydi ama 2014’de ölmeniz anormal bir şey; bunun benzerini burada yaşıyoruz. Yani teknokratlar, mühendisler bu sefer bizim üzerimizde böyle bir ameliyat yapmaya çalışıyorlar, maliyetten dolayı. O günün akıyla bugünü yönetmeye çalışıyorlar (...) Sürece bakıyorsun, bugünkünün suçu da değil; 1950’de planlayıp da 1960’da bunu yapamayanların suçu, 1970’lerde bu işi bitiremeyenlerin suçu, 1980’lerde buna başlayamayanların suçu, 1990’larda yaptık deyip de yapamayanların suçu, 2000’li yıllara geldikleri zaman bu projeyi tekrar revize edip de günün şartlarına göre rantabilitesini hesap etmeden yola çıkanların suçu; ama!

O dağın başından yuvarlanmaya başlayan kartopu aşağıya indiği zaman yukarıdakine hoş geliyor, ne kadar güzel yuvarlanıyor diyor; aşağı geliyor, 1 günde 5-6 bini yok ediyor. Yukarıdan izlemek keyifli, ufak ufak geliyor; ama aşağı vadiye indiğinde 5-6 bin nüfusu yok ediyor. Vakanın bu tarafını göremiyoruz yani. Onun için bürokratlar açısından da kolay bir süreç değil. Çünkü herkes, dökmüş, yıkmış, bitirmiş; bindirmiş yani tüm mesuliyeti, son düğüm gelmiş, çöz! Nasıl çöz?..” (G40).

Yine yerel yönetim yetkilileriyle yapılan görüşmeler, konuyla bağlantılı olacak şekilde, daha önceki bölümlerde de değinilen bölge siyasetçilerine karşı olan tepkilerin nedenleriyle ilgili ipuçları da vermektedir.

“Siyasetçilerimiz sürekli burada yaşamadıkları ve buranın anlık durumuyla ilgili bilgileri olmadığı için, bazen yaptıkları çıkışlar veya aldıkları kararlar, düşündüklerinin aksine yarardan çok zarar verebiliyor. Anlık bilgi yok ama anlık müdahale edebiliyorlar. Yani olaya ‘buradan’ değil, ‘oradan’ bakıyorlar. E bu sıkıntı mesela. Bu durum, buradaki siyasi parti temsilcilerini de yerel yönetimi de zora sokabiliyor ve dolayısıyla da vatandaşı da etkisizleştiriyor, moralini bozuyor. İşte mesela yeni yerleşim yeriyle ilgili tartışmaların, hoşnutsuzlukların bir daha başlaması, böyle bir şeyden kaynaklı mesela. Niyetin iyi olduğundan şüphem yok ama şu an Yusufeli’nin sosyolojisine uzak olmaları, süreci okuyamamalarına ve insanların tepkilerini almalarına neden oluyor...” (G40).

Yerel yönetim temsilcisi, ikna aşamasında da zorunlu olan durumun avantaja çevirmeyle ilgili yukarıda yer verilen söylemlerin benzerlerini kullanmıştır. Ayrıca, belediye öncülüğünde yapılan sempozyum; benzer durumların yaşandığı bölgelere yapılan geziler ve alan çalışması barındıran sosyal araştırmalar da yine ikna aşamasında kullanılan argümanlar olarak değerlendirilebilir:

“... Ben bu göreve geldiğimde aslında şunu görüyordum, devletin bu konudaki duyarsızlığını ve süreci iyi yönetemediğini, çünkü bu milletle birlikte yaşamışlığım var (...) Öncelikle buradaki insanın buradaki haklarından feragat etmemesi konusunda alana bir enerji pompaladım, buradaki niyetim de şuydu: buradaki sosyalite, eğer güvenini kazanırsanız insanın, sorunlarını çözerken de o insanlar size yardımcı olurlar (...) Buradaki insanın kültürel değerlerini koruma, bu değerleri yaşatma, bu değerleri erezyona uğratmama adına bir çalışma sistemi kurmaya çalıştım. Kültürel olanı

muhafaza etme, yeni yerleşim yerine taşıyabilme adına yaptım. Bunu okullar üzerinden, gençler üzerinden işte diğer yayınlar üzerinden bunu yapmaya çalıştım. Yeni yerleşim yeri ile ilgili bu süreçlerle ilgili de bolca -akademisyenlerden, bürokratlardan vs.- bilgi depolamaya çalıştım. Yaptığımız sempozyum, bunun bir doğumuydu yani. Bu yönde ne yaparım ne ederim sorularına yönelik bir bilgi artırımı girişimiydi. Bu anlamda belediyenin bir hafızasını oluşturma amacım vardı; onu da oluşturduğumu düşünüyorum.” (G40).

Yerel yönetimin yapmış olduğu “bir çalışmanın” sonrasında, Yeni yerleşim yerinin neresi olacağı, kesin olarak belirlenmiş ve ile ilgili tartışmalar sona ermiştir. Ayrıca, yine yerel yönetim öncülüğünde yapıldığı belirtilen girişimler neticesinde yapılacak olan kamulaştırmalarla ilgili bölge halkı yararına TBMM’de bir karar alındığı belirtilmektedir. Bunlar, dâhil olma aşamasının başarıyla gerçekleşmesini sağlayan etkenlerin başında gelmektedir. Aşağıda, görüşmelerden yapılan alıntılar, diğer aktörlerin söz konusu ilişki ağına girmeye ikna oldukları ve dâhil olma aşamasının gerçekleştiğini göstermektedir. İlişkiler ağına giren aktörler, baş aktörün hedefleri ve kendi hedeflerinin örtüştüğünü kabul etmiş ve bu hedefler temelinde diğer ilişki ağları ile etkileşime girmiştir. Böylelikle dönüşüm sürecinin son basamağı olan ittifakların mobilizasyonu gerçekleşmiştir:

“Belediye başkanı da barajı istemiyor aslında; ama çaresi olmadığını bildiği için elden geldiğince en iyisi olması için çaballıyor. Başkan böyle bir yerde duruyor, bu yüzden de durduğu bu yer çok değerli. Biz de Yusufeli’nin artık kesin olarak sular altında kalacağını zor da olsa kabul ettik. Şu anda çok fazla sorun var, zarar göreceğimiz kesin ama ne kadar az zarar görebiliriz ona bakmalıyız. Elimizden geldiğince sesimizi yukarılara duyurup bir kamuoyu oluşturmamız lazım. Bu konuda başkan, bize destek çıkıyor, çıkmaya da devam edecek.” (G26).

“Bu Peterek mevzuu yine ortaya çıktığında, hoca (yerel yönetim temsilcisi) bize siz istemedikçe bu yer değiştirilemez demişti. Biz de dik durduk, tepkimizi gösterdik ve değiştiremediler. Zaten belediyenin yaptırdığı o anket çalışmalarında bizim tepkimizi yukarıdakiler gördüler ve o yüzden geri adım attılar bence. Dediklerine göre, mecliste Yusufeli’ne özel bir kanun çıkmış, kamulaştırma ücretleriyle ilgili; bunun da nedeni

yine hocanın yaptığı çalışmalardır bence (...) Hasankeyf'e, Samsat'a vs. belediyeyle birlikte yaptığımız gezi de bizim biraz fikir sahibi olmamızı sağladı aslında..." (G19)

Araştırmanın genel hatları itibariyle bitmiş olduğu bir dönemde, bu araştırma kapsamında sürekli olarak sorunsallaştırılmış bir durum olan ve yerel yönetimin de özellikle üzerinde durduğu bilgilendirme eksikliğine yönelik somut adımlar atıldığı görülmüştür. Bu bağlamda baraj meselesinin tartışıldığı ilk bilgilendirme toplantısının, ilgili kurum ve kişilerin katılımı ile gerçekleştiği belirtilmelidir. Bu durumun hâlâ devam eden, başka bir ifadeyle kara kutusu açılmamış olan söz konusu ilişkiler ağının ve dolayısıyla baş aktörü olan yerel yönetim temsilcisinin güven ve istikrarını pekiştirdiği söylenebilir. Toplantıda konuşan yerel yönetim temsilcisinin yaptığı açıklamalar ile bu araştırma kapsamında yaptığı açıklamaların tutarlı olduğu anlaşılmaktadır. Buradan hareketle, yerel yönetimin baş aktörlük konumunun ve oluşmuş olan ilişkiler ağının istikrarının devam edeceği söylenebilir. Aşağıda, söz konusu bilgilendirme toplantısından bazı kesitler alıntılanmıştır.

"BİLGİLENDİRME TOPLANTILARININ İLKİ YAPILDI. Artvin Valisi Kemal Cirit ve Artvin Milletvekili İsmail Kışla'nın başkanlığında DSİ ve Karayolları Genel Müdürlüğü heyetlerinin katılımıyla Yusufeli yeniden yerleşim ve kamulaştırma konularında bilgilendirme toplantısı yapıldı (...) Kurul üyelerine Yusufeli Belediye Başkanı Eyüp Aytekin bazı noktalarda eleştirilerde bulundu. Belediye Başkanı Eyüp Aytekin'in eleştirilerinden biri olan kamulaştırma fiyatları konusunda 'Yusufeli'nde ciddi araziler menkul. Dsi 26. Şube Müdürlüğü kamulaştırma yaptı. 50-60 binin üzerinde para ödedi mi, bu parayla siz şu memlekette ne yaparsınız?' diye sordu. Başkan Aytekin eleştirisinde şu noktalara değindi: 'şimdi DSİ'nin yetkilileri geldiler. Türkiye'nin diğer yerlerinde şunu veriyoruz, Yusufeli'nde bunun üzerinde veriyoruz dediler ve 50 bin lira verip insanların evini, toprağını aldılar. Hatta 25 bin aşağısını söyleyenler var. Buradaki sorunu sadece kanun izah edemez. Kanunun bazen aşılabilecek noktalarının olduğu bir gerçek. Kapitalizasyon faiz oranında toprağın nasıl elde edildiği ile ilgili bir takım esaslar var. Buradaki her bir karış toprak insan elinin emeğinin, alın terinin ürünü. Dağdan taştan toprağı taşı taşıyor. Toprak böyle oluşuyor burada. Türkiye'nin en değerli yerinde kapitalizasyon faiz oranını yüzde 2 sayıyoruz, Yusufeli'nde bunu yüzde 4 sayıyoruz derseniz Yusufeli'ne haksızlık etmiş olursunuz. Dolayısıyla Belediye Başkanı olarak benim talebim bunu yüzde 3'e çekmek. Bu % 20'lik bir kamulaştırma

artışı anlamına gelir. Objektif değer artışı diye bir kıstas var. Burada kanunları okurken, yorumlarken uygularken sonuna kadar vatandaşın lehine bir bakış açısı geliştirmedikten sonra sizin verdiğiniz rakamların sosyal hayatta karşılığı yok. Devlet olarak Çoruh Havzasında çok büyük işler, projeler yapıyorsunuz. Ama halkla ilişkiler yönetiminiz maalesef zayıf. Yerel yöneticiler olarak bizler de arada kalıyoruz. Vatandaş mağdur etmeyecek bir süreçle bunu yönetmelisiniz.” (URL 3).

Araştırma alanında baraj karşıtlığı üzerinden oluşan ilişki ağlarından da söz edilebilir. Aşağıda ele alınacak ilişkiler ağında yine birden fazla baş aktör konumunun olduğu belirtilmelidir. Araştırmada bu ilişkiler ağı için “çoklu baş aktörlük” kavramsallaştırması kullanılmıştır. Daha önce yapılan dönüşümlü baş aktörlük kavramsallaştırmasında, baş aktörler arasında bilinçli bir koordinasyon olması söz konusuydu. Baş aktörler, birbirlerinden haberdardırlar ve gerektiğinde birbirlerinin görevini üstlenebilmektedirler. Çoklu baş aktörlük ise, özellikle de baş aktörler arasında bilinçli koordinasyon ve yukarıda bahsedilen devlet gibi bir birleşme noktası olmaması bakımından farklılık arz etmektedir.

Aşağıda ele alınacak olan çoklu baş aktörlüğün; bir önceki ilişkiler ağından farklı da olsa, konum olarak bir “kontr” duruş sergilediği belirtilmelidir. Çoklu baş aktörlük temelinde oluşturulan ilişkiler ağının, yine çoğunluğun faydası üzerinden, ancak kamu yararı ilkesi çerçevesinden ziyade kamunun ve bölge halkının barajdan göreceği zarar ile radikal bir baraj karşıtlığı üzerinden oluşturulduğu söylenebilir. Ayrıca, yukarıda da ele alınan ilişki ağlarının baş aktörlerine (dönüşümlü ve kontr başaktöre) yoğun tepkilerin olduğu ve oluşturulan ilişkiler ağında bu tepkilerin önemli yer tuttuğu belirtilmelidir.

Eski bir parti yöneticisi, aynı zamanda esnaf olan ve sivil toplum kuruluşlarında etkin rol oynayan G22 ile esnaf ve kamu görevlisi olan G1, baş aktörlük konumunu üstlenerek “ikili” bir baş aktör modeli ortaya koymaktadırlar. Bu ikili başaktörlüğün, baraj karşıtlığı üzerinden oluşan ilişki ağlarından en istikrarlı ve önemlilerinden biri olduğu söylenebilir. Nitekim bu ikili temelinde oluşan ilişki ağı, baraj sürecinin başından itibaren baraj karşıtlığı üzerinden konumunu hâlâ devam ettirmektedir. Bir başka deyişle, söz konusu ilişkiler ağı için kara kutunun henüz açılmadığı söylenebilir.

Söz konusu ilişkiler ağının dönüşüm süreci üzerinden nasıl oluştuğu aşağıda gösterilmeye çalışılmıştır.

G22'nin sürecin tüm boyutlarını sorunsallaştırdığı ve bunu da örnekler vermek suretiyle temellendirdiği anlaşılmaktadır. Bu girişim, daha önce değinilen iki ilişki ağında kullanılan argümanların çürütülmeye çalışılması suretiyle, dönüşüm sürecinin başlatılması şeklinde anlaşılabilir. G22, problemleştirme aşamasını da bu yolla başlatmaktadır:

“Yusufeli Barajı'nın görevi elektrik üretmek değil, ülkeyi zarara uğratmaktır. Bu, yabancı devletlerin yaptığı bir şeydir. Baraj yapılırsa bile dolmayacaktır; çünkü yeteri kadar su yok. Bu baraj, ülkeye zarardan başka bir şey getirmeyecek; bize ise, hiç getirmeyecek. ‘Kusursuz Enerji Planı’ diye bir kitap var; o kitabı okursanız orada her şeyi çok güzel anlatmış (...) Yetkililer, barajı 487 milyon dolara mal edeceklerini söylüyorlar ama yalan söylüyorlar. Çünkü bu maliyetin içine istimlâk bedellerini katmıyorlar, kandırıyorlar insanları. Bu istimlâk paralarını hangi hayırsever cebinden karşılıyor, çıkan bu para yine devletin ve dolayısıyla da bizim değil mi? Baraj her şekilde zarar, yapılmaması lazım (...) 2010 yılında; ‘kaya türü dolgudan, betona’ şeklinde bir kararla barajın gövdesini değiştirdiler...” (G22).

“Yusufeli'nin şu an 9 kilometrekare tarım yapılan arazisi var. Barajdan sonra bunun 8 kilometresi gidecek. Üstelik yeni yer yapılırsa dahi orada tarım yapma imkânı olmayacak. Bırakın tarım yapmayı orada bir ağaç yetiştirecek toprak yok. Şimdi gidip bakın oraya, bir ağaç bile göremezsiniz; her yer kayalık.” (G22).

G1 de problemleştirme aşamasında, G22 ile paralellik gösteren argümanları kullanmaktadır. G1 ile yapılan görüşmelerde, kendisinin baraj sürecindeki sorunların geneli ile ilgili bir takım metinler yazdığı ve bunu farklı yollarla Yusufelililere ulaştırdığı anlaşılmaktadır. Söz konusu metinlerden birini araştırmacıyla da paylaşan G1'in yazdıkları, dönüşüm sürecini nasıl başlattığını göstermektedir. Ayrıca G1, söz konusu metinde tüm sorunları başlıklar ve metinler şeklinde ele aldığı, daha önceki yeniden yerleşimin yaşandığı yerlerde yapılanlarla ilgili örnekler verdiği; literatüre atıfta bulunarak, bölgede baraj kapsamında yapılanların insan haklarına aykırı olduğunu belirtmektedir. G1'in bu yolla düşüncelerini meşru ve bilimsel zemine oturtmaya

çalıştığı anlaşılmaktadır. Aşağıda söz konusu metinlerden birinden bir bölüm verilmiştir.

“Uzun yıllar boyu baraj söylentileriyle yaşayan Yusufeli halkı, son üç-beş yıldır ağır baskılar altında bırakılmış ve yalnızlaştırılmıştır. İnsanlar sağlıklı kararlar alamaz hale gelmiştir. Yıllarca yaşadıkları ata-dede topraklarından belli belirsiz projelerle bir nevi sürgün edilmişlerdir. ‘Atalarımız orduların geçtiği yerlerde karınca ve kuşların yuvasına dikkat ederdi’ söylemleriyle büyüyen bizler, bir baraj uğruna yıkılan ve darmadağın olan yuvalar gerçeğine seyirci kalan devlet yöneticilerinin tutumunu haklı olarak yadırgıyoruz...” (G1).

Baş aktörlerin ayrıca, diğer ele alınan ilişki ağlarındaki baş aktörlüklerinde oluşmuş olan ilişki ağlarında kullanılan argümanları olumsuzlayarak, karşı argüman şeklinde kullandığı da görülmektedir:

“Asmışlar oraya bir yazı; neymiş efendim Yusufeli için özel kanun çıkarılacakmış. Sorsan ne yapacaklar diye, bir şey yok. Torba yasada Yusufeli için bir şey çıktı diye billboard yaptırmışlar ama bu ne bilinmiyor. Torba yasadan ne çıktı da teşekkür ediyorsunuz? Niye insanları kandırıyorsunuz? Binalara, arazilere 1 Lira yerine 2 Lira verseler ne olur ki, bu bizden gideceklerin karşılığı mı, bizden gidenin yerini tutar mı? Hayır tutmaz (...) Buradakiler bilgilenme amacıyla Hasankeyf’e gidiyorlar ve oradakiler, % 1 bile ihtimal varsa barajı yaptırmayın diyorlar. Başkan gelip bunu bize söylemiyor, üstüne üstlük baraj kaderimiz diyor.” (G22).

“... Her şeyden önce Yusufeli Belediyesinin görevi, Yeni Yusufeli’ni kurmak değildir. Belediye başkanı da yeni Yusufeli’ni kuracak devletin kendine görev verdiği kişi değil. Belediye başkanlarının görevi kanunla belirlenmiştir (...) Kanunlar yeterli değilse -ki bu kanunlarla ilçe kalkmaz ve yeniden inşa edilmez, edilirse mağdurlar kitlesi oluşur- siyasi parti temsilcileri devreye girer ve konu bakanlıklar ve dolayısıyla TBMM’ye kanun çıkarmak üzere başvuru yaparlar. Dolayısıyla demek ki siyasi parti başkanları üstlerine düşeni yapmalı, yapmıyorlarsa yapmaya davet edilmeli, daha da olmuyorsa istifa etmeliler. Çünkü bu iş onların işi, başkanın değil.” (G1).

G1 ve G22, verilen vaatlerin tutulmadığını ve barajın Yusufelililer başta olmak üzere, tüm ülkeye yarardan çok zarar getireceğini sebep göstererek baraja karşı olma ve bölge halkının “hakları”na sahip çıkması noktasında ikna aşamasını gerçekleştirmeye

çalışıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca bu noktada da belirsizlik ve bilgilendirilmeme konusu yine sorunsallaştırılmaktadır.

“Yerel mevzuat ile uluslar arası mevzuat arasındaki farklar kapanacak özel mekanizmalar oluşturulacak deniyordu. Şimdi kamulaştırmada kaybettiklerinizi iskânda kazanacaksınız deniyor. Yusufeli halkı için güzel işler yapacağız, modern ilçe koyacağız denmesine rağmen neden göremiyoruz. (...) İş olanakları artacak derken iş imkânları kapandı. Bu kadar büyük projede insanlar iş bulamıyorsa bunun sebebi nedir? Turizm deniyor yapılan çalışmaların içinde turizmci yok. Esnaf deniyor esnaf yok. Köylü hak getire. İşçi bir şirkete mahkûm. Yusufeli Projesi için yürütülen çalışmalar ya halktan gizleniyor ya da kimse bir şey bilmiyor. Proje saldırmaya bayıra mevlam kayıra mantığıyla yürüyor. Başka bir deyişle kervanı yolda dizecekler... Eğer böyle değilse; her etapta adım adım bu halkın bilgilendirilmesi neden yapılmıyor? (...) Devletin, kendi projesini takip edip uygularken vatandaşın da plan proje yapması gerektiğini görmezden gelmesi çok garip. ‘Altı ayda ilçeyi kurarız sizi de oraya yerleştiririz.’ diyenlere şunu sormak istiyorum: Vatandaşın da altı ayda yeni bir ilçede yepyeni bir düzen kurabileceğine inanıyor musunuz? Bu sorunun cevabının olumsuz olduğunu bilmek için kâhin olmak gerekmiyor. ” (G1).

Bölgede söz konusu edilen baraj kot meselesinin de bu ilişkiler ağının oluşturulmasında kullanılan bir argüman olduğu söylenebilir. G22 ‘nin dönüşüm sürecinde bu argümanı da kullandığı anlaşılmaktadır:

“Yusufeli Barajı normalde 74 metre olarak tasarlanmıştı. Eğer o şekilde kalsaydı bugün Yusufeli de taşınmayacaktı ama müdahale edildi ve 1995’de 274 metreye çıkarıldı. Kot yukarı çıkarılınca birçok köyle birlikte Yusufeli de sular altında bırakılmaya mahkûm edildi. 1995’te kotun yükseltilmesinin nedeni; o yıllarda maden şirketlerinin yabancı firmalara kiralanmasındandır. Bu ‘Yahudi firma’, Yusufeli’nin hemen hemen tüm köylerinde altın buluyor ve o yıllarda hükümete, ‘burayı boşaltın biz kiralayalım’ diyor. Yusufeli’nde şu an sık sık insansızlaştırma politikasından bahsediliyor. Bunun büyük oranda nedeni budur ve bu fikri ilk savunan ve kaleme alan da benim.” (G22).

G1 ve G22’nin ikna aşamasını ayrıca bölgedeki belirsizlikler üzerinden de gerçekleştirmeye çalıştığı görülmektedir. Yeni yerleşim yeriyle ilgili spekülasyonların öne sürülmesi bu yöndeki girişimlerden biri olarak görülebilir:

“Ben yeni ilçenin yapılacağına pek ihtimal vermiyorum. Uzmanlar, Sakut’un ilçe olabilmesi için 15 yıl ve 500 milyon dolar para gerekli diyorlar. Şimdi bir kazma dahi vurulmuş değil. Verilen hangi sözü tuttular ki? Hiçbirini. Yeni yer 2018’de biteceği söyleniyorsa ve şu anda bir kazma dahi vurulmamışsa, biz yeni yerin –zamanında- yapılacağına nasıl inanalım.” (G22).

“Teklifiniz var mı diyen devlet yetkililerine şunu demek isterim. Vatandaş yansıtıcılar bölgesini istemiş ve DSİ buraya olumlu rapor vererek on bin nüfuslu bir ilçe yapılabileceği de karara bağlanmış. Bugün buradan ilçe olmaz diyenlere teklifim şudur: siz barajınızı Yansıtıcılar bölgesine koyun. Olmaz mı? İçinden iki ırmak geçen bu güzelim yeri bırakıp başka yere gitme derdimiz de yok bizim. İlçe yapıp beğendirmek baraj projesini yapanların görevidir.” (G1).

Görüşülen kişilerin büyük bir bölümünde bu ikilinin kullandığı söylemlerle paralel söylemler kullanılmıştır. Özellikle de “insansızlaştırma politikası” ve “zorla göç ettirilme” söylemleri, görüşülenlerin çoğunluğu tarafından kullanılmaktadır. Buradan hareketle, diğer aktörlerin ikna olup, ilişkiler ağına katıldığı, “dâhil oldukları” söylenebilir. Ayrıca, söz konusu söylemlerin araştırma alanında zamanla birer aktanta dönüştüğü ve mobilize olduğu da görülmektedir. Baş aktörlerin hedeflerini benimseyen diğer aktörler, bu hedefler doğrultusunda ilişkiler ağını yeniden üreterek diğer ilişki ağlarındakilerle etkileşime girmeye başlamış ve ittifakların mobilizasyonu gerçekleşmiştir. Aşağıda ilgili görüşmelerden bazı bölümler verilmiştir.

“Bir ilçe yapılacağına inanmıyorum. Burada yapılan şey insansızlaştırma politikasıdır. Bir şekilde baskı kurularak, vatanımızı yurdumuzu bırakmaya zorlanıyoruz.” (G9).

“Verilen hiçbir vaat tutulmadı. Kimsenin bizim ne olacağımızla ilgili bir sorunu yok, baraj yapılsın da ne olursa olsun, Yusufelili kimin umurunda. Burada olan şeyi söyleyeyim size, yani bunu herkes biliyor: bizi yıldırarak zorla göç ettirecekler (...) Biz barajı istemiyoruz, yapmasınlar. Barajın ne bize ne de ülkeye zarardan başka bir şeyi olmayacak. Girin bakın internette, kitaplarda bir sürü yazı var, bu baraj ülkeyi zarara sokacak diye. Ha! ille de yapacaklarsa o zaman hakkımız olanı versinler bize. Yeni yer iyi değil diyorlar mesela; iyi değilse başka bir yere iskân etsinler bizi. Bu çok zor bir şey değil, hatta daha ucuza gelir.”(G6).

“Biz eğer zamanında bir olup, yekvucut hareket etseydik, Yusufeli bugün sular altında kalmayacaktı. Çünkü ilk planlamada baraj kotu daha düşük alınmış ve bu sonradan değiştirilmiş. Eğer ilk hâli olsaydı Yusufeli sular altında kalmayacaktı. Bakın Borçka’ya, onlar oranın baraj altında kalmasına izin vermediler, barajı başka yere kaydurdılar.” (G13).

G22’nin, bölge dışına iskân fikrinin de bölgedeki önemli temsilcilerinden biri olduğu anlaşılmaktadır. Yukarıda da bir örneği verilen, görüşülenler arasında da bölge dışına iskân isteyen bir kesimin olduğu belirtilmelidir. Buradan hareketle G1’in asıl amaçlarından birinin, Yusufeli için de bölge dışına iskân seçeneğinin sunulmasını sağlamak olduğu söylenebilir.

“Ben gitmeyeceğim yeni yere. Devlet eliyle iskân; ama düzgün bir şekilde iskân istiyorum. Daha önce Bursa’da alternatif bir yer önermişim. Tabi o zamanlar ihanet olduğunu ve birçok kişinin de bu ihanetin içinde olduğunu bilmiyoruz, haliyle kabul etmediler. O zamanın Bayındırlık bakanı, ‘boş hayaller kuruyorsunuz’ dedi. Sen beni vatansızlaştıracaksın, sonra da boş konuşuyorsun diyeceksin! Sen eğer benim vatanımı elimden alıyorsan, bana karşılığını vereceksin.”(G22).

Esas itibariyle, bu ikilinin başlatmış olduğu dönüşüm sürecinde, her ne kadar bilinçli koordineli hareket etmeseler de süreci aynı amaçlar çerçevesinde başlattıkları, aralarında bir etkileşim olduğu ve iki baş aktörün de aynı ilişkiler ağının oluşmasını sağladığı söylenebilir.

Alan araştırması sırasında yapılan görüşme ve gözlemlerden, ilişki ağlarında bulunanların, baş aktör tarafından belirlenen hedefler doğrultusunda hareket ettikleri ve diğer ilişki ağlarındakilerle yoğun etkileşime içinde oldukları anlaşılmıştır. İttifakların mobilizasyonu olarak ele alınabilecek bu durum, yukarıda betimlenen ilişki ağlarının tümü için geçerlidir. Bu nedenle söz konusu ilişki ağlarında ittifakların mobilizasyonu aşaması bazen tek tek açıklanma yoluna gidilmemiştir.

AİK’de, dönüşüm sürecinde baş aktörün kullandığı farklı güç çeşitleri olduğu belirtilmektedir: “uzmanlık gücü”, “zorlayıcı güç”, “sevgi ve özdeşim gücü”, “ödüllendirici güç”, “bilgi gücü” ve “meşru güç”. Zorlayıcı güçte cezalandırılma korkusu, ödüllendirici güçte ise ödül beklentisi yaratma önemli olarak kabul edilmektedir. Uzmanlık gücünde, kişiye, konuyla ilgili otorite; yani, üstün bilgi sahibi

olma durumu atfedilmektedir. Sevgi ve özdeşim gücünde ise, kişiye sevgi duyulması ve takdir edilmesinin, onun örnek alınmasına neden olması söz konusudur. “*Meşru güçte, yasalar ve gelenekler başat iken; bilgi gücünde, bilgi kişilerin tutum ve davranışlarının değişmesinde etkili kabul edilmektedir.*” Ayrıca, aynı ilişkiler ağı içerisinde birden fazla güç çeşidinin kullanılması da mümkündür. İlkın yalnızca araçsal bir nitelikte görünen söz konusu güçler, zamanla ilişki ağlarında farklı bir aktanta dönüşebilmekte ve yalnız başlarına mobilize olabilmektedirler (Odabaş, 2010: 84).

Yukarıda bahsedilen güç şekillerinin, bu araştırmaya konu edilen ilişki ağlarının analizi açısından önemli bir yerde durduğu söylenmelidir. Nitekim yukarıda değinilen başaktörler, özellikle de ikna sürecinde söz konusu güç çeşitlerini kullanmışlardır. Örneğin G1 ve G22’nin, İlgili Literatür bölümünde de değinilen Çoruh’un bölgeyle ilgili yaptığı kitap çalışmasını hem bilgi hem de uzmanlık gücü olarak kullandıkları söylenebilir. Zira söz konusu çalışmada genel olarak bilimsel açıklamalarda bulunmaktadır. Ayrıca dönüşümlü baş aktörlerin, güç ilişkilerinin tümünü; kontr-baş aktörün hem sevgi ve özdeşim hem de meşru gücü kullandığı anlaşılmaktadır.

AİK, ilişki ağlarının iç içe geçtiğinin altını çizmektedir. Her bir ilişki ağı hem kendi hem de diğer ilişki ağlarıyla etkileşim içerisinde. Dolayısıyla herhangi bir ilişki ağında meydana gelen değişimin diğer ilişki ağlarını da etkilediği vurgulanmaktadır (Odabaş, 2008a: 171). Yukarıda ele alınan üç ilişki ağı ve ele alınmayan diğer ilişki ağları için de aynı durumun geçerli olduğu belirtilmelidir. Nitekim ilişkiler ağını oluşturan aktörlerin de diğerleri ile etkileşim halinde olduğu görülmektedir.

Yukarıda ele alınan ilişki ağlarında, barajın kabullenilip kabullenilmemesi ve buna bağlı olarak yeni ilişki ağları içinde yer alma; ilişki ağlarını oluşturan kişiler açısından bir son olmaktan ziyade, dinamik bir süreç olarak görülmelidir. Konum alışların gerektirdiği bilgilerin edinilip, ilişkiler ağının devamlılığı, canlılığı sağlanmaya çalışılmaktadır. Baraja karşı olmayanlar genel itibarıyla barajın ülke ekonomisine getireceği yararlar üzerinden; baraja karşı olanlar, aynı argümanla, ancak bu defa barajın başta kendilerine getireceği zarar üzerinden ilişki ağlarına dâhil olmaktadır. Ayrıca, bu kesim ülke ekonomisinin de zarara uğratılacağı şeklindeki argümanı da kullanmaktadırlar.

Birinci ve ikinci ilişki ağlarında bulunanlar, baraj inşaatının meşrulaştırılması yönünde gerçekleşen dönüşüm süreciyle; üçüncü ilişki ağındakiler ise, baraj karşıtlığı ekseninde gerçekleşen dönüşüm süreci sonucunda söz konusu ilişkiler ağına dâhil olmaktadır. Burada önemli bir nokta, söz konusu iki konuda oluşmuş olan birçok ilişki ağının haricinde, ancak, yine aynı tartışma üzerinden olduğu söylenebilecek ve diğer ilişki ağlarına katılım konusunda “nötr” duruş sergileyen kişilerin dâhil olduğu ilişki ağlarının mevcudiyetidir. Araştırma alanında, söz konusu ilişki ağlarının da yoğunlukta olduğu söylenmelidir. Bu ilişki ağlarının oluşmasındaki en önemli etkenin, süreçle ilgili mevcut belirsizlikler olduğu söylenebilir. Ayrıca, “belirsizlik”in araştırma alanında, zamanla bir aktanta dönüştüğü de belirtilmelidir. Zira daha önce değinildiği üzere, araştırma alanındaki mevcut problemlerin önemli nedenlerinden biri olarak, bölgede hâkim olan belirsizlik gösterilmektedir. Çoğunlukla, bir “kararsızlık” sürecinde olanların oluşturduğu söz konusu ilişki ağları, bu araştırma kapsamında “tampon ilişki ağları” şeklinde kavramsallaştırılmıştır. Tampon ilişki ağları, sürecin belirsizliklerinden dolayı oluşmuş, geçici/istikrarsız denilebilecek ilişki ağlarına göndermede bulunmaktadır. Bu ilişki ağları, yukarıda ele alınan ilişki ağlarından özellikler barındırır da; aynı zamanda farklı nitelikler de taşımaktadır. “Kriz” dönemlerinde olduğu anlaşılan söz konusu ilişki ağları, “geçiş ağları” olarak değerlendirilebilir. Her ne kadar, mevcut ilişki ağlarının hepsi etkileşim halinde olsalar da, tampon ilişki ağları, ayrıca bir etki yapma potansiyeline sahiptir. Bu ilişki ağları içindeki ilişkiler istikrarsız olmakla birlikte, diğer ilişki ağlarına niceliksel ve niteliksel anlamda sürekli “takviyede” bulunmaktadır. AİK kapsamında, ilişki ağlarının dinamikliğinin de, büyük oranda bu durumdan kaynaklandığı söylenebilir. Ayrıca, AİK’e yapılan; marjinal olarak değerlendirilebilecek bazı kişilerin dışlandığı yönündeki eleştirinin de -en azından bu araştırma açısından- bu kavramsallaştırmayla aşılabileceği düşünülmektedir. Zira bu ilişki ağları içerisinde, söz konusu aktörlerin de konumlandığı söylenebilir. Bu noktada, “marjinallerin”, aslında dışlanmadığı, geçici olan bu ilişki ağlarında konumlanmasından dolayı, çoğunlukla görülmediği söylenebilir. Ayrıca, görüşülenler arasında, radikal baraj karşıtı olanlardan, baraj projesini olmazsa olmaz bir faaliyet olarak değerlendirenlere kadar birçok görüşten kişiler bulunmaktadır.

Kuramsal Çerçeve bölümünde genel hatları verilen AİK içerisinde birçok kavramın da araştırma alanında karşılığı olduğu söylenebilir. Her ne kadar dönüşüm

süreci içerisinde zaman zaman yer verilse de söz konusu kavramlar aşağıda ayrıca ele alınmıştır.

Bu araştırma kapsamında “baraj”, başat aktant olarak ele alınmıştır. Araştırma alanında oluşmuş ve varlığını sürdüren diğer aktantların da söz konusu başat aktant temelinde, diyalektik bir süreçte ortaya çıktığı söylenebilir. Zira araştırma alanındaki problemlere ilişkin tüm tartışmalar, baraj üzerinden gerçekleşmektedir. Nüfusun minimize edileceği yönündeki söylentilerden kaynaklanan “minimizasyon”, “insansızlaştırma politikası”, “zorunlu göç” ile “kamulaştırma”, “iskân”, “rant” gibi söylemler, baraj başat aktantı temelinde oluşan ve araştırma alanında mobilize olan aktantlar olarak varlıklarını devam ettirmektedirler. Ayrıca; “Devlet”in, baş aktörlük konumunun yanında zamanla söylemsel bir aktanta dönüştüğü ve mobilize olduğu da anlaşılmaktadır.

“Semiyotik” AİK açısından önemli bir yerde durmaktadır. *“Semiyotik, ilişkilerin çalışılması”* (Law, 1999: 7 Akt. Odabaş, 2010: 72), şeklinde tanımlanmaktadır. *“AİK, semiyotik bakış açısının dil ile sınırlanmasına karşı gelerek, onu tüm materyalleri de kapsayacak şekilde genişletme amacı içerisindedir. Bu nedenle, bu teori, ‘materyal semiyotik’ olarak da adlandırılmaktadır.”* (Odabaş, 2010: 72). *“Materyalist semiyotik, doğa ve kültürün ilişki ağları öncesi varlığını reddederek, karmaşık ilişkilerin analizinde oldukça elverişli araçlar sağlamaktadır”* (Bell, 2003 Akt. Odabaş, 2010: 72). Bu anlamda AİK açısından barajı, başat aktantlık konumunun yanında, “materyalist-semiyotik aktant” olarak değerlendirmek mümkündür.

Araştırma alanındaki birçok söylemin zamanla tek başına hareket eden aktantlara dönüştüğü söylenebilir. Baraj karşıtlığı üzerinden oluşan ilişki ağları “insansızlaştırma politikası”, “yerinden edilme”, “zorunlu göç” vb. söylemler ve dolayısıyla da aktantların desteği ile oluşmaktadır. Bu vb. aktantlar aracılığıyla da söz konusu ilişki ağına girenler, yeni bir kimlik kazanmakta ve böylelikle “ittifakların mobilizasyonu” gerçekleşmektedir. Baraja karşı olanlar, barajın iyi şeyler getirmeyeceği; baraja karşı olmayanlar, barajın olmazsa olmaz gereklilik olduğu ve kararsız olanlar ise, genellikle belirsizlikler üzerinden ilişki ağlarını inşa ve yeniden inşa etmektedirler. Burada, özel bir nokta, farklı ilişki ağlarında yer alanların, konum alışlarını aynı aktant veya aktantlar üzerinden yapabildikleridir. Örneğin, kamu yararı aktantı, hem baraja karşı olmayı hem

de barajı desteklemeyi sağlamaktadır. Söz konusu edilen ilişki ağlarını oluşturanlar, ayrıca, bulgular bölümünün ilk kısmında ve sonuç bölümünde tipolojileştirilerek verilmiştir.

Başat aktant olan barajın, ayrıca kendi “kontr-aktantlarını” yarattığı söylenebilir. Kontr-aktant kavramsallaştırması, bir olay veya olgunun gerçekleşmesine neden olarak görünen aktantın karşısına, diyalektik bir süreçte ortaya çıkan ve söz konusu olgu veya olayın gerçekleşmesini engelleyebilecek potansiyele sahip bir diğer aktanta göndermede bulunmaktadır. Aşağıda, alan araştırması kapsamında, Barhal köyüne yapılan bir gezi sırasında, köyde ikamet edenlerden biriyle yapılan sohbetten yapılan alıntılama bunu göstermektedir.

“Burayı da baraj alacaktı amma; kilise kurtardı burayı.”

Söz konusu edilen kilise, “Barhal Kilisesi”sidir ve köyün baraj gölü suları altında kalmaması, tarihî bir değer olarak kiliseye bağlanmaktadır.

Barajla ilgili olumsuzlukların olmadığı zamanlara dönememe, AİK bağlamında tersinemezlik kavramıyla ifade edilebilir. Zira “Eski Yusufeli”ne geri dönüş de artık mümkün değildir. Bu durum görüşülenlerce de kabul edilmektedir:

“Yine de her neresi olursa olsun buranın yerini tutmayacağı ve buradan kötü olacağı kesin: dökülen su hiçbir zaman kabını doldurmaz. Kısaca ister yeni yere gidelim, ister dışarıya gidelim şimdiki halimizden kötü olacağız; burayı, bu hayatımızı arayacağız. Birçok isteğimiz var orayla ilgili ama yöneticiler yerine getirecek mi? Hayır. Yöneticiler bize isteklerimizi sormalı ama şu ana kadar hiç sorulmadı. Dolaylı olarak sordularsa da bir şey yapmadılar.” (G10).

“Bana kalsa ben giderim, çünkü burada kiralar vs. hayat daha pahalı. Tanıdığım birçok kişi de, paramı alınca giderim diyor. Bence giderler de, çünkü Yusufeli bir daha toplanmamak üzere dağılıyor.” (G17).

Barajın hem fayda (kamu yararı) hem de zarar (kamu zararı) getirmesi AİK açısından, bu araştırmada melezlik kavramı ile ifade edilebilir. Aynı ilişki ağı içerisinde hem baraja karşı olma, yani barajı olumsuzlama; hem de barajı destekleme, yani olumlama söz konusu olmaktadır. Ayrıca baraj inşaatında çalışanların olması ve

nihayetinde elektrik üretilecek olması, yine bu bağlamda insan ve insan olmayan varlıkların birlikteliğine örnek olarak verilebilir.

Baraj proje sürecinin somut olarak başlaması ve maruz kalanların kendilerini mağdur olarak tanımlamalarıyla birlikte, aynı ilişki ağı içinde olanlar bulundukları veya maruz bırakıldıkları şeyi teknik veya bilimsel kavramlar ile ifade etmeye başlamışlardır. Söz konusu bilimsel ve teknik kavramlarla birlikte, diğer gündelik kavramlar aynı ilişki ağını paylaşanlarca ortak bir dil olarak kullanılmaktadır. Görüşülenlerin, insansızlaştırma politikası, kamulaştırma, iskân, zorunlu göç ve kot farkı gibi alan yazında da geçen “bilimsel” kavramları sürekli olarak kullanmaları bu çalışma açısından genelleştirilmiş simetri kavramına karşılık gelmektedir.

GENEL DEĞERLENDİRME SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışma, Yusufeli Barajı suları altında kalacak ve yeniden iskân edilecek olan Artvin'in Yusufeli ilçesi bağlamında, barajların sosyal boyutunu konu edinmektedir. Yusufelililerin baraj yapım sürecinde yaşadıkları sorunlara eğilen çalışma, onların bu süreçteki kaygıları, beklentileri ve göç eğilimlerini AİK ve yorumlayıcı metodoloji temelinde kendi ifadeleriyle ortaya koymayı ve birtakım öneriler sunmayı amaçlamaktadır. Alan araştırmasına dayanan ve genel hatları itibariyle nitel olan araştırmada elde edilen sonuçlar aşağıda verilmiştir.

Bu araştırmanın yorumlayıcı bir yaklaşımla yapılmış olması, alan çalışması başta olmak üzere, çalışmanın geneli için uygun araçlar sağlamıştır. Bununla birlikte, çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturan AİK, her ne kadar eleştirel bir nitelik taşıyor olsa da; araştırmanın “ESB” yaklaşımının argümanlarını daha yoğun olarak kullanmış olmasının farklı faydalar sağlayacak olacağı söylenebilir.

Yusufeli'ndeki toplumsal gerçeklik, sabit duran ve keşfedilmeyi bekleyen bir “şey” olmaktan ziyade bölgede etkileşim içinde olan tüm aktörler tarafından üretilmekte ve yeniden üretilmektedir. Zira araştırmada ele alınan ilişki ağları da durağan/sabit değil, dinamik ve sürekli değişen bir karaktere sahiptir. Yusufelililer barajla ilgili toplumsal gerçeklik(ler)i gündelik yaşamlarındaki anlamlı toplumsal eylemleriyle sürekli üretmektedirler.

Bu çalışmanın metodolojisi, elde edilen sonuçların araştırılanlarla paylaşılmasını gerektirmektedir. Zira araştırmanın ilgili bölümünde de değinildiği gibi; YSB açısından bir açıklamanın doğru olup olmadığı, aynı zamanda araştırılanlarca da doğruluğunun onaylanmasına bağlıdır. Bu bağlamda, araştırmadan elde edilen sonuçlar çoğu araştırılanlarla paylaşılmış ve bu çalışma metninde yapılan açıklamaların onlar açısından büyük oranda doğru olduğu anlaşılmıştır. Bununla birlikte, alan araştırmasının bitmiş olduğu bir dönemde, yeni yerleşim yeri olarak Yansıtıcılar/Sakut bölgesinin kesinleştiği ve bu konudaki tartışmaların sona erdiği anlaşılmıştır. Zira Yansıtıcılar bölgesinde yeni yerleşim yeri ile ilgili fizikî çalışmalar da tam anlamıyla başlamış vaziyettedir. Bu konuda, yerel yönetimin yaptırmış olduğu çalışmanın büyük etkisi olduğu söylenebilir. Nitekim söz konusu çalışmada da bu konuyla ilgili ciddi rahatsızlıkların olduğu sonucuna ulaşılmış ve bu tartışmaların sona ermesi için

tavsiyelerde bulunulmuştur. Yerel yönetim temsilcileriyle yapılan ikinci görüşmede, söz konusu çalışmanın raporu aracılığı ile bu yöndeki hoşnutsuzlukların ilgili yerlere iletildiği ve bunu müteakiben de yeni yerleşim yeri olarak Yansıtıcılar bölgesinde karar kılındığı belirtilmiştir. Yeni yerleşim yeri ile ilgili bu durum haricindeki kaygı ve beklentiler ise, hâlâ geçerliliğini korumaktadır.

Çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturan AİK, araştırmanın geneli açısından uygun araçlar sağlamıştır. Bu anlamda AİK'in barajların toplumsal boyutunun incelenmesi açısından uygun bir kuram olduğu söylenebilir. AİK bağlamında, bölgede çok sayıda ilişki ağı bulunduğu ve söz konusu ilişki ağlarının iç içe geçtiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, araştırma kapsamında önemli olarak kabul edilen yalnız 3 ilişki ağı üzerinde durulmuş ve dönüşüm süreci bu üç ilişki ağı üzerinden gösterilmiştir.

Aktör İlişkiler Ağı Kuramına “başat ilişkiler ağı”, “tampon ilişki ağları”, “çoklu baş aktörlük”, “dönüşümlü baş aktörlük”, “kontr-baş aktörlük”, “kontr-aktant” ve “gizil aktant” kavramsallaştırmaları yoluyla katkı sağlanmaya çalışılmıştır. Başat ilişkiler ağı, mevcut “diğer” ilişki ağlarını içerisinde barındıran ve onlara temel oluşturan ilişki ağına göndermede bulunmaktadır. Tampon ilişki ağları, sürecin belirsizliklerinden dolayı oluşmuş, geçici/istikrarsız denilebilecek ilişki ağlarına göndermede bulunmaktadır. Bu ilişki ağları, diğer ilişki ağlarından özellikler barındırmakla birlikte, aynı zamanda farklı nitelikler de taşımaktadır. “Kriz” dönemlerinde olduğu anlaşılan söz konusu ilişki ağları, “geçiş ağları” olarak değerlendirilebilir. Çoklu baş aktörlük kavramsallaştırması, dönüşüm sürecinde birden fazla baş aktörü barındıran baş aktörlük konumuna göndermede bulunmaktadır. Dönüşümlü baş aktörlük ise yine birden fazla baş aktörlük konumu barındırmakla birlikte; daha üstte duran (devlet veya merkezi hükümet gibi) baş aktörün görevini üstlenen ve aralarında bilinçli bir koordinasyon olan baş aktörlük olarak tanımlanabilir. Kontr-baş aktör, çoklu baş aktörlüğün söz konusu olduğu herhangi bir ilişki ağında, baş aktör/aracı baş aktör konumunda olan bir aktörün ilişkiler ağı içerisinde belirlenen hedeflere ulaşamadığında; kara kutunun açılması ile birlikte, hedeflere ulaşmak için daha önce kullanılan argümanları da kullanarak yeni ilişkiler ağı oluşturmaya amaçlayan baş aktörlük konumuna göndermede bulunmaktadır. Kontr-aktant, incelenen ilişki ağlarında başat aktantın karşısına diyalektik bir süreçte çıkan aktantları vurgulamaktadır. Kontr-aktant başat aktant temelinde

gerçekleşen/gerçekleştiği söylenen bir olgu veya olayın gerçekleşmesini engelleyebilecek potansiyele sahip bir diğer aktant olarak değerlendirilebilir. Gizil aktant ise henüz “dolaşıma” girmemiş olmasından dolayı aktantlık konumunu almamış, ancak potansiyel aktant özellikleri taşıyan aktantlara göndermede bulunmaktadır.

Araştırma alanında baraj başat aktantı temelinde oluşturulan birçok ilişki ağının yanında, çok fazla sayıda aktantın da olduğu ve söz konusu aktantların büyük oranda söylemler aracılığı ile mobilize olduğu anlaşılmaktadır. Bu anlamda göç, kamulaştırma, insansızlaştırma politikası ve belirsizlik öne çıkan aktantlardır. Yusufelililerin belirsizliklerle yaşamaya devam ettikleri ve barajı aktant olarak hayatlarının bir parçası haline getirdikleri söylenebilir. Baraj, Yusufelililerin bundan sonraki hayatlarında materyal-semiyotik anlamda bir aktant olarak, bir daha çıkmamacasına yerini almıştır. Zira proje bittikten sonra da barajın fiziksel olarak “orada” durması ve söylemsel olarak hayatın birçok alanında varlığını devam ettirmesi söz konusudur.

Araştırma alanında “çevreci hareketler”in söylemi olarak değerlendirilebilecek “insansızlaştırma politikası” vb. söylemler, bölgede zayıf da olsa, bir HES karşıtı hareketin gelişebileceğini çağrıştırmaktadır. Ancak, bu araştırma kapsamında, araştırma alanında şu ana kadar toplumbilimsel anlamda HES karşıtı bir toplumsal hareketin oluşmadığı söylenebilir. Bununla birlikte, araştırmanın HES karşıtı toplumsal hareketlerin analizine uygun bir bakış açısıyla yapılmış olmasının farklı bulgu ve sonuçları elde etmesine olanak sağlamış olacağı söylenmelidir.¹⁵

Genel Tartışmalar

Daha önce bölgede yapılmış olan çalışmalar ile bu çalışmada elde edilen verilerin, genel problemler açısından benzer olması; özellikle de süreçle ilgili belirsizliklerin bugün de devam etmesi, aradan geçen görece uzun süre içerisinde gerekli çalışmaların gereken şekilde yapılmadığı sonucunu doğurmaktadır. Bu noktada, baraj projelerinde toplumsal boyutun ihmal edildiği yönündeki genel eleştirilerin bu çalışmanın konu edildiği proje için de geçerli olduğu söylenebilir.

¹⁵ Karadeniz Bölgesi’nde “çevreci hareketler”le ilgili bazı çalışmaların örnekleri için bkz. Eryılmaz, (2016; 2017), Eryılmaz ve Akman (2016).

Bölgede varlığını sürdüren problemlerin neredeyse tamamının önemli bir nedeninin, sürecin belirsizliklerle dolu olması ve “gerekli” bilgilendirmelerin yapılmamasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca belirsizliğin bölgede “bilgi kirliliği”ne neden olduğu da görülmektedir.

Araştırılanların gelecek ile ilgili beklentilerinde çok büyük oranda bir karamsarlık durumunun hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Görüşülenlerin büyük çoğunluğu, bundan sonraki hayatlarının daha “kötü” olacağını düşünmektedirler.

Sürecin birincil muhatabı yerel yönetim olmasa da görüşmelerden, yerel yönetime önemli bir konum atfedildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca, yerel yönetimin de bu misyonu yüklenmekte çekimser kalmadığı ve konuyla ilgili girişimlerde bulunduğu anlaşılmaktadır.

Bölgede neredeyse tüm kesimlerce, DSİ başta olmak üzere projenin resmi muhataplarına karşı tepkiler olduğu anlaşılmaktadır. Tepkiler, verilen vaatlerin tutulmaması ve belirsizlikler üzerinden gelişmektedir.

Başta Yusufeli’ndeki rafting parkurunun büyük oranda baraj gölü suları altında kalacak olması, barajın bölge turizmine yapacağı kötü etkiler arasında sayılabilir. Bununla birlikte bölge turizminin gelişmesinin önünde, barajdan bağımsız birtakım kültürel ve kurumsal engeller olduğu düşünülmektedir.

Tipolojiler

Genel olarak barajla ilgili tutumlara, bir başka deyişle baraja karşı olma veya olmama durumuna bakıldığında, elde edilen bulgular üzerinden üçlü bir tipoloji yapmak mümkündür: “liberaller”, “ılımlılar” ve “muhafazakârlar”¹⁶. Liberaller, süreçle ilgili bazı problemlerin yaşanabileceğini kabul etmekle birlikte, genel anlamda baraja karşı olmayan kesim şeklinde değerlendirilebilir. Liberaller, özellikle de barajın ekonomik boyutuna vurgu yapmaktadırlar. Bu kesim, ülke ekonomisi başta olmak üzere bölgenin de ekonomik yarar sağlayacağı fikrinden yola çıkarak, barajın yapılmasını bir gereklilik olarak görenlerden oluşmaktadır. Muhafazakârlar olarak tipolojileştirilen kesimin, mevcut durumu/”Eski Yusufeli’ni” korumaya yönelik tavır aldıkları görülmektedir.

¹⁶ Muhafazakârlık kavramı, buradaki kullanımıyla dinî bir göndermede bulunmamaktadır.

Muhafazakârların her halükarda baraja karşı oldukları, bir başka ifadeyle “radikal baraj karşıtlığı” üzerinden bir duruş sergiledikleri söylenebilir. İlimlilerin ise, “duruma göre” tavır aldıkları/alacakları anlaşılmaktadır. İlimlilerin, muhafazakârlardan farklı olarak, beklentilerinin karşılanması durumunda, “genel iyi” fikri üzerinden baraja karşı olmadıkları görülmektedir. Zira bu kesimin, az da olsa beklentilerinin karşılanacağı ve mağdur edilmeyecekleri yönünde bir inanışları oldukları söylenmelidir. Bununla birlikte, beklentilerin karşılanmayacağı düşüncesi, bu kesimde baraja karşı olma durumunu artırarak devam ettirdiği anlaşılmaktadır. Esas itibarıyla, bahsi geçen tüm kesimler, “kamu yararı” veya “kamu zararı” fikri üzerinden tartışmaya dâhil olmaktadır. Bu noktada, ilimlilerin çoğunlukta olduğunu söylemekte fayda vardır. Ancak, süreçle ilgili belirsizlikler ve yapılan çalışmaların yetersiz görülmesi, ilimlilerden radikallere doğru bir kaymaya neden olduğu/olacağı da tekrar vurgulanmalıdır. Buradan hareketle ilimlilerin, gerçekleşmesi muhtemel göç hareketinin niceliği üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olacağı öngörülebilir. Zira yapılan bu tipoloji, göç eğilimleri ile ilgili yapılacak olan farklı bir tipoloji ile de yakından ilişkilidir.

Göç eğilimleri konusunda ise, üçlü bir tipoloji yapmak mümkündür: “gidiciler”, “kararsızlar” ve “kalıcılar”. Birinci gruptakiler, göç kararını kesin olarak vermiş olanlardan oluşmaktadır. Bu gruptakilerin bir kısmının, farklı şehirlerden konut ve işyeri aldıkları, bir kısmının da bu yönde bir arayışta oldukları görülmektedir. Ancak, alan çalışmasından elde edilen bulgulardan yola çıkılarak, bu gruptakilerin neredeyse tamamının kesin olarak başka bölgelere göç edecekleri söylenebilir. Kararsızlar ile bir önceki tipolojideki ilimlilerin yakın ilişki içerisinde olduğu belirtilmelidir. Nitekim kararsızlar grubunda yer alanların da yine duruma göre tavır alacakları anlaşılmaktadır. Bu gruptakilerin de beklentileri üzerinden göçle ilgili karar alacakları belirtilmelidir. Bu gruptan, “malum” problemlerden dolayı, kesin göç edecek olan gruba doğru bir kayma olduğu/olacağı söylenebilir. Kalıcılar ise, her şekilde yeni yerleşim yerine yerleşmeyi düşünenlerden oluşmaktadır. Bu grup içerisinde “yaşlı” olanların, diğer gruptakilere göre daha fazla olduğu da belirtilmelidir.

Yukarıda da değinildiği gibi, bu iki tipoloji birbiriyle çok yakın ilişki içerisinde. Zira muhafazakârların büyük çoğunluğu aynı zamanda gidici olanların da içinde yer almaktadır. Yine ilimlilerin çoğunluğu, kararsızların içerisinde; liberallerin büyük çoğunluğu da kalıcı olanların içerisinde yer almaktadır. Bununla birlikte, söz

konusu tipolojilerin birebir aynı kişilerden oluşmadığı söylenmelidir. Zira bu araştırmada bir muhafazakâr ve ılımlının göç etmeyeceği; bir liberalin ise, kesin göç edecekler arasında olduğu örnekler mevcuttur. Burada yapılan tipolojileştirme, metodolojik bir durum olarak anlaşılmalıdır. Tablo 1’de iki tipoloji karşılaştırılmış ve aralarındaki ilişki verilmiştir.

Tablo 1. Tipolojilerin Karşılaştırılması

	Gidiciler	Kararsızlar	Kalıcılar
Liberaller			X
İlmlılar		X	
Muhafazakârlar	X		

Tipolojiler üzerinden AİK tartışması yapmak da mümkündür. Söz konusu tipoleştirmelerin her birinin, tamamıyla olmasa da farklı ilişki ağları içinde bulundukları ve bu ilişki ağları doğrultusunda hareket ettikleri söylenebilir. Bununla birlikte, söz konusu ilişki ağlarında başaktör konumunun çoğunlukla belirsiz olduğu, belirtilmelidir. Ancak, barajın kendisinin “başat aktant” olarak kabul edilmesinden dolayı, bu ilişki ağlarının baraj üzerinden/tarafından kurulduğunu da unutmamak gerekmektedir.

Göç

Görüşülenlerin büyük çoğunluğunun, kamulaştırma mı yoksa iskân mı isteyecekleri; bir başka deyişle göç edip etmeyeceklerinin, beklentilerinin karşılanmasıyla güçlü bir ilişki içinde olduğu görülmektedir. Her ne kadar beklentilerin karşılanacağı yönündeki inanış düşük de olsa, beklentilerin karşılanması durumunda yeni yerleşim yerine yerleşileceği yönünde bir eğilim olduğunun altı çizilmelidir. Beklentiler ise yeni yerleşim yeri ve oradaki durum, kamulaştırmanın nicelik ve niteliği ve hak sahipliği başlıkları altında toplanabilir.

Yusufeli’nde iki boyutta bir göç hareketi yaşanacağı anlaşılmaktadır. Yeniden İskânın bir göç türü olarak değerlendirilebileceğine daha önce değinilmişti. Buradan

hareketle, iskânın, göç hareketinin bir boyutunu oluşturduğu söylenebilir. İskândan kaynaklanacak göç hareketi, kitlesel göç olmanın ötesinde bir karakter taşımaktadır. Bu çalışma kapsamında söz konusu göç hareketi, “topyekün göç” olarak kavramsallaştırılmıştır.

Başka bölge ve illere yönelik gerçekleşen ve gerçekleşmesi muhtemel olan nüfus hareketi ise, bölgedeki göçün diğer boyutunu oluşturmaktadır. Araştırma alanında, bu muhtemel göç hareketinin her kesimde kaygıya neden olduğu da belirtilmelidir. Alan yazından yola çıkılarak, başka bölgelere doğru gerçekleşecek göçler; göç edilen yere göre, ülke içerisinde olması nedeniyle iç göç; nedenlerine göre, kalkınma sebepli zorunlu göç olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca, söz konusu göçün nedensel olarak itici faktörlerden kaynaklandığı ve yasal bir göç olduğu da söylenmelidir.

Görüşülen kişiler arasında bölge dışına göç edecek olanların bir bölümü, zincirleme göç kavramı çerçevesinde değerlendirilebilir. Zira Artvin ve Bursa arasında; bu iki şehrin isimlerinin belli harflerinin birleşiminden oluşmuş olan halk dilinde bir kavramın (Burtvin) ortaya çıkması kadar güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Söz konusu kavram, Artvin’den Bursa’ya daha önce gerçekleşmiş olan göçlere göndermede bulunmaktadır. Bursa ili, Artvin’den ve özellikle de Yusufeli’nden en çok göç almış olan şehirlerin başında gelmektedir. Görüşülen kişilerin, istisnasız olarak hepsinin Bursa’da bir yakını olduğu anlaşılmaktadır. Bu noktada, Yusufeli özelinde farklı bir göç türünün de meydana geldiği/geleceği söylenebilir. Nitekim Yusufeli’nde gerçekleşen ve gerçekleşmesi muhtemel olan göç hareketi, zorunlu olduğu kadar kitlesel ve aynı zamanda zincirleme bir göç olması nedeniyle de gönüllü göç özellikleri taşımaktadır.

Yeni yerleşim yerine yerleşmeyip başka bölgelere göç edecek olan Yusufelililerin bir bölümü için, ilgili literatür bölümünde değinilen (Erder, 2015) “gelgit” seçeneğinin büyük oranda söz konusu olmayacağının altını çizmekte fayda olacaktır. Özellikle de malvarlıkları müşterek olanlar, kamulaştırmalarla birlikte mal bölüşümü yapılacağından, bazı göç edenler için yeni yerleşim yerinde müşterek bir aile ocağı olmayacağı söylenebilir. Göç edip giden Yusufelililerin, en iyi ihtimalle bir bölümü, “kent yoksulları kervanına” katılması kuvvetle muhtemel görünmektedir.

Araştırmanın sosyal bilim yaklaşımı açısından, araştırılanların bu duruma yükledikleri anlam önemli olduğundan, Yusufeli’ndeki göç hareketlerinin her halükarda

zorunlu göç olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Nitekim araştırılanların, bu durumu zorunlu göç olarak nitelendirdikleri görülmektedir. Ayrıca söz konusu göç hareketi, “ülke içerisinde yerinden edilme” olgusu çerçevesinde değerlendirilebilir.

İlgili literatür incelendiğinde; barajları konu edinen çalışmalar haricinde, göçün “ana” nedenleri arasında barajlardan neredeyse hiç söz edilmediği görülmektedir. Baraj daha çok belirli başlıklar altında bir göç nedeni olarak değerlendirilmektedir. Oysa Türkiye özelinde barajlardan kaynaklı gerçekleşen zorunlu göçler, niceliksel olarak azımsanmayacak boyuttadır. Bu nedenle de zorunlu göç olgusunun nedenleri arasına barajları da dâhil etmek yerinde ve önemli gibi görünmektedir. Buradan hareketle, Yusufeli’nde gerçekleşen ve gerçekleşecek olan göçün “barajdan kaynaklı zorunlu göç” olduğu da söylenebilir.

Kamulaştırma ve İskân/Yeni Yerleşim Yeri

İlgili literatür bölümünde de değinildiği üzere, hangi durumların kamu yararı olarak değerlendirilebileceği ilgili mevzuatta belirtilmemiştir. Bununla birlikte, yapılan tanımlama girişimlerinden; Yusufeli’nde gerçekleştirilen/gerçekleştirilecek olan kamulaştırmaların kamu yararına yapıldığı/yapılacağı söylenebilir. Zira barajın elektrik üretimi, kamunun geneli için bir yarar sağlaması açısından kamu yararı şartını sağlamaktadır.

Kamu yararı ilkesi çerçevesinde Yusufeli’ndeki durumu niceliksel tercihler arasında değerlendirmek mümkündür. Ancak Yusufelililerin kendi değerlendirmeleri dikkate alındığında durumun onlar için niteliksel tercihler arasında değerlendirilebileceği de söylenmelidir. Nitekim Yusufelililerin kaybettikleri ve kaybedecekleri, onlar için “çok önemli şeyler” olarak görülmektedir ve gerçekte de durum bundan farklı değildir.

Görüşülenlerin çoğunluğunun, iskân mı isteyecekleri yoksa kamulaştırma ücretlerini mi alacaklarını tam anlamıyla netleştirmedikleri anlaşılmaktadır. Ancak, kamulaştırma ücretlerini alma ve dolayısıyla da göç etme yönündeki eğilimin yüksek olduğu söylenebilir. Süreçle ilgili belirsizliklerin devam etmesi ve yeni yerleşim yeri inşaatının “zamanında” bitmeyecek olmasının düşünülmesi, bu yöndeki eğilimleri desteklemektedir.

Kamulaştırmada, taşınmazlara karşılık ödenileceği düşünülen miktarın yeterli olmayacağı ve yeni yerleşim yerinde yapılan konutların kamulaştırma ücretlerine göre çok daha fazla maliyetli olacağı düşüncesi, önemli bir kaygı olarak ön plana çıkmaktadır. Bölgede gerçekleştirilmiş olan kamulaştırma faaliyetlerinde yaşanan “mağduriyetler”, söz konusu kaygıları desteklemektedir.

Yeni yerleşim yeri olarak belirlenen Sakut/Yansıtıcılar bölgesi, coğrafi olarak yerleşmeye uygun bir yer olmamasının düşünülmesine rağmen büyük oranda tercih edilmektedir. Sakut’un tercih edilme nedenlerinin başında, merkezi olma konumunun rol oynadığı anlaşılmaktadır. Burada merkezi konum, çevre köylere olan eşit uzaklık olarak anlaşılmalıdır. Mekan olarak bir yerleşim yerine atıfta bulunmayan yer olması, bir başka deyişle bir yerleşimin olmaması ve dolayısıyla Yusufeli olarak adlandırılabilmesi de tercih edilmesinin bir diğer nedeni olarak ön plana çıkmaktadır. Bu durum bir kimlik tartışması kapsamında değerlendirilmelidir. Ayrıca, yeni yerleşim yeri olarak söz edilen diğer yerlerde bir rant durumunun olduğunun düşünülmesi de bu bağlamda değerlendirilmelidir.

Yeni yerleşim yerinde mevcut tarımsal faaliyetlerin durma derecesine geleceği söylenebilir. Zira tarım yapılabilecek arazilerin büyük çoğunluğu baraj gölü suları altında kalacaktır.

Her ne kadar yeni yerleşim yeri ile ilgili somut çalışmalar başlamış olsa da, yeni yerin zamanında (2018) yetiştirilmesi mümkün görünmemektedir. Bu durum, baraj inşaatı bitse bile, su tutamamasından dolayı elektrik üretemeyeceği anlamına gelmektedir. Dolayısıyla görüşülenler ve ilgili literatürde değinilen bazı çalışmalar bağlamında, ekonomik bir zarardan söz etmek mümkündür.

Öneriler

Tüm süreç açısından, esnafların durumunun özellikle önemli bir yerde durduğu belirtilmelidir. Zira gerek görüşmelerden ve gerekse de alanda kalınan süre zarfındaki gözlemlerden, Yusufeli’ndeki toplumsal ve ekonomik “canlılığın” büyük oranda esnaflara bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla da yeni yerleşim yerinin dizaynı da dâhil olmak üzere, sürecin, bu durum göz önünde bulundurularak yürütülmesi elzem görünmektedir.

Bu çalışma kapsamında, neredeyse tüm görüşmecilerin sorun olarak gördüğü belirsizliklerin kaynağı olan, süreç hakkında bilgilendirilme konusunda, araştırmanın bitmiş olduğu bir dönemde kısmen de olsa somut adımların atıldığı görülmüştür. Bu tür faaliyetlerin devam ettirilmesi, araştırılanlar için sürecin geneli açısından büyük önem arz etmektedir.

Bilgilendirme ve danışmanlık hizmetlerinin gereğince yerine getirilmesi; ancak, alanında uzman olan kişilerin desteğiyle mümkündür. Bu nedenle, geline süreçten itibaren sosyolog, psikolog, ekonomist vb. kişilerden oluşturulmuş bir ekibin bölgede bulunması ve sürekli olarak çalışmalar yapması, sürecin toplumsal boyutuna katkı sağlaması açısından önemli görünmektedir.

Kadınların, ilgili faaliyetlere ve karar alma mekanizmalarına katılımının yeterli olmadığı ve bu yönde talepleri olduğu anlaşılmaktadır. Bunun sağlanmasının, sürecin geneline katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Taleplerden yola çıkılarak, proje süreci ile ilgili yalnızca kadınların yer aldığı bir organizasyon oluşturulması gerekli görülmektedir.

Türkiye geneli düşünüldüğünde, kadınların istihdam edilmesi sorunu kırsal bölgeler başta olmak üzere tüm bölgelerde kendisini göstermektedir. Yeniden yerleşimin gerçekleşeceği yerlerde bu durumun “normal” zamanlardan daha sert bir biçimde kendisini göstereceği söylenebilir. Bu nedenle proje kapsamında bu durum da göz önünde bulundurularak; kadınlar (özellikle de onların istihdamı) açısından kötü sonuçlar doğurabilecek yeniden yerleşim, iyi planlamalarla onlar için bir “fırsatlar penceresi” açabilir.

Yeni yerleşim yerinde farklı istihdam alanlarının oluşturulması; altyapı, eğitim ve sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi; mevcut yerleşim düzeninin korunması genel talepler olarak ön plana çıkmaktadır. Özellikle de farklı istihdam alanlarının oluşturulması, tarımsal faaliyetlere bir alternatif olması açısından önemli görünmektedir. Söz konusu taleplerin dikkate alınmasının, bölge dışına gerçekleşmesi muhtemel göç hareketi üzerinde engelleyici bir etkiye bulunacağı söylenebilir.

Kamulaştırma ücretleri ve yeni yerleşim yerindeki konut fiyatlarının Yusufelililer lehine pozitif ayrımcılık yapılacak şekilde düzenlenmesi, yeni yerleşim yerindeki insan popülasyonu üzerinde olumlu yönde ciddi etkiye bulunacağı düşünülmektedir.

Yoğun olarak gelen taleplerin biri de; Yusufelililer için kamulaştırma ve iskân seçeneklerinin ikisini de içeren farklı bir uygulamaya yönelik isteklerdir. Buna benzer uygulamaların gerçekleştiği örnekler mevcuttur ve bazılarına ilgili literatür bölümünde değinilmiştir.

Daha önce de tam gelişmemiş ve barajdan olumsuz yönde etkilenecek olan bölge turizminin, kurumsallaşmasının sağlanması yoluyla söz konusu olumsuzlukların giderilebileceği düşünülmektedir.

Baraj suları altında kalmayacak tek mahalle olan Erdemlilerin, dışlanmış ve yalnız bırakılmış hissiyatında oldukları anlaşılmaktadır. Sürecin geneli açısından Erdemlilerin talep ve önerilerinin dikkate alınması önemli görünmektedir.

Proje sonrası, başka bir ifadeyle yeniden iskânın gerçekleşmesinden sonraki toplumsal durumun araştırılmasının, genelde sosyal-bilim, özelde de sosyoloji literatürüne önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Son olarak; Stuart Hall'ın şu sözü, Yusufelililerin içinde bulunduğu durumu özetler niteliktedir: *“Göç, tek yönlü bir yolculuktur. Geri dönecek bir ‘yuva’ yoktur”* (1987: 44 akt. Chambers, 2014: 23). Nitekim Yusufelililerin de geri dönecekleri bir yuvaları yoktur artık. Burada önemli olan, yuvadan ne anlaşıldığıdır. Yusufelililer sokaklarını, mezarlıklarını “çakılı maddi kültürlerini”, “meyve toplarken üzerinden düştükleri ağaçları”, çocukluklarını; kısaca, hayatlarının belirli bir kesitini bir daha geri gelmeyecek şekilde kaybetmektedirler. Mekân ile kültür birlikteliğinin, bir başka deyişle mekânla özdeşleşmenin bu denli sıkı sıkıya yaşandığı böyle bir yerde, omuzlara binen bu yükün altından kalkmak zor gibi görünmektedir. “Yusufelililer Devletlerine güvenmektedirler, Devlet onları mağdur etmemeli...” (G14 vd.).

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, Y. (2016). *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Akan, Y. & Arslan, İ. (2008). *Göç Ekonomisi*. Bursa: Ekin Yayınları.
- Akkaya, U., Gültekin, A. B., Dikmen, Ç. B., & Durmuş, G. (Mayıs 2009). “Baraj ve Hidroelektrik Santrallerin (HES) Çevresel Etkilerinin Analizi: Ilısu Barajı Örneği” [Bildiri], *5. Uluslararası İleri Teknolojiler Sempozyumu (IATS’09)*, Karabük.
- Akpolat, Y. (2010). *Araştırma Teknikleri 1-2*. Erzurum: Fenomen Yayıncılık.
- Akpolat, Y. (2014). *Erzurum’da Kobi’ler ve Kapitalist Ruhun Gelişimi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Alpagu, H. (2015). “Göç Ekonomisi”. *Sosyoloji Divanı Dergisi-Göç*. 3(6), 55-66.
- Arslan, A. (1993). *İlk Çağ Felsefe Tarihi*. Ege Üni. Yayınları: İzmir.
- Aşık, D. (1998?). “Kalkınmada Öncelikli Yörelere İlişkin Yatırım ve Teşvik Politika ve Uygulamaları”, *GAP: Güneydoğu Anadolu Projesi 1. Urfa-Harran Kalkınma Sempozyumu Kitabı* (Der. Ali İhsan Bağış), Ankara: Türkiye Ziraat Donatım Kurumu Yayını.
- Bakırcı, M., Eryılmaz, Ç. & Kayış, C. (2015). “Yusufeli’nde Yeniden Yerleşimin Toplumsal Çevre Üzerindeki Etkisi”. Fatih Demirel (Ed.), *Yusufeli Barajının İlçeye Etkileri: Mevcut Durum, Potansiyel, Gelecek* (ss. 187-250) İçinde. Samsun: Yusufeli Belediyesi Yayınları
- Bal, H. (2014). *Sosyolojide Yöntem ve Araştırma Teknikleri*. Bursa: Sentez Yayıncılık
- Balcıoğlu, İ. (2007). *Sosyal ve Psikolojik Açından Göç*. İstanbul: Elit Kültür Yayınları.
- Baş, T. & Akturan, U. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri NVivo İle Nitel Veri Analizi, Örnekleme, Analiz, Yorum*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Bazeley, P. & Jackson, K. (2015). *NVIVO İle Nitel Veri Analizi*. (Çev: Arif Bakla & Selçuk Beşir Demir). Ankara: Anı Yayıncılık. (2013).
- Beyaz-Özbey, İ. (2017). “Baraj Bölgesinde Mekânsal Dönüşümün Sosyolojik İzlekleri: Borçka-Karşıköy Örneği”. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 5(50), 265-288.

- Böke, K. (2011). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Büyüktavşan, M. T. (2012). *Kamulaştırmada Malikin Hakları ve Yükümlülükleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Cevizci, A. (2006). *İlk Çağ Felsefe Tarihi*. Asa Kitabevi: Bursa.
- Ceylan, Ç. (2005). *İstanbul Metropolitan Alanında Kamulaştırma Yoluyla Elde Edilmiş Alanların Kullanım Biçimi: Avcılar İlçesi Örnekleme*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Chambers, I. (2014). *Göç, Kültür, Kimlik*. (Çev.: İsmail Türkmen ve Mehmet Beşikçi). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (1995).
- Cizreli, B. (2015). “Dünya Sistemleri Kuramı Bağlamında Batının Göç Haritası”. *Sosyoloji Divanı Dergisi-Göç*. 3(6), 31-40.
- Coşkun, C., Altunışık, R., Bayraktaroğlu, S. & Yıldırım, E. (2015). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, SPSS Uygulamalı* (8. Baskı). Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Creswell, J. W. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*. (Çev. Ed. Mesut Bütün, Selçuk Beşir Demir). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çağlar, A. (2002). “Barajların Sosyal etkileri: Ceyhan-Aslantaş Barajı Örneği”. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*. 5(2), 47-104.
- Çağlar, A. (2003). *Barajlar: Yeniden Yerleşim ve Sosyal Etkiler*. Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları.
- Çam, F. (2014). *Göç Politikaları – Makedonya Bulgaristan Türkiye*. Ankara: Alter Yayınları
- Çiçekli, B. & Demir, O. Ö. (2013). *Türkiye Koridorunda Yasadışı Göçmenler*. Ankara: Karınca Yayınları.
- Çoban-Atik, A. (2013). *Kamulaştırmada Yargısal Denetim*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Çoruh, Y. M. (2011). *Kusursuz Enerji (!) Planı- İnanılmaz Bir Mel'anetin Anatomisi*. (B.Y. Yok): İhlas Gazetecilik A.Ş.
- Demiral, S. (2012). "Kumru'nun Göçü". Metin Turan (Yayına Hazırlayan), *Almanya'ya Göçün 50. Yılında Göç, Kimlik ve Edebiyat*. (ss. 45-49) içinde. Ankara: TGH & KIBATEK.
- Demirel, M. (2010). "Osmanlıdan Cumhuriyete Yusufeli'de İdari Yapı", Muammer Demirel & Mustafa Akıllı (Ed.), *Geçmişten Geleceğe Yusufeli Sempozyumu Bildirileri*, (ss. 1-10) içinde. İstanbul: Yusufeli Belediyesi Yayınları.
- Demirel, M. (2010a). *Yusufeli Tarihi*. İstanbul: Yusufeli Belediyesi Yayınları.
- Duman, T. (2015). "Göç ve Kadın: Göç Çalışmalarında Toplumsal Cinsiyetin Önemi ve Kadını Anlamak". *Sosyoloji Divanı Dergisi-Göç*. 3(6), 67-82.
- Ege, R. (2006). "Diyalektik". Ahmet Cevizci (Ed.), *Felsefe Ansiklopedisi Cilt 4* (ss. 1-26) içinde. İstanbul: Etik Yayınları.
- Erçek, M. (2004). "Çeviri, Aktör Ağları ve Eksik/Öncül Kurumsallaşma: Türkiye'deki Mesleki Personel/İnsan Kaynakları Söyleminin Yeniden Kurgulanması, 1960-1999". *Yönetim Araştırmaları Dergisi*. 4(2), 129-195. <https://www.researchgate.net/publication/233903640>.
- Erder, S. (2015). *İstanbul Bir Kervansaray (mı?) – Göç Yazıları*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erkan, R. & Ok, A. O. (2004). "Güneydoğu Anadolu Projesinin (GAP) Uygulandığı Bölgede Aşiret ve Aile Yapısındaki Değişmeler: Diyarbakır İli 'Şeyhdoda Aşireti' ". *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*. 7(2), 49-78.
- Erkan, R. (2004). "Güneydoğu Anadolu Projesi'nin Kapsamında Bulunan İllerde Projenin Yaratmış Olduğu Eşitsizlikler ve Göç Hareketleri" [Bildiri]. (Ed. Yok). *IV. Ulusal Sosyoloji Kongresi Değişen Dünya ve Türkiye'de Eşitsizlikler, 16-18 Ekim 2003*, (ss. 285-296), Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları.
- Eryılmaz, Ç. (2016). "Koşu Bandı Üretimi Kuramının Yeşil Yol Karşısı Yerel Harekete Uygulanması". *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*. 52, 119-137.

- Eryılmaz, Ç. (2017). “Çevrecilik Analiz Tablosu ve Karadeniz Bölgesi’nde HES Karşıtı Yerel Hareket”. [Elektronik Sürüm]. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 10(51), 521-528.
- Eryılmaz, Ç. & Akman, F. (2016). “Kollektif Bir Çevre Hareketi Olarak Artvin’de Direniş”. [Elektronik Sürüm]. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 25, 17-33.
- Evren, N. (2012). *Türkiye’de Kamulaştırma Çalışmaları İçin Alternatif Yaklaşımlar*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Fazlıoğlu, A. & Biçer, İ. (2009). “Toplumsal Dönüşüm Projesi Olarak Güneydoğu Anadolu Projesi’nin Toplumsal Yansımaları”. Muammer Tuna (Ed.) VI. *Ulusal Sosyoloji Kongresi Toplumsal Dönüşümler ve Sosyolojik Yaklaşımlar*, Ekim 2009, (ss. 1144-1172), Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi.
- Fazlıoğlu, A. (2008). “Gap Bölgesi’nde Kadın İstihdamının Önündeki Engeller ve Çözüm Önerileri”. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*. 1, 72-92
- Geray, H. (2014) *İletişim Alanından Örneklerle Toplumsal Araştırmalarda Nicel ve Nitel Yöntemlere Giriş*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Giddens, A. (2008). *Sosyoloji*. (Çev.-Edt: Cemal Güzel). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Giritli, İ., Akgüner, T. & Bilgen, P. (2006). *İdare Hukuku*. İstanbul: Der Yayınevi.
- Gökçe, B., Kasapoğlu, A., Çubuk-Kaya, N. & Güler, Z. (2009). *Bölgesel Kalkınmanın Can Suyu: GAP. Karşılaştırmalı Sosyal ve Ekonomik Yapı Araştırması*. Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları.
- Gökçe, B. & Parlak, İ. (2005). *Öncesi ve Sonrasıyla Keban Barajı: 30 Yıl Sonra Ağın ve Keban Köylerinin Sosyo-Ekonomik Durumu*. Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları.
- Gökçe, B. (2012). *Toplumsal Bilimlerde Araştırma*. Ankara: Savaş Yayınevi.
- Gökçe, B., Şahinöz, A., Saltık, A., Doğanay, S., Tunç, T. & Ozansoy, C. (2006). *Suyun Öteki Yüzü: GAP Bölgesi Baraj Göl Aynasında Kalacak Yörelerde İstihdam ve*

- Yeniden Yerleştirme Sorunları Araştırması (Haziran 1994)*. Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları.
- Göktepe, H. S. (2010). *Türk Hukukunda Kamulaştırma – Kamulaştırmaz El Atma ve Eşya Hukuku Yönünden Sorunları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Göregenli, M. & Karakuş, P. (2014). “Göç Araştırmalarında Mekan Boyutu: Kültürel ve Mekansal Bütünleşme”. *Türk Psikoloji Yazıları*, 17(34), 101-115. <https://www.researchgate.net/publication/269332922>.
- Göven, Y. (1999). “Kamulaştırma İşlemlerinde ‘Kamu Yararı’”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 247-262. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/55094>.
- Gözler, K. & Kaplan, G. (2015). *İdare Hukukuna Giriş*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Güler-Parlak, Z. (2003). *Bir Kasabanın ‘Samsat’ın Toplumsal Yapısı*. (Proje No: SBB-3021). Ankara: TÜBİTAK.
- Güler-Parlak, Z. (2006). *GAP ve Zorunlu Göç: Karakaya Barajı Nedeniyle Aydın/Didim Denizköy’e ve Konya/ Yenikent’e Yeniden İskân*. (SOBAG-1035021). Ankara: TÜBİTAK.
- Güllü, İ. (2015). “Yeni Çocuk Sosyolojisi Bağlamında Almanya’daki Göçmen Türk Çocuklarının Dinî Toplumsallaşması”. *Sosyoloji Divanı Dergisi-Göç*, 3(6), 83-102.
- Güllülü, S., Öner, S. & Kaçmazoğlu, B. (1997). *Doğu Anadolu’da Göç Eğilimi-Nedenler ve Çözümler*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Günday, M. (2004). *İdare Hukuku*, Ankara: İmaj Yayınevi.
- Gürsel, M. K. (2009). *Kamulaştırma Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Halaçoğlu, Y. (2006). *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Hayta, M. A. (2007). *Kamulaştırma ve Kamulaştırmaz El Atma Davaları*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- İnan, C. E. (2014). “Türkiye’de İskân Siyaseti: İskâna Yönelik Örgütsel Yapı Üzerinden Bir inceleme”. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*. (22), 82-102. <http://dx.doi.org/10.11611/JMER177 82>.
- İslamoğlu, A. H. & Alınacı, Ü. (2013). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Kara, B. (2010). “Akkaya Barajı Çevre Sorunları ve Çözüm Önerilerinin Dayanışma Hakkı Olarak Sorgulanması: Niçek”. *Karadeniz*. 8, 123-136. <http://dergipark.gov.tr/kdeniz/issue/16867/175591>
- Karaaslan, F. (2015). “Göç, Öykü ve Hafıza”. *Sosyoloji Divanı Dergisi-Göç*. 3(6), 115-128.
- Kasapoğlu, A. (Ed.). (2008). *Madalyonun İki Yüzü: Hastalık ve Sağlık*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Kasapoğlu, A. (Ed.). (2016). *Uygulamalı İlişkisel Sosyoloji*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Kasapoğlu, A., & Odabaş, A. (2009). “Sosyolojik Açıdan Teknoloji Odağında Güncel Sorunların Yorumlanması”. *Elektrik Mühendisliği Dergisi*, 436, 31-33. http://www.emo.org.tr/ekler/1bf18ec1d614078_ek.pdf?dergi=.
- Kaya, A. (2009). *Türkiye’de İç Göçler Bütünleşme mi Geri Dönüş mü? – İstanbul Diyarbakır Mersin*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kaya, A. (2015). “Farklı Göç Türlerini Yaşayan Ülke: Türkiye”. Lülüfer Körükmez & İlkay Südaş (Der.), *Göçler Ülkesi* (ss. 15-26) içinde. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kıray, M. (2000). [1964]. *Ereğli Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası*. Ankara: Bağlam Yayıncılık.
- Kızılçelik, S. (1994). *Sosyoloji Teorileri 1*. Konya: Yunus Emre Yayınları.
- Kızılçelik, S. (2007). *Marx’ın Sosyolojisi*. Anı Yayıncılık: Ankara.
- Kocaman, F. Ö. (2008). “Kronik Böbrek Yetmezliği: Böbrek Hastalarının Yalnızlaşması ve Sosyal Yaşamdan İzole Olması Üzerine”. Aytül Kasapoğlu

- (Ed.), *Madalyonun İki Yüzü: Hastalık ve Sağlık* (ss. 137-166) içinde. Ankara: Phoenix Yayınları.
- Kuş, E. (2009). *Nicel-Nitel Araştırma Teknikleri, Sosyal Bilimlerde Araştırma Teknikleri Nicel mi Nitel mi?* Ankara: Anı Yayınları.
- Küçükala, A. & Yılmaz, D. (2010). “Yusufeli Bölgesinde Yapılacak Olan Hidro-Elektrik Santrallerinin Olası Etkileri ve Çözüm Önerileri” [Bildiri]. 207-214. Muammer Demirel ve Mustafa Akıllı (Ed.) ”. *Geçmişten Geleceğe Yusufeli Sempozyumu Bildirileri*, (ss. 207-214), İstanbul: Yusufeli Belediyesi Yayını.
- Latour, B. (2008). “Tarde ve Toplumsalın Sonu”. (Çev.: Fırat Berksun, Emre Koyuncu, P. Burcu Yalım). *Tesmeralsekdiz*. 2(3), 34-49.
- Layder, D. (2013). *Sosyolojik Araştırma Pratiği, Teori ve Sosyal Araştırmanın İlişkilendirilmesi*. (Çev.: Serdar Ünal). Ankara: Heretik Yayıncılık. (1998).
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. (Çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları. (1994)
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*. (Çev. Ed.: Selahattin Turan). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Neuman, W. L. (2013). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar 1*. (Çev.: Sedef Özge). İstanbul: Yayınodası Yayınları. (1991).
- Neuman, W. L. (2013a). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar 2*. (Çev.: Sedef Özge). İstanbul: Yayınodası Yayınları. (1991).
- Odabaş, Z. Y. (2008). “Aktör İlişkiler Ağ Kuramı ve Ankara’da Su Kesintileri”. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 8(41), 333-349.
- Odabaş, Z. Y. (2008a). Kronik Bronşit ve Astım: Hasta Çocuk ve Yakınlarının Yaşam Kalitesi. Aytül Kasapoğlu (Ed.). *Madalyonun İki Yüzü: Hastalık ve Sağlık* (ss. 167-189) içinde. Ankara: Phoenix Yayınları.
- Odabaş, Z. Y. (2010). *Sürdürülebilir Afet Yönetimi ve Kadın*. [Elektronik Sürüm]. Ankara: Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları: 256.

- Öner, İ. (2001). “Barajların Yaşam Seyri Sürecinde Yapılan Sosyal Çalışmalara, Muhtemel Afetlere Hazırlık Açısından Bir Bakış”. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*. 4(8), 1-34.
- Öner, S. & Kaçmazoğlu, H. B. (1997), “Göç Olgusu ve Doğu Anadolu,” [Bildiri]. *II. Ulusal Sosyoloji Kongresi Toplum ve Göç, 20-22 Kasım 1996*, (371-378), Ankara: DiE Matbaası.
- Özbey, K. (2016). *Sınır Kapitalizmi: Gürcistan’dan Türkiye’ye Güneşbirlik İşgücü Göçü- “Hopa Örneği”*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özkalaycı, Z. E., & İçten, H. (2005). “Yeniden Yerleşim Planlamaları ve Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü’ndeki Uygulamaları”. [Bildiri]. *TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası 10. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı Bildirileri*, 28 Mart- 21 Nisan 2005, (ss. 1-9), Ankara: TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası.
- Özservet, Y. Ç. (2015). “Modern Göçebeler Olarak Göçmenler, Mekân ve Şehre Uyum”. *Sosyoloji Divanı Dergisi-Göç*. 3(6), 41-54.
- Öztürk-Yılmaz, N. (2007). “5543 Sayılı İskân Kanunu Hükümleri Uyarınca Türk Vatandaşlığının Kazanılması”, *TBB Dergisi*. 68, 241-264.
- Özyakışır, D. (2013). *Göç - Kuram ve Bölgesel Bir Uygulama*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*. (Çev. Ed. Mesut Bütün ve Selçuk Beşir Demir). Ankara: Pegem Akademi.
- Pazarlıoğlu, M. V. (2007). “İzmir Örneğinde İç Göçün Ekonometrik Analizi”. *Yönetim ve Ekonomi*, 14(1), 121-135.
- Punch, K. F. (2011). *Sosyal Araştırmalara Giriş Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*. (Çev.: Dursun Bayrak, H. Bader Arslan & Zeynep Akyüz). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Ringer, F. (2014). *Weber’in Metodolojisi Kültür Bilimleri İle Sosyal Bilimlerin Birleşmesi*. (Çev.: Mehmet Küçük). Ankara: Doğu Batı Yayınları. (2006).

- Ritzer, G. (2013). *Sosyoloji Kuramları*. (Çev: Himmet HÜLÜR). Ankara: De Ki Yayınları. (2000).
- Ritzer, G. (2012). *Modern Sosyoloji Kuramları*. (Çev.; Himmet Hülür). Ankara: Deki Yayınları. (2000).
- Sağiroğlu, A. Z. (2015). “Türkiye’nin Değişen Göç Karakteri”. *Sosyoloji Divanı Dergisi-Göç*. 3(6), 9-30.
- Seçilmişler, T., & Yenen, Z. (2011). “Koruma Sorunsalına İlişkin Kuramsal Bir Değerlendirme: Kurumsalcı (Alan Yönetimi) ve Çoğulcu (Aktör Ağ Teorisi) Yaklaşımların Karşılaştırması”. *Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezlerinden Üretilmiş Yayınlar*. 3, 375-384.
- Sever, R. (2010). “Yusufeli Barajı ve Bazı Çevresel Etkileri. Geçmişten Geleceğe Yusufeli Sempozyumu Bildirileri”. [Bildiri]. Muammer Demirel ve Mustafa Akıllı (Ed.) . *Geçmişten Geleceğe Yusufeli Sempozyumu Bildirileri*, (ss. 193-206), İstanbul: Yusufeli Belediyesi Yayını.
- Slattery, M. (2008). *Sosyolojide Temel Fikirler*. (Yayına Hazırlayan: Ümit Tatlıcan – Gülha Demiriz). Bursa: Sentez Yayınları.
- Somel, A. (2012). *Kamulaştırmanın Dönüşümü: Özel Yarar İçin Kamulaştırmanın Gelişimi ve Türkiye’de Kamu Politikasına Yansımaları*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sosyoloji Derneği (2008). [1997-2000]. “Birecik Barajı’ndan Etkilenen Nüfusun Yeniden Yerleşimi, İstihdamı ve Ekonomik Yatırımları İçin Planlama ve Uygulama Projesi”. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*. 2(2), 183-209.
- Sönmez, M. E. (2012). “Barajların Mekân Üzerindeki Olumsuz Etkileri ve Türkiye’den Örnekler”. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 11(1), 213-231.
- Swingewood, A. (2010). *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*. (Çev.: Osman Akınhay). İstanbul: Agora Kitaplığı. (1998).
- Şatiroğlu, K. İ. (2012). *Zorunlu Göç ve Yeniden Yerleşimin Toplumsal Çevre Üzerindeki Etkisi: Tahtalı Barajı Örneği*. (Yayınlanmış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Tekeli, İ .(2008). *Göç ve Ötesi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Torun, T. & ve Eğilmez, Ö. (2014). “Yerleşiklik ve İlişkileri Anlamada Ağ Düzenegi Kuramı: Sosyolojik Bakış”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 42, 69-76.
- Türkdoğan, O. & Gökçe, O. (2012). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemi*. Konya: Çizgi Kitabevi..
- Ünsaldı, L. & Geçgin, E. (2014). *Sosyoloji Tarihi Dünya’da ve Türkiye’de..* Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Weber, M. (2005). *Sosyoloji Yazıları..* (Çev.: Taha Parla). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Weber, M. (2002). *Sosyoloji’nin Temel Kavramları*. (Çev.: Medeni Beyaztaş). İstanbul: Bakış Yayınları. (1922).
- Yalçın, C. (2004). *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık
- Yazıcı, N. & Yüce, A. (2010).” Bölgesel Kalkınmada Turizm Faaliyetlerine Yönelik Bir Değerlendirme”. [Bildiri]. Muammer Demirel ve Mustafa Akıllı (Ed.) ”. *Geçmişten Geleceğe Yusufeli Sempozyumu Bildirileri*, (ss. 149-160), İstanbul: Yusufeli Belediyesi Yayını.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yusufeli Belediyesi. (2013). *Yusufeli Yedinci Yerini Ararken (Kamuoyu Araştırması-2012)*. Artvin: Yusufeli Belediyesi Yayınları.

İNTERNET KAYNAKLARI

- URL 1: <http://mis.sadievrenseker.com/2014/09/aktor-ag-teorisi-actor-network-theory/>.
- URL 2: Türk Dil Kurumu (TDK), Güncel Türkçe Sözlük, (Erişim: 21.11.2014).
<http://www.tdk.gov.tr>
- URL 3: <https://www.yusufeli.bel.tr/tr/fotohaber/bilgilendirme-toplantilarinin-ilki-yapildi>
- URL 4: <http://www.dsi.gov.tr/haberler/2013/02/27/yusufelinintemeliatildi>.
- URL5:<http://www2.dsi.gov.tr/yusufeli/YusufeliProjesi-RevB-Temmuz2006-Bolumler/YusufeliProjesi-RevB-Temmuz2006-Bolum3.pdf>.

URL 6: <http://www2.dsi.gov.tr/yusufeli/YusufeliProjesi-RevB-Temmuz2006-Bolumler/YusufeliProjesi-RevB-Temmuz2006-Bolum2.pdf>.

URL 7: <https://www.yusufeli.bel.tr/tr/galeri/fotograflarla-yusufeli>.

URL 8: <http://www.artvinden.com/yusufeli-caddelerinin-gecesi-de-gunduzu-de-isil-isil/>.

URL 9: <http://dsi.gov.tr/haberler/2015/03/04/yeni-yusufeli-i-%C3%A7in-%C3%A7al%C4%B1%C5%9Fmalara-ba%C5%9Fland%C4%B1>

EKLER

EK-1. Görüşme Formu

Bu araştırma Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı bünyesinde hazırlanan yüksek lisans tezine veri sağlamak için yapılmaktadır. Araştırmada, baraj yapım sürecindeki kaygılarınız, beklentileriniz ve göç eğilimlerinizin sizin söylediklerinizden yola çıkılarak ortaya konulması ve söz konusu sorunların giderilmesi ile ilgili, yine sizin söylediklerinizden yola çıkılarak, bazı öneriler sunulması amaçlanmaktadır.

Görüşme sırasında demografik bilgileriniz (Cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu ve meslek) haricinde kişisel bilgileriniz talep edilmemektedir. Bu görüşmeden elde edilen veriler yalnızca yukarıda verilen amaçlar için kullanılacaktır.

Görüşmeyi kabul ettiğiniz ve vereceğiniz bilgiler için şimdiden teşekkür ederim.

Abdullah Cengiz KAYIŞ

Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

Demografik Bilgiler

Cinsiyet:

Yaş:

Medeni Durum:

Eğitim Durumu:

Meslek:

EK-2. 29407 Sayılı Resmi Gazete (Yusufeli’ni Kapsayan Bölüm)

Sayfa : 12

RESMÎ GAZETE

5 Temmuz 2015 – Sayı : 29407

Karar Sayısı : 2015/7877

Ekli “Yusufeli Barajı ve HES Projesi İnşaatı Nedeniyle Bulundukları Yerleşim Yerlerinden Kaldırılmaları Zorunlu Bulunanların Yeni Yerleşim Alanına Nakilleri, Hak Sahiplikleri ve Borçlandırılmalarına İlişkin Usul ve Esaslar”ın yürürlüğe konulması; Çevre ve Şehircilik Bakanlığının 17/4/2015 tarihli ve 10727 sayılı yazısı üzerine, 5543 sayılı İskân Kanununun geçici 8 inci maddesinin birinci fıkrasına göre, Bakanlar Kurulu’nca 15/6/2015 tarihinde kararlaştırılmıştır.

Recep Tayyip ERDOĞAN
CUMHURBAŞKANI

**YUSUFELİ BARAJI VE HES PROJESİ İNŞAATI NEDENİYLE
BULUNDUKLARI YERLEŞİM YERLERİNDEN KALDIRILMALARI ZORUNLU
BULUNANLARIN YENİ YERLEŞİM ALANINA NAKİLLERİ, HAK SAHİPLİKLERİ
VE BORÇLANDIRILMALARINA İLİŞKİN USUL VE ESASLAR**

Amaç

MADDE 1- (1) Bu Kararın amacı; Artvin İli, Yusufeli İlçe Merkezinin, 16/4/2008 tarihli ve 5753 sayılı Artvin İli Yusufeli İlçesinin Merkezinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun ile belirlenen alana naklinde, bu alanda iskân edilecek aileler ile Yusufeli Barajı ve HES Projesi yapımından etkilenen köyler için yeniden yapılacak iskân ettütleri sonrasında belirlenecek alanlarda iskân edilecek ailelerin hak sahipliği ve borçlandırılmalarına ilişkin usul ve esasların belirlenmesidir.

Hukuki dayanak

MADDE 2- (1) Bu Karar, 19/9/2006 tarihli ve 5543 sayılı İskân Kanununun geçici 8 inci maddesinin birinci fıkrasına dayanılarak hazırlanmıştır.

Hak sahibi olma şartları

MADDE 3- (1) Hak sahibi olabilmek için, 5543 sayılı Kanunun 17 nci maddesinde belirtilen aile vasfını haiz olma şartı aranır.

(2) İskân duyurusu, Çevre ve Şehircilik Bakanlığınca tespit edilecek bir tarihte ilgililerce düzenlenip imza altına alınır ve tutanak ile askıya çıkarılarak, 30 günlük askı süresi sonrasında yine tutanak ile askıdan indirilir. Duyuru süresince veya askıdan inmeyi takip eden 60 günlük süre içerisinde iskân talep eden aileler müracaatta bulunacak olup, belirlenen süreler geçirildikten sonraki müracaatlar kabul edilmez.

(3) Kamulaştırma sahasında taşınmazı bulunanların devlet eliyle iskân edilebilmeleri için, 1000 TL peşinat bedelini Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü (DSİ)'nin bütçesine gelir kaydedilmek üzere DSİ'nin bildireceği hesaba yatırmaları ve bu Kararın yayımı tarihi itibarıyla mevcut yerleşim biriminde ikamet ettiklerini belgelemeleri gerekmektedir.

(4) Kamulaştırma sahasında taşınmazı bulunan ailelerin geçim imkânlarını kaybedip kaybetmediklerine bakılmaz ve İskân Kanunu Uygulama Yönetmeliğinin 6 ncı maddesinin ikinci fıkrasının (ç) ve (d) bentleri hükümleri uygulanmaz.

(5) 11/9/2014 tarihinden geriye doğru 3 yıldır kamulaştırma sahasında kesintisiz ikamet ettiğini belgeleyen aileler, kamulaştırılacak taşınmazı olmasa dahi hak sahibi kabul edilirler.

(6) 11/9/2014 tarihinden geriye doğru olmak üzere kamulaştırma sahasında en az 3 yıl öncesinden beri ticari vergi kaydı olan iş yerinin öncelikle mülk sahibine (maliklerin birden fazla olması durumunda tamamının istemesi halinde) ve yeterli nitelik ve sayıda olması halinde kiracılara, yeni yerleşim yerinde yapılacak ticaret merkezinde, mevcut kapalı alandaki ticari faaliyetine uygun nitelikte ve ticaret merkezinin işletme bütünlüğünü bozmayacak şekilde, hak sahibi olmaları şartıyla yeni işyeri borçlandırılarak verilebilir.

(7) Planlanan yeni yerleşim yerlerinde 5543 sayılı Kanunun 17 nci maddesinde belirtilen aile vasfını haiz olma şartı ve 11/9/2014 tarihinden geriye doğru 5 yıl içerisinde herhangi bir tarihte köyde ikamet ettiği Valilik veya Kaymakamlıkça yaptırılacak inceleme sonucu belgelenenlerin, planlanan alanın ikamet ettikleri köy idari sınırlarında olup olmadığına bakılmaksızın arsa satın almaları da mümkündür. Bu ailelerin müracaatları hâlinde, uygun miktar ve özellikte üretilecek parsellerin satışında, kredi limitlerinin belirlenmesinde ve borçlandırma ile ilgili konularda 5543 sayılı Kanunun 16 ncı maddesi gereği yapılan uygulamalara ilişkin mevzuat hükümleri uygulanır. Hak sahibi aileler satın aldıkları arsa üzerine kendileri konutlarını yaptırabileceği gibi, Kendi Evini Yapana Yardım (KEYY) metoduyla kredi kullanarak da konutlarını yaptırabilirler.

(8) Yedinci fıkra uygulamasından sonra kalan rezerv parsellerden köy nüfusuna kayıtlı olanların da faydalanması mümkündür.

(9) Yapılan fiziksel yerleşimin düzenlenmesi duyurularına müracaat eden ve hak sahiplik şartlarını taşıdıkları tespit edilen ailelerin yeniden müracaat etmesi gerekmemekte olup, bu aileler de hak sahibi kabul edilerek yedinci fıkra hükümlerinden faydalanırlar.

(10) İkamete ilişkin belge Adres Kayıt Sisteminden alınır ve mülki idare amirince onaylanır.

(11) Mahalli İskân Komisyonunda DSİ temsilcisi de yer alır.

Borçlandırma

MADDE 4- (1) Devlet eliyle iskân kapsamında hak sahibi olanlar sadece konut ve/veya işyeri maliyetleri ile arazi ve arsa bedelleri için borçlandırılacak olup imar planı, alt yapı, sosyal donatılar ve kamuya ait binaların maliyeti borca yansıtılmaz.

(2) Tespit olunan borçlandırma bedelleri, borçlandırmayı takip eden 60'ıncı ayda ilk taksiti alınmak üzere, 15 yılda ve 15 eşit taksitle faizsiz olarak tahsil olunur.

(3) Konut, işyerleri, arsa ve arazilere ait geri ödemeler hak sahipleri tarafından DSİ bütçesine gelir kaydedilmek üzere DSİ'nin bildireceği hesaba yatırılır. Konut ve işyerlerinin geri ödemeleri DSİ bütçesine gelir kaydedilir. Tahsil ve takibe ilişkin işlemler DSİ tarafından yapılır.

Nakiller

MADDE 5- (1) Konutların tesliminden itibaren en geç 30 gün içinde aileler mevcut konutlarını boşaltarak yeni konutlarına taşınır. Bu süre içerisinde yerlerini terk etmeyen ailelerin konutları Artvin Valiliğince 15 gün içinde boşaltılır.

(2) Yeni iskân alanına nakillerde ihtiyaç sahibi ailelere, Artvin Valiliği ve DSİ tarafından gerekli araç yardımı sağlanabilir.

Kamulaştırma

MADDE 6- (1) Mevcut yerleşim yerlerinde bulunan kamu kurum ve kuruluşlarına ait yapılara karşılık, yeni yerleşim yerlerinde ilgili kurumunca talep edilmesi halinde yeni yapılar yapılır. Ancak bu yapılar dışında ihtiyaç doğması halinde yeni yapılar ilgili kurumlarınca yapılır.

(2) Yeni yerleşim yerlerinde yapılacak olan kamu yapıları, sosyal donatılar ve işyerlerine karşılık mevcut yerleşim yerlerinde bulunan ilgili kurumların söz konusu yapıları ve bu yapıların bulunduğu yerleri için DSİ tarafından herhangi bir kamulaştırma bedeli ödenmez. Bu donatıların bulunduğu taşınmazlar, ilgili kurumlar tarafından muvafakat edilerek DSİ'ye bedelsiz devredilir. Taşınmazların devir, tescil ve diğer işlemler ilgili kurum, DSİ ve Artvin Valiliğince yerine getirilir.

(3) Konut, işyerleri, arsa ve arazilere ait tapu, temlik, tescil, ipotek, devir, kat mülkiyeti, taksit, geri alma ve diğer işlemleri Çevre ve Şehircilik Bakanlığınca yapılır. Katma değer vergisi hak sahiplerince karşılanır.

(4) Yeni yerleşim alanlarında özel mülkiyete konu taşınmazların bulunması durumunda bu taşınmazlar DSİ tarafından kamulaştırılarak Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından iskân uygulamalarında kullanılmak üzere Hazine adına bedelsiz devredilir.

Diğer hususlar

MADDE 7- (1) Hak sahibi olarak belirlenenlerden, yeni yerleşim yerinde planlanan alanda konut istemeyenler, diğer hak sahipleri için yapılacak konut ve işyeri talepleri alındıktan sonra fazla konut alanı bulunması hâlinde sadece konut arsası olarak borçlanabilirler. Hak sahipliği şartlarını taşıyan ailelerin bu yönde müracaatları hâlinde, uygun miktar ve özellikte arsa 1 yıl geri ödemesiz 3 yıl ve 3 eşit taksitle faizsiz olarak ödenmek üzere Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından satılır. Aileler, satın aldıkları arsa üzerine imar planı ve belirlenecek mimariye uygun konutlarını kendileri yaptırabilir.

(2) Proje ve inşaatlara ilişkin hususlar ile kontrollük hizmetleri Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, DSİ ve Toplu Konut İdaresi Başkanlığı arasında yapılan ve yapılacak protokollere göre yürütülür.

(3) Bu Kararda yer almayan hususlarda diğer ilgili mevzuat hükümleri uygulanır.

Yürürlük

MADDE 7- (1) Bu Karar yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Yürütme

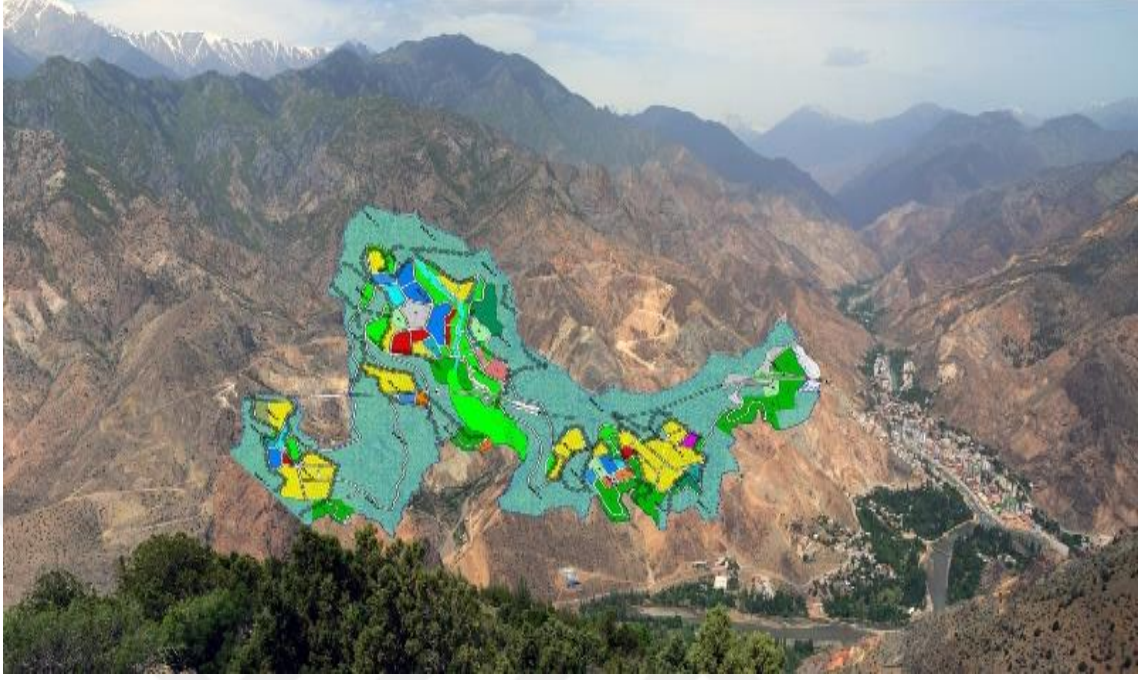
MADDE 8- (1) Bu Karar hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.

EK-3. Mevcut Yusufeli'ne Ait Fotoğraflar

(Kaynak: URL 7).

(Kaynak: URL 8).

EK-4. Yeni Yerleşim Yerine Ait Fotoğraflar

(Kaynak: URL 9).

(Kaynak: URL 9).

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Abdullah Cengiz KAYIŞ
Doğum Yeri ve Tarihi	Şanlıurfa- 06.04.1980
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Artvin Çoruh Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Sosyoloji ve Metodoloji Anabilim Dalı
Bildiği Yabancı Diller	
Bilimsel Faaliyetleri	Bildiri: Kayış, Abdullah Cengiz, (2013), “Boşanma ve Boşanma Nedenleri: Artvin Örneği”, <i>17. Sosyoloji Öğrencileri Kongresi, Dicle Üniversitesi</i> , 2011.
İş Deneyimi	
Stajlar	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Pedagojik Formasyon Sertifika Programı Kapsamında.
Projeler	1. “Erzurum’da KOBİ’ler ve Kapitalist Girişimcilik Ruhunun Gelişimi” <i>Atatürk Üniversitesi Toplumsal Araştırmalar ve Uygulama Araştırma Merkezi</i>, 2014. 2. “Yusufeli’nde Yeniden Yerleşimin Toplumsal Çevre Üzerindeki Etkisi”, <i>Artvin Çoruh Üniversitesi/Ordu Üniversitesi/Yusufeli Belediyesi</i>, 2014-2015.
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E- Posta Adresi	cengiz.kayis@hotmail.com